

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОКСЕНЮК СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 330.341.2: 338.242

ДИСЕРТАЦІЯ

**КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 21.04.01 - економічна безпека держави
(економічні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ С.Г. Оксенюк

Науковий керівник Терехов Віктор Іванович, доктор економічних наук, професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Оксенюк С.Г. Кластеризація промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.01 «Економічна безпека держави» (економічні науки). – Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2018.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методичних засад та науково-практичних підходів до розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

У роботі досліджено понятійний апарат, наукові засади процесу кластеризації промисловості. Ідентифіковано, що передумовами кластеризації є процеси технологічної взаємодії, що здійснюються шляхом побудови системи комунікацій між окремими підприємствами. Визначено, що до основних причин формування кластерів в економіці належать: зростання доступності інвестицій, нових технологій, регіональних та локальних ринків. Проведений критичний аналіз дав можливість сформулювати узагальнене визначення поняття промислового кластеру як системи взаємопов'язаних вертикальними та горизонтальними зв'язками суб'єктів господарювання (включаючи виробничі підприємства, підприємства сервісної та комунікаційно-транспортної інфраструктури, фінансові установи, науково-дослідні установи та органи управління), які мають різний ступінь юридичної самостійності, спеціалізації, географічної концентрації та функціонують на засадах поділу праці, інноваційно-технологічної спрямованості і кооперування, що дозволяє їм отримувати додаткові соціально-економічні вигоди.

На основі вивчення світового досвіду процесів кластеризації промисловості в різних країнах світу, визначено їх особливості для впровадження процесів кластеризації в економіці України. Узагальнюючи досліджений досвід кластеризації провідних країн світу зроблено висновок, що

найбільш близькою до України моделлю кластерного розвитку країни світу є інноваційно-регіональна модель промислового кластеру, оскільки вона максимально відповідає поставленим завданням та наявному промисловому та виробничому потенціалу України. Дослідження концептуальних засад процесу кластеризації та провідного зарубіжного досвіду у формуванні та розвитку кластерних структур дало можливість до формалізації механізмів взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності економічної безпеки держави та процесів кластеризації промисловості.

У роботі досліджено концептуальні засади формування кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави, визначено змістовну сутність та дано узагальнене визначення понять «кластерної політики - як систематичної неперервної діяльності органів державної влади, спрямованої на реалізацію комплексу заходів щодо поліпшення бізнес-клімату для посилення конкурентоспроможності та ефективності соціально-економічного розвитку окремих регіонів і сфер господарської інфраструктури країни» та «кластерної ініціативи як комплексу стратегічних рішень, вироблених у процесі координації та об'єднання зусиль окремих учасників господарської та науково-технічної інфраструктури регіону, що спрямований на зростання показників соціально-економічної ефективності їх діяльності», які стали концептуальною основою для систематизації теоретико-методичних засад удосконалення процесу впровадження та напрямів кластерної політики, що на відміну від існуючих системно та комплексно визначають процес кластеризації в забезпеченні економічної безпеки держави.

В результаті проведеного аналізу стану діючих та таких, що знаходяться на стадіях формування, вітчизняних інноваційних промислових кластерів доведено, що створення інноваційних кластерів в певних регіонах надає можливість для об'єднання підприємств виробників, постачальників, у виробничі та бізнес-мережі, сприяє розвитку концентрації та спеціалізації виробництва, а розвиток кооперації між підприємствами та її новий рівень

сприяє зростанню конкурентоспроможності продукції підприємств учасників кластеру та значно підвищує інноваційний рівень та технологічність процесів її виробництва. До потужних підприємств, що виступають ядром кластеру приєднуються малі та середні підприємства постачальники комплектуючих чи послуг, які долучаються в загальну мережу ділової активності, що сприяє зростанню не тільки промисловості але й малого та середнього бізнесу регіону, підвищення рівня якості продукції та послуг. Кластери, як потужні групи виробників, забезпечують не тільки потреби внутрішнього ринку, вони орієнтовані на вихід та реалізацію продукції на зовнішніх ринках, що сприяє збільшенню обсягу випуску і реалізації продукції та відповідно підвищенню рівня фінансової ефективності та прибутку всіх учасників кластеру.

В результаті дослідження впливу процесу кластеризації промисловості на економічну безпеку держави виявлено, що реалізація процесу кластеризації промисловості здійснює значний вплив на складові та показники економічної безпеки держави, внаслідок упровадження системних, довготривалих, стратегічних дій, спрямованих на ефективний інноваційний, промисловий, науково-технічний та соціально-економічний розвиток.

Формалізовано механізм забезпечення економічної безпеки держави в аспекті впровадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку, що реалізується через зростання ефективності зв'язків та функціонування промислових підприємств, як основи економічної системи країни та інституційного забезпечення економічної безпеки держави, що передбачає формування та прийняття Концепції створення кластерів в Україні, Стратегії розвитку кластерів, формування та реалізацію кластерної політики, прийняття та реалізацію програм регіонального кластерного розвитку та відповідно формування промислових кластерів на основі інноваційно-регіональної моделі кластеризації, що заснована на активній взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, науки, промислових та інших

підприємств, організації в межах інноваційно-регіонального промислового кластеру.

В роботі визначено характеристики зв'язку процесу кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави, що із застосуванням запропонованої автором моделі дозволяють комплексно визначити, описати та структурувати завдання, процеси та результати державної промислової політики, сформованої із застосуванням кластерного підходу та визначають основи розбудови інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру, що дозволить вітчизняним підприємствам перейти на новий рівень економічного, інноваційного, зовнішньоекономічного розвитку, що забезпечить ефективне функціонування вітчизняної промисловості і як наслідок зростання рівня економічної безпеки промисловості та економічної безпеки держави.

Систематизовано та класифіковано показники за основними базовими складовими економічної безпеки процесу кластеризації промисловості: інституційною, виробничо-технологічною, інноваційною та інтеграційно-координаційною, що за своїм складом та змістом повною мірою враховують сутність, вектори розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави, що дає можливість здійснити діагностику та визначити фактори небезпек та загроз які чинять деструктивну дію на процес кластеризації промисловості.

В роботі вперше розроблено та запропоновано модель визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості, сформовано модель, що дає змогу здійснити діагностику та визначити інтегральний індекс економічної безпеки процесу кластеризації за основними базовими складовими економічної безпеки: інституційною, виробничо-технологічною, інноваційною та інтеграційно-координаційною та є сучасним інструментом діагностики рівня економічної безпеки формування та розвитку промислових кластерів в забезпеченні економічної безпеки держави. Модель визначення економічної

безпеки процесу кластеризації промисловості побудована із застосуванням концептуальних засад моделей конкурентних переваг Г. Етцковича та М.Портера. В результаті розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки процесу кластеризації, чотирьох провідних вітчизняних інноваційних промислових кластерів визначено, що незважаючи на те, що інтегральні індекси економічної безпеки процесу кластеризації вітчизняних кластерів на протязі 2015 року – 2017 років показували позитивну динаміку та зростання від (0,43 до 0,70 інноваційно-освітній кластер «Агротехніка») в середньому їх рівень залишається небезпечно низьким, від (0,50 до 0,60), що говорить про відсутність у нашій країні активного процесу кластеризації економіки та значний вплив загроз економічної безпеки процесу кластеризації за всіма визначеними та дослідженими складовими, що потребує формування та впровадження кластерної політики, опрацювання напрямів та механізмів впровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.

Удосконалено механізм впровадження кластерної політики, що охоплює цілі, принципи, функції кластерної політики та етапи її формування, методи, інструменти та напрями її забезпечення, що на відміну від існуючих дозволяють сформувати промислову політику держави із застосуванням кластерного підходу комплексно, що повною мірою відповідає цілям реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.

Запропоновано та обґрунтовано структуру та зміст напрямів реалізації кластерної політики, визначено основні завдання та заходи кластерної політики за кожним із напрямів, послідовна реалізація яких дозволить системно впроваджувати процес кластеризації вітчизняної промисловості, здійснити структурну, науково-технічну перебудову промислового сектору, підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, що є підґрунтям для економічного зростання та забезпечення економічної безпеки держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наукові положення, отримані результати та запропоновані рекомендації є практичним підґрунтям розбудови та удосконалення процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека держави, кластери, процес кластертизації, інноваційно-регіональні промислові кластери, кластерна політика, кластерна ініціатива, загрози, діагностика рівня економічної безпеки процесу кластеризації, забезпечення економічної безпеки держави

Список публікацій здобувача,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Оксенюк С.Г. Економічні кластери як фактор забезпечення економічної безпеки держави // Вчені записки університету КРОК. 2015. №41. С. 42-50 (1,04 д.а.).
2. Оксенюк С.Г. Економічний кластер. Поняття, сутність, структура, типи // Вісник Хмельницького національного університету. 2016. №2 Том 1. С. 182-188 (0,81 д.а.).
3. Оксенюк С.Г. Ефективність кластерної політики в умовах глобалізаційних ризиків// Вісник Хмельницького національного університету. 2017. №2 Том 1. С. 222-226 (0,70.д.а.).
4. Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки країн Європейського Союзу // Вчені записки університету КРОК. 2016. №44. С. 80-87 (0,82 д.а.).
5. Оксенюк С.Г. Основні загрози економічній безпеці держави як чинник кластеризації економіки // Вісник Харківського Національного Університету внутрішніх справ. 2017. №3. (78) . С. 140-148 (0,70 д.а.).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6.Оксенюк С.Г. Економічна безпека та розвиток економіки на кластерній основі // Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України: матеріали Науково-практичної конф., 21 жовтня 2015 р./ Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». К.: Університет економіки та права «КРОК». 2015. С. 110-113 (0,35 д.а.).

7.Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки держави// Створення сильної економіки країни: Проблеми та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. економічного спрямування, 3 березня 2016р. Тернопіль, 2016 . С. 30-33 (0,23 д.а.).

8.Оксенюк С.Г. Класифікація кластерів в системі економічної безпеки держави// Науковий потенціал сучасної економічної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. економічного спрямування, 27 квітня 2016 року. Тернопіль, 2016. С. 86-92 (0,41д.а.).

9. Оксенюк С.Г. Вдосконалення кластерної політики як умова економічної безпеки держави //Економіка підприємства: Сучасні проблеми теорії та практики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 вересня 2016 року. Одеса : ОНЕУ, 2016. С. 163-164 (0,12 д.а.).

10.Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки країн Європейського союзу//Економіка й управління: матеріали науково-практичної конф. професорсько-викладацького складу, науковців, аспірантів та студентів, 6-8 грудня 2016 р. Одеса: Одеська Національна академія зв'язку, 2016. С. 125-127 (0,17 д.а.).

ANNOTATION

Oksenyuk S.G. Clustering of industry in providing economic security of the state. – The qualification scientific work on the manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences in specialty 21.04.01 – «Economic Security of the State» (economic sciences). – University of Economics and Law "KROK", Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodical principles and scientific and practical approaches to the development of the clustering industry process in ensuring the economic security of the state.

In this work the essential and conceptual aspects of the industrial clustering process, conceptual apparatus, scientific principles of the process of clustering of industry are analyzed. It was identified that the preconditions for clustering are processes of technological interaction, which are carried out by building a communication system between individual enterprises. It is determined that the main reasons for the formation of clusters in the economy are: increase in the availability of investments, new technologies, regional and local markets. The conducted critical analysis allowed to formulate a general definition of the concept of an industrial cluster as a system of interconnected vertical and horizontal links of business entities (including manufacturing enterprises, enterprises of service and communication and transport infrastructure, financial institutions, research institutions and administrative bodies), which have different degrees of legal autonomy, specialization, geographic concentration and operate on the basis of division of labor, innovation and technological ryamovanosti and cooperation that allows them to receive additional social and economic benefits.

On the basis of the study of global experience of industrial clustering processes in different countries of the world, their features and experience for implementation

of clusterization processes in the Ukrainian economy have been studied. Summing up the investigated experience of clustering of the leading countries of the world, it is concluded that the model of cluster development of the world most close to Ukraine is an innovation-regional model of the industrial cluster, since it corresponds to the set tasks and the existing industrial and industrial potential of Ukraine as much as possible. The study of the conceptual foundations of the clusterization process and leading foreign experience in the formation and development of cluster structures has made it possible to formalize the mechanisms of interconnection, interaction and interdependence of the country's economic security and industrial clustering processes.

In this work the conceptual principles of cluster policy formation in ensuring the economic security of the state are investigated, the content essence is determined and the general definition of concepts of "cluster policy" - as a systematic continuous activity of bodies of state power aimed at realization of a complex of measures for improvement of the business climate for strengthening of competitiveness and efficiency of socially -economic development of individual regions and spheres of the country's economic infrastructure "and" cluster initiative as a complex strategic decisions made in the process of coordination and consolidation of efforts of individual participants in the economic and scientific and technical infrastructure of the region, aimed at increasing the indicators of socio-economic efficiency of their activities ", which became the conceptual basis for systematization of theoretical and methodological principles for improving the implementation process and directions cluster policy, which, in contrast to the existing, systematically and comprehensively determine the process of clusterization in ensuring the economic security of the state.

As a result of the analysis of the status of existing and those that are in the formation stages of domestic innovative industrial clusters, it has been proved that the creation of innovative clusters in certain regions provides an opportunity for the association of enterprises of producers, suppliers, production and business networks, contributes to the development of concentration and specialization production, and

the development of cooperation between enterprises and its new level contributes to the growth of the competitiveness of products of enterprises of cluster members and significantly improves innovation. The level and technological level of its production processes. Small and medium-sized enterprises join the cluster's core enterprises, which join the network of business activity that promotes growth not only of industry but also of small and medium-sized businesses in the region, increasing the quality of products and services. Clusters, as powerful producer groups, provide not only the needs of the domestic market, they are oriented to the output and sales of products in foreign markets, which contributes to the increase in the volume of production and sales, and, accordingly, to increase the level of financial efficiency and profit of all participants in the cluster.

As a result of research of influence of process of clusterization of industry on economic safety of the state it is deduced that realization of process of clusterization of industry carries out considerable influence on constituents and indexes of economic security of the state, as a result of introduction of system, of long duration, strategic actions of state to effective innovative, industrial, scientific and technical and socio-economic development.

The mechanism of providing of economic security of the state is formalized in the aspect of introduction of process of innovative-regional cluster development that will be realized through the increase of efficiency of connections and functioning : industrial enterprises, as bases of the economic system of country and institutional providing of economic security of the state that envisages forming and acceptance of Conception of creation of clusters in Ukraine, Strategies of development of clusters, forming and realization of cluster politics, acceptance and realization of the program regional cluster development and accordingly forming industrial cluster on the basis of innovative-regional model clusterization, that based on active cooperation public and local self-government, science, industrial and other enterprise, organization authority within the limits of innovative-regional industrial cluster.

Descriptions of connection of process of clusterization of industry and providing of economic security of the state are in-process certain, that with application of an offer an author model allow complex to define, to describe and структуризувати a task, processes and results of public industrial policy of formed with application of cluster approach and determine bases of development of innovative-regional model industrial to the cluster, that will allow to the domestic enterprises to pass to the new level of economic, innovative, external economic development, that provide effective functioning domestic industry and as a result of increase economic strength industry and economic security the state security.

The indicators on the main basic components of economic security of the industrial clustering process are institutionalized, industrial-technological, innovation and integration-coordination, which, in their composition and content, fully take into account the essence, vectors of the process of clustering of industry in ensuring the economic security of the state, which will enable carry out diagnostics and determine the factors of hazards and threats that have a destructive effect on the process of clustering industry.

The model for determining the level of economic security of the industrial clustering process has been developed and proposed for the first time. The model enables to diagnose and determine the integral index of economic security of the clusterization process on the basic basic components of economic security: institutional, industrial-technological, innovation and integration-coordination, and is a modern instrument for the diagnosis of the level of economic security of the formation and development of industrial clusters, and the provision of economic benefits Pitched state. The block model for determining the economic security of the industrial clustering process is constructed using the conceptual foundations of the competitive advantages of G. Ettskovich and M.Porter. As a result of the development of the integral index of economic security of the clustering process, four domestic domestic innovative industrial clusters, it has been determined that, despite the fact that the integral indices of economic security of the cluster clustering process

of domestic clusters during 2015-2017 showed positive dynamics and growth from (0, 43 to 0, 70 innovation and educational cluster Agrotechnics) on average, their level remains dangerously low, from (0.50 to 0.60), which suggests that there is no active cluster in our country. steryzatsiyi economy and significant impact threats to economic security for all clustering process defined and researched components that requires the formulation and implementation of cluster policy processing areas and mechanisms for implementing cluster policy in ensuring economic security.

The mechanism of introduction of cluster politics, that embraces aims, principles, functions, is improved, cluster politics and the stages of her forming, methods, instruments and directions of her providing, that unlike existing allow to form industrial politics of the state with application of cluster approach complex, that to a full degree answers the aims of realization of cluster politics in providing of economic security of the state.

A structure and maintenance of directions of realization of cluster politics offer and reasonable, basic tasks and events of cluster politics are certain after each of directions, successive realization of that will allow system to inculcate the process of clusterization of domestic industry, carry out structural, scientific and technical alteration industrial to the sector, to promote the level of competitiveness of domestic industry that is soil for the economy growing and providing of economic security of the state.

The practical significance of the results obtained is that the scientific findings, the results obtained and the suggested recommendations are a practical basis for the development and improvement of the industrial clustering process in ensuring the economic security of the state.

Key words: state economic security, clusters, clustering process, innovation-regional industrial clusters, cluster policy, cluster initiative, threats, diagnostics of the level of economic security of the clusterization process, ensuring economic security of the state

List of publications of the applicant,
in which basic scientific results of the thesis were published:

1. Oksenyuk S.G. (2015). Economic clusters as a factor for ensuring the economic security of the state. Scientific notes of the KROK university, 41, 42-50.
2. Oksenyuk S.G.(2016). Economic cluster. Concept, Essence, structure, types. Bulletin of Khmelnytsky National University, 2, Volume 1, 182-188.
3. Oksenyuk S.G. (2017). Efficiency of cluster policy in the context of globalization risks. Bulletin of the Khmelnytsky National University, 2, Volume 1, 222-226.
4. Oksenyuk S.G. (2016). Clustering in the system of economic security of the countries of the European Union. Scientific notes of the KROK University, 44, 80-87.
5. Oksenyuk S.G. (2017). The main threats to the economic security of the state as a factor of clusterization of the economy. Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs, 3 (78), 140-148.

certifying tested thesis materials:

- 6.Oksenyuk S.G. (2015, October). Economic security and economic development on a cluster basis . *Evolution of scientific thought in the context of the European choice of Ukraine: materials of the Scientific-practical conference* (pp. 110-113). Higher educational institution "University of Economics and Law" KROK ". K .: University of Economics and Law "KROK"
- 7.Oksenyuk S.G. (2016, March). Clustering in the system of economic security of the state. *Creation of a strong economy of the country. Problems and prospects of development: materials of the International scientific and practical Internet conference. economic direction* (pp. 30-33). Ternopil.

8.Oksenyuk S.G. (2016, April) Classification of clusters in the system of economic security of the state. *Scientific potential of modern economic science: materials of the International scientific and practical Internet conference. economic direction* (pp. 86-92). Ternopil.

9. Oksenyuk S.G. (2016, September) Improvement of cluster policy as a condition of economic security of the state. *Economy of the enterprise: Modern problems of theory and practice: materials of the V International scientific and practical conference* (pp. 163-164). Odessa: ONEU.

10. Oksenyuk S.G. (2016, December) Clustering in the system of economic security of the countries of the European Union. *Economics and Management: materials of the 71st Scientific and Practical Conference. faculty, academics, postgraduate students and students* (pp. 125-127). Odessa: Odessa National Academy of Communications.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП	17
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	26
1.1. Сутнісні та понятійні аспекти процесу кластеризації промисловості.....	26
1.2. Досвід кластеризації промисловості європейських країн в забезпеченні економічної безпеки держави	46
1.3. Концептуальні засади формування кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави	64
Висновки до розділу 1.....	88
Розділ 2. ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСУ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	91
2.1. Аналіз стану основних показників економічного розвитку держави та їх вплив на процес кластеризації промисловості.....	91
2.2. Аналіз сучасного стану процесу кластеризації та діючих промислових кластерів в Україні.....	114
2.3. Аналіз взаємозв'язку процесів кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави	144
Висновки до розділу 2.....	168
Розділ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	172
3.1.Забезпечення економічної безпеки держави в аспекті провадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку	172
3.2. Розробка моделі оцінювання безпеки процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.....	199
3.3. Розвиток напрямів формування та реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.....	218
Висновки до розділу 3.....	236
ВИСНОВКИ	243
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	242
ДОДАТКИ	273

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України
ВВП – Валовий внутрішній продукт
ВДВ – Валова додана вартість
ВЕФ – Всесвітній економічний форум
ВНП – Валовий національний продукт
ЕБ – Економічна безпека
ЕБД – Економічна безпека держави
ЄК – Європейська комісія
ЄС – Європейський союз
НВО – Науково-виробниче об'єднання
НДДКР – Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
СЕБ – Система економічної безпеки
СЕЗ – Спеціальна економічна зона
СОТ – Світова організація торгівлі
ПФГ – Промислово-фінансова група
ТВК – Територіально-виробничий комплекс
ТП – Технологічні парки
ТПП – Торгово-промислова палата

ВСТУП

Актуальність теми. Серед сучасних явищ світової економіки кластеризація є одним із провідних та ефективних напрямів внутрішньої соціально-економічної політики держави, спрямованої на активний економічний розвиток регіонів і галузей у новій більш досконалій формі економічного співробітництва. Процес кластеризації промисловості України зумовлений необхідністю реалізації галузевих, регіональних та загальнонаціональних економічних і суспільних інтересів суб'єктів економічної діяльності країни та впровадженням сучасних європейських форм економічної взаємодії й розвитку.

Кластерний підхід до формування промислової політики в країнах світу застосовується із 80-90-х років XX ст. На сьогодні це не тільки потужний засіб досягнення цілей промислової політики зростання економіки, її структурних змін, модернізації, але й інструмент регіонального та інноваційного розвитку, підвищення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому й зовнішніх ринках. Промислова політика на основі кластерного підходу класифікується як кластерна політика держави та ефективно застосовується провідними країнами світу. Водночас, на процес кластеризації, в забезпеченні економічної безпеки держави, посилено діють небезпеки й загрози, які необхідно ідентифікувати із метою визначення та застосування дієвих механізмів їх нейтралізації.

Нині в економіках провідних країн світу та країн СНД налічується більше 850 дієвих кластерів. Найбільша їхня кількість зосереджена у Великій Британії (169), США (152), Індії (106), Франції (96), Італії (72), Данії (34) та Німеччині (32). Станом на 2012 рік в Україні нараховувалося близько 43 кластерів. У 2013 році їх кількість збільшилась на 1 од., однак, у 2014-2015 рр. суттєво зменшилась кількість промислових регіональних кластерів, — у 2014 році на 5 од., у 2015 — на 7 од., що зумовлено подіями на Сході країни та в АРК.

Особливістю формування вітчизняних кластерів є їх орієнтація на галузі легкої промисловості, будівництво, АПК, металургію, тоді як для європейських країн пріоритетним є розвиток високотехнологічних інноваційних кластерів у машинобудуванні, біофармакології, електроніці, інформаційних технологіях. На сучасному етапі світового економічного розвитку кластеризація набуває широкого застосування та вагомого значення як інструмент динамічного зростання промисловості за рахунок кооперації, спеціалізації та концентрації виробництв, активізації інноваційної діяльності, впровадження нових технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Проблематика економічної безпеки держави та розбудова механізму її забезпечення детально досліджувалися в численних працях видатних вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Алькеми, О. Ареф'єва, Ю. Бабанова, І. Белоусової, Є. Боброва, З. Борисенко, З. Варналія, Т. Васильціва, В. Власюка, В. Геєця, В. Грушко, С. Груніна, М. Денисенка, М. Єрмошенко, З. Живко, О. Захарова, М. Зубка, Т. Іванюти, А. Кірієнко, М. Кизима, О. Кириченко, Т. Клебанової, Г. Козаченко, М. Копитко, В. Крутова, М. Куркіна С. Лаптева, Н. Літвін, Ю. Лисенко, В. Лойко, О. Ляшенко, І. Мігус, В. Мунтіяна, А. Нікітіна, І. Отенко, І. Петрової, С. Покропивного, В. Рокочі, В. Сідака, А. Сухорукова, В. Терехова, В.Токара, Ю. Харазішвілі, С. Шкарлет, Л. Шемаєвої та ін.

Вагомий внесок у дослідження проблем формування промислової політики на засадах кластерного підходу та розбудови механізму інституційного забезпечення зробили у своїх працях вчені: І. Амоша, О. Алимов, Т. Андерсон, Д. Баум, О. Бойко, А. Бутенко, С. Вінтер, В. Вишневський, С. Волосович, Л. Дейнеко, А. Землянкін, Л. Збаразська, Ю. Іванов, Т. Калашнікова, Л. Кузьменко, О. Макаренко, Г. Мазнєв, А. Маршал, В. Мамонтова, О. Мозєнков, Р. Нельсон, О. Носирєв, О. Новікова, О. Одінцов, Т. Осташко, С. Онишко, А. Олійник, М. Панкова, С. Передерій, М. Портер, Л. Саломатіна, С. Соколенко, Д. Сольє, Є. Сич, І. Толедано,

В. Точилін, В. Федоренко, М. Фельдман, Ф. Фукуяма, М. Чумаченко, Т. Швед, Е.Шелудько, Й. Шумпетер, М. Якубовський та інші.

Утім, незважаючи на численні наукові праці, проблеми кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави не повною мірою вивчені. Недостатньо висвітленими залишаються аспекти щодо визначення концептуальних, теоретико-методичних, інструментальних засад формування та розвитку кластерних структур промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Наукове завдання дисертаційного дослідження полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних засад та науково-практичних підходів до розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри управління фінансово-економічною безпекою Університету економіки та права «КРОК» за темою «Забезпечення захисту економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності в умовах євроінтеграції України» (номер державної реєстрації 0114U006338). Автором досліджено теоретико-методичні засади та напрями перспективного розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та науково-практичних підходів до розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Реалізація поставленої мети зумовила розв'язання таких завдань:

- дослідити сутність понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива» як теоретико-концептуальну основу для формування напрямів і систематизації процесу впровадження кластерної політики;

- встановити вплив процесу кластеризації промисловості на економічну безпеку держави;
- формалізувати механізм забезпечення економічної безпеки держави в аспекті провадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку;
- визначити характеристики зв'язку процесу кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави;
- систематизувати групи показників за основними базовими складовими економічної безпеки процесу кластеризації промисловості;
- розробити модель визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості;
- удосконалити механізм упровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави;
- запропонувати та обґрунтувати базові напрями реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.

Об'єктом дослідження є процес кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та науково-практичні підходи до розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Методи дослідження. Із метою вирішення окреслених завдань у дисертації застосовано загальнонаукові, теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень. Із метою дослідження засад формування та реалізації кластерної політики й розвитку процесу кластеризації в промисловості застосовано системний і логічний підходи (розділ 1, п.1.1, 1.2, 1.3); метод аналізу та синтезу – для діагностики процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави, аналізу фактичного стану економіки країни, вітчизняної промисловості, ідентифікації небезпек і загроз та оцінки факторів впливу (розділ 2, п. 2.1, 2.2, 2.3). Для розбудови елементів механізму формування та впровадження кластерної політики застосовано

системний і структурний підходи (розділ 1, п. 1.3, розділ 3, п. 3.1 та 3.3); для вирішення конкретних завдань використовувалися методи якісного аналізу: метод SWOT- аналізу (розділ 2, п. 2.3) та метод експертних оцінок – для розробки моделі розрахунку рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості за основними базовими складовими (розділ 3, п. 3.2); за допомогою методів математичного моделювання автором було розраховано рівень економічної безпеки процесу кластеризації промисловості (розділ 3, п. 3.2); методи аналізу, синтезу, а також системний, структурний, організаційний та комплексний наукові підходи було застосовано для формування інноваційно-регіональної моделі кластеризації промисловості й опрацювання напрямів формування та впровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави (розділ 3, п. 3.1, 3.3).

Інформаційну та статистичну основу дисертації становлять матеріали Державної служби статистики України. Теоретичною та методичною основою дослідження є наукові розробки провідних вчених: монографії, статті, а також чинні законодавчі та нормативно-правові акти, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та удосконаленні науково-практичних підходів до розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Основні положення, що визначають наукову новизну дослідження, полягають в такому:

вперше:

- розроблено та запропоновано модель визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості за основними базовими складовими економічної безпеки: інституційною, виробничо-технологічною, інноваційною та інтеграційно-координаційною, що дає змогу здійснити аналіз та оцінку загроз і визначити рівень, інтегральний індекс економічної безпеки процесу кластеризації промисловості та є сучасним інструментом діагностики

рівня економічної безпеки формування й розвитку промислових кластерів, у забезпеченні економічної безпеки держави;

удосконалено:

- механізм упровадження кластерної політики, що охоплює мету, принципи, функції кластерної політики та етапи її формування, методи, інструменти й напрями її забезпечення, які на відміну від наявних дають можливість сформувати промислову політику держави із застосуванням кластерного підходу комплексно, що повною мірою відповідає цілям реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави;

- структуру та зміст напрямів реалізації кластерної політики, визначено її основні завдання й заходи за кожним із напрямів, послідовна реалізація яких сприятиме системному впровадженню процесу кластеризації вітчизняної промисловості, структурній, науково-технічній перебудові промислового сектору, підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, що є підґрунтям для економічного зростання й забезпечення належного рівня економічної безпеки держави;

- систематизацію і класифікацію показників за основними базовими складовими економічної безпеки процесу кластеризації промисловості: інституційною, виробничо-технологічною, інноваційною та інтеграційно-координаційною, що за своїм складом і змістом повною мірою враховують сутність, вектори розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави, що дасть змогу здійснити діагностику та визначити фактори небезпек і загроз, які деструктивно впливають на процес кластеризації промисловості;

- механізм забезпечення економічної безпеки держави, складовою якого є процес інноваційно-регіонального кластерного розвитку, що реалізується через зростання ефективності зв'язків і функціонування: промислових підприємств, як основи економічної системи країни й інституційного забезпечення економічної безпеки держави, що передбачає

формування та прийняття Концепції створення кластерів в Україні, Стратегії розвитку кластерів, формування та реалізацію кластерної політики, прийняття й реалізацію програм регіонального кластерного розвитку та відповідно формування промислових кластерів на основі інноваційно-регіональної моделі кластеризації, що заснована на активній взаємодії органів державної влади й місцевого самоврядування, науки, промислових та інших підприємств, організацій у межах інноваційно-регіонального промислового кластеру;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування поняття «кластерна політика» та «кластерна ініціатива», що стало концептуальною основою для систематизації теоретико-методичних засад удосконалення процесу впровадження й напрямів кластерної політики, що на відміну від наявних системно та комплексно визначають процес кластеризації в забезпеченні економічної безпеки держави;

- дослідження впливу процесу кластеризації промисловості на економічну безпеку держави, в результаті чого виявлено, що процес кластеризації промисловості здійснює значний вплив на складові та показники економічної безпеки держави, внаслідок упровадження системних, довготривалих, стратегічних дій, спрямованих на ефективний інноваційний, промисловий, науково-технічний і соціально-економічний розвиток;

- характеристики зв'язку процесу кластеризації промисловості й забезпечення економічної безпеки держави, що дають можливість комплексно визначити, описати і структурувати завдання, процеси й результати державної промислової політики, сформованої із застосуванням кластерного підходу, та визначають основи розбудови інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру, що забезпечить вітчизняним підприємствам перехід на новий рівень економічного, інноваційного, зовнішньоекономічного розвитку та сприятиме ефективному функціонуванню вітчизняної промисловості і, як результат зростанню рівня економічної безпеки промисловості та економічної безпеки держави.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що наукові положення, отримані результати та запропоновані рекомендації є практичним підґрунтям розбудови й удосконалення процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави.

Основні результати дослідження, зокрема обґрунтовані пропозиції автора щодо формування інституційного, інноваційного, організаційного та інфраструктурного напрямів упровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави, було використано в роботі виконавчого комітету Ірпінської міської ради Київської області (довідка про впровадження № 01-17/2867 від 10.10.2017 р.); пропозиції щодо формування напрямків ефективного інноваційного розвитку, співробітництва, кооперації та інтеграції промислових підприємств використано відділом інвестицій та соціально-економічного розвитку Ірпінської міської Ради Київської області (довідка про впровадження № 382/17 від 10.11.2017 р.). Отримані в процесі дисертаційного дослідження результати впроваджено в навчальний процес Університету економіки та права «КРОК» у викладанні навчальних дисциплін (довідка № 91-1/13 від 20.12.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом проведення самостійної наукової праці автора. Відповідні публікації за темою дисертації здійснені автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні напрацювання та положення проведених автором досліджень було апробовано на науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Створення сильної економіки країни: проблеми та перспективи розвитку» (Тернопіль, 3 березня 2016 року); Науково-практичній конференції «Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України» (Київ, 21 жовтня 2015 року); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції економічного спрямування «Науковий потенціал сучасної економічної науки» (Тернопіль, 27 квітня 2016 року); П'ятій Міжнародній науково-практичній

конференції «Економіка підприємства: Сучасні проблеми теорії та практики» (Одеса, 15-16 вересня 2016 року); Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, науковців, аспірантів та студентів «Економіка й управління» (Одеса, 6-8 грудня 2016 року).

Публікації. Результати дослідження викладено в 10 самостійних наукових публікаціях загальним обсягом 5,35 д. а., із них 3 статті опубліковано в наукових фахових виданнях України (2,21 д.а.), 2 з них у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз (1,86 д.а.), 5 – в інших виданнях (1,28 д.а.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертацію викладено на 302 сторінках, із них 226 сторінок основного тексту. Дисертація містить 50 таблиць, 39 рисунків та 12 додатків. Список використаних джерел налічує 291 найменування на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ДЕРЖАВИ

1.1. Сутнісні та понятійні аспекти процесу кластеризації промисловості

Формування кластерних утворень в економіці вже тривалий час викликає значну увагу багатьох науковців. Проте, сам феномен кластеризації породжує багато наукових питань та дискусій, що пов'язані з багатогранністю сфер його виникнення та методів управління кластерними утвореннями. Тому дослідницьким завданням у даному питанні є з'ясування основних сутнісних ознак поняття «кластер», обґрунтування його змісту та форм кластеризації економіки.

У вітчизняній науці питаннями кластеризації економіки та кластерного розвитку займаються Інститут економіки промисловості в особі його керівника, проф. І. Амоші [2,3,4], а також таких провідних науковців як В. Вишневський [4], О. Новікова, А. Землянкін [2], Л.Кузьменко, Л.Збаразська [2], С. Передерій [3], Л.Саломатіна [3], М. Чумаченко та інші, а також Інститут економіки та прогнозування НАН України під керівництвом проф. В. Гейця та його науковців О. Алімова [9], Л.В. Дейнеко [76], Т. Осташко, В. Точиліна, Е. Шелудько [76], М. Якубовського та інших. Серед численних праць підготовлених та опублікованих провідними фахівцями науковцями цих інститутів, праці присвячені питанням промислової політики, інноваційного та промислового розвитку, впровадження інновацій, створення спеціальних економічних зон, впровадження та розвиток на території областей індустріальних парків, інституційне забезпечення інноваційного розвитку,

питання кластеризації промисловості країни та створення промислових кластерів у багатьох регіонах країни.

Основні наукові підходи до визначення сутності кластеру, що найбільш поширені в науковій літературі, наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення змісту поняття «кластер»

Автор	Поняття «кластер»
1	2
Портер М.	сукупність підприємств, що знаходяться у безпосередній географічній близькості та спільно діють у певних видах діяльності
Маршал А.	сукупність взаємозалежних підприємств на території певного регіону
Шумпетер Й.	концентрація підприємств певної спеціалізації в межах однієї галузі
Толенадо І, Сольє Д.	об'єднання виробників різних суміжних галузей
Нельсон Р., Вінтер С.	промислове об'єднання, в якому підприємства-учасники кластера знаходяться у географічній близькості один до одного
Баум Дж., та Фельдман М.	особливе формування групи підприємств, в якому результати роботи підприємств перевищують результати діяльності окремо взятих фірм
Крайнік О.	комплекс об'єднаних підприємств, органів державного управління, дослідницьких центрів, освітніх установ, що взаємопов'язані між собою та доповнюють одне одного
В. Мамонова, О. Макаренко	Група взаємопов'язаних підприємств, що спільно діють на певній географічно визначеній території, у різних сферах: транспорті, наданні фінансових, інформаційних, юридичних та інших видах послуг.
А. Бутенко, Є. Лазарева	елемент інноваційної системи, який складається з певної сукупності підприємств суміжних галузей
Мазнєв Г.	складна система взаємозв'язаних підприємств із багатьма стадіями виробництва
Іванов Ю.Олійник А.	група сконцентрованих на певній географічно окресленій території взаємозалежних компаній та організацій
Соколенко С.	виробничо-комерційна мережа незалежних підприємств, в якій задіяні структури та установи, що генерують інновації: а саме, науково-дослідні інститути, університети та інші заклади, а також виробники певних видів продукції, державні органи, посередницькі структури та споживачі.

Джерело: сформовано на основі [206, 207, 233, 234, 235, 236, 277, 287]

Вперше доктринне наукове обґрунтування змісту кластерів та особливостей їх формування було здійснено Портером М.[206]. Він визначає кластери як географічно-локалізовані організації, що доповнюють одна одну на галузевому рівні, чим забезпечується досягнення конкурентних переваг. До

складу таких організацій, на його думку, можуть відноситися пов'язані компанії, постачальники обладнання та комплектуючих, науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади тощо. Він вперше виявив залежність між конкурентоспроможністю підприємств та їх економічним оточенням [206]. Портер М. визначає особливості кластерів, що показані на рис. 1.1.

Наведені ознаки в тій чи іншій мірі визначають природу формування та функціонування економічних кластерів. Проте, варто зауважити, що в сучасних умовах особливості кластерів, що були визначені Портером М., зазнали певних змін. Зокрема, рівень взаємодії між учасниками кластерів може виходити за межі певного регіону (тобто здійснюватися не в зоні безпосередньої географічної близькості учасників). Це характерно в значній мірі для сфери послуг (наприклад, формування туристичних комплексів).

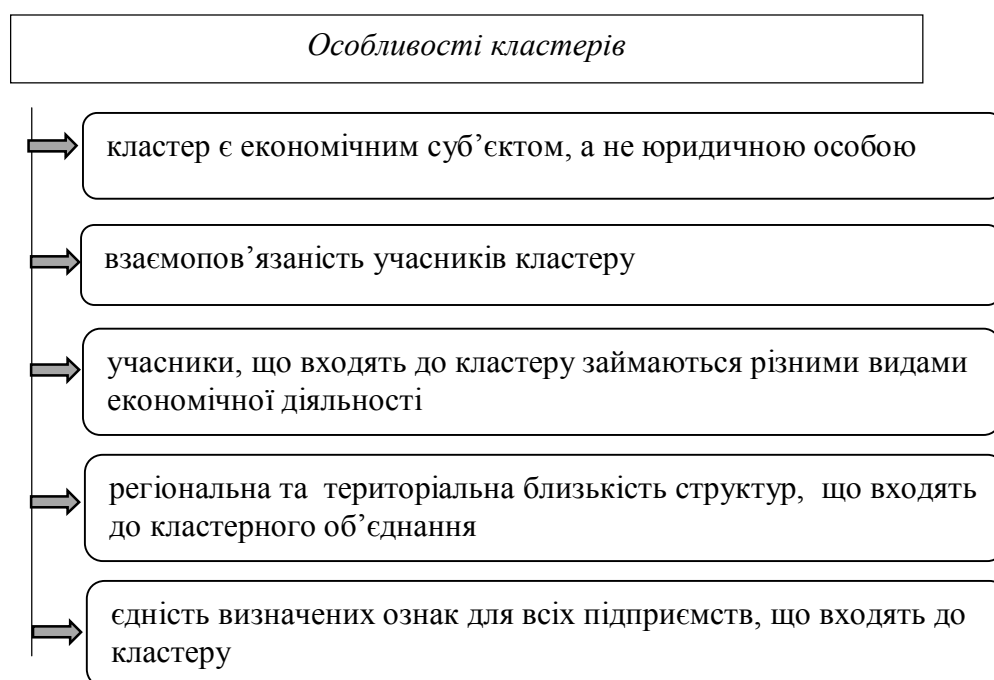

Рис. 1.1. Особливості кластерних утворень

Джерело: сформовано за даними [206, 207]

Також доволі поширеним феноменом у процесі розвитку сучасних кластерних утворень стає формування вертикально-інтегрованих структур, до

складу яких можуть входити одночасно декілька суб'єктів господарювання, що здійснюють один і той самий вид діяльності та мають однаковий економічний статус.

Однак, варто зауважити, що Портер М. був не першим дослідником, який займався проблемами формування кластерних утворень. Ще на початку ХХІ ст. відомий економіст Маршал А. проводив дослідження взаємозалежності між прибутком, отриманим підприємствами та рівнем їх локалізації в межах певної території. Він розглядав сукупності підприємств, які запропонував називати «агломераціями». Підприємства, що входили до складу агломерацій, демонстрували значно вищі результати своєї діяльності, порівняно зі звичайними відокремленими фірмами. Дослідник пояснював наведену ситуацію дією так званого ефекту масштабу, який був вперше введений ним у науковий обіг. Вже на той час автор підходив до розуміння постійних витрат та їх «мінімізації» у процесі кооперування між підприємствами. Особливу увагу він акцентував на транспортних витратах, на прикладі яких він обґрунтував економічний ефект від формування агломераційних об'єднань [291].

Однак, варто зауважити, що по-перше, транспортні витрати є не єдиним видом витрат, який підпадає під дію ефекту масштабу, по-друге, обґрунтування передумов для створення кластерних структур потребує детального математичного аналізу моделей формування економічних вигод для підприємств у процесі їх взаємодії всередині кластеру.

Тому, агломераційна модель Маршала А. дістала свій розвиток у працях Шумпетера Й.[277], який на противагу суто економічному підходу до визначення прибутків від функціонування кластерів розглядав фактор технологічних змін у розвитку виробництва. Вчений активно досліджував інноваційні процеси та виявив залежність між їх темпами та рівнем кооперування між підприємствами. Шумпетер Й. вважав, що саме інновації є основним стимулюючим фактором економічного розвитку. При цьому, зростання рівня концентрації підприємств певної спеціалізації в межах однієї

галузі сприяли підвищенню технологічного рівня організації виробничих процесів [277].

Вважаємо за доцільне дати більш деталізоване пояснення підходам вищезгаданих вчених-економістів. Справа в тім, що процес технологічної взаємодії здійснюється шляхом побудови системи комунікацій між окремими підприємствами. У випадку скорочення географічних відстаней між господарюючими суб'єктами значно скорочується і логістичний ланцюг - знижуються витрати часу та ресурсів у процесі обміну між підприємствами матеріальними (сировина, напівфабрикати, енергоносії) та нематеріальними ресурсами (технології, інформація, досвід організації). У процесі кооперування та поділу праці, з одного боку, відбувається скорочення технологічного ланцюга та прискорення виробництва, а з іншого, збільшуються можливості до комбінування та реорганізації технологічних процесів, що призводить до виникнення інновацій.

Важливий внесок у розвиток теорії кластерних утворень внесли французькі науковці І. Толенадо та Д. Сольє. У розумінні кластера вони використовували поняття «фільєри», під яким вони розуміли об'єднання виробників різних суміжних галузей. Основною причиною виникнення філь'єрів вчені вважали науково-технічний прогрес, внаслідок якого виникла можливість реалізації конкурентних переваг у процесі створення об'єднань малих та середніх підприємств у пов'язані між собою галузі економіки [187].

Логічним доповненням до наведеного вище підходу є трактування кластерів з позиції британських науковців Нельсона Р. та Вінтера С. [288] На їх думку поняття кластера носить суто регіональний характер. Вони визначають його як промислове об'єднання, в якому підприємства-учасники кластера знаходяться у географічній близькості один до одного. Виникнення кластерних утворень вони пов'язують з кооперацією та спеціалізацією виробничих зв'язків [288].

На основі вищевикладеного можна зазначити, що наприкінці ХХ ст. у формулюванні поняття «кластер» превалював географічний (регіональний критерій). Об'єднання підприємств у промислові кластери було можливим лише за умови їх географічної близькості. Однак, у сучасну постіндустріальну епоху, на нашу думку, акценти у розумінні змісту кластерних структур зміщуються в бік налагодження міжрегіонального, і, навіть, транскордонного співробітництва. Процес глобалізації змінює регіональні рамки економічної взаємодії, послаблює вплив географічних бар'єрів.

Баум Дж., та Фельдман М., Ахарансон Б. досліджували взаємозалежність між показниками продуктивності роботи підприємств та їх географічним розташуванням одне відносно одного. Вони зауважили, що кластери є особливим формуванням, в якому результати роботи групи підприємств перевищують результати діяльності окремо взятих фірм. На думку провідних економістів, основними чинниками та ознаками досягнення вищої результативності підприємств, що входять до складу кластерів, порівняно з іншими є їх географічна близькість та інноваційна спрямованість розвитку. При цьому підвищення результативності діяльності кластерних об'єднань сприяє підвищенню зайнятості та показників роботи інших підприємств в певному регіоні [287].

Варто відмітити, що наведений підхід до причин формування кластеру є відмінним від підходів інших науковців, оскільки акцентує увагу не лише на внутрішніх стимулах розвитку кластерів, але і на впливі зовнішнього середовища. Тобто, кластер може формуватися виходячи, наприклад, з державної політики розвитку певного регіону. Держава може застосувати певні механізми стимулювання розвитку кластерів у регіоні за рахунок різних інструментів: пільгового режиму оподаткування, надання економічних преференцій, формування державних замовлень, тощо.

На противагу вищесказаному, Соколенко С. визначає кластер як виробничо-комерційну мережу незалежних підприємств, таких як виробничі

підприємства, вищі навчальні заклади, наукові та науково-дослідні установи, органи влади та організації підприємств інфраструктури, споживачів. Також вчений вирізняє поняття «промисловий кластер» та «регіональний промисловий кластер» [233,234].

Мамонова В., Куц Ю. та Макаренко О. розглядали питання формування кластерів в економіці у формі вертикально-інтегрованих структур. Науковці визначали кластер як окрему географічно визначену концентрацію виробничих структур підприємств постачальників та підприємств збуту, а також широкого кола підприємств сфери послуг. [266].

При цьому перелік кластерів не обмежується лише окремими галузями, а передбачає також поширення на діяльність об'єднань окремих підприємств в межах однієї галузі. Згадані науковці здійснили групування кластерних теорій, відповідно до якого вони поділяються на такі групи [266]:

- 1) традиційний регіональний підхід до розвитку міст, в основу якого покладено розгляд утворення кластерів внаслідок позитивного економічного ефекту від зростання масштабів виробництва;
- 2) інтерналістський підхід розглядає причини утворення кластерів як наслідку внутрішніх позитивних ефектів їх функціонування на території міст-агломерацій;

До основних причин формування кластерів в економіці належать: зростання доступності інвестицій, нових технологій, регіональних та локальних ринків. Таке уявлення авторів значно розширює діапазон можливих передумов створення кластерних утворень, що дає змогу виділити ряд характеристик та проводити всебічний аналіз різних сфер їх діяльності [266].

Кизим О. здійснював дослідження кластерного підходу до формування міжгалузевої кооперації в межах одного регіону. Він визначає кластери як комплекс об'єднаних підприємств, органів державного управління, дослідницьких центрів, освітніх установ, що взаємопов'язані між собою та доповнюють одне одного. У процесі формування кластерних структур автор

спирається на розвиток горизонтальних зв'язків між окремими елементами кластеру [108]. Розглядаючи основні причини формування кластерів, науковець, подібно до підходу М. Портера, виділяє фактор підвищення конкурентних переваг для кожного підприємства (організації), які стають учасниками такого утворення.

На нашу думку, акцентування уваги на конкурентних перевагах здійснювалося у більш ранніх наукових дослідженнях, присвячених питанням кластеризації економіки регіонів. Нині ж досягнення конкурентних переваг не є виключною передумовою формування кластерів, а ініціатори (учасники) кластерних утворень можуть керуватися не лише економічними, а політичними, соціально-культурними та іншими мотивами.

У доповнення до вищевикладених підходів кластери визначають як підприємства, що об'єдналися за географічним принципом, і метою даного об'єднання, є отримання синергетичного ефекту та реалізація інтересів учасників у сфері виробництва та реалізації власної продукції. [12]. В основі формування кластерів вчений вбачає принципи поглиблення поділу праці між підприємствами на рівні певного регіону, забезпечення спеціалізації та розвитку коопераційних зв'язків між ними. Він виділяє три основні передумови кластеризації економіки (рис. 1.2)

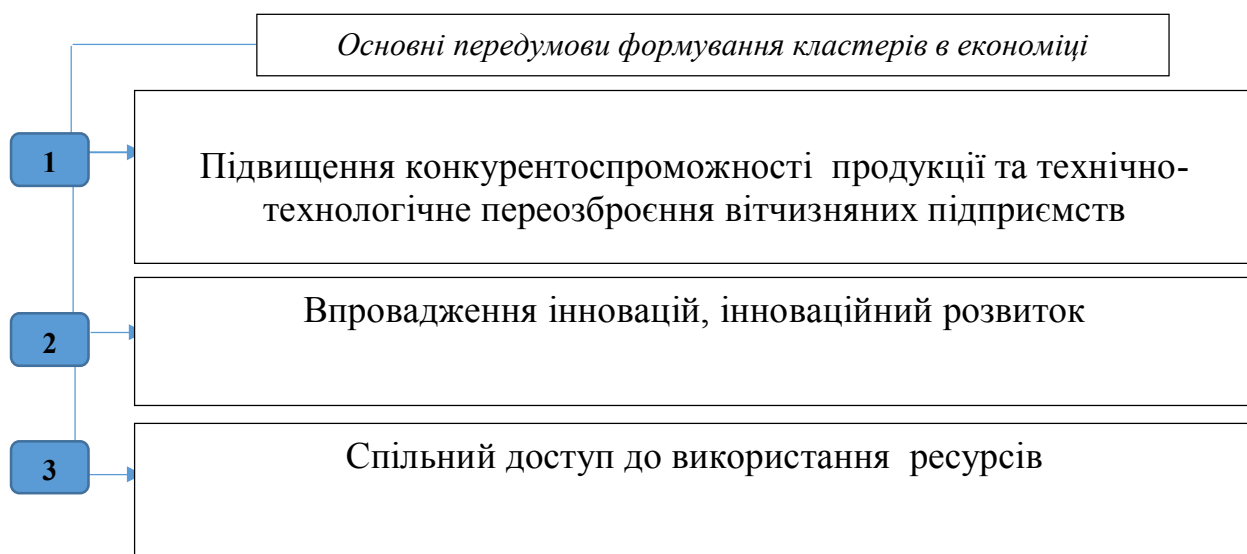

Рис. 1.2. Основні передумови формування кластерів в економіці [12,20,24]

Кластери визначають як територіальне поєднання виробничих сбутових структур для зростання динаміки виробничої, інвестиційної та інших видів діяльності акцентуючи увагу на формуванні синергетичного ефекту від організації взаємодії між учасниками кластеру, основними чинниками виникнення якого є збільшення продуктивності та технологічної результативності у результаті підвищення гнучкості виробничих процесів, поділу праці та коопераційної взаємодії [44, 49,50].

Важливою складовою розуміння процесу кластеризації економіки в сучасних умовах є визначення напрямків інноваційного розвитку регіонів. Зокрема, важливо відмітити наукові погляди М. Войнаренко [49], Зобова А.,[95] Волкова В. [51] які розглядають кластер як елемент інноваційної системи, який складається з певної сукупності підприємств суміжних галузей. Взаємодія між цими підприємствами–учасниками кластеру, призводить до виникнення синергетичного ефекту за рахунок полегшення доступу до капіталу, оскільки концентрація підприємств та організацій, які беруть участь у кластерному утворенні, формує сприятливий клімат для виникнення сукупних внутрішніх ресурсів та дозволяє залучити додатковий інвестиційний, технологічний капітал у вигляді венчурного фінансування, прямих інвестицій.

Автори наголошують, що взаємодія між учасниками кластеру є передумовою ефективного комбінування ресурсів та перетворення ноу-хау і винаходів у продукцію та послуги.

У доповнення до вищесказаного, Мартиняк І. відзначає, що на продуктивний розвиток економіки певного регіону наявність кластерів має визначальний, вагомий вплив. Зростання потужності кластерів забезпечує підвищення ділової активності в регіонах та галузях. Зазначено, що регіони які є місцем базування розвинених ефективних кластерів мають значно більший та ефективний економічний розвиток а також надходження до бюджету та соціально-культурний, освітній розвиток, соціальний захист населення, більший розвиток інфраструктури. [158].

На думку Некрасова Л. [172], Олійник А. [185] сучасні інноваційні технологічні кластери являють собою складну систему взаємозв'язаних підприємств із багатьма стадіями виробництва. Перевагами кластерних утворень він визначає концентрацію уваги саме на процесах взаємозв'язку між підприємствами та структурами в межах кластеру, що забезпечують їх взаємодію.

При цьому, взаємовідносини між учасниками кластеру формуються на засадах кооперації, відкритості, довіри та довгострокових договірних стосунків. Організація зв'язків між учасниками кластеру формує певні унікальні взаємозв'язки, що надають суттєвих переваг всім учасникам кластеру.

Варто зазначити, що врахування інтересів учасників кластера, які поєднані спільним технологічним циклом, забезпечується на засадах особистих взаємозв'язків, які передбачають спільні цілі та територіальну близькість виробничо-інфраструктурних, допоміжно-обслуговуючих підприємств, науково-дослідних установ. Створення системи стійких зв'язків між учасниками кластерного об'єднання сприяє генерації нових знань і технологій та прискорює перетворення інновацій у конкурентні результати діяльності.

Систематизація наукових підходів до визначення поняття «кластер» була проведена Олійником А. [185] Узагальнене поняття кластеру вченим розглядається як сукупність географічно поєднаних підприємств та інших структур, пов'язаних процесами виробництва та збуту. Поряд з загальним поняттям «кластер» виділено поняття «промисловий кластер», «регіональний кластер», «регіональний промисловий кластер», «інноваційний кластер» тощо. Процес кластеризації економіки вони пов'язують з необхідністю забезпечення інноваційного розвитку різних галузей.

Продовжуючи думку Олійника А, вітчизняні науковці Аненков О. та Пономаренко Є. досліджували особливості проведення кластерної політики та моделі (форми) кластеризації економіки. Узагальнення досвіду формування інтегрованих кластерних структур в різних країнах Західної Європи дало

можливість визначити галузі кластеризації, до яких відносяться: транспорт, комунікації та зв'язок, агропромислове виробництво та харчова промисловість, медицина та фармацевтика, металургія, хімічна промисловість, наука та освіта тощо [11, 12].

Дослідники розглядають кластери з багатьох сторін, у тому числі і як важливу детермінанту інноваційного розвитку економіки в цілому та окремих її складових [22,23 27, 32]. Вони відзначають, що у кластері підприємства отримують певні переваги за рахунок розвитку спеціалізації, кооперації та взаємодії. Також з'являються сприятливі можливості для реалізації напрямків інноваційного розвитку без загрози жорсткої конкуренції. У кластерах відбувається передавання конкурентних переваг від найбільш конкурентоспроможних підприємств до менш конкурентоспроможних завдяки технологічному ланцюгу. При цьому інвестиційні процеси під час формування кластерів надають одночасну користь багатьом підприємствам. Таким чином, проведений теоретичний аналіз основних наукових підходів до розуміння змісту поняття кластер дозволив виділити ряд сутнісних його ознак, які узагальнено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Сутнісні ознаки поняття «кластер»

Автор	Сутнісні ознаки поняття «кластер»						
	Об'єднання підприємств	Юридична незалежність учасників	Наявність економічних взаємозв'язків між учасниками	Спеціалізація діяльності кожного з учасників	Отримання синергетичного ефекту в результаті діяльності	Географічна близькість	Інноваційно-технологічна складова розвитку
1	2	3	4	5	6	7	8
Портер М.Е.	+		+	+		+	
Маршал А.	+	+				+	
Шумпетер Й.	+		+	+			
Толенадо І, Сольє Д.	+			+			
Нельсон Р., Вінтер С.	+					+	

продовження табл. 1.2							
1	2	3	4	5	6	7	8
Ахарансон Б., Баум Дж., та Фельдман М.	+		+		+		
Іщенко О.	+	+		+			
Мамонова В., Макаренко О.	+		+	+		+	
Швед Т.	+				+	+	
Іващенко Г.	+		+	+			
Бутенко А., Лазарєва Є.	+						+
Мазнев Г.	+		+	+			
Іванов Ю., Олійник А.	+			+		+	
Буснюк С. В.	+						
Соколенко С.	+	+	+				+
Носирєв О., Мозенков О.	+		+				+

*укладено автором [121, 27,32, 101. 103]

Як бачимо з табл. 1.2, основними сутнісними ознаками визначення поняття «кластер» є об'єднання підприємств, наявність економічних взаємозв'язків між учасниками, спеціалізація діяльності кожного з учасників, географічна близькість.

Узагальнення наведених підходів до формування кластерних утворень дає можливість виділити певні їх ознаки, зокрема:

1) між окремими підприємствами в межах кластеру мають існувати горизонтальні та вертикальні зв'язки, основним завданням яких є упорядкування взаємодії між підприємствами кластеру;

2) окремі підприємства в межах кластеру мають бути географічно-локалізованими, що забезпечує формування певних конкурентних переваг.

Доповнюючими ознаками поняття «кластер» є юридична незалежність учасників, отримання синергетичного ефекту в результаті діяльності, інноваційно-технологічна складова розвитку.

Однак, можемо припустити, що наведені сутнісні ознаки поняття «кластер» не в повній мірі відповідають сучасній економічній дійсності. Адже

результати усіх наведених вище досліджень функціонування кластерів базуються на специфіці їх розвитку у XX ст. У той же час, кластери є відображенням змісту економічних утворень суб'єктів господарювання, які у XXI столітті розвиваються під впливом сучасних цивілізаційних парадигм постіндустріального суспільства. Розвиток інформаційних технологій та комунікацій докорінно змінив принципи функціонування кластерних структур у сучасному світі. Виходячи з цього варто навести характеристику зміни сутнісних ознак кластерів у XXI ст. порівняно з XX ст. (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Характеристика зміни сутнісних ознак кластерів у XXI ст. порівняно з XX ст.

Сутнісні ознаки	Рівень умовної експертної оцінки важливості ознаки за 5-ти бальною шкалою										Пояснення змін
	XX ст (бали)					XXI ст (бали)					
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	
Об'єднання підприємств											в сучасному світі кластери в більшій мірі виступають як система підприємств та організацій, оскільки значно зросла варіативність зв'язків між їх учасникам
Юридична незалежність учасників											рівень юридичної незалежності є менш вираженим за рахунок формування вертикально-інтегрованих структур у 21 ст.
Наявність економічних взаємозв'язків між учасниками											роль безпосередніх економічних зв'язків знизилася за рахунок активного розвитку економічного посередництва у 21 ст.
Спеціалізація діяльності кожного з учасників											рівень спеціалізації значно посилюється у 21 ст. за рахунок поглиблення поділу праці за умов розвитку нових технологій та способів організації виробництва
Отримання синергетичного ефекту в результаті діяльності											у 21 ст. рівень економічної синергії суттєво посилюється за рахунок зростання рівня перерозподілу капіталу
Географічна близькість											у 21 ст. географічна близькість уже не є домінантою розвитку кластерів, границі економічної взаємодії стають розмитими
Інноваційно-технологічна складова розвитку											рівень впливу інновацій на розвиток кластерів значно посилюється

продовження табл. 1.3											
Соціальна складова розвитку											нова сутнісна ознака, зміст якої у тому, що в сучасному світі кластери беруть на себе частину функцій держави по реалізації соціальних функцій (створення невиробничої соціальної інфраструктури: медичні заклади, освітні заклади, тощо; надання різних соціальних послуг)
Наявність горизонтальних та вертикальних зв'язків											у 21 ст. внаслідок значного розвитку інтегрованих корпоративних структур (підприємницьких мереж) відбувся розвиток формування горизонтальної та вертикальної взаємодії між учасниками кластерів

*укладено автором на основі [108]

Базуючись на результатах критичного аналізу наукових підходів до розуміння сутності кластерів, а також враховуючи особливості розвитку сучасних економічних систем, можемо дати удосконалене визначення:

Інноваційний кластер – це система взаємопов'язаних вертикальними та горизонтальними зв'язками суб'єктів господарювання (включаючи виробничі підприємства, науково-дослідні інститути, підприємства сервісної та комунікаційно-транспортної інфраструктури, фінансові установи, науково-освітні заклади та органи управління), які мають різний ступінь юридичної самостійності, спеціалізації, географічної концентрації та функціонують на засадах поділу праці, інноваційно-технологічної спрямованості і кооперування, що дозволяє їм отримувати додаткові соціально-економічні вигоди.

Проведення теоретичного дослідження змісту та форм кластеризації економіки вимагає виявлення та характеристики детермінант формування кластерів (табл. 1.4). Визначено, що основними ознаками, за якими підприємства та організації об'єднуються в промисловий кластер є наступні: спорідненість продукції чи приналежність до однієї галузі; наявність та необхідність подальшого розвитку процесів кооперації; знаходження на одній території; необхідність технологічної та технічної переозброєності виробництва, доступу до сучасних інновацій та технологій; ріст виробничих потужностей та їх концентрації, що вимагають активізації та систематизації процесів постачання сировини та збуту продукції; бажання вийти спільним

зусиллями на зовнішні економічні ринки; ріст спеціалізації виробництва та інші. Базуючись на вищевикладеному, варто відмітити, що основними детермінантами формування кластерів є зростання гнучкості роботи підприємств в межах кластерної системи, а також досягнення економії на ефекті масштабу виробництва (при зростанні обсягів виробництва обсяг постійних виробничих витрат у розрахунку на одиницю продукції скорочується, внаслідок чого відбувається зростання економічного ефекту в роботі кожного підприємства кластеру).

Таблиця 1.4

Наукові підходи до розуміння детермінант формування кластерів в економіці

Автор	Детермінанти кластеризації економіки				
	Необхідність досягнення конкурентних переваг	Наявність зниження витрат (позитивний ефект масштабу)	Зростання гнучкості та мобільності роботи підприємств	Зростання доступності до інвестицій, технологій, ринків	Науково-технічний прогрес, інноваційний розвиток
1	2	3	4	5	6
Портер М.Э.	+				
Маршал А.		+			
Шумпетер Й.				+	
Толенадо І, Сольє Д.					+
Нельсон Р., Вінтер С.		+	+		
Ахарансон Б., Баум Дж., та Фельдман М.				+	+
Крайнік О.	+		+		
В. Мамонова, О. Макаренко				+	
Швед Т.	+	+			
Одінцов О.		+	+		
А. Бутенко, Є. Лазарєва					+
Мазнєв Г.Є.	+				+
Івановим Ю., Олійник А.					+
Буснюк С.					+

Джерело: укладено автором

Зауважимо, що наведений в науковій літературі перелік детермінант не є вичерпним. На думку автора, його доцільно доповнити такими важливими детермінантами як соціальна спрямованість та політична доцільність. Соціальна спрямованість полягає у забезпеченні певних соціальних цілей (зростання рівня зайнятості населення, створення соціальної інфраструктури регіону) в процесі створення кластеру.

Політична доцільність відображає можливості досягнення певних політичних цілей (формування бізнес-стосунків між окремими регіонами, країнами; розвиток певних галузей відповідно до укладених міждержавних угод тощо) шляхом формування кластерних утворень (табл., 1.4, рис. 1.2). У процесі визначення форм кластеризації економіки варто відмітити, що у економічній літературі дане питання розкрито на недостатньому рівні.

Більшість досліджень акцентують увагу на класифікації форм кластерів, однак недостатньо уваги приділено визначенню моделей кластеризації, зокрема опису практичної їх реалізації на прикладі досвіду різних країн. В зв'язку з цим спробуємо сформулювати класифікацію форм кластеризації економіки виходячи з основних детермінант створення кластерів (рис. 1.2).

За географічною ознакою можливими є регіональна, міжрегіональна та міжнародна форми кластеризації. Регіональна форма передбачає утворення кластерів у географічних межах лише одного регіону.

Сюди можна віднести формування кластерів в межах певних галузей, які розвиваються в конкретному регіоні (туристична сфера, деякі галузі АПК, харчової та легкої промисловості). Міжрегіональна кластеризація характеризується одночасним формуванням кластерів в декількох регіонах країни. Дана форма кластеризації передбачає об'єднання підприємств та організацій різних регіонів, які функціонують в рамках однієї або суміжних галузей (наприклад, видобувна, металургійна, хімічна, машинобудівна промисловість).

Рис. 1.3. Класифікація форм кластеризації економіки

Джерело: укладено автором

Міжнародна кластеризація є притаманною для міждержавних об'єднань (ЄС, НАФТА, АСЕАН тощо). Для неї характерним є об'єднання суб'єктів господарювання та некомерційних структур відповідно до формування зв'язків на рівні міжнародного ділового співробітництва. Показовим прикладом є формування міжнародних кластерів у машинобудівній галузі, коли з деталей і комплектуючих, виготовлених в одній країні, відбувається складання готової продукції в іншій (міжнародні концерни BMW, Audi, Nissan, Toyota та ін).

Також варто зазначити, що форма міжнародної кластеризації в переважній мірі передбачає об'єднання декількох суміжних галузей.

За галузевою приналежністю пропонуємо виділяти внутрішньо-галузеву кластеризацію, міжгалузеву кластеризацію з однорідною та багатoproфільною спеціалізацією. Внутрішньо-галузева форма кластеризації характеризується формуванням кластерів в межах однієї галузі (металургія, машинобудування, туризм, харчова промисловість, хімічна промисловість). Вона дуже часто співпадає з регіональною формою. Міжгалузева кластеризація передбачає об'єднання підприємств та організацій різних галузей економіки. При цьому використовується однорідна та багатoproфільна спеціалізація. Однорідна спеціалізація передбачає об'єднання в межах взаємодоповнюючих галузей, тобто в рамках одного промислового комплексу (АПК, хімічний комплекс, машинобудування тощо). При цьому продукція одних підприємств є незавершеним виробництвом (сировиною) для інших. В процесі міжгалузевої багатoproфільної кластеризації об'єднуються підприємства різних суміжних галузей (АПК та харчова промисловість, харчова та хімічна промисловість, металообробка та машинобудування тощо). Відмітною ознакою такої форми кластеризації є те, що продукція підприємств певної галузі є завершеним готовим продуктом (не є сировиною та може вільно реалізовуватися на ринку), який використовується для створення більш складних продуктів інших галузей.

Конкурентна ознака форм кластеризації ґрунтується на координації дій підприємств, що об'єднуються по відношенню до конкурентного середовища. Кластеризація, спрямована на посилення конкурентних переваг на ринку, передбачає об'єднання господарюючих суб'єктів з метою оптимізації виробничих процесів в межах трикутника: ціна – якість – час. Наслідком такої форми кластеризації також може бути процес монополізації ринку, витіснення з нього економічно слабких підприємств. Кластеризація, спрямована на подолання конкурентних бар'єрів при вході на ринок, здійснюється також з метою проникнення на ринки шляхом диверсифікації виробництва та

асортименту товарів (послуг). Показовим прикладом є формування мультибрендової структури виробництва, коли відбувається проникнення підприємств на ринок у різних споживчих та цінових сегментах. Суть даної форми кластеризації полягає у тому, що одному підприємству проникнути одночасно на усі сегменти ринку набагато складніше (в силу інфраструктурних та технологічних особливостей, наявністю законодавчих антимонопольних обмежень, ринкових обмежень тощо), аніж здійснити це окремим підприємствам, кожне з яких буде займати свій сегмент. Прикладом може слугувати всесвітньовідомий Volkswagen Group - одне з найбільших підприємств в галузі автомобілебудування у світі. На сьогоднішній день в його склад входять 12 компаній: Volkswagen, Audi, Skoda, Seat, Lamborghini, Bugatti, Bentley, Man, Scania, Volkswagen комерційні автомобілі, Porsche і Ducati. Кожна компанія займає свій сегмент ринку, а також забезпечується відповідність антимонопольному законодавству.

За характером домінуючого ефекту автор пропонує виділяти форми кластеризації, спрямовані на: зниження витрат, розширення ринків збуту, інвестиційно-інноваційний розвиток. Зниження витрат, відповідно до результатів теоретичного дослідження наукових підходів, пов'язане з ефектом масштабу виробництва. Тому, дана форма кластеризації використовується переважно у спеціалізованих виробництвах, які доповнюють одне одного та формують єдиний цикл випуску продукції (наприклад, виробництво будівельних матеріалів, яке поєднує у собі видобуток сировини, її первинну переробку та виготовлення кінцевого продукту). Форма кластеризації, спрямована на розширення ринків збуту, передбачає об'єднання підприємств (груп підприємств), кожне з яких виготовляє завершену продукцію під одним брендом або в межах однієї торгової організації (групи організацій), що здійснює просування товарів на ринок. Наприклад, ряд великих промислових підприємств Туреччини, які спеціалізуються на виробництві оздоблювальних, покрівельних, сантехнічних та облицювальних матеріалів, виходить на ринок

під одним брендом KALE. Кластеризація, спрямована на інноваційно-інвестиційний розвиток, передбачає об'єднання підприємств та організацій з метою спільного розвитку науко- та технологічно містких виробництв. Прикладом може слугувати усім відома силіконова долина в США, об'єднання підприємств аерокосмічної галузі, нанотехнологій та генної інженерії.

За рівнем регулювання кластеризація може бути регульованою органами державного управління або ж ринковим середовищем. Перша форма характерна для реалізації політики державного регіонального розвитку та передбачає передусім досягнення загального соціально-економічного ефекту на рівні держави в цілому. При цьому інтереси окремих учасників (підприємств та організацій) можуть не враховуватися або ж їх діяльність може носити збитковий характер. Друга форма кластеризації є характерною для приватного капіталу. Вона максимально враховує інтереси усіх учасників та, відповідно до законів ринку, оптимізує процес створення доданої вартості шляхом їх об'єднання. Економічно слабкі учасники відсіюються і довго не функціонують. Друга форма кластеризації, незважаючи на її вищу економічну доцільність, здатна призводити до диспропорцій регіонального розвитку, що ставить під загрозу досягнення цілей соціального розвитку.

Таким чином, наведені вище форми кластеризації економіки є вираженими в тій чи іншій мірі для усіх процесів кластероутворення. При цьому важливо підкреслити, що формування кластерів відбувається в реальному житті одночасно у декількох формах. Кожна форма виділяє лише певні особливості процесу формування кластеру. Тому багатогранність розвитку кластерів визначає різноманітність форм кластеризації економіки.

Отже, у даному питанні було проведено теоретичне дослідження наукових підходів до визначення змісту поняття «кластер», детермінант та форм кластеризації економіки. Проведений критичний аналіз дозволив сформулювати удосконалене визначення поняття кластеру як системи взаємопов'язаних вертикальними та горизонтальними зв'язками суб'єктів

господарювання (включаючи виробничі підприємства, підприємства сервісної та комунікаційно-транспортної інфраструктури, фінансові установи, науково-дослідні заклади та органи управління), які мають різний ступінь юридичної самостійності, спеціалізації, географічної концентрації та функціонують на засадах поділу праці, інноваційно-технологічної спрямованості та кооперування, що дозволяє їм отримувати додаткові соціально-економічні вигоди. Основними детермінантами кластеризації економіки визначено наступні: необхідність досягнення конкурентних переваг; наявність зниження витрат (позитивний ефект масштабу); зростання гнучкості та мобільності роботи підприємств; зростання доступності інвестицій, технологій, ринків; науково-технічний прогрес; інноваційний розвиток. Запропоновано враховувати такі детермінанти як соціальна значущість та політична доцільність у процесі кластеризації економіки. Виходячи з обґрунтування детермінант розвитку кластерів, розроблено та запропоновано класифікацію форм кластеризації економіки, в результаті чого вдалось виділити наступні її ознаки: географія, галузева приналежність, досягнення конкурентних переваг, характер домінуючого ефекту, рівень регулювання.

1.2. Досвід кластеризації промисловості європейських країн в забезпеченні економічної безпеки держави

Зарубіжний досвід кластерного розвитку країн світу досліджено у працях провідних вчених [2, 12, 32, 108,] результати цих досліджень доводять залежність розвитку кластеризації економіки та динаміки економічного розвитку. На сьогоднішній день у світі налічується близько 850 стійко діючих кластерів. В багатьох країнах сформовані провідні промислові кластери. У Німеччині - у хімічній промисловості та машинобудуванні, у Франції у виробництві продуктів харчування та косметики, у Японії- автомобілебудування та інших напрямках, у Італії- в індустрії моди і т.д..

Для імплементації кращого світового досвіду розвитку кластерних структур розглянемо детально сформовані моделі та напрямки кластерної політики, що проводять уряди даних країн світу.

У Великій Британії в середині 1990 років було сформовано та прийнято нові пріоритети промислової політики та сформовано прогнозну технологічну програму на основі змішаного секторально-кластерного підходу [108,150,152] Спеціалізація кластерного розвитку цієї країни - це виробництво автомобілів, електроніки, хімікатів, одягу, текстилю та продуктів харчування. Основою кластерної політики цієї країни є механізм державної підтримки розвитку науки і високотехнологічного виробництва із застосуванням податкових пільг у інноваційній діяльності. Держава стимулює інвестиції у інноваційну діяльність малих, середніх та великих компаній, звільняючи їх від сплати частини податків та зменшуючи податкове навантаження. Кластерна політика у Великобританії реалізується через створення фонду для фінансування інноваційних кластерів, зниження податкових ставок та надання податкових пільг, розвитку науково-технічної інфраструктури. Основними кластерними осередками є Оксфордський технологічний центр, що забезпечує інтеграцію наукових розробок Оксфордського університету та інноваційний кластер Кембриджу, що випускає устаткування для науково-дослідних робіт, техніку, обладнання, програмне забезпечення. Кластери Великобританії спеціалізуються у галузях металопереробки, виробництва одягу, взуття, комп'ютерних послуг, електроніки та інформаційних технологій, виробництві меблів, продуктів харчування, біотехнологій та туризму.

У США на основі кластерного підходу будується економічна політика розвитку штатів і кластерна політика формується кожним штатом безпосередньо на місцевому рівні без прямого втручання, проте з підтримкою федерального уряду. Підтримку кластерного розвитку на регіональному рівні здійснюють «інститути співробітництва», до складу яких входять представники державної адміністрації штату, дослідних інститутів,

університетів та представники бізнесу. У США здійснюється безпосередня федеральна підтримка та фінансування проектів із НДДКР, високих технологій, активно розвиваються національні центри, що на засадах науково-технологічного партнерства розробляють та впроваджують інновації, державна підтримка здійснюється через механізм держзамовлень. Найбільший кластер зосереджено у Силіконовій долині поблизу Стенфордського та Каліфорнійського університетів. Основні виробничі кластери сформовано за 23 групами, за напрямками діяльності: автомобілі та запчастини, виробництво одягу, взуття, текстилю, програмне забезпечення, комп'ютерна техніка, інформаційні технології та послуги, біотехнології, туризм та розваги, поліграфічна продукція, вироби із дерева, аерокосмічна та військова промисловості, виноробство.

У Німеччині працюють 3 із 7 найпотужніших у світі кластерів високих технологій, що мають назву «Силіконової долини ХХІ століття»- Мюнхен (біотехнології), Гамбург (телекомунікації та мультимедійні розробки) та Дрезден (мікросхеми та фотокамери). Німецька модель кластерної політики є основою економіки країни, що сформована та діє на засадах інтенсивного інноваційного розвитку. Відповідно промислова політика країни спрямована на розвиток провідних ринків із значною динамікою зростання попиту. Традиційними із високим рівнем конкурентоспроможності та такими, що активно розвиваються є кластери автомобілебудування, біотехнології, машинобудування. Новими та перспективними для Німеччини є кластери, що будуються на ринках охорони здоров'я, електромобілів, біоенергетики, логістики, нанотехнологій, оптики та інші. В німецькій моделі кластеризації кластери є для економіки окремих регіонів та держави «точками зростання» внутрішнього ринку, стимулами розвитку інноваційних та інвестиційних процесів в економіці. В економіці Німеччини нараховується більше 370 кластерів що діють на рівні певного регіону «землі».

Кластеризація економіки в Німеччині зосереджена в таких стратегічних напрямках як автомобілебудування, машинобудування, біотехнології, медичне обладнання, оптика, електротехніка, точна механіка, хімічне виробництво та створення інноваційних матеріалів, створення нових відновлювальних джерел енергії, логістиці.

Не існує чіткого розподілу на територіальні, регіональні та промислові кластери, це модель кластерного розвитку, що поєднує концентрацію та кооперацію промислових кластерів в межах певних промислових точок, що зосереджені у певних регіонах (землях). Відповідно пріоритетними є як розвиток певних галузей промисловості так і певних регіонів. Такі промислові центри - кластери сприяють підвищенню рівня макроекономічної, інноваційної, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної безпеки, як генератори розвитку регіонів вони підвищують рівень соціальної, демографічної, енергетичної, продовольчої та інших видів безпеки.

Об'єднання підприємств є добровільним та природнім, всі вони залишаються самостійними, юридично окремими структурами. Підприємства, можуть входити одночасно в декілька кластерних структур. Підприємства поєднуються в кластер для реалізації певних економічних інтересів, пов'язаних із виробничими, інноваційними та збутовими процесами для реалізації певної мети, після досягнення якої чи за відсутності доцільності провадження спільної діяльності кластерні структури розпадаються чи видозмінюються із новою метою, об'єднуючи нових учасників. Це дає можливість говорити про гнучкість, мобільність та природність кластерних економічних утворень та процесів кластеризації, основними завданнями яких є економічні інтереси та їх реалізація, в цьому аспекті не менш важливим є безпека процесу кластеризації та безпека реалізації даних економічних взаємозв'язків, оскільки у процесі кластеризації на підприємства окремо та їх кооперативну спільну діяльність та очікуваний синергетичний ефект від її реалізації діють загрози та небезпеки зовнішнього ринкового середовища та внутрішнього економічного середовища.

За німецькою моделлю кластеризації окремої державної стратегії кластерного розвитку не існує, оскільки вона є невід'ємною частиною державної стратегії інноваційного розвитку. Це державний документ спрямований на підтримку регіональних (земельних) інноваційно-промислових кластерів із метою підвищення їх конкурентоспроможності, інноваційного потенціалу та стабільності розвитку. Основним принципом стратегії інноваційного розвитку Німеччини є розвиток шістнадцяти регіональних земельних кластерів для освоєння п'ятнадцяти провідних ринків, та визначено інструменти і механізм підтримки процесів кластеризації, що полягає у наданні комерційних площ, стимулюванні і підтримці коопераційних проектів, публічному визначенні нагороди по результатам конкурсів, наданні приміщень та дотацій для розвитку кластерних організацій - кластерного менеджменту. Підприємства, що об'єднуються в кластери готують та подають кластерні проекти в напрямках розробки нових продуктів чи методів виробництва; дифузії інновацій та впровадженні нових інноваційних процесів із суміжних галузей, науково-дослідної роботи та напрямків її комерціалізації. Державні програми підтримки кластерів приймаються парламентом Німеччини та підтверджуються Європейським Союзом. На даний час у Німеччині прийнято та діють три федеральні державні програми: «Провідні кластери» спрямовані на підтримку кластерів у галузі високих технологій, «Go Cluster» для підтримки взаємодії та інтернаціоналізації регіональних кластерів та програма «Інноваційний регіон», метою якої є підтримка інноваційної діяльності кластерів, сконцентрованих на східних федеральних землях. Об'єм фінансування федеральних програм від 4 до 10 млн. євро на кластер, окрім цього в країні діє більше 70 програм різного рівня на підтримку розвитку кластерів та їх проектів на місцевих землях, федеральному рівні та рівні ЄС [150,152].

У Японії формування промислових кластерів здійснюється за підтримки та із ініціативи центральної влади та із активною участю регіональної влади.

Для моделі кластерної політики Японії характерним є освоєння нової форми концентрації промисловості та її взаємодії їх науково-дослідними інститутами, лабораторіями, центрами та фінансування кластерних ініціатив за рахунок венчурного фінансування, активний розвиток кооперації в науково-дослідних роботах та їх комерціалізації в регіонах країни і за межами країни, побудова системи субпідрядних та субконтрактних зв'язків між підприємствами. Провідними напрямками кластерів є автомобілебудування: автопромисловий кластер «Toyota» що об'єднує 122 підприємства і широку мережу субпідрядних підприємств постачальників. У ролі ядра кластерів в Японії виступають регіональні університети та мережа промислових підприємств і малих інноваційних фірм. На острові Хоккайдо сформовано потужний кластер - технополіс із високою концентрацією наукоємних підприємств та потужною науковою базою для реалізації провідних інноваційних проектів.

У Канаді прийнята кластерна політика є частиною національної інноваційної політики. Реалізація цієї політики здійснюється на федеральному, регіональному та муніципальному рівнях. На федеральному рівні вона забезпечує активізацію зовнішньоекономічної діяльності, залучення інвестицій, захист інтелектуальної власності. На регіональному та місцевому рівнях реалізується через механізм фінансування інноваційних проектів. Напрямки кластерної діяльності в Канаді є біотехнології, високі технології, інформаційні комунікації, мультимедійні технології, виноробство, харчова промисловість. Кластери у Канаді є частиною національної науково-дослідної стратегії спрямованої на прискорення розвитку високих технологій, вони фінансуються за рахунок коштів Федеральних бюджетів Канади. Особливою рисою регіональних кластерів у Канаді є наявність підприємств та організацій, що об'єднуються у кластер та взаємодіють, перебуваючи у різних регіонах країни. Уряд Канади здійснює пряму підтримку кластерам, залучаючи інвестиції у науково-дослідну діяльність, створення та реалізацію освітніх програм, сприяння реалізації продукції на зовнішніх економічних ринках. Реалізацію дії

по залученню іноземних інвестицій в сектори економіки Канади здійснює Департамент інвестицій науки та технологій. Реалізацію державної політики на місцях здійснюють органи місцевої влади. Так, для розвитку кластеру Великого Едмонтону було створено управляючу компанію Корпорацію економічного розвитку Едмонтону, було розроблена та прийнята відповідна концепція.

Кластерний розвиток Італії має власну сформовану модель, основою якої є малий та середній бізнес. В Італії кластерна модель представлена так званими Індустріальними округами (їх налічується більше 200), вони об'єднують більше 60 тисяч підприємств малого та середнього бізнесу, пов'язаних між собою тісними зв'язками виробничої кооперації. В Італії кластери склалися у певних промислових районах та мають обумовлене виробничими потребами галузеве комбінування: металообробка, різальний інструмент, шкіра-взуття, деревообробка – меблі; мода - дизайн. Італійські кластери є світовими лідерами у галузі моди, дизайну, одягу та взуття. Італія має власну концепцію управління кластерами, засновану на формуванні національної системи конкурентоспроможності та є конкурентоспроможною не за окремими видами продукції, а за цілими галузями. Провідними кластерами Італії, що випускають експортоорієнтовану продукцію є кластери із випуску спортивного взуття (Монтебеллуне), взуття (Колліна, Веронезе), окулярів (Беллуно), мармуру (Верона) ювелірних виробів (Венченце), жіночого одягу (Брент) скла (Мурано) та інших. Єдина державна економічна політика Італії в області промислового виробництва стала основою ефективного розвитку італійської економіки та конкурентоспроможності її продукції на світових економічних ринках.

У Фінляндії у період 1995 року було проведено масштабне дослідження «Переваги Фінляндії - майбутнє фінської промисловості» досліджено кластери країни, прийнято Державну промислову стратегію, в якій визначено перехід від макроекономічного регулювання до конкурентної політики на засадах конкурентного розвитку. Було визначено «кластерний каркас» країни та створено кластерні карти кольорової металургії, лісового господарства,

телекомунікацій, енергетики, екології, охорони здоров'я, хімії, будівництва та продовольства, що об'єднують провідні компанії країни. Деревообробний кластер Фінляндії є найбільш розвиненим та має підтримуючи кластеризовані галузі, такі як хімічна промисловість та машинобудування, внаслідок невеликого внутрішнього ринку продукція кластерів орієнтовна на експорт. Основою високотехнологічних кластерів інформаційних технологій та телекомунікацій, випуску обладнання та енергетики є активний розвиток інноваційних технологій, активне проведення за сприянням та реалізацією державних програм фундаментальних та прикладних наукових досліджень, активна комерціалізація інновацій. Кластери у Фінляндії є інтернаціональними та об'єднують на лише власні підприємства але і компанії інших країн світу. За фактичною відсутністю власних природних ресурсів зростання економіки країни засноване на інновації та кластеризації як розумному системному розподілу напрямків, ресурсів, можливостей та пріоритетів розвитку країни та її економічній присутності на зовнішніх ринках.

В результаті процесів кластеризації економіки провідних країн світу створені власні моделі кластеризації, що мають різні конфігурації, особливості та передумови, що зумовлюють доцільність їх застосування.

Визначають шість моделей кластеризації: італійську, фінську, японську, північно-американську, індійсько-китайську та німецьку [45,60, 108,150,152]

Італійська модель кластеризації застосовується для виробництва товарів споживання із високим рівнем диференціації та відсутністю вимог застосування високих технологій та високою гнучкістю, мобільністю виробництва відповідно до динаміки зміни кон'юнктури ринку, зміни попиту, уподобань споживачів. Італійська модель об'єднує велику кількість підприємств малого та середнього бізнесу, інноваційні розробки зосереджені на модифікації, покращенні існуючих видів продукції та не вміщують фундаментальних наукових досліджень, кластери не мають єдиного підприємства лідера чи ядра кластеру, їх поєднують необхідні виробничо-збутові зв'язки та ринку збуту, середній

рівень конкуренції між постачальниками та контрагентами, про те продукція орієнтована на реалізацію на зовнішніх міжнародних ринках та має на них сталі позиції.

Фінська модель характерна для кластеризації економіки у невеликих країнах, що мають власний дефіцит ресурсів та виробництво яких сформовано на власну інноваційну діяльність, освітню діяльність створення наукових розробок для їх подальшої комерціалізації. Фінська модель кластеризації має ядро кластеру, що є лідером у розвитку інновацій та проведенні інноваційних досліджень, на даному ринку низька конкуренція, малий та середній бізнес об'єднується навколо потужного підприємства у вигляді обслуговуючих компаній у статусі підрядників-постачальників. Продукція орієнтована на зовнішні міжнародні економічні ринки.

Японська модель кластеризації об'єднує підприємства, зосереджені на випуску високотехнологічної продукції та значних витратах на реалізацію інноваційних проектів, проведенні фундаментальних та прикладних досліджень, НДДРК. Процес кластеризації виробництва зумовлює значний об'єм виробничих взаємозв'язків, мережу підприємств субпідрядників зосереджених, навколо головної фірми, що є інтеграційним центром кластеру. Внутрішня конкуренція на даних ринках є незначною, вплив фірми лідера на організацію кластеру та формування взаємозв'язків - абсолютний. Продукція є високотехнологічною, орієнтованою як на внутрішні так і на зовнішні ринки та конкурентоспроможною, якісною на світовому ринку, незважаючи на високі витрати виробництва та високу вартість реалізації.

Східноамериканська модель кластеризації виробництва орієнтована на отримання ефекту від зниження витрат та зменшення собівартості продукції, що досягається завдяки зростанню конкуренції між постачальниками основного промислового підприємства – товаровиробника. Дана модель не вимагає тісних взаємозв'язків між підприємствами в середині кластеру, побудова зв'язків у ній зосереджена на формуванні кластеру із забезпечення головного підприємства.

Дана модель кластеризації орієнтована на випуск продукції для реалізації на внутрішніх ринках із високим рівнем внутрішньої конкуренції.

Індійсько-китайська модель призначена для кластеризації економіки із значними обсягами дешевих природних та людських ресурсів, а розвиток кластерів зосереджується навколо промислового виробництва та відбувається за рахунок потужних іноземних інвестицій у виробництво і формування кластеру для його забезпечення. Дана модель передбачає низьку інноваційну активність, зосередження на формуванні зв'язків значної частини підприємств малого та середнього бізнесу навколо фірми лідера. Орієнтована на мінімальну інноваційну активність. Реалізацію товарів на внутрішньому ринку з низьким рівнем конкуренції, унікальність товару завдяки унікальності сировини і таким чином масову реалізацію на зовнішньому ринку.

Німецька модель кластеризації характерна домінуванням потужних промислових підприємств, активним проведенням інноваційної діяльності, науково-дослідних робіт, створенням та випуском високотехнологічної продукції, кластери формуються в певних регіонах, про те виходять за межі галузей, висока конкурентоспроможність продукції кластерів забезпечує її вихід та конкурентоспроможність на світових економічних ринках.

Німецька модель передбачає єднання підприємств навколо потужних підприємств, що активно проводять інноваційну науково-дослідну діяльність, продукція конкурентоспроможна, спрямована на реалізацію як на внутрішньому так і на світовому ринках.

Як показують результати дослідження концептуальних засад кластеризації промисловості, формування та розвиток кластерів в економіці має безпосередній вплив та вагоме значення в забезпеченні економічної безпеки держави. Даний вплив носить дуалістичний характер, бо сама по собі кластеризація промисловості несе у собі як позитивні чинники розвитку так і активує чинники додаткових загроз та небезпек. Кластеризація промисловості є потужним, сучасним та ефективним процесом в забезпеченні економічної

безпеки держави і водночас наслідки процесу кластеризації мають значний вплив на стан та рівень економічної безпеки в країні фактично за всіма її сферами та складовими. Процес кластеризації має значний ефект синергії, що проявляється як на суто економічному рівні зростання фінансово-економічної ефективності функціонування кластерних структур та підвищення рівня соціально-економічного життя регіонів їх розміщення, так і на рівні забезпечення економічної безпеки держави як інструмент забезпечення належного рівня безпеки економічної, інвестиційної соціальної та інших сфер.

Вітчизняні та зарубіжні науковці, що досліджували проблематику та сутність економічної безпеки держави [6,7, 40, 41, 47, 82], визначають її складність, системність та багатоаспектність. Так, фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, формуючи категорійний апарат економічної безпеки держави визначають її як стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, та здатен задовольнити потреби особи, суспільства та держави [476 275]. В. Мунтіян [168] під економічною безпекою розуміє загальнонаціональний комплекс заходів, що спрямовані на поступовий, постійний та стабільний розвиток економіки держави завдяки механізмам протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. Я. Жаліло [80] визначає економічну безпеку держави як складну багатфакторну категорію, що включає забезпечення кредитоспроможності національної економіки та визначає здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення наявних потреб як держави так і населення країни та здатність протистояти дестабілізуючій дії чинників та загроз її збалансованому економічному розвитку. Л. Абалкін [1] визначає економічну безпеку держави як стан економічної системи, що характеризується значною стійкістю до дії численних внутрішніх та зовнішніх факторів та загроз.

Сутність економічної безпеки держави має численні визначені ознаки, що доцільно структурувати за найбільш вагомими характеристиками:

- економічної незалежності - як здатності суб'єктів всіх рівнів самостійно та окремо визначати напрями своєї діяльності, приймати та реалізовувати необхідні стратегічні економічні рішення із метою забезпечення подальшого економічного розвитку;

- протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам (ендогенним та екзогенним факторам), що можливо за умови розбудови інститутів забезпечення економічної безпеки, стійкості та стабільності функціонування економічної системи країни;

- стійкості та стабільності, наявності, взаємодії та міцності зв'язків між елементами економічної системи держави, що гарантують її стабільний економічний розвиток та стійкість по відношенню до внутрішніх та зовнішніх загроз та деструктивних факторів;

- захисту національних інтересів - як здатності повною мірою захистити власні національні інтереси у економічній сфері;

- забезпечення сталого розвитку внаслідок ведення ефективної економічної політики та створення умов для зростання рівня конкурентоспроможності економіки держави та її підприємств на міжнародному ринку.

Досліджуючи сутність та вплив процесів кластеризації економіки на рівень конкурентоспроможності 20 провідних країн світу, М. Портером було досліджено більше 500 кластерів у різних країнах світу, дані дослідження відповідним чином підтвердили факт значного підвищення рівня конкурентоспроможності та стійкості країн, для яких процес кластеризації та впровадження кластерної політики стали основою економічної стратегії розвитку.[206] Водночас, на думку провідних світових та вітчизняних науковців [207], конкурентоспроможність країни та рівень її економічного, інноваційного, суспільного розвитку є базовою фундаментальною основою високого рівня її економічної безпеки. Слід зазначити, що загрози економічній безпеці держави чинять вплив на стан та рівень економічної безпеки,

впливаючи на її відповідні складові та функціональні сфери: макроекономічну, інноваційну, інвестиційну, фінансову, енергетичну, зовнішньоекономічну, соціальну, демографічну та інші, і таким чином дестабілізуючи певну функціональну сферу, здійснюють негативний вплив на загальний стан та рівень економічної безпеки в країні. Забезпечення економічної безпеки держави в свою чергу також здійснюється через складові (сфери) економічної безпеки держави, внаслідок забезпечення дій, спрямованих на покращення, зростання соціально-економічних показників - індикаторів та протидії загрозам за складовими (сферами) економічної безпеки держави.

Кластеризація промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави є універсальним процесом, що здатен здійснювати значний вплив на стан та рівень економічної безпеки держави, через безпосередній вплив на стан та рівень її показників за основними складовими на основі впровадження системних, довготривалих стратегічних дій, спрямованих на значний інноваційний, промисловий, науково-технічний та соціально-економічний розвиток країни та її економіки.

Як показують результати теоретичних та емпіричних досліджень, процес кластеризації промисловості має безпосередній вплив на стан та рівень економічної безпеки держави, зміцнюючи їх функціональні складові, такі як : макроекономічна, виробнича, інвестиційна, інноваційна, зовнішньоекономічна безпека та має значний синергетичний ефект щодо впливу на інші функціональні складові економічної безпеки держави.

Дослідження концептуальних засад процесу кластеризації та провідного зарубіжного досвіду у формуванні та розвитку кластерних структур [25, 49, 50, 56, 60] дає можливість до формалізації механізмів взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності економічної безпеки держави та процесів кластеризації її промисловості. Так, кластеризація промисловості, як і розробка та впровадження кластерної політики в промисловості на основі кластерного підходу, є потужними процесами в забезпеченні економічної безпеки держави,

що мають значний економічний, інноваційний, суспільний потенціал для забезпечення та зростання рівня економічної безпеки як окремих кластероутворюючих підприємств, окремих регіонів країни, так і загалом на рівні держави.

Фактори та складові забезпечення економічної безпеки держави лежать в площині самих концептуальних засад формування та розвитку кластерів, і відповідно із застосуванням системного підходу і методів аналізу та синтезу можуть бути дефрагментованими на окремі складові та сфери економічної безпеки, що дозволять визначити та дослідити наявні та стратегічні взаємозв'язки та взаємодію (Рис 1.4).

Рис. 1.4. Вплив результатів впровадження процесу кластеризації на економічну безпеку держави за її основними складовими (сферами).

Джерело: сформовано автором

Так, досягнення конкурентних переваг, як один із результатів створення кластерів, має прямий вплив на зростання рівня ринкової безпеки суб'єктів господарювання та на зростання рівня зовнішньоекономічної безпеки, оскільки

підприємства, що об'єдналися у кластер, мають за мету та мають достатньо ресурсів для виходу із продукцією кластеру на зовнішні економічні ринки та за рахунок підвищення рівня конкурентоспроможності товарів (у взаємозалежності із зростанням факторів технологічності, інноваційності процесів виробництва та кінцевого продукту) мають можливість отримати певні переваги, які дозволять їм конкурувати із провідними світовими виробниками на зовнішніх економічних ринках.

Другий результат - перспективи виходу на зовнішні економічні ринки, безпосередньо має вплив на зовнішньоекономічну безпеку, оскільки стимулює зростання позитивного сальдо торгового балансу країни, коефіцієнт покриття експортом імпорту, а також експорт продукції інноваційних промислових кластерів, що здатен значно підвищити рівень інноваційної продукції у товарному експорті країни.

Зниження витрат та використання ефекту масштабу надає можливість для концентрації виробничих потужностей в межах основної, наявної фінансово-господарської системи, що дозволяє розширити ринок, задіяти консолідовані інноваційні, інвестиційні, фінансові ресурси та досягти значної концентрації виробничих потужностей, що у свою чергу дозволяє перейти на значні обсяги випуску технологічної та високотехнологічної продукції, а вихід на зовнішні економічні ринки та підвищення конкурентоспроможності продукції дозволить ефективно реалізувати цю продукцію за межами країни. Всі ці результати наслідки призводять до зростання рівня макроекономічної складової економічної безпеки держави та приводять до зростання показників узагальненої продуктивності (зростання випуску на одну одиницю продуктивної потужності), темпів зростання ВВП, зростання рівня технологічності виробництва та зростання рівня використання потенційних можливостей праці та капіталу, що є показниками макроекономічної складової економічної безпеки держави. Також використання фактору зниження витрат призводить до зростання рівня фінансової безпеки та зростання рівня таких її

показників як рівень участі регіонів (при формуванні регіональних промислових кластерів), у формуванні державного бюджету, рівень перерозподілу ВВП через місцеві бюджети, рівень відтворення місцевого бюджету та інші показники.

Зростання фінансово-господарської ефективності діяльності підприємств учасників кластеру, їх об'єднання у кластер має безпосередній та прямий вплив на зростання рівня макроекономічної безпеки та опосередкований вплив на рівень соціальної безпеки та демографічної безпеки країни. Внаслідок кластерного об'єднання та підвищення рівня виробничої, інноваційної, фінансово-господарської, збутової активності підприємств учасників кластеру, зростає рівень результативності та ефективності фінансово-господарської діяльності всіх учасників кластеру, що призводить до зростання наповнення місцевого та державного бюджету відповідними надходженнями від податків та зборів, підвищення заробітної плати значної частини населення регіону, що задіяні та працюють на підприємствах учасниках кластеру, розбудовується транспортна, соціальна, комерційна інфраструктура регіону, що підтримує та стимулює розвиток підприємств інших галузей та видів діяльності, функціонуючих в даному регіоні. Загалом зростає рівень економічного, соціального, наукового, освітнього, культурного життя регіону, внаслідок цих процесів зростають такі показники соціальної безпеки держави, як рівень використання праці, зростає частка оплати праці в одиниці випуску продукції, зростає рівень видатків на освіту, на охорону здоров'я, питома вага заробітної плати у структурі доходів населення, зростають витрати домогосподарств на товари, що стимулює загальний розвиток внутрішнього ринку в інших галузях економіки, зростає рівень продовольчої безпеки. Підвищується рівень демографічної складової економічної безпеки країни через зменшення трудової міграції населення даного регіону за межі країни та зростає зайнятість населення, і як наслідок, зменшується демографічне навантаження

непрацевдатного населення до працевдатного, що є важливим показником демографічної безпеки держави.

Наступним результатом кластеризації промисловості є зростання доступності інвестиційних ресурсів, внаслідок того, що об'єднуючи виробничо-промисловий потенціал підприємства, по перше отримуються внутрішні джерела інвестування за рахунок спільного акумулювання внутрішніх ресурсів, по-друге вони мають можливість реалізації спільних масштабних інноваційно-інвестиційних проектів та залучення у ці проекти зовнішніх інвестиційних ресурсів чи прямих інвестицій за доступною ціною. Даний результат та інвестиційний розвиток має безпосередній вплив на стан та рівень інвестиційної безпеки країни та такі показники інвестиційної безпеки держави як рівень інвестування, частку приросту прямих іноземних інвестицій та акціонерного капіталу в загальному обсязі капітальних інвестицій, рівень оновлення основних фондів як відношення капітальних інвестицій до обсягу основних фондів кластероутворюючих підприємств - що формують ядро промислового кластеру.

Інноваційний розвиток та науково-технічний прогрес як один із ефектів створення та розвитку промислових кластерів лежить в основі формування та розвитку промислового кластеру, а особливо інноваційного промислового кластеру. Об'єднання підприємств в межах промислового інноваційного кластеру відбувається навколо певної інновації, нових товарів та інноваційних процесів їх виробництва із метою їх спільної розробки, виробництва та реалізації. В кластерному об'єднанні крім підприємств товаровиробників та постачальників, супутніх інфраструктурних підприємств та організацій присутні інноваційні, науково-дослідні та освітні установи, організації, навчальні заклади, що є двигунами інноваційних зрушень а комерціалізація інновацій здійснюється на базі промислових підприємств в межах кластеру. Активізація інноваційного розвитку в певних галузях та сферах виробництва призводить до дифузії інновацій в інші галузі та сфери діяльності, що на рівні

країни призводить до зростання рівня інноваційної безпеки та стимулює підвищення таких показників економічної безпеки як темп науково-технічного прогресу, зростання частки реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції, зростання питомої ваги спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи, зростання питомої ваги підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, впроваджують інновації та реалізують інноваційну продукцію у загальній кількості промислових підприємств.

Зростання мобільності роботи підприємств в межах кластеру, розвиток кооперації та спеціалізації виробництва є одним із результатів об'єднання підприємств промислового кластеру. Зростання загальної активності, мобільності, гнучкості промислових структур та взаємозв'язків між ними, що є результатом об'єднання для випуску та реалізації певних видів продукції призводить до оптимізації використання всіх наявних фінансових, кадрових, матеріальних, енергетичних, інформаційних ресурсів. Ці процеси відбуваються внаслідок значної кооперації та взаємодії між підприємствами та налагодження роботи в межах кластеру через механізми розробки та реалізації спільних бізнес-процесів, що потребують високого рівня інформаційної безпеки, та надають можливість імпульсу для розвитку спеціалізації виробництв та подальшого поділу праці в межах кластеру. Як наслідок, реалізація всіх цих процесів прямо чи опосередковано призводить до зростання рівня енергетичної безпеки, через впровадження енергозберігаючих технологій, зменшення показників енергоємності виробництва, опосередковано вона діє на показники макроекономічної, фінансової, техніко-технологічної, соціальної безпеки та інші сфери економічної безпеки держави. Водночас, слід зазначити, що як вище перераховані та досліджені ефекти та результати наслідку функціонування кластерів впливають на стан та рівень економічної безпеки держави за її складовими, так і стан та рівень економічної безпеки держави за складовими має безпосередній вплив на безпеку, масштаби, терміни, ефективність

розбудови процесу кластеризації вітчизняної економіки та кластероутворюючих підприємств.

1.3. Концептуальні засади формування кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави

Теоретичне обґрунтування сутності кластерів в економіці, їх класифікації та особливості формування створюють наукове підґрунтя для їх впровадження в арсеналі державного управління під час вирішення конкретних завдань соціально-економічного розвитку регіонів. Процеси створення та управління кластерними об'єднаннями знаходяться в площині кластерної політики. Однак, незважаючи на значну кількість підходів до трактування кластерної політики, дане поняття залишається недостатньо дослідженим з позиції економічної безпеки. Практично майже не розкритими є питання змісту та особливостей формування кластерної ініціативи. Виходячи зі сказаного, науковими завданням у даному підрозділі є наступні:

- здійснити критичний аналіз наукових підходів до визначення понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива»;
- на основі виявлених сутнісних ознак окреслених понять сформулювати удосконалені їх визначення;
- дослідити зв'язок кластерної політики, кластерної ініціативи та економічної безпеки держави.

За домінуючими визначеннями провідних зарубіжних вчених [108, 283, 284, 291] промислову політику визначають як всемірне прискорення наукового інноваційного розвитку та його впровадження у промисловість та створення загальноєвропейської системи передачі інноваційних розробок між країнами Євросоюзу. Промислову політику вважають триединою формулою «політикою у області конкуренції, зовнішньої торгівлі та інновацій» та впровадженням

європейськими підприємствами єдиної стратегії, торгової та конкурентної політики, патентної політики, розвитку інформаційного суспільства і т.д. [108].

Вітчизняні науковці розглядають промислову політику як стратегію поведінки держави по відношенню до економічних суб'єктів, що реалізується за допомогою певних інструментів впливу на суб'єкти промисловості, метою якої є подолання технологічних та інституційних розривів у економіці та сприяння створенню сприятливого інституційного і бізнес-середовища та інтенсифікацію розвитку виробництва за окресленими стратегічними напрямками для подальшого промислового розвитку. Визначають структурний, інноваційний, регіональний аспекти промислової політики [11,12, 50,51,108]. Визначають три основні цілі промислової політики: перша - економічний розвиток зростання та добробут; друга - регулювання економіки ринкового середовища, нормативно-правового, соціального; третя – розвиток технічного прогресу освіти та інновацій. Об'єктом промислової політики є виробнича діяльність підприємств країни. Кластерний підхід до формування промислової політики в країнах світу застосовується із 80-90років. На сьогодні це не тільки потужний засіб досягнення цілей промислової політики зростання економіки, її структурних змін модернізації, але й інструмент регіонального та інноваційного розвитку, підвищення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому та на зовнішніх економічних ринках. Сьогодні промислова політика на основі кластерного підходу класифікується як кластерна політика держави та ефективно застосовуються провідними країнами світу.

Кластерна політика змінює зміст державної промислової політики, спрямовуючи її зусилля не на розвиток окремих галузей, а на розвиток економічних зв'язків між державою, виробниками, постачальниками та споживачами. Кластерною політикою є система державних та суспільних заходів та механізмів із підтримки кластерних ініціатив, що забезпечує зростання конкурентоздатності кластеро-утворюючих підприємств, регіонів,

розвиток інститутів, що забезпечують формування та функціонування кластерів, створення інновацій та їх впровадження.

Розкриваючи зміст поняття кластерної політики, звернемося до наукових підходів різних науковців. У процесі дослідження опрацьовано наукові підходи як сучасних науковців, так і науковців 19-20 ст. Для проведення критичного аналізу змісту поняття «кластерна політика» згрупуємо різні варіанти його визначення, що сформульовані вітчизняними та зарубіжними науковцями. Порівняльну характеристику наукових підходів наведено у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Наукові підходи до визначення поняття «кластерна політика»

Автор	Визначення мети кластерної політики
Портер М.	комплекс стратегічних заходів, спрямованих на усунення перешкод для зростання та удосконалення існуючих та нових кластерів
Фукуяма Ф.	створення умов для формування кластерів шляхом інвестування у створення промислової інфраструктури та зростання кваліфікації персоналу
Андерсон Т.	заходи щодо координації дій зацікавлених бізнес-сторін і надання обмеженої фінансової підтримки у розвитку регіональної економіки
Солвель О.	формування державних стратегічних програм з підтримки окремих кластерів за рахунок впливу на зміну спеціалізації окремих територій
Хілл Е.	реалізації стратегії спеціалізації регіонів за рахунок використання адміністративних та економічних важелів
Крістенсен Т.	розробка і впровадження інтегрованої стратегії розвитку кластерів, що включає в себе питання соціально-економічного регіонального розвитку, наукових досліджень і розробок, освіти та професійної підготовки, транспорту та просторового планування.
Онишко С.	заходи держави спрямовані на зростання і конкурентоспроможність кластеру у регіоні
Калашнікова Т.	процес формування кластерної структури розвитку регіону
Грозний І., Малюков В.	система заходів по забезпеченню функціонування відповідного механізму управління кластерами

Джерело: сформовано на основі [70, 104, 186, 283, 284, 287, 289]

Аналізуючи підходи до визначення змісту кластерної політики такими зарубіжними науковцями як М.Портер [205], Солвель О., Хілл Е.[289], Крістенсен Т.,[284] відмітимо, що вони розглядають кластерну політику через призму реалізації певної державної стратегії, спрямованої на розвиток окремих галузей та регіонів. Тобто, в такому розумінні кластерна політика є засобом реалізації кластерної стратегії, що формалізується через певні державні програми.

На противагу наведеному підходу вчені Фукуяма Ф. [268] та Андерсон Т. [283] приходять до трактування змісту кластерної політики як комплексу державних заходів, щодо розвитку кластерів у певному регіоні. У даному контексті можемо прийти до висновку, що на думку згаданих вчених кластерна політика є базисом для розробки державних програм, що формують кластерні стратегії.

Варто відмітити, що погляди Фукуяма Ф. та Андерсона Т. на зміст кластерної політики досить схожі з поглядами ряду вітчизняних науковців. Тобто, кластерна політика розглядається ними на засадах процесного підходу. Аналогічні погляди має вітчизняний науковець Калашнікова Т. [104], яка розглядає кластерну політику як процес формування кластерної структури розвитку регіону. Однак, на нашу думку, наведений підхід є не зовсім доцільним з точки зору послідовності формування самої кластерної політики. Адже, будь-який процес завжди відбувається на основі системи чинників, а складові процесу мають причинно-наслідкові зв'язки. Якщо кластерну політику розглядати як процес, то незрозумілим стає, на підставі яких імперативів він ініціюється, поза увагою залишаються об'єкти та суб'єкти наведеного процесу.

На думку Федоренко В. [258], формування кластерної політики полягає у тому, що вона дозволяє вирішити завдання соціально-економічного розвитку групи взаємозв'язаних підприємств, які відносяться до різних галузей. До того ж, використання кластерного підходу в рамках державної регіональної політики дає можливість реалізовувати кластерні ініціативи, які ініціюються бізнес-

колами провідних підприємств різних галузей. Даний підхід забезпечує значні переваги у напрямку зростання як конкурентоспроможності окремих галузей та регіонів, так і ефективності макроекономічної політики держави в цілому. На думку науковця, кластерна політика забезпечує формування умов для ефективного організаційного розвитку кластерів, враховуючи ідентифікацію учасників кластера, розробку стратегії розвитку, яка передбачає зростання конкурентоспроможності продукції [258].

У доповнення до вищесказаного, Ульяновченко Ю. [254] зазначає, що основним завданням при формуванні кластера є процес розробки моделі кластерної політики, яка здійснюється в тій чи іншій державі. На його думку, розробка та імплементація кластерної політики має за мету зростання конкурентоспроможності бізнесу шляхом нарощування потенціалу внутрішньої взаємодії учасників кластера, які пов'язані між собою рядом критеріїв: географією розміщення, спільним доступом до технологій та ноу-хау, кадровим забезпеченням, що дозволяє сформувати передумови для реалізації спільних бізнес-проектів.

Тищенко О. та Заніздра С. [250] на відміну від згаданих вище науковців, кластерну політику розглядають як діяльність держави з формування заходів зі стимулювання появи та розвитку кластерних утворень. При цьому процес реалізації кластерної політики передбачає визначення кластерної стратегії, яку планується реалізовувати відносно окремих галузей або регіонів [250].

Панкова М. [195], Онишко С. [186], Сич Є. [229], Бойко О. [229], Грозний І. та Малюков В. [70] розглядають зміст поняття кластерної політики через призму комплексу державних заходів, що спрямовані на регулювання розвитку кластерів в регіоні. У наведеному контексті, кластерну політику можна визначити як нову об'єднану форму декількох напрямків у регіональній що пов'язана з розвитком регіонального бізнесу. Виходячи з цього, кластерна політика забезпечує економічне зростання, що залежить від взаємодії суб'єктів

господарювання, дослідницьких установ (таких як університети), ринку праці та інфраструктури [70, 186, 195, 229].

Таким чином, поняття «кластерна політика» має досить вагоме та теоретичне підґрунтя. Однак, у контексті реалізації кластерної політики на рівні держави або регіону варто обов'язково розглядати і поняття «кластерна ініціатива». На відміну від кластерної політики, зміст кластерної ініціативи не є чітко визначеним та має досить низький рівень розкриття у науковій літературі.

Онишко С. визначає кластерні ініціативи як певним чином скоординовані зусилля, що спрямовані на підвищення конкурентоспроможності кластерів у певному регіоні, що реалізуються підприємствами, органами державної влади або дослідницькими організаціями [186].

На думку вченого, кластерні ініціативи формалізують у собі декілька підходів до кластеризації економіки:

- 1) інжиніринговий top-down підхід – формування кластеру починається «згори», тобто забезпечується державою;
- 2) органічний bottom-up підхід – формування кластеру здійснюється самими підприємствами;
- 3) реінжиніринговий – передбачає комбінацію першого та другого підходів.

На думку Білоус Г. [32], кластерні ініціативи підтримують форми взаємодії між підприємствами, державними організаціями та науково-технічними установами, що формує передумови для економічного зростання та рівня зайнятості в регіоні.

Фукуяма Ф. [268] під кластерною ініціативою розуміє стратегію, що заснована на співпраці та командній роботі, яка розробляється й узгоджується групою бізнес-лідерів.

На думку Журба І. [89] кластерні ініціативи формуються з послідовних етапів, до яких відносяться ініціація проекту, розробка та узгодження стратегії розвитку кластера, створення спеціалізованої асоціації учасників кластера,

впровадження та виконання програми розвитку, оцінка ефективності функціонування кластера тощо. Кластерні ініціативи в новій формі виражають підхід до стимулювання кластерів і є специфічним засобом реалізації кластерної політики на рівні держави та регіонів [89].

У доповнення до сказаного науковець Сорока Р. характеризує кластерну ініціативу як практичну дію для посилення кластерного розвитку [240]. При цьому, аналогічно до поглядів Журби І., Сорока Р. пов'язує кластерні ініціативи з розробкою відповідних мережових стратегій, які реалізуються за рахунок встановлення контактів з іншими партнерами в межах діючого кластеру та із учасниками інших кластерів зовнішнього середовища. [240].

Варто зазначити, що існують суттєві розбіжності у інтерпретації поняття «кластерної політики», що привело до розширення практичних підходів щодо розуміння кластерної політики.

Загальною метою кластерної політики є зростання динаміки економічного розвитку, підвищення ефективності економічної діяльності, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та їх продукції, отримання синергетичного ефекту від економічної взаємодії, покращення інвестиційного клімату, розвиток зв'язків між наукою, освітою та виробництвом економічною та суспільною сферою.

Цілі кластерної політики - підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу підприємств та окремих галузей, розвиток малого та середнього бізнесу, активізація промислового, економічного, соціального життя регіонів країни.

В результаті проведеного дослідження окреслено наступні напрями впливу на процеси кластеризації:

- формування чіткої позиції по відношенню до кластерного підходу – розмежування повноважень державних органів центральних та регіональних місцевих громад, щодо реалізації засад кластерної політики;
- стимулювання процесів появи та розвитку промислових кластерів;

- створення відповідних умов (нормативно-правових, економічних, фінансових та ін.) та усунення бар'єрів для розвитку конкурентного середовища і кластерів;
- розробка методологічного і методичного супроводу використання кластерного підходу в регіональному розвитку.

Кожна країна має свої особливості залежно від пріоритетів зростання, можливостей, характеристик певного регіону і навіть усталеного в країні теоретичного погляду на ідентифікацію та визначення переваг потенційного кластеру.

Таблиця 1.6

Сутнісні ознаки понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива», що характерні для більшості наукових підходів

Сутнісна ознака	«кластерна політика»	«кластерна ініціатива»
комплекс заходів	+	+
стратегія	-	+
комплексність	+	
спрямованість на регуювання розвитку кластерів	+	-
спрямованість на зростання конкурентоспроможності	+	+
суб'єктом є держава	+	-
суб'єктом є підприємницькі структури	-	+
об'єктом є промислова інфраструктура регіону	+	+

Джерело: укладено автором

Таким чином, ми бачимо, що присутні у науковій літературі нечисленні погляди на розуміння змісту поняття «кластерна ініціатива» концептуально різняться між собою. Для систематизації та удосконалення понять кластерна ініціатива та кластерна стратегія пропонуємо виділити їх основні сутнісні ознаки. На нашу думку, наведені у табл.1.6 сутнісні ознаки понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива» далеко не повністю відображають їх зміст.

Виходячи з наявного в економічній літературі трактування даних понять їх зміст окреслюється недостатньо чітко, а також практично відсутнім є розмежування їх сутності. Перелік сутнісних ознак, що дозволять конкретизувати аналізовані теоретичні поняття, варто доповнити новими, які наведено у табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Пропоновані сутнісні ознаки понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива», що доповнюють та конкретизують їх зміст

Сутнісна ознака	Розкриття змісту сутнісної ознаки	«кластерна політика»	«кластерна ініціатива»
системність	формування взаємозв'язків між елементами	+	-
цільова спрямованість	спрямованість на досягнення конкретних цілей	+	+
неперервність	постійність у часі	+	-
селективність	вибірковість впливу залежно від результатів діяльності кластерів	-	+
синергізм	зростання результатів від об'єднання усіх учасників кластеру	-	+
об'єкт	те, на що спрямований вплив	+	-
результативність	націленість на конкретні результати, що піддаються вимірюванню	+	+

Джерело: укладено автором

Таким чином, базуючись на вищевикладеному, можемо сформулювати наступні удосконалені визначення понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива».

Кластерна політика – це систематична неперервна діяльність органів державної влади, спрямована на реалізацію комплексу заходів щодо поліпшення бізнес-клімату для посилення конкурентоспроможності та ефективності соціально-економічного розвитку окремих регіонів і сфер господарської інфраструктури країни.

Кластерна ініціатива – це комплекс стратегічних рішень, вироблених у процесі координації та об'єднання зусиль окремих учасників господарської та науково-технічної інфраструктури регіону, що спрямований на зростання показників соціально-економічної ефективності їх діяльності.

Досліджуючи сутність кластерної політики доцільно розглянути її класифікацію. Проаналізуємо особливості типологізації кластерної політики.

Сорока Р., відповідно до сучасної європейської класифікації, виділяє 3 типи кластерної політики [240]:

- політика сприяння;
- політика розбудови мереж;
- політика зростання.

Варто погодитися із думкою, Ульяновченко Ю. [254] що у світі сьогодні сформувалося дві конструктивно різні моделі кластерної політики. Перша модель це так звана «ліберальна модель», характерна для країн, що проводять загалом ліберальну політику, за цією моделлю будуються кластери у США, Австралії, Великобританії та інших країнах. В основі цієї моделі є ринкові механізми дії, а влада має лише сприяти розвитку.

Друга модель заснована на дирижистській політиці, таку модель розбудовано у Японії, Франції, Швеції, Словенії, та інших країнах. Дана політика заснована на активній участі держави у процесах формування та стимулювання розвитку кластерних утворень, і включає комплекс дії із впровадження державних програм кластерного розвитку та їх фінансуванням. [254].

Науковці Панкова М., Онишко С. та Грозний І. [186, 195, 70] при типологізації кластерної політики притримуються функціонального підходу, відповідно до якого визначено наступні типи кластерної політики:

- каталітична кластерна політика – держава виступає каталізатором пронесу кластеризації, зводить разом всі зацікавлені сторони і за можливості здійснює незначну фінансову підтримку на етапі реалізації;

- кластерна політика підтримки – держава здійснює суттєві інвестиції в інфраструктуру регіону та майбутнього розвитку кластеру і таким чином сприяє активізації процесів кластеризації;

- директивна кластерна політика державна підтримка здійснюється за рахунок реалізації та впровадження державних програм розвитку кластерів;

- інтервенціоністська кластерна політика - державна підтримка спрямована на здійснення прямого втручання в процес кластеризації, реалізації управлінських функцій над процесом кластеризації, визначенням його спеціалізації та функцій контролю над кластерними утвореннями. [195].

Таблиця 1.8

Характеристика типів кластерної політики за Волосович С.

Тип політики	Участь держави	Форма участі
1. Каталітична	Обмежена. Сприяння співпраці підприємств та структур в межах кластеру	фінансова підтримка
2. Підтримуюча	Незначна. Стимулювання розвитку кластерів	Інвестування в інфраструктуру, освіту, науку
3. Директивна	Помірна. Реалізація програм розвитку кластерів	
4. Інтервенціоністська	Значна. Приймає на себе відповідальність за подальший розвиток кластерів.	Трансфери, субсидіювання, контроль

Джерело: [52]

У доповненні до вищесказаного Волосович С. [52] відзначає, що формування кластерної політики передбачає використання опосередкованих інструментів підтримки, які як правило, сприяють розвитку міжрегіональної

взаємодії та зростанню інвестиційно-інноваційного потенціалу учасників кластерів. Характеристику окремих видів кластерної політики можна відповідно до поглядів вченої, наведено у табл. 1.8 .

Науковці Сич Є. та Бойко О. [229] виділяють дві моделі державної кластерної політики – континентальну та англосаксонську, які мають відмінності у характері та спрямованості участі держави в реалізації кластерних проектів. Варто також зауважити, що в працях таких науковців як М.Портер, Солвель О., Хілл Е., Крістенсен Т., окреслені різновиди кластерної політики отримали інші назви – дирижистська та ліберальна моделі.

Резюмуючи підхід науковців Сича Є. та Бойко О, можемо відмітити, що у багатьох індустріально розвинутих країнах використовується англосаксонська модель, відповідно до якої органи влади на місцях, регіональні організації або локальні об'єднання суб'єктів господарювання формують та реалізують програми стимулювання розвитку кластерів.

Ці програми часто називають кластерними ініціативами, що спрямовані на прискорення темпів зростання та конкурентоспроможності кластера в регіоні.

Науковець Хіменко О. [269] дослідив існування залежності між моделями кластерної політики та цілями розвитку, що існують на різних економічних рівнях та виділив чотири варіанти моделей (табл. 1.9).

Онишко С. [186] вважає, що залежно від об'єкта та кінцевої мети розвитку кластерів у регіоні розрізняють:

- політику брокера – створення можливостей для кооперації між різними потенційними членами кластеру;
- політику попиту – підвищення відкритості до нових ідей та інноваційних рішень;
- політику навчання – стимулювання підприємницької діяльності;

- розвиток активних міжнародних зв'язків – підсилення ресурсної бази і навичок місцевих постачальників та підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та на зовнішніх ринках;

- політику основи –формулювання засад спільної взаємодії, забезпечення макроекономічної стабільності, нормального функціонування ринку товарів і послуг, чинників виробництва, комунікацій, науки, освіти, інфраструктури [186].

Таблиця 1.9

Моделі кластерної політики та мета їх реалізації

Типи моделей	Рівень	Мета розвитку	Країни
Модель національних переваг	Мега-мезо-	Підтримка та розвиток стратегічних для країни галузей, що надають переваги	Данія, Швеція, Фінляндія
Модель регіонального розвитку	Мезо-мікро	Ефективне економічне зростання певних регіонів	Канада, Шотландія,
Модель стимулювання малого та середнього бізнесу	Мікро-мезо	Конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу	США, Австралія, Норвегія,
Інноваційно-інтеграційні моделі	Мікро-мезо	Спільна реалізація програм науково-промислового співробітництва	Австрія, Німеччина, Нідерланди

Джерело: [269]

Таким чином, наведені вище класифікаційні ознаки кластерної політики відображають ті чи інші сфери її реалізації. Однак, на нашу думку, критерії та ознаки класифікації необхідно систематизувати, що більш повно розкриє особливості формування кластерної політики. Також, доцільно виділити ряд

інших класифікаційних ознак кластерної політики, які не враховані в існуючих наукових підходах (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Нові класифікаційні ознаки кластерної політики, запропоновані автором

Класифікаційна ознака	Типи кластерної політики
Масштаб охоплення	-регіональна -міжрегіональна -міждержавна
Рівень реалізації	- глобальна - стратегічна - тактична
За характером спеціалізації	- міжгалузева - галузева

Джерело: укладено автором

Наведемо роз'яснення для запропонованих класифікаційних ознак.

Масштаб охоплення виражає рівень поширеності кластерної політики на певній території. Регіональна кластерна політика передбачає її реалізацію на території певного окремого регіону.

Міжрегіональна кластерна політика реалізується на рівні держави, тобто формується галузева специфіка відносно учасників кластерних утворень, що функціонують на території різних регіонів. Міждержавна кластерна політика характерна в більшій мірі для ЄС, а також великих транснаціональних корпорацій та фінансово-промислових груп.

За рівнем реалізації пропонується розрізняти глобальну, стратегічну та тактичну кластерну політику. Глобальна кластерна політика реалізується міждержавними органами та установами. Прикладом може бути Міжнародний Валютний Фонд та СОТ, які визначають пріоритети та перспективи розвитку міждержавних кластерів. Стратегічна кластерна політика полягає у реалізації певної розробленої на державному рівні стратегії розвитку різних регіонів та галузей промисловості і соціальної сфери. Тактична кластерна політика

передбачає безпосередньо виконання та імплементацію ряду заходів з регулювання розвитку кластерів відповідно до державних стратегічних програм розвитку.

Удосконалену класифікацію кластерної політики наведено на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Класифікація кластерної політики

Джерело: укладено автором на основі [186,269]

За характером спеціалізації кластерну політику варто розглядати на галузевому та міжгалузевому рівні. Галузева кластерна політика здійснюється з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств однієї конкретної галузі. Міжгалузева кластерна політика має регіональну спрямованість та

передбачає поступовий і паритетний розвиток різних галузей та об'єктів соціальної інфраструктури.

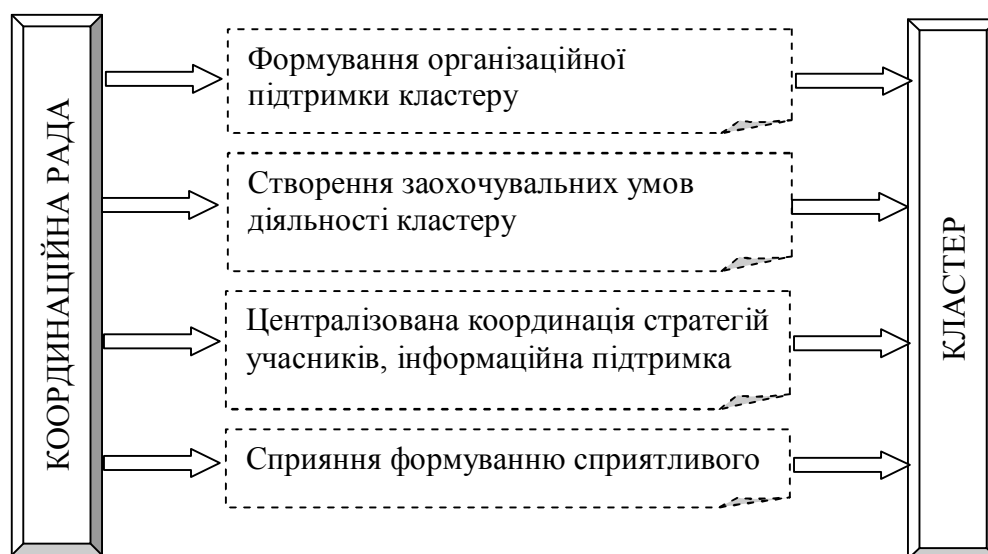

Рис. 1.6. Елементи механізму управління формуванням і розвитком кластерів

Джерело: укладено автором на основі [185, 187, 218, 219]

Головним завданням кластерної політики є: організація інформаційно-аналітичного забезпечення та обміну інформацією між підприємствами в межах кластеру, підготовка концепції та стратегії формування та розвитку кластерів, розвиток кооперації та взаємодії між підприємствами учасниками в межах кластеру, інноваційний розвиток, підтримка закладів науки та освіти, реалізація наукових та освітніх програм, покращення бізнес-клімату та сприяння залученню інвестицій в удосконалення виробничої бази підприємств членів кластеру, розвиток виробничої, інноваційної, логістичної, та соціальної інфраструктури регіонів базування кластерів, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу у сфері діяльності кластеру.

Розробка та впровадження промислової політики на основі кластерного підходу є важливою невід'ємною частиною державної економічної політики та безпосередньо пов'язана із державною політикою забезпечення національної безпеки країни.

Забезпечення економічної безпеки держави, як складової національної безпеки та реалізація її економічних інтересів є чи не вирішальним фактором у формуванні та впровадженні промислової політики провідних країн світу, оскільки національна безпека є комплексом захисту національних інтересів та вирішальною умовою їх дотримання [85].

Провідні науковці країни [81, 83, 84, 92] розглядають економічну безпеку держави як складову національної безпеки, визначають необхідність комплексного захисту її економічних інтересів, забезпечення стійкості по відношенню до внутрішніх та зовнішніх загроз. Серед засад її забезпечення створення умов для ефективного розвитку економіки та зростання добробуту її населення, забезпечення стійкості та такого виду економічних відносин, що забезпечують горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки між державою, регіонами, підприємствами та окремими суб'єктами, що забезпечить спільний ефективний розвиток та гарантований захист економічних інтересів всіх учасників відносин, навіть під час дії негативних зовнішніх та внутрішніх факторів небезпек та загроз.

За визначенням О. Власюка економічна безпека є поліструктурною наукою, що визначає життєдіяльність соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії, таких як: держава, регіон, галузі, підприємство. На його думку, сьогодні найбільш гострою є необхідність державного визначення основних напрямів та механізмів забезпечення економічної безпеки держави [47].

Важливими умовою забезпечення економічної безпеки держави є її економічна незалежність та здатність приймати самостійні рішення щодо розвитку її економіки та реалізації власних економічних інтересів, збереження існуючого та покращення рівня життя населення країни в майбутньому.

Основними факторами, що дестабілізують економічну ситуацію та мають безпосередній вплив на етапи та рівень економічної безпеки є зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці держави. На думку А. Сухорукова та Ю. Харазішвілі [86] головним загрозами економічній безпеці держави та її

регіонів є технологічне відставання, що є прихованою загрозою, яка викличе в майбутньому, у розвитку країни та її регіонів, значну залежність від зовнішніх інновацій та їх залучення.

Так, В. Геєць [55] вважає формування та впровадження кластерів в економіці ефективним напрямком розвитку промисловості та економіки в цілому, проте передбачає значний вплив деструктивних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на їх формування та розвиток.

Формування промислової політики на основі кластерного підходу в забезпеченні економічної безпеки передбачає врахування певних економічних інтересів різних економічних груп та суб'єктів. Якщо врахувати, що загроза є фактором, що дестабілізує ситуацію та заважає реалізації певних економічних інтересів, загрозами у процесі формування та реалізації кластерної політики держави є дії та процеси, що тим чи іншим чином дестабілізують ситуацію на якомусь визначеному етапі та мають негативний вплив на формування та реалізацію кластерної політики держави в цілому.

Загрози економічній безпеці формування та реалізації кластерної політики держави виникають внаслідок суперечливості економічних інтересів різних економічних груп та відсутності взаєморозуміння та спільної мети їх реалізації між різними зацікавленими сторонами.

Головними загрозами економічній безпеці процесів кластеризації в країні, на думку науковців [86] є значне технологічне, науково-технічне, відставання економіки країни від провідних економік світу.

Іншими вагомими загрозами економічній безпеці держави, що мають безпосередній вплив на формування та реалізацію кластерної політики в державі є:

- відсутність єдиної державної концепції та стратегії формування та реалізації промислової політики на основі кластерного підходу;
- відсутність пріоритету суспільних економічних інтересів в країні;

- відсутність необхідних кластерних ініціатив та готовності підприємств та регіонів до реалізації процесів кластеризації промисловості в регіонах країнах;
- відсутність єдиної ефективної державної програми економічного розвитку країни та її регіонів;
 - відсутність чіткого визначення пріоритетних напрямів економічного розвитку та стратегічних для країни галузей;
 - недостатність та не сформованість нормативно-правового поля країни необхідного для формування та впровадження кластерної політики;
 - відсутність захисту підприємництва від рейдерських захоплень, недружніх об'єднань та поглинань;
 - висока зношеність та критичний стан основних фондів в провідних галузях економіки країни;
 - значний вплив на прийняття стратегічних рішень потужних фінансово-промислових груп;
 - структурні деформації в економіці;
 - критичний стан основних фондів в базових галузях економіки країни та відсутність ресурсів та механізмів їх оновлення;
 - відсутність сформованих механізмів та комунікацій необхідних для реалізації та впровадження кластерної політики в державі;
 - значний негативний вплив тіньової економіки на бізнес;
 - корупція в державних органах влади на місцях, вибірковість права та підтримки ініціатив;
 - звуження внутрішнього ринку та значна залежність економіки країни від зовнішніх ринків постачання сировини, енергоресурсів та реалізації кінцевої продукції;
 - низькотехнологічна структура вітчизняного виробництва;
 - значний вплив іноземного капіталу в стратегічних для країни галузях економіки;

- низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції та процесів її виробництва в країні.

Відповідно до цього, економічна безпека держави розглядається не лише як реалізація економічних інтересів та захист від зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, але й в першу чергу як готовність та здатність інститутів влади створювати механізми, необхідні для захисту національних інтересів та забезпечення економічної стабільності [6,7, 82, 83, 85, 93,94].

Впровадження промислової політики на основі кластерного підходу в контексті забезпечення економічної безпеки держави потребує здатності інститутів влади створювати механізми реалізації національних інтересів.

Оскільки економічна безпека країни є процесом забезпечення стійкого розвитку економічної системи країни та її еволюціонування на більш високий рівень розвитку, формування та реалізація промислової політики на основі кластерного підходу дозволяє спрямувати цей еволюційний рух, генезис економічної системи по шляху емпіричного досвіду провідних країн світу щоб досягти значного рівня розвитку із впровадженнями кластерної політики, зберігаючи при цьому основні пріоритети національної та економічної безпеки та реалізації національних економічних та суспільних інтересів держави.

Конструктивними завданнями в сфері забезпечення економічної безпеки держави є [83, 85, 93,94, 95] :

- є створення умов для стійкого економічного розвитку промисловості країни та її економіки;
- захист усіх форм власності в країні;
- боротьба із тіньовою економікою та корупцією;
- створення необхідних умов для ефективного розвитку зовнішніх та внутрішніх економічних відносин;
- створення необхідних умов для реалізації економічних інтересів країни;
- підтримка необхідного рівня економічної та соціальної стабільності;
- забезпечення стійкості економіки та її розвитку.

Застосування механізмів промислової політики на основі кластерного підходу в забезпеченні економічної безпеки держави спрямовано на:

- створення необхідних економічних умов для забезпечення економічного зростання та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;
- нормативно-правове забезпечення процесів кластеризації промисловості;
- інституційне забезпечення та створення умов для стимулювання та розвитку кластерних об'єднань;
- стимулювання інноваційної діяльності та активного інноваційного розвитку наукоємких та високотехнологічних підприємств;
- прискорення розбудови, структурних та інституційних змін в економіці;
- розширення доступу до інвестиційних ресурсів для вітчизняних підприємств та підвищення ефективності їх використання;
- розбудову ефективного механізму регулювання природних монополій;
- захист внутрішнього ринку та товаровиробників;
- збалансовану експортно-імпорتنу політику;
- приведення вітчизняного чинного законодавства до міжнародних норм та стандартів;
- покращення інвестиційного клімату у країні;
- боротьбу з тіньовою економікою, корупцією та іншими загрозами економічній безпеці країни.

Кластеризація економіки, що здійснюється завдяки розробці та провадженню кластерної політики держави (як промислової політики держави із застосуванням кластерного підходу) є потужним сучасним процесом, що має безпосередній вплив на забезпечення економічної безпеки держави, є інструментом стратегічного спрямування та довготривалої дії та має значні перспективи розвитку.

Дослідження кластерної політики та існуючі моделі їх реалізації у провідних країнах світу дозволяють визначити та систематизувати рівні та сфери забезпечення економічної безпеки на які спрямовано вплив відповідних моделей та особливості забезпечення економічної безпеки. Моделі було представлено в таблиці 1.9. даного дослідження.

Першою моделлю є модель, що активно застосовується в таких країнах як Данія, Швеція, Фінляндія - це модель національних переваг. Рівнем зосередження кластерних ініціатив за цією моделлю є мега та мезо рівень. Забезпечення економічної безпеки за реалізації даної моделі базується на зростанні загального рівня економічної безпеки на рівні галузі та регіонів і зростання рівня економічної безпеки певних галузей, що представляють собою стратегічні пріоритетні напрями розвитку економіки країни, та загального зростання рівня макроекономічної, соціальної, демографічної, інноваційної, інвестиційної та інших сфер безпеки.

Другою моделлю є модель регіонального розвитку, що має активне застосування у таких країнах як Шотландія та Канада. Вона зосереджена на ефективному економічному зростанні певних регіонів, відповідно забезпечення економічної безпеки держави із застосуванням кластерної політики відбувається внаслідок зростання рівня економічного розвитку певних регіонів країни і відповідно завдяки цьому процесу забезпечується економічна безпека на рівні всієї країни. Рівнем реалізації цієї моделі є мікрорівень кожного підприємства та мезорівень певного регіону відповідно забезпечення економічної безпеки здійснюється на всіх рівнях від рівня підприємства та регіону до рівня держави.

Третя модель, що є моделлю стимулювання малого та середнього бізнесу також реалізується на мікрорівні підприємств та мезорівні певних регіонів, представлена у економічному розвитку таких країн як США, Австрія, Норвегія та інших. Зусилля держави в напрямку спрямування та реалізації промислової кластерної політики в цих країнах спрямоване на підтримку малого та

середнього бізнесу та їх об'єднання. Незважаючи на значну кількість транснаціональних корпорацій та мега компаній у цих країнах кластерні об'єднання дозволяють стимулювати розвиток бізнесу у всіх регіонах, навіть у тих де немає потужних промислових підприємств, що дозволяє активувати економічне життя країни, досягти певних економічних пропорцій, рівноваги розвитку і відповідно забезпечити належний рівень економічної безпеки держави.

Четверта інноваційно-інтеграційна модель має розвиток у таких країнах як Австрія, Німеччина, Нідерланди та є основою їх економічної промислової політики. Вона заснована на реалізації спільних програм науково-технічного співробітництва за активної стимулюючої участі державних та регіональних органів влади. В цих країнах забезпечення економічної безпеки держави досягається завдяки високому рівню інноваційної безпеки країни, техніко-технологічної безпеки, промислової, макроекономічної безпеки та відповідно соціальної, демографічної, інвестиційної, безпеки на всіх рівнях, починаючи від рівня економічної безпеки підприємств до рівня безпеки окремих регіонів та рівня економічної безпеки держави.

В результаті проведеного дослідження провідних наукових розробок та досвіду провідних країн світу можна констатувати про дуалістичний характер впливу процесу кластеризації на забезпечення економічної безпеки держави, бо із одного боку процес кластеризації є прогресивним економічним процесом, що являє собою процес еволюціонування та новий більш ефективний рівень розвитку економічних систем, що має значні переваги і таким чином підвищує рівень економічної безпеки держави. З іншого боку процес кластеризації економіки призводить до нерівномірного економічного розвитку регіонів країни та диспропорцій у їх розвитку. Так, безперечно позитивними сторонами процесу кластеризації, що підвищують виробничу інноваційну, технологічну, макроекономічну, соціальну та інші складові економічної безпеки є активізація промислової, виробничої діяльності, активізація інноваційної діяльності у

регіоні розташування кластеру, налагодження зв'язків та тісної співпраці між науковими установами, інститутами та виробничими підприємствами, консолідація ресурсів регіону на реалізацію програм розвитку промислового кластеру, зростання кооперації та зміцнення зв'язків між постачальниками сировини, виробниками та збутовими організаціями, формування закритих виробничих систем з повним циклом виробництва, від видобутку чи вирощення сировини до реалізації готової продукції, притік у регіони інвестиційного капіталу, створення нових робочих місць та реалізація програм зайнятості населення, працевлаштування випускників та цільове фінансування науково освітніх та науково дослідних програм, розвиток та розбудова інфраструктури регіону.

Серед загроз процесу кластеризації є: ріст диспропорцій у економічному розвитку окремих регіонів в межах країни, коли одні є депресивними, інші активно розвиваються внаслідок чого з депресивних регіонів активно мігрує населення в більш розвинені, в тому числі і за рахунок кластерного розвитку регіонів; односпрямованість регіонального розвитку в межах окремого регіону, коли основна увага та ресурси приділяються стратегічному для економіки регіону виду економічної діяльності – кластеру; зростання залежності місцевої громади, органів влади та місцевих бюджетів від результатів діяльності кластеру, його керівництва, враховуючи той факт, що ядром кластеру найчастіше стають підприємства потужних фінансово-промислових чи інвестиційних груп, і відповідно відбувається зростання впливу цих груп на прийняття управлінських рішень на місцевому рівні; екологічні проблеми, пов'язані із розташуванням осередків концентрованих виробничих потужностей, високий ступінь залежності підприємств від політичної кон'юнктури та дії чиновників і т.д.

Висновки до розділу 1

В результаті проведеного дослідження наукових підходів до розуміння змісту та особливостей формування кластерів було запропоновано удосконалене визначення сутності кластеру як системи взаємопов'язаних вертикальними та горизонтальними зв'язками суб'єктів господарювання (включаючи виробничі підприємства, підприємства сервісної та комунікаційно-транспортної інфраструктури, фінансові установи, науково-дослідні заклади та органи управління), які мають різний ступінь юридичної самостійності, спеціалізації, географічної концентрації та функціонують на засадах поділу праці, інноваційно-технологічної спрямованості і кооперування, що дозволяє їм отримувати додаткові соціально-економічні вигоди. У ході дослідження визначено, що основними чинниками кластеризації економіки визначено наступні: необхідність досягнення конкурентних переваг; наявність зниження витрат (позитивний ефект масштабу); зростання гнучкості та мобільності роботи підприємств; зростання доступності інвестицій, технологій, ринків; науково-технічний прогрес, інноваційний розвиток.

Як показує емпіричний досвід провідних країн світу кластеризація промисловості є ефективним процесом забезпечення економічної безпеки держави в сучасних економічних умовах як на інституційному рівні так і на рівні промислових підприємств, галузей.

Процес кластеризації дозволить зберегти та підвищити внутрішній ресурсний, науково-інноваційний, виробничо-технічний потенціал вітчизняних промислових підприємств, їх виробничу потужність, забезпечити максимально ефективне використання наявних матеріальних, кадрових, фінансових, інтелектуальних, енергетичних ресурсів; залучити інновації та стимулювати інноваційний розвиток; із застосуванням конкурентного підходу підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств та їх продукції як на внутрішньому так і при виході на зовнішні ринки та із

застосуванням комплексного підходу забезпечити інтеграцію вітчизняних промислових підприємств на міжнародні економічні ринки, тобто забезпечити економічну безпеку держави через економічне, інноваційне, науково-технічне, освітнє, суспільне співробітництво та підвищення рівня якості продукції та процесів виробництва вітчизняної промисловості.

На основі проведеного дослідження було запропоновано удосконалені визначення понять «кластерна політика» та «кластерна ініціатива». Кластерну політику можна визначити як систематичну неперервну діяльність органів державної влади, спрямовану на реалізацію комплексу заходів щодо поліпшення бізнес-клімату для посилення конкурентоспроможності та ефективності соціально-економічного розвитку окремих регіонів і сфер господарської інфраструктури країни.

Кластерна ініціатива визначається як комплекс стратегічних рішень, вироблених у процесі координації та об'єднання зусиль окремих учасників господарської та науково-технічної інфраструктури регіону, що спрямований на зростання показників соціально-економічної ефективності їх діяльності. Було вдосконалено класифікацію типів кластерної політики за рахунок визначення нових класифікаційних ознак: масштаб охоплення (регіональна, міжрегіональна, міждержавна), рівень реалізації (глобальна, стратегічна, тактична), характер спеціалізації (міжгалузева, галузева).

Виважена промислова політика держави на основі кластерного підходу, формування та впровадження стратегій регіонального промислового розвитку, високий рівень інституційного та нормативно-правового забезпечення в країні здатні забезпечити високий рівень економічної безпеки держави та запобігти появі негативних факторів та загроз, пов'язаних із процесами кластеризації промисловості.

Результати проведеного в Розділі 1 дослідження дають можливість констатувати, що забезпечення економічної безпеки держави потребує своєчасного виявлення та нейтралізації загроз процесу кластеризації

промисловості та їх деструктивного впливу на стан та рівень економічної безпеки держави та здійснення відповідних комплексних дій із забезпечення економічної безпеки на всіх їх рівнях: на рівні підприємств, регіонів та галузей, та на рівні держави.

Основні результати дослідження теоретико-методичних засад кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави висвітлено автором у працях [178, 180, 181, 182, 183].

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСУ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Аналіз основних показників економічного розвитку держави та їх вплив на процес кластеризації промисловості

Одним із пріоритетних напрямків забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах є подолання економічної кризи та відновлення промислового розвитку.

Промисловий розвиток, його перспективи та загрози в промисловості невід’ємно пов’язані із загальним економічним станом країни та рівнем її макропоказників, як головних детермінант можливих економічних змін.

Аналіз основних загроз економічній безпеці промисловості на сучасному етапі кластеризації можна поділити на певні групи за їх характером дії та джерелами походження: макроекономічні загрози промисловості джерелами походження яких є сучасний стан вітчизняної економіки, стан та рівень макроекономічних показників та їх вплив на формування загроз економічній безпеці промисловості; вплив державної політики та інституційного забезпечення; інноваційні показники, пов’язані із станом та рівнем інноваційного техніко-технологічного розвитку промисловості країни та станом науково-освітніх процесів; та показники, які пов’язані безпосередньо із фінансово-господарською діяльністю самих промислових підприємств, станом та рівнем їх економічної безпеки.

Для аналізу основних загроз економічній безпеці промисловості розглянемо макроекономічні показники розвитку країни (табл.2.1. та рис.2.1.)

Показники Валового внутрішнього продукту у фактичних цінах за період 2010-2016року в національній валюті показують поступове зростання, так за весь означений період показник ВВП зріс більш ніж удвічі, із 1120,6 млрд. грн., до 2383,2 млрд. грн. у 2016 році. (рис.2.1.)

Таблиця 2.1

Основні економічні показники розвитку України 2010-2016 роки

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) млрд.грн	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2383,2
Доходи населення млрд. грн	1101,2	1266,8	1457,9	1548,7	1516,8	1735,9	2002,4
Індекс цін виробників промислової продукції, грудень до грудня попереднього року, %	118,7	114,2	100,3	101,7	131,8	125,4	135,7
Чисельність постійного населення (на кінець року) млн	45,6	45,5	45,4	45,2	42,8	42,6	42,4

Джерело: Зформовано на основі даних Державної служби статистики України [73]

Щорічне зростання обсягу ВВП у фактичних цінах складало від 11 до 13 %, проте порівняно із 2015 роком зростання ВВП у 2016 році склало 19,84 %

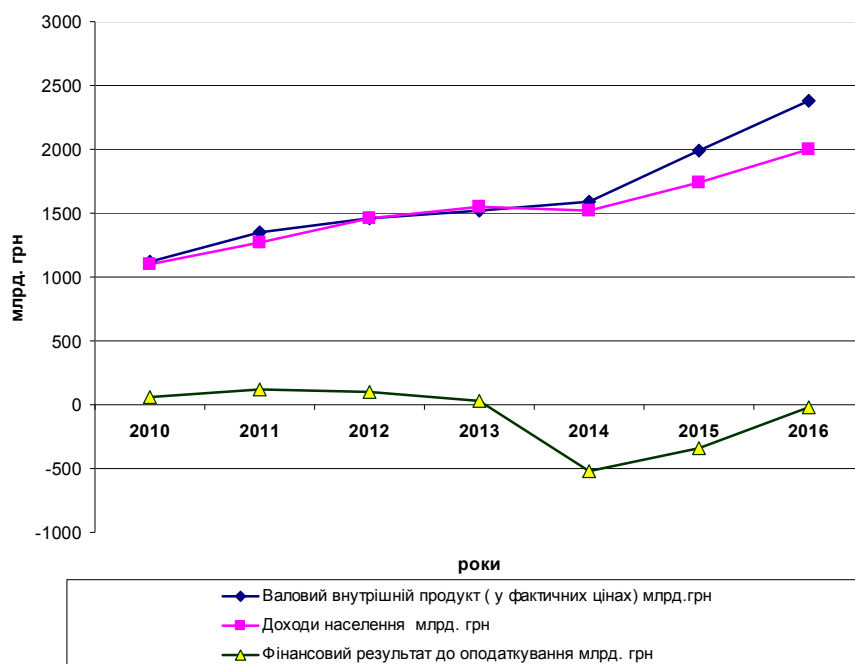

Рис. 2.1. Динаміка зміни показників ВВП, доходів населення та фінансовий результат до оподаткування за період 2010-2016року

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Проте, таке зростання відбувається на тлі зростання інфляції та знецінення національної валюти, і відповідно наведені показники ВВП як і показники доходів населення зростання яких у 2016 році порівняно із 2010 роком склало 81,84% не відображають реальної картини стану країни та її економіки. Показники фінансового результату діяльності вітчизняних підприємств до оподаткування дають більш адекватні дані фактичного розвитку. Так, якщо протягом 2010-2011-2012 років відбувалося значне зростання показника валового прибутку із 58,3 млрд. грн. до 122,2 млрд. грн. та стабілізацію показника у 2012 році на рівні 101,9 млрд. грн., то у 2013 році цей показник знизився до 29,3 млрд. грн., у 2014 та 2015 роках мали значні фінансові збитки.

Загальна інформація щодо стану макроекономічних показників стану та розвитку країни наведена у таблицях Додатках А, Б, В,Г, Д цього дослідження.

Починаючи із 2012 року в країні відбувається падіння реального ВВП, що за підсумками 1 кварталу 2015року складає -17,2% у річному вимірі (Рис. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Зміни показників реального ВВП України, кінцевих споживчих витрат та експорту товарів та послуг у 2012-2015 роках.

	1 кв. 2012	2 кв. 2012	3 кв. 2012	4 кв. 2012	1 кв. 2013	2 кв. 2013	3 кв. 2013	4 кв. 2013	1 кв. 2014	2 кв. 2014	3 кв. 2014	4 кв. 2014	1 кв. 2015
ВВП в цілому	2,40	3,00	1,30	2,40	1,30	-1,20	-1,10	3,40	1,20	4,50	-5,40	14,80	17,20
кінцеві споживчі витрати	6,10	10,00	9,80	4,00	5,20	6,60	5,00	4,30	0,40	6,00	12,70	10,00	15,40
експорт товарів та послуг	- 7,40	- -6,30	- 1,80	- 7,20	- 7,40	- 13,50	- -6,80	- -4,50	- 5,80	- 2,60	- 16,80	- 31,00	- 26,20

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

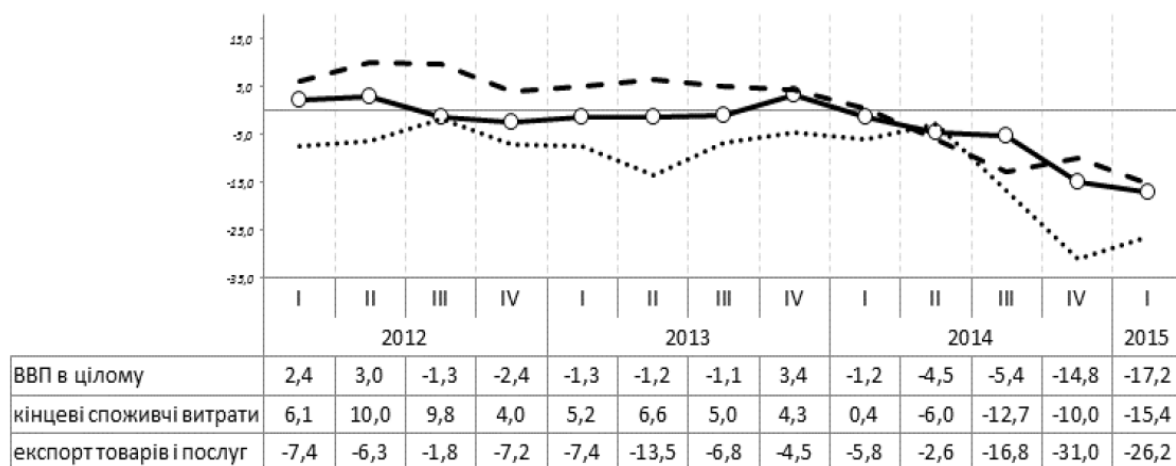

Рис. 2.2. Зміни показників ВВП, кінцевих споживчих витрат та експорту товарів та послуг

Джерело: Державна служба статистики України [73]

Найбільш значна динаміка падіння ВВП у 1 кварталі 2015 року у будівництві (-35,3%), а також фіксується у добувній промисловості (-29,4%), переробній промисловості на рівні (-25,65) та оптово-роздрібній торгівлі на рівні (-24,8).

Починаючи зі другого кварталу 2014 року у країні відбувається поступове зниження рівня споживання промислових товарів. Так у 2012-2013 роках ця тенденція була поступовою та відбувалася незначними темпами, про те у 2015 році ситуація загострилася і зниження становило більш як 15,4 % від аналогічного періоду 2014 року.

Впливовим чинником негативної динаміки зниження ВВП є експортні операції, зменшення яких почалося із 2011 року та прискорилося у 2015 році призвели до значного падіння що склало 26,2%.

В країні значно прискорилися темпи спаду промислового виробництва, що тривають із четвертого кварталу 2012 року, а в 2015 році склали більше 20% і є критичними. Індекс цін виробників у першому півріччі 2015 року зазнав

значне підвищення та склав близько 42,5 % (рис 2.3.).

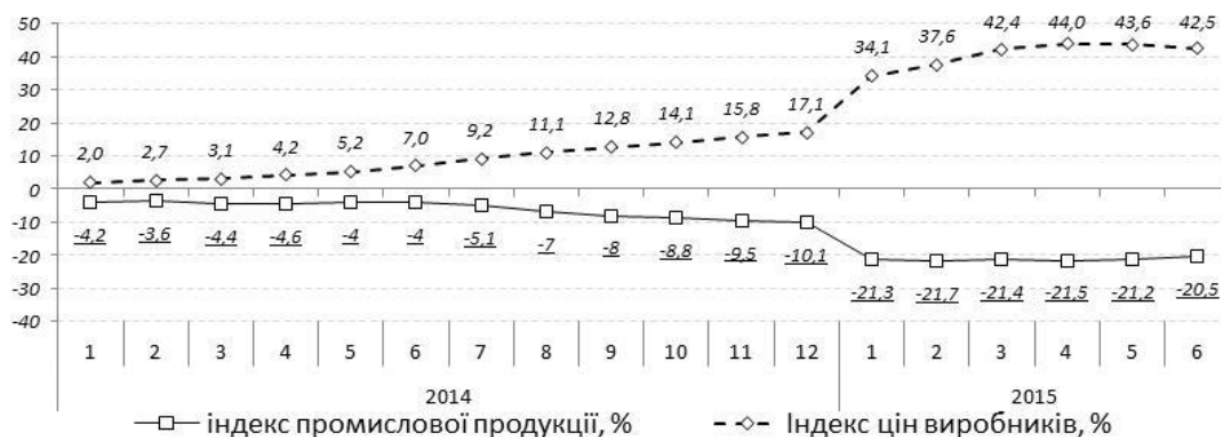

Рис.2.3. Зміни динаміки цін виробників та індексу промислової продукції у 2014-2015роках.

Джерело: Сформовано на основі даних [73]

Якщо врахувати значний об'єм зниження попиту внаслідок падіння обсягів кінцевих споживчих витрат та рівня платоспроможності населення це суттєво гальмує розвиток внутрішнього ринку промислових товарів та призведе до ще більшого згортання темпів промислового виробництва. В країні відбуваються процеси деіндустріалізації економіки, що несе у собі значні загрози для економічної безпеки країни. Сьогодні в економіці країни відсутні визначені вектори економічного промислового розвитку, що базувалися б на більш ефективному використанні наявних ресурсів, промислового виробничого потенціалу та зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняного промисловості та її продукції.

Значною загрозою економічній діяльності промислових підприємств в Україні є зростання на протязі 2013-2015років їх збитковості. Так, у 2014 році порівняно із 2013роком підприємствами отримано збитків від економічної діяльності на суму 517,4 млрд. грн. та 385,9 млрд. грн. за результатами першого кварталу 2015року, що складає 74,6% від річного обсягу 2014року.

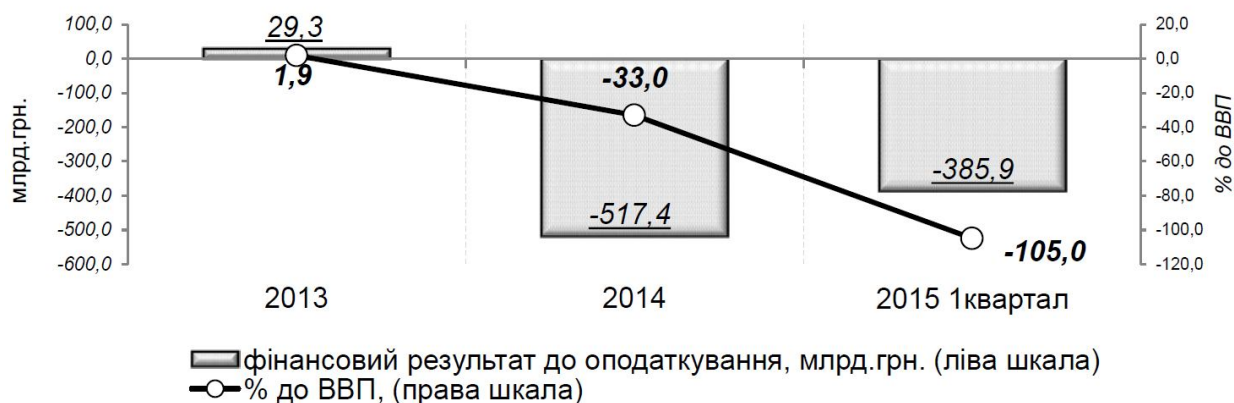

Рис. 2.4. Загальні фінансові результати до оподаткування в період 2013-2015 років млрд. грн. та % до ВВП

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

То у 2014 році баланс збитків підприємств досяг 33,0% від ВВП країни, а у першому кварталі 2015 року перевищив ВВП, склав 105%.

Відповідно збитки у промисловості України склали 161,4 млрд. грн. у 2014 році та 150,4% млрд. грн. у першому кварталі 2015 року та є найбільшими. Збитки в оптовій та роздрібній торгівлі за 2014 рік склали 129,2 млрд. грн., а за перший квартал 2015 року - 75,4 млрд. грн., збитковими за цей період було визначено операції із нерухомістю, наукову, технічну діяльність. В той же період підприємствами сфери фінансової діяльності у 2014 році отримано прибуток у сумі 36 млрд. грн., а за підсумками 1 кварталу 2015 року збиток у розмірі 45,5 млрд. грн.

В країні відбувається значне згортання інвестиційної активності, що є наслідком макроекономічної нестабільності, зниження купівельної спроможності населення та згортання виробничих програм корпоративного сектору та зовнішньої агресії по відношенню до України. У 2014 році зниження капітальних інвестицій у основний капітал склало 24,1% порівняно із попереднім роком, а за перший квартал 2015 року 14,8%.

Індекс цін виробників промислової продукції за означений період 2010-2016 року зазнав незначного зростання у 2010-2011 роках, періоду незначного спаду у 2012, 2013 2015 роках, та показав зростання у 2016 році порівняно із

2015 на 8,2%. Демографічна ситуація в країні теж є тривожною оскільки наявні тенденції падіння чисельності постійного населення в країні, так за період 2010-2016 років щорічне падіння чисельності населення складало від 2 до 5,6% , а загальне падіння кількості населення склало 7,5% що в свою чергу має вплив на показники кадрового, трудового, ресурсного забезпечення економіки країни та її промислових підприємств.

Загальну картину розвитку промисловості країни за основними видами економічної діяльності наведено у табл. 2.3. та рис.2.5.

Так загалом індекс промислової продукції за період 2011-2016 років зазнавав значного коливання показника. Починаючи із 2011 року до 2015 року включно відбувається системне падіння показника у відсотках до попереднього року на рівні 8-9%. При цьому, загальний відсоток падіння показника із 2011 по 2015 рік склав 24,13%. Протягом 2016 року цей показник дещо зріс та показав 102,8% у порівнянні із попереднім 2015 роком.

Таблиця 2.3.

Індекси промислової продукції за видами діяльності (у % до
попереднього року)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Промисловість всього	108	99,5	95,7	89,9	87	102,8
Добувна промисловість та розроблення кар'єрів	106,8	101,9	100,6	86,3	85,8	99,8
Переробна промисловість	109,6	98	92,9	90,7	87,4	104,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів	102,9	101	94,9	102,5	89,3	104,4
Текстильне виробництво, виробництво одягу та ін.	107,6	93,4	94,2	98,6	92	102,2
Виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу, поліграфічна продукція	107	100,9	102,5	96	88,9	102
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	96,4	81,6	89,2	78,7	80,9	108,7
Виробництво хімічної продукції	123,7	96,2	83,1	85,8	84,2	101,1
Виробництво фармацевтичних препаратів	98,6	107,2	111,8	101,9	92,4	104,4
Виробництво гумових та пластмасових виробів	113,4	94	97,6	91,2	92,8	108,5
Металургійне виробництво	111	96,4	94,7	85,5	83,9	106,8
Машинобудування	115,9	96,7	86,8	79,4	85,9	102
Постачання електроенергії, газу, пари	103,6	102	98,6	93,4	88	102,5

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Це підвищення відбулося внаслідок падіння, а на протязі 2016 року незначного зростання показників переробної промисловості. Найбільше падіння показників відбулося у виробництві хімічної продукції із показника 123,7 % у 2011 році до 84,2% у 2015 році- сумарно 46,9% падіння індексу за період; у машинобудуванні падіння індексу у 2015 році (85,9%), до 2011 року (115,9%), склало 34,9%; металургійне виробництво впало із показника індексу 111% у 2011 році до 83,9% що загалом склало 32,3%; індекс виробництва гумових та пластмасових виробів у 2015 році склав 92,8% порівняно із 2011 роком (113,4%) падіння цього індексу склало 22,19%. Дещо менш значного падіння індексу зазнало виробництво коксу та нафто перероблення (падіння показників із 96,4% у 2011 році до 80,9% у 2015 році склало загалом 19,15%, текстильне виробництво.

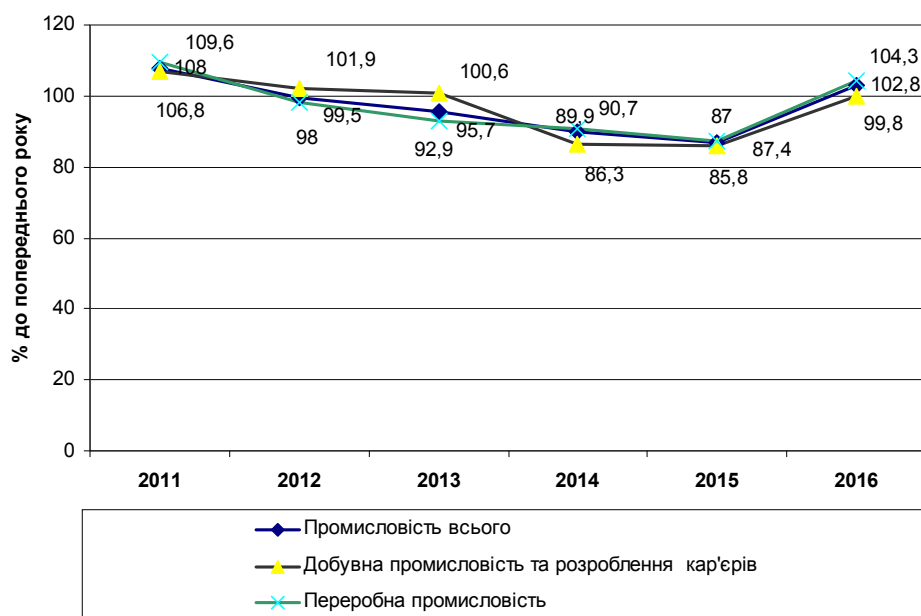

Рис 2.5. Динаміка змін індексів добувної та переробної промисловості за період 2011-2016 років.

Джерело: Сформовано на основі даних [73]

Виробництво одягу та інших предметів споживання у 2011 році мало індекс 107,6%, тоді як у 2015 році він склав 92%. Дещо зменшилися, проте

незначною мірою виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів так у 2011 році індекс промислової продукції за видами діяльності склав 102,9%, тоді як у 2015 році 89,3%.

У 2016 році у порівнянні з індексами 2015 року показники за всіма видами діяльності окреслили значне зростання у порівнянні із 2015 роком, проте ці індекси все ж не досягли рівня 2011 року. Динаміка зміни загальних індексів добувної та переробної промисловості (рис. 2.9) говорить про те, що як і переробна промисловість зазнала у період із 2011 по 2015 рік значного падіння обсягів виробництва із 106,8% у 2011 році до 85,8% у 2015 році. У 2016 році цей показник підвищився до 99,8% у порівнянні із 2015 роком. Переробна промисловість в свою чергу повною мірою відображає динаміку індексу розвитку промисловості загалом, що зазнала значного спаду та станом на кінець 2016 року ще не відновилася до рівня 2011 року.

Показники інвестиційної активності динаміки та обороту прямих інвестицій (акціонерного капіталу) та їх спрямування у промисловість є ще однією визначною складовою аналізу основних загроз економічної безпеки та економічного становища у промисловості.

Розвиток інвестицій та інвестування прямих інвестицій (акціонерного капіталу) у вітчизняну промисловість за період 2016 року (на початок та на кінець року) дає можливість дослідити динаміку зміни показника інвестицій за період відносної економічної стабілізації в падінні об'ємів промислового виробництва (Табл.2.4.)

Так за період 2016 року загальні показники динаміки інвестицій у країні зросли на 4,15%. Таке зростання показника загалом по економіці країни відбулося внаслідок значного зростання прямих інвестицій в фінансову та страхову діяльність (об'єм інвестицій зріс на 23,17%) із 8382 до 10324,4 млн. дол. США. На жаль, у промисловості загалом зменшення обсягів інвестицій у основний капітал склало за 2016 рік 3,08 %.

Таблиця 2.4.

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) за 2016 рік за видами економічної діяльності, млн. дол. США

	на 1 січня 2016	на 31 грудня 2016	динаміка зміни показника
Прямі інвестиції, Всього	36154,5	37655,5	4,15%
Промисловість всього:	9853,6	9550,2	-3,08%
Добувна промисловість	1868,7	1524,5	-18,42%
Переробна промисловість В тому числі:	7531,9	7594,3	0,83%
- Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів	2419	2550,9	5,45%
- Текстильне виробництво, виробництво одягу та ін.	116,9	113,8	-2,65%
- Виготовлення виробів з деревини, паперу, поліграфічна продукція	400,7	408,3	1,90%
- Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	679,5	644,2	-5,19%
- Виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	1079,8	1035,2	-4,13%
- Виробництво меблів, ремонт і монтаж машин та устаткування	287,2	288,1	0,31%
- Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машинобудування	1533,1	1497,9	-2,30%
- Машинобудування ,крім ремонту машин та устаткування	781,6	828,5	6,00%
-Постачання електроенергії,газу,пари та ін	438	378,6	-13,56%
-Водопостачання, каналізація, поводження із відходами	55,1	52,8	-4,17%
Фінансова та страхова діяльність	8382	10324,4	23,17%
Професійна наукова та технічна діяльність	2222,6	2196,2	-1,19%

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

При цьому найбільше падіння об'єму інвестицій відбулося у добувній промисловості на 18,42%. У переробній промисловості за рік коливання показника у середньому є незначним, про те у розгляді окремих видів економічної діяльності можна констатувати падіння обсягу прямих інвестицій у основний капітал у хімічній промисловості та виробництві хімічних речовин – 5,19%.

В постачанні електроенергії, газу та пари падіння склало - 13,56%, в виробництві гумових та пластмасових виробів – 4,13%., текстильному виробництві, виробництві одягу - 2,65%.

На протязі 2016 року згортання показників прямих інвестицій в акціонерний капітал промислових підприємств відбулося: у виробництві харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів на 5,45%, у машинобудуванні - на 6%, у виготовленні виробів із деревини, паперу, поліграфічної продукції на 1,9%. Ще однією складовою, що дає можливість дослідити стан економічної безпеки демографічної сфери та забезпечення виробничої сфери та промислових підприємств кадровими ресурсами є показники зайнятості та безробіття (табл. 2.5)

Таблиця 2.5.

Показники зайнятості та безробіття в Україні за період 2010-2016 рік

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість зайнятих, тис.	20266	20324,2	20352,3	20404,1	18404,1	16443,2	16276,9
Кількість безробітних (за методологією МОП) тис.	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5	1847,6	1654,7	1678,2
Рівень безробіття (за методологією МОП) %	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,3

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Аналіз статистичних даних показує, що за період із 2010 року по 2016 рік кількість зайнятих осіб скоротилася на 24,5%, найбільші темпи падіння показника визначені у періодах 2014, 2015 років (із 2013 по 2014 рік на 10,86%), та із 2014 по 2015рік- 11,92%.

Фактичне падіння показників кількості зайнятих та кількості безробітних (за методологією МОН) (рис.2.15) показує деяку дестабілізацію демографічної ситуації у країні, де з одного боку на протязі 2013-2016 років відбулося значне скорочення кількості (загалом на 24,5%) або на 3989,10 тис чоловік.

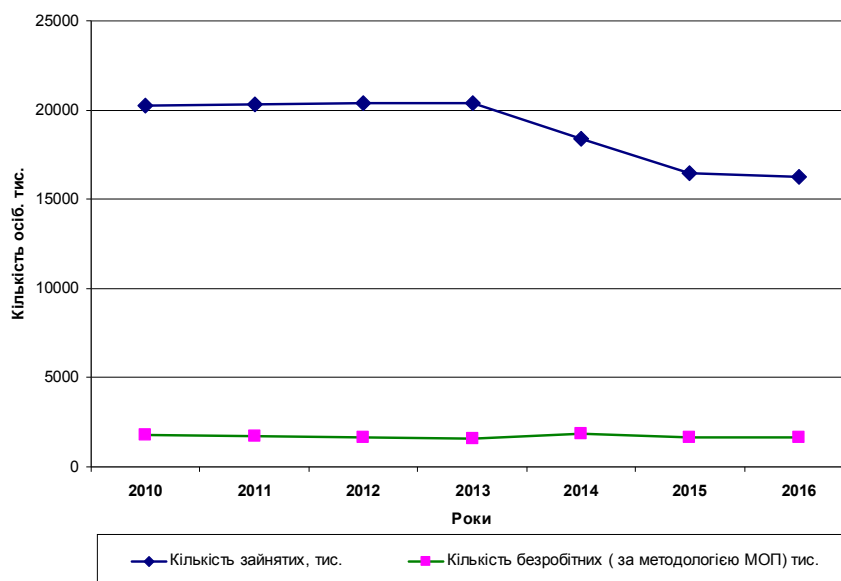

Рис.2.6. Динаміка зміни показника кількості зайнятих та безробітних за період 2010-2016 років

Джерело: Сформовано на основі даних [73]

Водночас, кількість зареєстрованих безробітних у країні на протязі 2010-2016 років системно скорочується за даний період на 107,4 тис. осіб, або на 6,4%. Так станом на 2016 рік загальна кількість безробітних становить 1678,2 тис. осіб, тоді як тільки кількість звільнених за період 2010-2016 років складає 3989,1 тис. осіб. При цьому відсоток кількості безробітних до кількості зайнятих зростає і станом на 2016 рік складає 9,3% від 8,1% за 2010 рік. Такі розбіжності у даних при їх аналізі можуть свідчити про значний рівень прихованого безробіття у країні та активізацію процесу трудової міграції працездатного населення за межі країни. З точки зору кадрового ресурсу та кадрового забезпечення розвитку промисловості наведені дані є тривожним сигналом, що показує, що при зростанні рівня промислового виробництва та розвитку промисловості країна може не мати в повному об'ємі необхідного їй власного кваліфікованого трудового ресурсу і втрачені в попередніх роках трудові ресурси стануть суттєвою проблемою на шляху майбутнього промислового розвитку.

Значне зниження платоспроможного попиту населення пов'язано в першу чергу із падінням доходів громадян з початку 2015 року, викликаних значною та критичною девальвацією. Так, якщо на протязі 2014 року індекс зниження реальної заробітної плати знижувався повільно то у першому кварталі 2015 року він склав 23,9%. (Рис. 2.7).

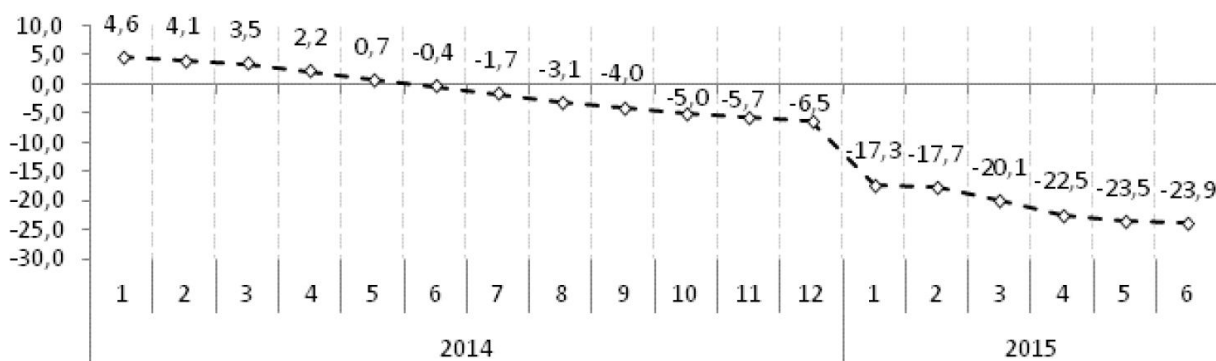

Рис. 2.7. Динаміки зміни індексу реальної середньомісячної заробітної плати в Україні

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Значною загрозою для економічної безпеки промисловості є зростання рівня тіньової економіки. За існуючими міжнародними критеріями для країн, що розвиваються середнім рівнем тінізації економіки є рівень 32-35% від ВВП, за даним Мінекономрозвитку рівень тіньової економіки у 2014 році складав 42% від ВВП та має тенденції до подальшого зростання, під впливом дії таких деструктивних чинників та загроз як різке зростання збитковості діяльності підприємств, посилення рівня недобросовісної конкуренції, на тлі значного зниження рівня споживання, макроекономічної нестабільності в країні та посилення контрабандних потоків на територію країни.

Показники динаміки зовнішньоекономічної експортно-імпоротної діяльності визначають стан зовнішньоекономічної складової економічної безпеки країни, і відповідно споживання промисловим підприємствами, в тому числі необхідних імпортованих ресурсів, матеріалів, обладнання, технологій, та

експортування на зовнішні ринки продукції добувної та переробної промисловості країни за всіма видами економічної діяльності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Показники динаміки експортно-імпортної діяльності країни за період 2010-2016 років

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт товарів та послуг, млрд. дол. США	62,8	81,7	81,9	76,5	64,1	46,8	41,5
Імпорт товарів та послуг, млрд. дол. США	66,2	88,8	91,4	84,6	60,8	43	44,6

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

За період 2010-2016 років експорт товарів та послуг, вироблених підприємствами вітчизняної промисловості скоротився на 51,32%., або на 21,3 млрд. дол. США, що говорить про значне скорочення просування вітчизняної продукції на зовнішніх економічних ринках і процесу значного звуження цих ринків для вітчизняної продукції.

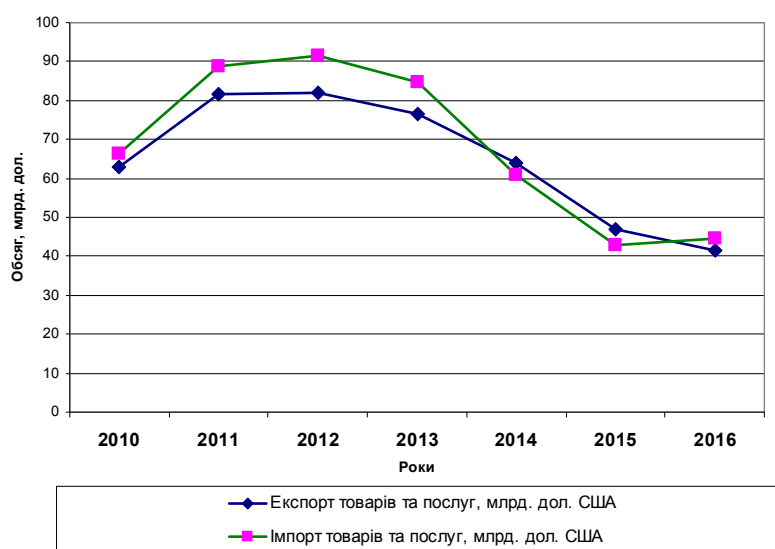

Рис. 2.8. Динаміка зміни показників експортно-імпортної діяльності країни за період 2010-2016 років.

Джерело: Сформовано на основі даних [89,90]

Дослідження динаміки зміни обсягу експортних операцій дає можливість констатувати, що із 2010 року по 2012 рік відбувалося значне зростання експортних операцій і загальний об'єм зростання досяг у 2012 році показника

81,9 млрд. дол. США що на 30, 41% перевищувало показник 2010 року. У 2013 році почалося згортання обсягів експортних операцій, падіння показнику вже у 2014 році порівняно із 2013 склало 12,4 млрд. дол. США.

Аналогічна ситуація склалася із показниками динаміки імпорту. Так, найбільші обсяги імпорту зазначені у 2012 році 91,4 млрд. дол. США., в період 2013- 2015 років відбулося падіння обсягів імпорту, що дещо стабілізувалося у 2016 році на рівні 44,6 млрд. дол. США. Слід зазначити, що показники імпорту товарів та послуг щорічно перевищують показники експорту, лише на протязі 2014 та 2015 років це співвідношення зазнало змін і показники експорту дещо (на 5,5%) у 2014 році перевищили показники імпорту. Таке значне падіння показників експортно-імпортних операцій в аналізі розвитку та економічної безпеки промисловості є тривожним сигналом, що говорить про значне падіння об'ємів промислового виробництва і відповідно скорочення закупівлі та використання сировини, матеріалів та енергетичних ресурсів, а з іншого боку про падіння об'ємів виробництва готової продукції, доступу до світових ринків та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх економічних ринках.

Досліджуючи економічну безпеку промислових підприємств та процесу кластеризації економіки необхідним питанням є дослідження стану та розвитку інфраструктури та в першу чергу транспортної інфраструктури, як головних логістичних артерій, що відображають ситуацію із переміщенням вантажів та активністю промислової, виробничої та маркетингової діяльності (табл. 2.7. та рис.2.9)

Таблиця 2.7.

Дані перевезення вантажів всіма видами транспорту у 2010-2016р.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Перевезення вантажів всіма видами транспорту, млрд. т.	1,8	1,9	1,9	1,8	1,6	1,5	1,5

Джерело: Сформовано на основі даних [73,78]

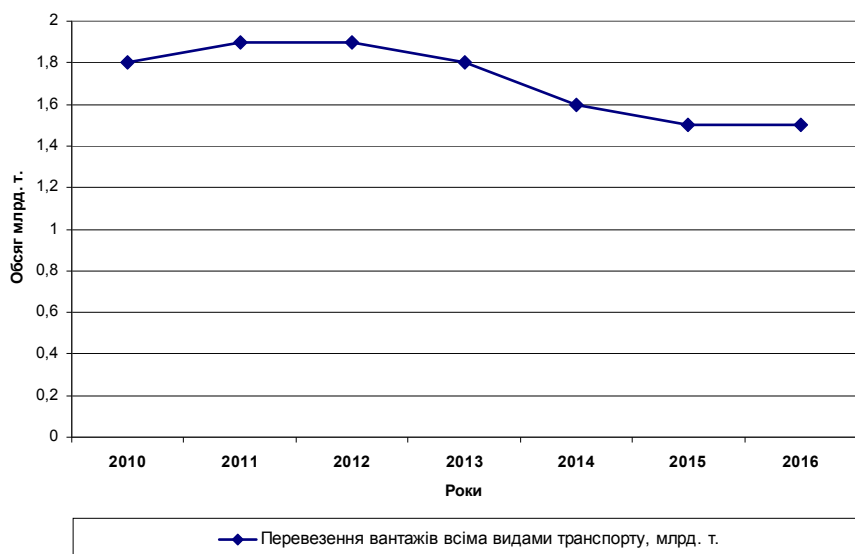

рис. 2. 9. Динаміка зміни показника перевезення вантажів всіма видами транспорту млрд. т.

Джерело: Сформовано на основі даних [73,78]

Дані перевезення вантажів всіма видами транспорту показують зростання показника із 1,8 млрд. тонн у 2010 році до 1,9 млрд. тонн у 2011, 2012 роках, і падіння показника перевезення у період із 2013 до 2016 року із 1,8 млрд. тонн до 1,5 млрд. тонн або на 20%, що говорить про значне згортання об'ємів вантажних перевезень та згортання логістичної активності на внутрішньому ринку країни.

Важливою складовою, що визначає перспективи та активність розвитку економіки та промислових підприємств загалом є інноваційна складова економіки та показники, що їх визначають. У (таблиці 2.10) наведені і показники інноваційного розвитку вітчизняних підприємств за період 2010-2015 років (табл. 2.8 та рис. 2.10).

За період 2010 по 2015 рік частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю до загальної кількості промислових підприємств дещо зросла із 13,8% у 2010 році до 17,4% у 2012 році та 17,3 у 2015 році.

Таблиця 2.8

Частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю
(у % до загальної кількості підприємств)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3
За напрямками інноваційної діяльності:						
Проведення внутрішніх науково-дослідних робіт	2,1	2,4	2,1	2,1	1,9	3,2
Проведення зовнішніх науково-дослідних робіт	1,2	1,3	1,3	1,1	0,9	1,5
Придбання машин, обладнання, ПЗ	7,9	10,3	10,9	10,6	9,9	9,8
Придбання зовнішніх знань	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7
Навчання та підготовка персоналу	2,1	2,9	3,2	3,3	3,2	
Ринкове впровадження інновацій	1	1,3	1,0	0,9	0,8	
Інше	1,8	2,2	2,0	1,6	1,4	4,4

Джерело: Сформовано на основі даних [73,78]

За напрямками інноваційної діяльності найвищим є показник інноваційної активності у придбанні машин,обладнання, устаткування та програмного забезпечення від 7,9% у 2010 році, зростаючим показником до 2012 року (10,6%,та дещо знизився у 2014 2015 роках до рівня 9,9 та 9,8%).

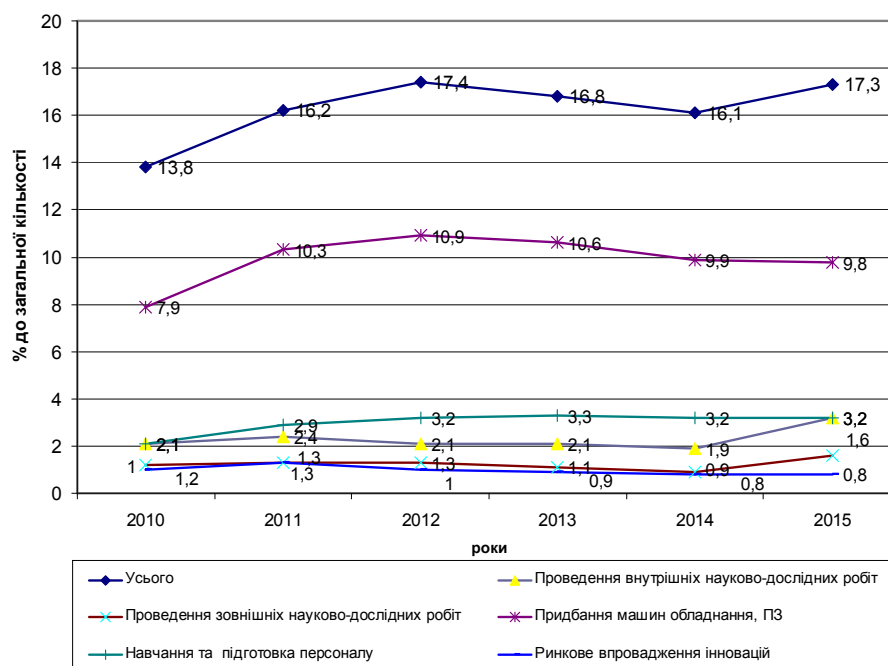

Рис. 2.10. Динаміка зміни показників

Джерело: Сформовано на основі даних [73,78]

Незначний обсяг складають показники внутрішніх науково-дослідних робіт, всього 3,2% станом на 2015 рік та проведення зовнішніх науково-дослідних робіт 1,5% станом на 2015 рік. Низьким є показник ринкового впровадження інновацій, так станом на 2014 рік він становив 0,8% . Станом на 2015 рік у порівнянні дня із 2010 роком знижуються показники придбання зовнішніх знань. Ці дані показують незначну інноваційну активність вітчизняних підприємств загалом, незначний обсяг проведення внутрішніх та зовнішніх науково-дослідних робіт, низький рівень ринкового впровадження інновацій, що не дає можливості вітчизняним підприємствам для активної діяльності у випуску високо-технологічної продукції, що потребує застосування високих технологій при її виготовленні та постійному оновленні модифікацій продукції, також це свідчить про практичну відсутність розробки та впровадження радикальних базових інновацій у вітчизняних промислових підприємствах.

Таблиця 2.9.

Впровадження інновацій та інноваційних видів продукції на промислових підприємствах

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Впровадження інноваційних видів продукції, найменувань	2408	3238	3403	3138	3661	3136
Нових для ринку	606	900	672	640	540	548
Нових тільки для підприємства	1802	2338	2731	2498	3121	2588
Впровадження нових технологічних процесів	2042	2510	2188	1576	1743	1217
З них маловідходних та ресурсозберігаючих	479	517	554	502	447	458

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Показники впровадження інновацій та інноваційних видів продукції в кількісному вимірі та загальному об'ємі дещо зростають за рахунок випуску продукції, що є умовно новою (інноваційної тільки в межах самого підприємства) та являє собою модифіковані та покращені види вже існуючих товарів, розширюючи товарний асортимент та модельний ряд підприємств. (табл. 2.11, рис. 2.15) Такі видозміни продукції не мають суттєвого

інноваційного змісту та фактично не впливають на техніко–технологічний стан підприємства.

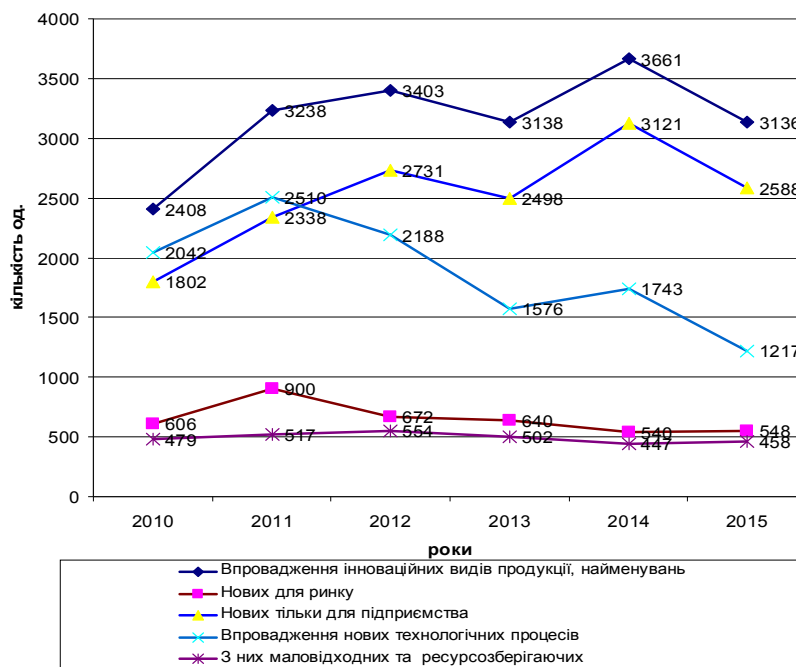

Рис 2.11. Динаміка впровадження інновацій та інноваційних видів продукції на промислових підприємствах

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Значно вагомішими для аналізу техніко технологічного стану вітчизняних промислових підприємств є показники впровадження нових технологічних процесів, що у період із 2010 року по 2015 рік знизилися із 2042 одиниць до 1217 одиниць на 67,78%. Якщо прийняти до уваги, що дані зміни відбулися за період 6 років, а в період 7 років підприємствам необхідно проводити модернізації, удосконалення виробничих потужностей, то такі цифри є тривожними, бо свідчать про системне зниження спроможності вітчизняних підприємств до відновлення техніко-технологічної бази із застосуванням сучасних інноваційних процесів та технологій, що в свою чергу унеможливорює випуск сучасної високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції та її подальше просування на зовнішні економічні ринки. Поступово знижуються

впровадження нових для ринку видів продукції та впровадження на вітчизняних підприємствах маловідходних та ресурсозберігаючих технологій, що продовжує негативну тенденцію падіння інноваційної активності вітчизняних підприємств.

Детальний аналіз впровадження інноваційних видів продукції за видами діяльності протягом 2014 та 2015 років представлений в (табл. 2.10 та рис.2.12.)

Таблиця 2.10

Впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах за видами діяльності (одиниць)

	усього		нових			
			для ринку		для підприємства	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Промисловість, всього	3661	3136	540	548	3121	2588
Добувна промисловість та розроблення кар'єрів	4	20	0	2	4	18
Переробна промисловість	3602	3080	540	533	3062	2547
Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів	723	455	113	68	610	387
Текстильне виробництво, виробництво одягу та ін.	106	72	30	15	76	57
Виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу, поліграфічна продукція	99	519	6	2	93	517
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	16	15	6	2	10	13
Виробництво хімічної продукції	319	126	11	15	308	111
Виробництво фармацевтичних препаратів	118	116	18	34	100	82
Виробництво гумових та пластмасових виробів	145	112	21	28	124	84
Металургійне виробництво, готові металеві вироби	354	324	33	37	321	287
Виробництво електричного устаткування	221	138	73	68	148	70
Машинобудування	928	718	82	130	846	588
Постачання електроенергії, газу, пари	50	34	0	12	50	22

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Основна частина впроваджених інноваційних видів продукції зосереджено відповідно у переробній промисловості 2602 видів у 2014 році та 3080 видів у 2015 році. Найбільшу кількість одиниць інноваційної продукції освоїло та випустило на ринок за даний період машинобудування. Так у 2014 році було випущено 928 інноваційних продуктів, із них 84 нових для

підприємства і лише 82 нових для ринку. У 2015 році загальний обсяг інноваційної продукції машинобудування знизився на 29,24% порівняно із 2014 роком та склав 718 видів, про те показник нової для ринку продукції зріс до 130 одиниць, що на 58,53% перевищує показник 2014 року. На другому місці за провадженням інноваційних видів продукції стоїть виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Так за період 2014 року було випущено 723 види інноваційних продуктів, із них 610 нових для підприємства і 113 нових для ринку. У 2015 році цей показник зазнав значного падіння на 58,9% та склав 455 видів, із них 387 товарів нових для підприємства та лише 68 % нових для ринку.

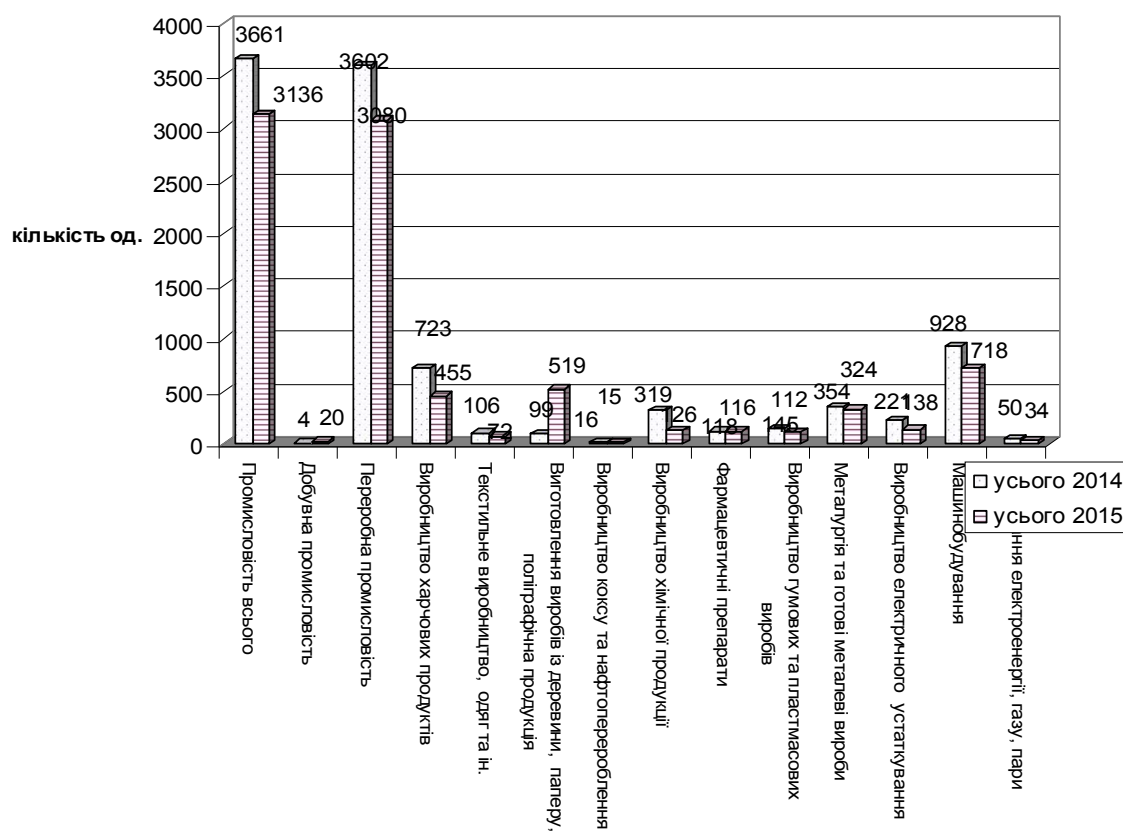

Рис 2.12. Впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах за видами діяльності

Джерело: Сформовано на основі даних [73,78]

У виробництві хімічних речовин та хімічної продукції показник впровадження інноваційних видів продукції у 2015 році порівняно із 2014 роком зменшився у 2,53 рази та склав 126 одиниць до 319 у 2014 році відповідно. Із них як у 2014 так і у 2015 роках нових на ринку було лише 11 та 15 видів продукції, що складає фактично всього 1,1% від загальної кількості. Основна маса продукції є умовно інноваційною та новою, чи оновленою виключно для підприємства.

Виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів складає 118 одиниць та 116 одиниць у 2015 році відповідно. При цьому виробництво препаратів нових для ринку у 2015 році склало майже 29,3% від загального об'єму інноваційних продуктів або 34 одиниці, а нових для підприємства 82. Відповідний показник інноваційної діяльності фармакологічних підприємств показує стабільність та, у напрямку нових для ринку інновацій, значну активізацію інноваційної діяльності

Виробництво електричного устаткування у 2014 році налічувало 221 одиницю інноваційної продукції, тоді як у 2015 цей показник скоротився на 60,14 % до 138 одиниць. При цьому, основна маса 321 одиниця у 2014 та 287 одиниць у 2015 роках це продукти, що є новими лише для підприємства і тільки 10% із них являють собою новий вид продукції для ринку. В інших видах діяльності промислових підприємств впровадження інноваційних видів продукції було менш активним та вагомим та мало незначні показники.

Відповідно до результатів проведеного аналізу, основними загрозами економічній безпеці промисловості є:

- значне гальмування темпів економічного розвитку промисловості країни;
- часткове згортання програм промислового виробництва внаслідок зменшення попиту на внутрішньому ринку та високої конкуренції;
- суттєве зниження інвестиційної активності та згортання іноземними компаніями інвестиційних планів або перенесення їх термінів викликане чинниками макроекономічної нестабільності;

- зростання рівня трудової міграції та брак кваліфікованих кадрів працездатного віку;

- підвищення рівня тінізації економіки;

- посилення відтоку капіталу із країни;

- зростання розміру нагромадження зовнішнього боргу та дефіциту платіжного балансу.

- Важливими факторами зменшення рівня небезпек та загроз в забезпеченні економічної безпеки для промисловості є підвищення рівня інноваційного потенціалу та активізація інноваційної діяльності промислових підприємств, формування та впровадження принципово нової моделі економічного розвитку на основі активізації інноваційної діяльності, інтеграції на зовнішні ринки та застосування кластерного підходу в розбудові промисловості.

- Необхідна активізація залучення технологічного та інноваційного капіталу в стратегічні для країни напрямки промислового розвитку, активізація міжнародного співробітництва для відповідного залучення в країну технологій та просування на зовнішні ринки конкурентоспроможної продукції вітчизняної промисловості.

- Необхідним є визначення стратегічних напрямків за секторами промисловості або промисловими кластерами, що є першочергово важливим для економіки країни, функціонування її внутрішнього ринку та інтеграції на зовнішні ринки, також доцільною є консервація промислових потужностей, що за техніко-технологічним рівнем не підлягають модернізації, або ж їх повне відтворення на основі нових технологій.

2.2. Аналіз сучасного стану процесу кластеризації та діючих промислових кластерів в Україні

Формування та розвиток процесу кластеризації промисловості України обумовлений необхідністю реалізації галузевих, регіональних та загальнонаціональних економічних та суспільних інтересів суб'єктів економічної діяльності країни та впровадженням сучасних європейських форм економічної взаємодії.

В Україні у 1998–2000 роках, в Хмельницькій області за фінансової підтримки Агенції Міжнародного розвитку США, у відповідності з планами реалізації міжнародних програм відродження Подільського регіону було організовано шість перших кластерів. За сприяння Асоціації «Поділля Перший» було створено швейний, будівельний, туристичний, харчовий, продовольчий та кластер сільського туризму із елементами кластерного об'єднання м. Хмельницький, м. Кам'янець-Подільський, с. Гришів, Шепетівського району. Інститутом конкурентоспроможності м. Київ та Асоціацією «Поділля Перший» було створено центри підготовки фахівців, для дослідження та поширення досвіду процесу кластеризації. У вересні 2003 року розпочалася реалізація проекту «Кластеризація промислового сектору - ефективний шлях розвитку регіонів», що стала початком запровадження процесу кластеризації промисловості України.

Сьогодні кластерні об'єднання підприємств з різною ефективністю функціонують у більшості областей України: Одеській, Львівській, Рівенській, Житомирській, Запорізькій, Херсонській областях та інших.

Структура кластерних систем в регіонах України показана на рис. 2.1. окреслює основні економічні регіони та пріоритетні напрями розвитку кластерів. Практично в усіх названих регіонах спостерігається лише перший етап кластеризації, їх подальший розвиток значною мірою залежить від внутрішніх та зовнішніх економічних факторів та консолідації зусиль всіх

зацікавлених сторін, як підприємств, так і державної та місцевої влади, регіональних громад.

Розвиток кластеризації в вітчизняних реаліях має свої особливості - так об'єднання зусиль підприємств, органів місцевої влади та наукових установ найчастіше відбувається у галузях АПК, будівництва та легкої промисловості, (табл. 2.1), тоді як формування та розвиток промислових кластерів здійснюється більш повільними темпами.

Новий етап процесу кластеризації розпочався із 2000-2005 років у галузях, що мали високий рівень інноваційно-інвестиційної привабливості та високу мобільність.

У Івано–Франківській області із 2000 року за ініціативою вчених Прикарпатського національного університету розпочав функціонувати кластер художніх промислів. У 2005 році У Хмельницькій області розпочався етап створення кластерних структур у виробництві будівельних матеріалів, садово-городньому господарстві, органічному землеробстві та інформаційно-освітній сфері. У Рівенській області за фінансової підтримки фонду «Євразія» було створено деревообробний кластер, що об'єднав більше тридцяти приватних деревообробних та лісопильних підприємств, проектні та дослідницькі інститути, дизайнерські центри, це дозволило створити кластер повного замкненого циклу від первинної деревообробки до випуску меблів, виробів із дерева, сувенірів. В Житомирській області розпочали функціонувати три великі кластери: в машинобудуванні, будівництві та виробництві агропромислової продукції. В Одеській області створено та діє сільськогосподарський виробничий кластер. У Полтавській області було впроваджено регіональний кластер із виробництва екопродукції та кластер зеленого туризму.

У Запорізькій області за сприяння Дніпровського регіонального центру інноваційного розвитку Придніпровського наукового центру НАН України та громадських організацій було створено інноваційний виробничий кластер сільськогосподарського машинобудування. Метою створення кластеру у сфері

сільськогосподарського машинобудування було сприяння інноваційному розвитку та підвищенню рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників, формування єдиної, скоординованої, технологічної та ринкової політики і застосування кращих інноваційних технологій. У 2010 році за результатами проведеного в регіоні масштабного дослідження було визначено основні найбільш перспективні напрямки створення регіональних кластерів, що будуть формувати основну виробничу спеціалізацію Запорізького регіону у галузях: машинобудування, металургії, енергетиці, транспортній логістичній, інноваційно-освітній сфері. Перспективними для регіону є швейний, агрохарчовий кластери, кластер бджільництва та туристично-рекреаційний, а також кластер із переробки відходів.

У Херсонській області створено перший регіональний транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України». Кластер має розвинене оптове господарство, знаходиться на перетині важливих залізничних, річкових та повітряних шляхів, тож має технологічні та ресурсні передумови для його ефективного функціонування. Його ціллю є створення сучасних мереж (субкластерів) у межах регіонального транспортно-логістичного комплексу, створення інноваційного транспортно-логістичного мега вузла, що із застосування сучасних технологій здатен забезпечити та контролювати переміщення та безпеку значних об'ємів вантажоперевезення, її митний огляд, документальне оформлення.

Перспективними напрямками процесу кластеризації економіки на основі формування інноваційно-регіональних кластерів є інноваційні кластери енергетичного машинобудування навколо ВАТ «Турбоатом». Кластер енергетичного машинобудування є високотехнологічним та наукоємним кластером, так, на сьогодні, турбіни харківського виробництва працюють більш ніж у сорока країнах світу. Наступним напрямком є формування фармацевтичного виробництва із застосуванням нано-, біотехнологій у Харківській області, що посідає друге місце на фармацевтичному ринку України

після м. Київ. Перспективним є напрям фломування кластера авіаційної промисловості у Харківській області, його виробничим ядром є підприємства: Харківське державне авіаційне виробниче підприємство, Харківський державний приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка, ПАТ «Авіаційна фірма «Лілієнталь», ВАТ «Авіаконтроль», ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ПАТ «Вовчанський агрегатний завод». Інноваційний напрямок та прикладні дослідження забезпечуватимуть ХАКБ, КБ «Політсвіт», ДП «Харківське агрегатне конструкторське бюро»; науково-освітній напрямок забезпечуватимуть Національний аерокосмічний університет ім. М.Є.Жуковського «ХАІ», НАУ «ХАІ», ХНУ «ХП», ХНЕУ.

Провідні підприємства космічної галузі у перспективі формуватимуть склад інноваційного високотехнологічного і наукоємного кластеру космічної галузі Харківської області», до якого можуть увійти: кластероутворюючі підприємства та організації, що складатимуть його ядро: ВАТ «Хартрон», ДП «ХЗЕА», ДНВП, об'єднання «Комунар», проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень та НДДРК забезпечуватиме ДП «НДПІ Союз», ДП «НДТУ приладобудування», ВАТ «НДІРВ», ДНІЦ СКТ, ЦРЗЗ НАНУ-НКАУ.

Забезпечення розвитку науково-освітнього напрямку можуть здійснювати: Харківський національний університет радіоелектроніки, Національний авіаційний університет «ХАІ», ХНУ «ХП», ХНЕУ, ХНУРЕ. ВАТ «Хартрон» як ядро космічного кластеру є комплексним науково-виробничим об'єднанням із виробництва автоматичних систем управління ракетно-космічними комплексами, що створило чотири покоління для ракетно-космічних комплексів та вивело на орбіту близько 1000 космічних апаратів різних серій та бере участь у вітчизняних, російських та міжнародних проектах.

Стратегічне значення для країни має формування транскордонних кластерів, що мають не тільки економічне значення алей й виступають важливим аспектом національної безпеки України. Так створення

транскордонних кластерів, належить до заходів із реалізації Стратегії національної безпеки України. На державних кордонах країни створено шість «євро» регіонів: «Слобожанщина», «Нижній Дунай», «Дніпро», «Верхній Прут», «Буг» та «Карпатський», на основі яких за досвідом європейських країн, доцільним є формування транскордонних кластерів. В межах транскордонного співробітництва держава активізує розбудову прикордонної, інформаційної, соціальної інфраструктури, розвиток транспортних мереж та інші напрямки співпраці.

Починаючи із 2003 року Кабінет міністрів країни систематично розглядав питання кластеризації економіки країни, приймаючи необхідні постанови та рішення. Так у Постанові Кабінету Міністрів України від 28.007.2003 року № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 рр» обумовлено створення нових промислових наукоємних та високотехнологічних галузях промисловості. У 2008 році, в Україні було сформовано та прийнято Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки, а також у 2008 році Кабінету Міністрів України було прийнято розпорядження «Про схвалення концепції проекту Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості на період до 2017 року», розроблялися та приймалися інші постанови та рішення.

Про те, на жаль, на сьогодні, не зважаючи на значний інтерес та економічну необхідність та доцільність, не сформовано єдиної державної політики із застосуванням кластерного підходу та не прийнято єдиної Державної програми кластерного розвитку промисловості, не окреслені законодавчо та не опрацьовані механізми реалізації такої програми, не прийняті відповідні законодавчі акти, кластерний розвиток та впровадження відбувається не системно, фрагментарно та за механізмом знизу-вгору завдяки кластерним ініціативам та дії ініціативних груп зацікавлених сторін.

Структура діючих кластерних систем та пріоритетні напрямки розвитку кластерів за різними економічними регіонами класифіковані у таблиці Додатку К.

Проаналізуємо показники функціонування кластерів в економіці України. Наразі, в економічній літературі не визначено чітких параметрів, за якими можна здійснювати оцінювання розвитку кластерів. Тому з цією метою охарактеризуємо динаміку кількості кластерів та обсягів реалізації продукції (послуг) кластерними структурами (підприємствами, що входять до кластерів) за певний період.

На рис. 2.13. відображено динаміку кількості кластерів в економіці України за 2012-2015 рр.

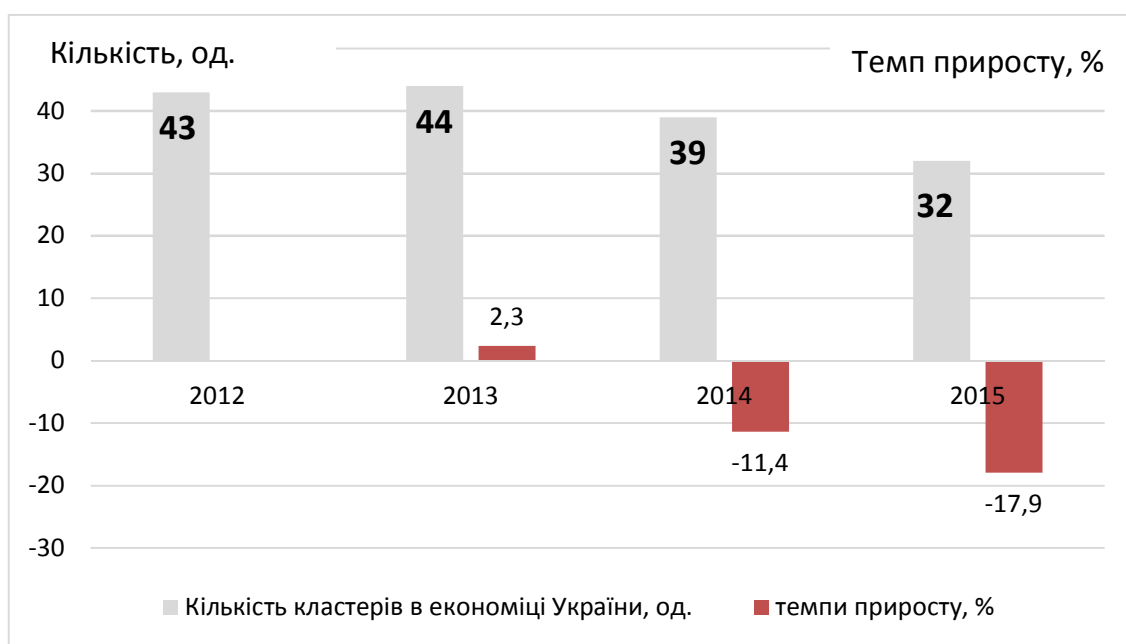

Рис. 2.13. Динаміка кількості кластерів в економіці України за 2012-2015 рр.

Джерело: Сформовано на основі даних [73,78]

Як свідчать дані рис. 2.13, станом на 2012 рік в Україні нараховувалося близько 43 кластерів. У 2013 році було створено новий туристичний кластер у АРК, внаслідок чого кількість кластерних утворень збільшилась на 1 од. або на 2,3 % від загальної кількості. Однак, 2014-2015 рр. можна було спостерігати суттєве зниження кількості економічних регіональних кластерів. У 2014 році

кількість кластерів зменшилась на 5 од., а у 2015 році - ще додатково на 7 од. Зниження кількості кластерів було зумовлене переважно військовими діями на сході країни та окупацією АРК.

Також важливим аспектом аналізу є оцінювання кількості підприємств, що входять до складу кластерних утворень. Отримати певну оцінку кількості таких підприємств в економіці досить складно з наступних причин:

- по-перше, в Україні практично відсутня будь-яка офіційна статистика, що стосується функціонування кластерів, а в статистичних звітах відсутні видимі ознаки, які можуть відносити підприємство до категорії кластерного;
- по-друге, зважаючи на різновимірність формування кластерів (кластери одночасно можна класифікувати як за галузевою, так і територіальною ознакою), неможливо чітко співвіднести показники діяльності того чи іншого підприємства з приналежністю його до певного кластеру.

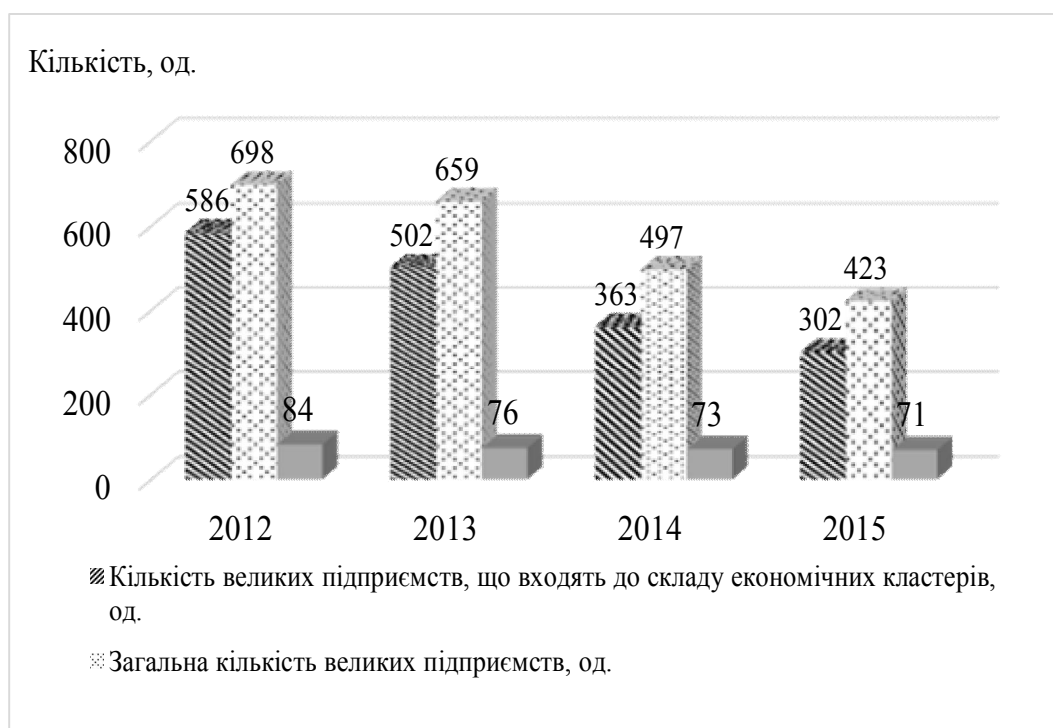

Рис. 2.14. Динаміка кількості великих підприємств в економіці України за 2012-2015 рр.

Джерело: Сформовано на основі даних [73, 78]

Однак, на нашу думку, критерієм поділу підприємств в економіці за кластерною ознакою є розмір підприємства. Великі підприємства майже усі є галузеформуючими і становлять основу розвитку регіонів.

Вони можуть виступати індикатором кількості підприємств, що входять до складу кластеру. Тому, нами на основі даних ДОДАТКУ Ж а також статистичної інформації стосовно кількості суб'єктів господарювання в економіці, було визначено показники кількості кластерних великих підприємств та загальну кількість великих підприємств в економіці (рис. 2.14).

Як можемо бачити з рис. 2.14. в Україні постійно скорочувалася кількість великих підприємств. Якщо у 2012 році їх налічувалося 698, то у 2015 році – 423, що на 275 підприємств менше. Водночас, знижувалася і питома вага кількості кластерних підприємств у загальній кількості великих підприємств. У 2012 році даний показник складав 84%, а у 2015 році – 71%.

Зниження кількості підприємств переважно було зумовлено окупацією частини території України. Водночас, зниження частки кластерних підприємств у загальній кількості великих підприємств пояснюється тим, що значна частина економічних кластерів була зосереджена на тимчасово окупованій території України.

Оскільки регіональні кластерні об'єднання формуються під впливом фактора територіального розміщення, то важливим є аналіз регіональної концентрації кластерів по території України (рис. 2.15).

Як бачимо з рис. 2.15, найвищий рівень регіональної концентрації кластерів в Україні спостерігається у Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській та Харківській областях. Найменша концентрація кластерів в Черкаській, Чернігівській, Сумській та Волинській областях

Рис. 2.15. Рівень регіональної концентрації кластерів по території України
Джерело: Зформовано на основі даних [73,78]

Різний рівень концентрації кластерів за регіонами залежить від рівня промислового та інфраструктурного розвитку кожного з них. На це впливають фактори історичного розвитку (наявність сформованого економічного потенціалу) та державна регіональна політика.

Також проаналізуємо основні показники обсягів реалізації, що формуються кластерними утвореннями в економіці. Зауважимо, що показники у національній валюті варто перевести у міжнародну валюту – долар США. Це пояснюється необхідністю досягнення коректності аналізованих даних. Не логічно порівнювати показники виручки, коли курс гривні становив 8 грн/дол, з показниками виручки при курсі 25-26 грн/дол. Переведення виручки у валютний еквівалент дає змогу об'єктивно оцінити динаміку даного показника (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Динаміка показників реалізації продукції та послуг за категоріями
суб'єктів підприємництва, 2012-2015 рр., млрд.дол**

Категорії суб'єктів підприємництва	Роки				Приріст за 2012-2015		Приріст за 2013-2014		Приріст за 2014-2015	
	2012	2013	2014	2015	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Обсяг реалізації продукції (надання послуг) підприємств юридичних осіб	507	481	257	204	-303	-59,7	-224	-46,6	-52	-20,4
в т.ч. кластерні підприємства	220	211	110	85	-135	-61,3	-100	-47,6	-25	-23,1
в т.ч. некластерні підприємства, юридичні особи	287	270	146	119	-168	-58,5	-124	-45,9	-27	-18,4
Обсяг реалізації продукції (надання послуг) ринків та фізичних осіб підприємців	17	17	8	5	-12	-71,5	-9	-52,6	-3	-37,9
Усього обсяг реалізації продукції (надання послуг) юр.осіб, підприємців та ринків	524	498	264	209	-315	-60,1	-233	-46,8	-55	-20,9

Джерело: дані Державної служби статистики [73]

Як видно з таблиці, впродовж 2012-2015 років можна спостерігати зниження обсягів реалізації продукції (надання послуг). За 2012-2015 роки сукупний обсяг реалізації продукції (надання послуг) юридичних осіб, підприємців та ринків зменшився на 315 млрд. дол. (-60,1%). При цьому темпи зниження обсягів реалізації продукції (надання послуг) кластерних підприємств були вищими за темпами зниження реалізації підприємствами, що не входили в кластерні об'єднання.

Обсяг реалізації продукції (надання послуг) кластерних структур у 2014-2015 рр. зменшився на 23,1% і становив у 2015 році 85 млрд.дол. Обсяг реалізації продукції (надання послуг) у цей же період в цілому по юридичним особам, підприємцям та рынкам України зменшився на 37,9%

Як бачимо, темпи зниження обсягів реалізації продукції (надання послуг) в кластерному сегменті перевищували темпи падіння виручки по сукупному

обсягу реалізації продукції (надання послуг) юридичних осіб, підприємців та ринків.

Відповідно до статистичних даних стосовно показників структури обсягів реалізації продукції (надання послуг) України (рис. 2.16) можна зробити припущення, що на кластерні підприємства у 2012-2015 рр. припадало 41-42% загального обсягу обсягів реалізації продукції (надання послуг) в межах ринку України.

При цьому упродовж 2012-2015 рр. спостерігалася постійна тенденція до зниження їх питомої ваги в обсягах реалізації продукції (надання послуг)і. Частка некластерних підприємств оцінюється на рівні 26 % від обсягу обсягів реалізації продукції (надання послуг), та має тенденцію до зниження.

Рис. 2.16. Динаміка структури обсягів реалізації продукції (надання послуг) за критерієм віднесення підприємств до складу кластерів у 2012-2015 рр., %*

Джерело: Дані Державної служби статистики [73]

Формування та розвиток кластерних структур в Україні як об'єднань суб'єктів кластероутворюючих підприємств, що тісно співпрацюють з науково-дослідними установами, організаціями, органами місцевої влади, закладами

науки та освіти, інфраструктурними організаціями, на жаль відбуваються повільно. Кластери, що створено на даний час в різних регіонах країни повною мірою не відповідають визначенню їх як інноваційних, високотехнологічних, експортоорієнтованих, науково-виробничих, промислових кластерних структур із високим рівнем конкурентоспроможності продукції.

В переважній більшості це кластери в легкій промисловості, будівництві, деревообробці, сфері туризму, які на сьогодні не можуть бути ідентифіковані як ефективні інноваційні кластерні структури.

Із метою практичного аналізу фактичного стану та перспектив розвитку процесу кластеризації промисловості розглянемо основні промислові кластери України.

Одним із найбільш масштабних за своїми розмірами та кількості учасників та одним із перших промислових кластерів в Україні є Національний Інноваційний кластер «Нові машини», який було започатковано у 2009 році рішенням Рад Запорізької та Дніпропетровської областей в рамках регіональних програм інноваційного розвитку. До Національного інноваційного кластеру «Нові машини» за відповідним рішенням мало увійти сім інноваційних промислових кластерів даних регіонів: «Сільськогосподарського машинобудування», «Ракетобудування», «Виробництва двигунів та авіабудування», «Приборобудування», «Гірничого машинобудування» «Автомобілебудування» та «Металургійного машинобудування». Метою створення даного національного інноваційного кластеру було інноваційне, технологічне переоснащення, модернізація промислових підприємств та налагодження взаємодії у технологічній кооперації. У 2009 році Дніпропетровським регіональним центром інноваційного розвитку Держінвестицій України та Придніпровським науковим центром НАН України за ініціатииви Обласних рад Запорізької та Дніпропетровської областей, було розроблено регіональні програми інноваційного розвитку.

Основою перспективного інноваційного розвитку регіонів за даною програмою визначено формування та розвиток семи потужних промислових кластерів, що об'єднуються в рамках масштабного національного інноваційного кластеру та розбудова промислових інноваційних кластерів в Харківському та Запорізькому регіонах.

На сьогоднішній день реально сформованим та діючим в складі інноваційного кластеру «Нові машини» є машинобудівельний кластер «АгроБУМ» в м. Мелітополь. Це перший машинобудівний кластер в Україні, в нього ввійшло 35 заводів, які працюють у напрямку машинобудування. Кластер складають підприємства малого та середнього бізнесу за сприяння Запорізької державної адміністрації, місцевої регіональної влади міста Мелітополь, та в рамках реалізації проекту «Канада-Україна». Напрямок діяльності кластеру є спільний випуск продукції машинобудування, а також вузлів, агрегатів, комплектуючих до них. Структура машинобудівного кластеру «АгроБУМ» м. Мелітополь представлена на рис. 2.17.

Метою даного кластерного об'єднання визначено:

- опрацювання напрямків спільного виробництва інноваційних продуктів машинобудування;
- співпраця із Таврійським агротехнологічним університетом та іншими вищими навчальними закладами із розробки інноваційної продукції для подальшого впровадження;
- координація дій між учасниками кластеру із виробництва інноваційної продукції;
- представлення спільних інтересів учасників до органів влади;
- спільна протидія корупції;
- спільна розбудова виробничої та логістичної інфраструктури необхідної для виробництва;

- активізація процесу кооперації та розбудова зв'язків як між членами кластеру так і з підприємствами постачальниками та споживачами його продукції за межами кластеру в інших регіонах;

- спільний пошук та залучення інвестицій в машинобудування;

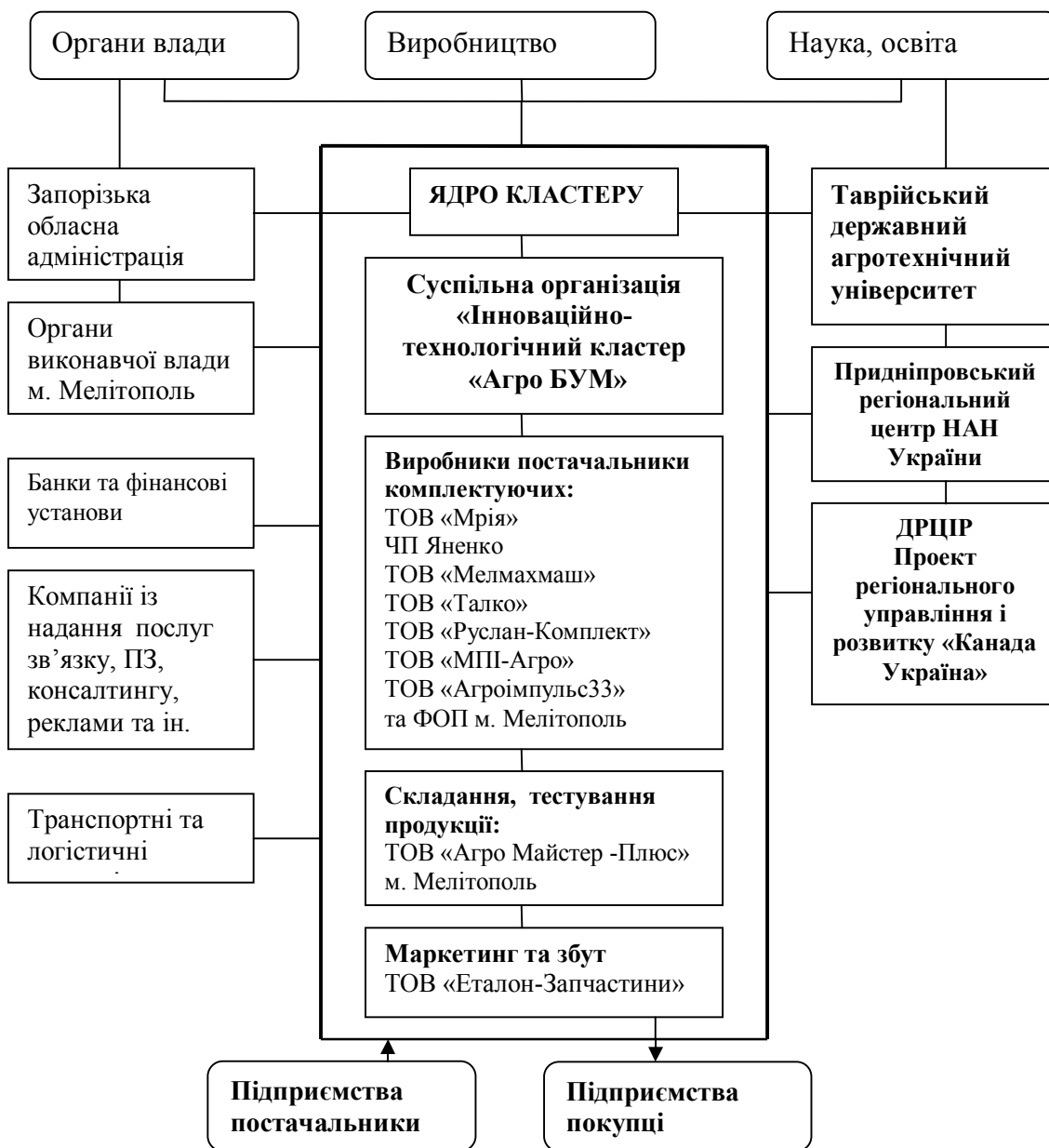

Рис. 2.17. Структура машинобудівного кластеру «АгроБУМ» м. Мелітополь

Джерело: розроблено автором

- спільне формування збутової мережі та просування продукції на внутрішньому та на зовнішні ринки. Машинобудівельний кластер «АгроБУМ» є унікальним для України прикладом кластеру, заснованого на тісній кооперації підприємств малого та середнього бізнесу у напрямку сільськогосподарського машинобудування. Дана кооперація представляє собою спробу створення замкненого циклу із виробництва продукції машинобудування.

До складу кластеру «АгроБУМ» увійшли: Таврійський державний агротехнологічний університет, що сприяє формуванню та удосконаленню інноваційної бази виготовлення продукції та процесів виробництва, малі та середні підприємства виробники комплектуючих: ТОВ «Мрія», ЧП Яненко ТОВ «Мелмахмаш», ТОВ «Талко», ТОВ «Руслан-Комплект», ТОВ «МПП-Агро», ТОВ «Агроімппульс33» та ряд приватних підприємців м. Мелітополь, що виготовляють деталі, конструкції та вузли, обладнання, продукцію метало переробки. Продукцією кооперації є обладнання, що проходить стадію збирання, комплектації, фарбування та тестування на ТОВ «Агро Майстер – Плюс» м. Мелітополь, після чого продукція має реалізовуватися компанією ТОВ «Еталон-запчастини» м. Мелітополь.

Управляючою компанією кластеру є суспільна організація «Кластер «АгроБУМ». Керівництво даною організацією здійснює голова правління, реалізацію функцій управління здійснює Виконавчий комітет кластеру, в який входять: Голова виконавчого комітету та три його заступники за напрямками бізнесу, науки та співпраці із владою.

Очікуваний інноваційний ефект для розвитку науки та освіти від діяльності кластеру полягає у можливості практичної реалізації нових інноваційних розробок вищих навчальних закладів, тобто переходу від стану «новації» до стану «інновації», можливості подальшої комерціалізації інноваційних розробок, отримання від виробництва нового емпіричного досвіду, що може бути використаний у поданих дослідженнях, можливість отримання фінансових результатів від науково-технічної та проектної

діяльності, можливості модернізації науково-технічної бази, лабораторій, набуття студентами досвіду завдяки можливості проходження практики, навчання та працевлаштування.

Очікуваним результатом від функціонування кластеру для органів місцевої влади та суспільства в м. Мелітополь є активізація економічної діяльності в регіоні, підвищення надходження до місцевого бюджету, зростання кількості робочих місць та доходів населення, покращення інвестиційного клімату м. Мелітополь та можливість залучення подальших інвестицій, зростання інвестиційної привабливості регіону, розвиток підприємництва.

Очікуваним економічним ефектом від діяльності кластеру «АгроБУМ» для підприємств учасників кластеру є:

- налагодження тісної кооперації з іншими виробниками;
- можливість спільної реалізації проектів із виготовлення інноваційної продукції
- отримання доступу до використання інновацій;
- підвищення технічного та технологічного рівня виробничої бази;
- отримання нових ринків збуту для своєї продукції та послуг;
- отримання більш широкого доступу до залучення та використання інвестицій;
- кваліфікована юридична підтримка всі учасників кластеру;
- навчання персоналу та покращення якості кадрового забезпечення підприємств;
- налагодження системи постачання сировини, матеріалів і комплектуючих та налагодження системи збуту продукції;
- інформаційно-аналітичне забезпечення;
- можливість спільної участі у виставках та інших заходах, як на території України так і за її межами.

На сьогоднішній день, одним із сучасних ефективно працюючих кластерів є Інноваційно-освітній кластер «Агротехніка», що був створений 26 червня 2015 року в Харківській області. Структура інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка» представлена на рис.2.18

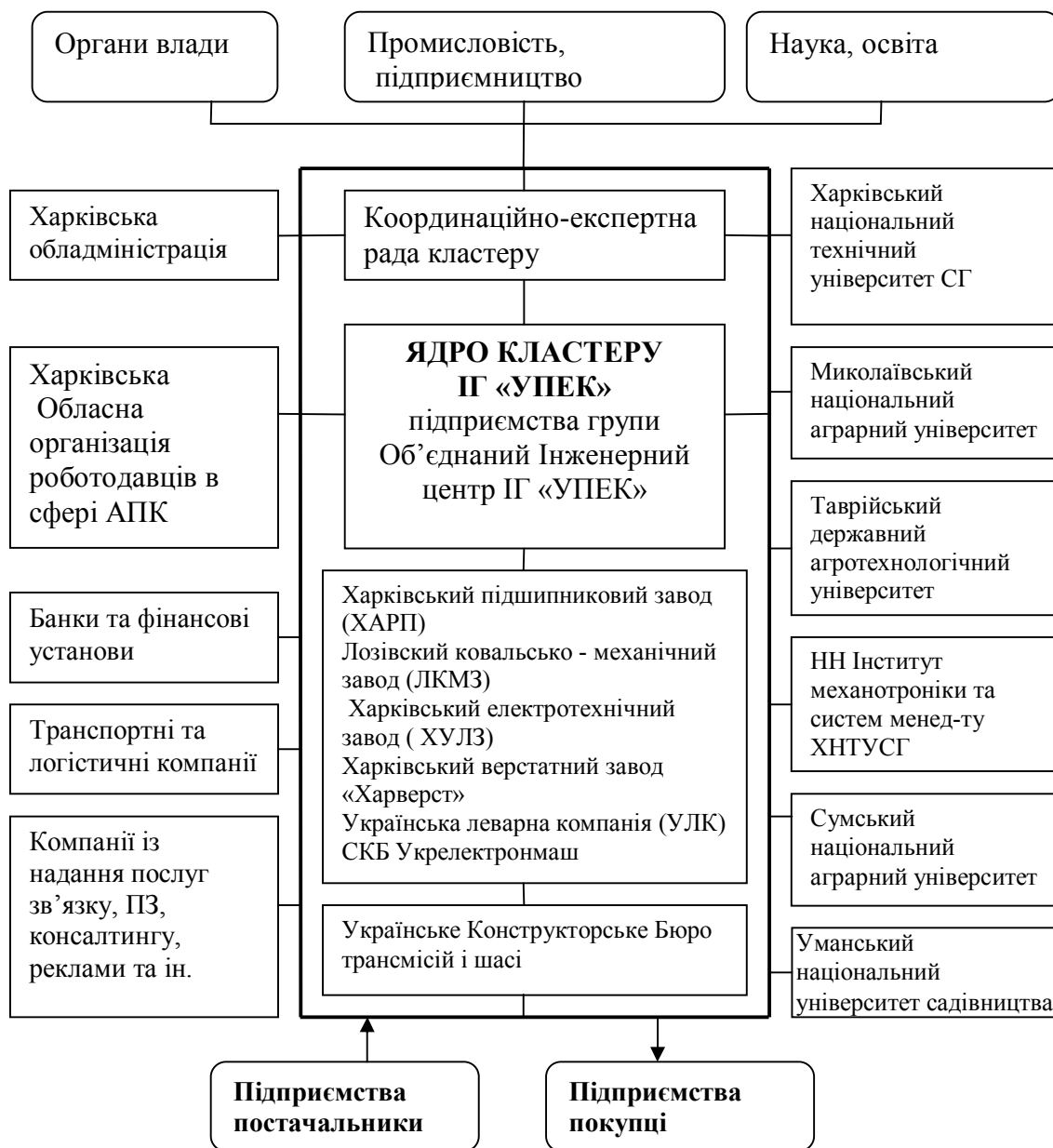

Рис.2.18. Структура інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка» Харківської області

Джерело: зформовано автором

Це один із найбільш яскравих на сьогодні прикладів ефективного взаємного функціонування науки та виробництва, що мають значний економічний, інноваційний освітній та суспільний ефект, як для Харківського регіону та його підприємств так і для розвитку машинобудування аграрного сектору країни та його ефективного представлення як на внутрішньому ринку, для задоволення внутрішніх потреб аграріїв, так і на зовнішніх економічних ринках.

Ініціаторами створення кластеру від органів державної влади виступили Харківська обласна державна Адміністрація (ХОДА), від освітніх та наукових організацій - Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка («ХНТУСГ») та від промисловості та підприємництва регіону Індустріальна група «УПЕК».

Функціонування кластеру побудовано на основі співпраці між вищими профільними навчальними закладами технічного та сільськогосподарського спрямування, такими як Харківський національний технічний університет сільського господарства, Миколаївський національний аграрний університет, Таврійський державний агротехнологічний університет м. Мелітополь, Навчально-науковий інститут механотроніки та систем менеджменту ХНТУ сільського господарства ім. Василенко, Сумський національний аграрний університет та Уманський національний університет садівництва і провідними промисловими підприємствами Харківського регіону із метою взаємодії у інноваційній, виробничій, освітній діяльності.

Діяльність кластеру «Агротехніка» спрямована на розвиток інновації та виробництво конкурентоздатної техніки для сільського господарства на сучасному технічному та технологічному рівні на базі вітчизняних промислових підприємств регіону із метою їх подальшої реалізації вітчизняними сільгосппідприємствами для задоволення потреб внутрішнього ринку у доступній та якісній вітчизняній техніці та для реалізації продукції на зовнішніх світових ринках.

Для реалізації відповідної мети та організації функціонування кластеру було утворено Координаційно-експертну раду кластеру, куди ввійшли представники ХОДА, ІГ «ІПЕК», Об'єднаного інженерного центру «УПЕК», Українського Конструкторського бюро трансмісій та шасі, представники всіх вищих навчальних закладів - організаторів та учасників кластеру. Завданнями інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка» було визначено:

- налагодження тісної співпраці між науковою сферою та промисловістю за рахунок підтримки підприємствами кластеру, освітніх закладів у розробці нових науково-технічних напрацювань та сприяння їх подальшій апробації, впровадженню та реалізації на виробничих базах вітчизняних промислових підприємств;
- підготовка та перепідготовка кадрів необхідного рівня для подальшої праці на підприємствах у технічній сфері та сільському господарстві;
- створення та технічне, технологічне оснащення відповідних техніко-технологічних лабораторій, баз для активізації інноваційної наукової діяльності ВНЗ;
- розробка технологічних та продуктових інновацій та їх подальша комерціалізація на підприємствах кластеру;
- доступ до нових методів, методологій, технологій вітчизняних виробників агропромислового сектору через науково-освітні зв'язки вищих навчальних закладів;
- просування інформації про діяльність підприємств кластеру та їх продукцію на вітчизняних та міжнародних виставках, конференціях, круглих столах, презентаціях та інших заходах;
- сприяння їх виходу на зовнішні міжнародні ринки та наладження зв'язків із міжнародними партнерами постачальниками та споживачами;
- сприяння у реєстрації винаходів та інших результатів інноваційної діяльності як ВНЗ так і техніко-технологічних осередків на підприємствах;
- розширення доступу до участі у трансфері технологій;

- консультаційна та інформаційно-аналітична співпраця між всіма учасниками кластеру;
- активна участь у розвитку Харківського регіону, його інфраструктурних, соціальних освітніх програмах.

Інноваційно-освітній кластер «Агротехніка» є сучасною формою державно–приватного партнерства що об’єднує структури влади, бізнесу та науки для спільного функціонування та розвитку в агропромисловому сегменті ринку для обміну знаннями, досвідом, технологіями, інформацією та створенням умов для активної виробничої та інноваційної діяльності кожного з його учасників.

Промисловою основою, ядром інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка» є Індустріальна група «УПЕК», це приватна компанія, що є провідною структурою в Україні, яка об’єднує потужні машинобудівні підприємства та технологічні центри із випуску компонентів для конвеєрних ліній та широкого спектру продукції сільгоспвиробничого машинобудування. Індустріальна Група « УПЕК» створена у 1995 році.

До кластеру «Агротехніка» входять також підприємства ІГ«УПЕК», це Харківський підшипниковий завод (ХАРП) Лозівський ковальсько - механічний завод (ЛКМЗ), Харківський електротехнічний завод (ХУЛЗ) Харківський верстатний завод «Харверст» Українська ливарна компанія (УЛК) СКБ Укрелектронмаш та інші.

Підприємства учасники кластеру «Агротехніка» розробляють та випускають широкий спектр продукції: шліфувальні станки із ЧПУ, причіпну сільгосптехніку, підшипники та електродвигуни, електричні турбокомпресори та насоси, трансмісії та шасі для техніки сільськогосподарського призначення, кліматичні системи на сучасній основі, а також широкий спектр обладнання, машин, вузлів та окремих компонентів для сільськогосподарської, автомобільної, металургійної, залізничної, машинобудівної, оборонної та інших галузей.

Економічні показники ефективності діяльності кластеру «Агротехніка» можна визначити за показниками зростання обсягів реалізації продукції промислових підприємств учасників кластеру. Так, у 2016 році порівняно із 2015 роком обсяг збуту земле-оброблювальної техніки виробництва «Лозівські машини» зріс на 80%, обсяг продажу продукції підприємства «ХАРВЕРСТ» зріс на 400% у 2016 році порівняно із 2015 роком, обсяг реалізації продукції «ЛКМЗ» зріс на 89%, а Української ливарної компанії на 86%, у 2016 році в порівнянні із 2015 роком, значно менше зросли обсяги реалізації продукції «ХАРП» на 8%, та СКБ «Укрелектронмаш» на 6%.

За період активної роботи у складі кластеру «Агротехніка» на період 2015, 2016 років цими підприємствами освоєно більше 200 видів нової інноваційної продукції, серед яких землеоброблювальні агрегати, підшипникові вузли для сільгосптехніки та інше. Підприємствами отримано 85 патентів на винаходи, корисні моделі та промислові зразки та 1200 ліцензій на програмну інженерну продукцію, що говорить про активну інноваційну діяльність у напрямку створення та впровадження інноваційних продуктів та процесів у сільськогосподарському машинобудуванні. Зареєстровано більше 28 товарних знаків, в тому числі 16 міжнародних, що дозволяє підприємствам, що входять до кластеру мати свої відомі в Україні та за її межами торгові марки-бренди сільгосптехнічної продукції а також успішно реалізовувати продукцію на світовому ринку. На сьогоднішній день продукція підприємств ІГ «УПЕК», учасників кластеру експортується до 27 країн світу.

Досліджуючи матеріали, що характеризують роботу інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка» можна констатувати, про достатньо високий рівень його розвитку та високий рівень кооперації та співпраці між промисловими підприємствами та вищими навчальними закладами учасниками кластеру. Важливого значення має той факт, що основні підприємства учасники кластеру входять до Індустріальної групи «УПЕК» і на момент утворення кластеру між ними вже сформувалися виробничі зв'язки з високим

рівнем кооперації виробництва, тож в межах кластеру відбувалося лише формування ланцюга співпраці: промисловість – наука - освіта, а ланцюг постачальники – виробники - покупці вже було сформовано, крім того високого значення для діяльності, кластеру його ефективності та безпеки має значний технологічний рівень підприємств УПЕК, потужність та висока економічна ефективність діяльності цієї Індустріальної групи.

Кластер автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново» засновано на території СЕЗ «Закарпаття» у 2013 році. Це перший кластер автомобілебудування у країні, діяльність якого спрямована на створення мережі високотехнологічних підприємств виробників автомобілів та комплектуючих до них, підприємств сервісу та обслуговування, консалтингових послуг, збутової мережі і т.д. Кластер засновано на основі Індустріального парку в с. Соломоново Ужгородського району, Закарпатської області.

Управляючою компанією кластеру автомобілебудування стала новостворена компанія «Сезпарксервіс».

Ядром кластеру є підприємства Групи компаній «Атолл Холдинг»: ПАО «Єврокар», ТОВ «РІК», ТОВ «Євромотор», ТОВ «Євроавтотек», ПАТ «Єврокар» виробництво в Україні автомобілів марок VW Group (Skoda, Volkswagen, Seat), ПАТ «Формула Мотор Україна» (імпорт в Україну автомобілів Seat), ТОВ «ВІПКАР» (імпорт на вітчизняний ринок Bentley), та підприємств, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг, лізингу та кредитування: ТОВ «Авто Фінанс», ТОВ «Євро Лізинг» та інших.

Управляюча компанія «Сезпарксервіс» забезпечує супровід розміщення автомобіле виробничих компаній та виробників деталей і вузлів на території Індустріального парку «Соломоново» та координацію і управління діяльністю кластеру між підприємствами постачальниками, виробниками, як в середині Індустріального парку так і із іншими учасниками, що входять до кластеру. Модель кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново» представлена на рис. 2.19.

Рис.2.19. Структура Автомобілебудівного кластеру «Індустріальний парк «Соломоново»

Джерело: зформовано автором

Фінансово-промислова група компаній ПАТ «Атолл Холдинг», що є ядром автомобілебудівного кластеру заснована у 1993 році, включає більше 40 підприємств, діяльністю яких є виробництво автомобілів, збірних модулів та систем, дистриб'юція та розвиток збутової мережі, надання фінансових послуг в напрямку: кредитування, лізингу, страхування та напрямку будівництва автоцентрів та інших об'єктів, девелопменту. Метою створення кластеру

автомобілебудування є активізація автомобілебудування в Україні, максимальна кооперація діяльності підприємств автомобілебудівних компаній розміщених на території Закарпатської області, на території Індустріального парку «Соломоново» та в територіальній близькості до нього. Принципами діяльності автомобілебудівного кластеру зазначеними в меморандумі його створення є: інновації, розвиток, динаміка, можливість реалізації, корисність, відкритість. Управління автомобілебудівним кластером здійснює Управляюча компанія ТОВ «Сезпарксервіс», основними функціями якої визначено: забезпечення розбудови та ефективного функціонування індустріального парку, залучення інвестицій; розбудова системи співробітництва та взаємодії між учасниками кластеру; співпраця із органами державної влади; представлення кластеру; координація діяльності учасників кластеру; організація участі підприємства кластеру у заходах із представлення та просування продукції кластеру на внутрішньому та на зовнішніх ринках: презентаціях, виставках, конференціях та інших заходах; організація функціонування необхідної інфраструктури та внутрішньої логістики.

Соціальною функцією кластеру визначено:

- створення нових робочих місць із значним рівнем заробітної плати та соціального захисту;
- впровадження нових європейських сучасних стандартів виробництва;
- стимулювання розвитку вищої та професійно-технічної освіти;
- співпраця із вузами та технічним навчальними закладами;
- працевлаштування випускників;
- участь у екологічних проектах регіону, захист навколишнього середовища.

Кластер електронної промисловості на базі індустріального парку с. Розівка, Закарпаття, це перспективний кластер, що на даний час знаходиться на етапах свого становлення. Ядром кластеру є високотехнологічне підприємство ТОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед», що є представництвом в Україні всесвітньо відомої американської корпорації «Джейбіл», одного із трьох

найбільших у світі контрактних виробників електроніки: комп'ютерів, техніки на сонячній енергії, засобів мобільного зв'язку та засобів збереження інформації, телекомунікаційного та медичного обладнання, електронної побутової техніки та комплектуючих до неї, електронних компонентів для авіакосмічної та оборонної промисловості та інших напрямків.

Рис.2.20. Структура Кластеру електронної промисловості на базі індустріального парку с. Розівка

Джерело: сформовано автором

Корпорація «Джейбіл» прийшла на український ринок у 2014 році, побудувавши тут один із трьох найбільших у Європі своїх заводів. У створення та розвиток «Джейбіл Україна» на території Закарпаття за період 2004-2010 років інвестовано 88 млн. доларів США, що дозволило створити більш 2000 нових робочих місць, таким чином це підприємство сьогодні є одним із найбільших у Європі підприємств корпорації із значною технологічною

потужністю та високим інноваційним потенціалом, оскільки вся продукція компанії є високотехнологічною та значною мірою інноваційною, що вимагає дотримання високих стандартів якості та технологічності її виробництва.

Підприємство почало функціонувати у 2004 році, на території Спеціальної економічної зони «Закарпаття», а у 2007 році у с. Розівка Ужгородського району було реалізовано інвестиційний проект - побудовано та відкрито новий завод площею 12000 кв. метрів, що має сучасне обладнання та сучасні системи управління технологічними процесами.

Підприємство що є ядром кластеру, виготовляє сучасну електроніку: мобільні телефони, плати та комплектуючі для телевізорів, комп'ютерних систем, комплектуючі для супутникового та кабельного телебачення, телекомунікаційні системи та інше. Підприємство 90% продукції експортує в європейські країни. Дане кластерне утворення є перспективним та актуальним не тільки для даного регіону але й для країни, оскільки є масштабним осередком орієнтованого на експорт високотехнологічного виробництва, де можуть бути ефективно поєднаними новітні інноваційні напрацювання, їх виробниче впровадження та комерціалізація. На даний час даний кластер знаходиться на стадії свого економічного та організаційного становлення.

Як свідчать дані Національного інституту Стратегічних досліджень для України [13] ефективною може бути інноваційна та виробнича діяльність у високотехнологічних секторах економіки, пов'язана із розвитком інноваційних кластерів на базі технологічних та індустріальних парків.

Вивчення досвіду розбудови сучасної моделі економіки провідних країн світу, які показують високу ефективність кластерних утворень для підвищення рівня економічного розвитку регіонів, їх базування та нагальні проблеми функціонування регіонів України роблять питання створення та розвитку кластерів важливим та очікуваним.

Напрямок формування та розвитку кластерних структур на науковому та методичному рівні активно досліджується та розробляються Національним

інститутом Стратегічних досліджень, та Національним інститутом промисловості.

Проте на законодавчому рівні на сьогодні досі не сформована законодавча база, необхідна для створення та функціонування кластерів, хоча процеси у цьому напрямі періодично активізуються та тривають.

Формування функціонування та розвиток кластерних структур в Україні регламентувалося Постановою КМУ від 21.07.2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» в яку внесено зміни Постановою Кабміну №750 від 16.05.2007 року відповідно до яких передбачено створення науково-виробничих кластерів, а саме кластерів в Львівській та Київській областях. Про те, саме поняття «кластер» у вітчизняному законодавстві на сьогодні не визначено як і не прийнято досі Закону «Про кластери» в Україні, що є основною необхідною нормативно-правовою базою їх створення, що суттєво прискорило б процес їх виникнення у відповідному нормативно-правовому полі.

У 2008 році Державним Департаментом інвестиційної та інноваційної діяльності було підготовлено проект «Концепції створення кластерів в Україні» у якій визначено сутність проблеми, мету Концепції та шляхи розв'язання проблеми, а також визначено класифікацію кластерів на виробничі, інноваційно-технологічні, туристичні та транспортно-логістичні, описано та визначено комплекс заходів, які необхідно здійснити для створенні кластерів, а також визначено та описано очікувані результати від виконання даної концепції.

Результати проведеного дослідження стану діючих та таких, що знаходяться на стадіях формування, вітчизняних інноваційних промислових кластерів дають можливість констатувати, що створення інноваційних кластерів на певних регіонах надає можливість для об'єднання підприємств виробників, постачальників, у виробничі та бізнес-мережі, сприяє розвитку концентрації та спеціалізації виробництва, а розвиток кооперації між

підприємствами та її новий рівень сприяє зростанню конкурентоспроможності продукції підприємств учасників кластеру і значно підвищує інноваційний рівень та технологічність процесів її виробництва. До потужних підприємств, що виступають ядром кластеру приєднуються малі та середні підприємства постачальники комплектуючих чи послуг, які долучаються в загальну мережу ділової активності, що сприяє зростанню не тільки промисловості, але й малого та середнього бізнесу регіону, підвищення рівня якості продукції та послуг. Кластери, як потужні групи виробників, забезпечують не тільки потреби внутрішнього ринку, зазвичай, вони орієнтовані на вихід та реалізацію продукції на зовнішніх ринках, що сприяє збільшенню обсягу випуску та реалізації продукції та відповідно підвищенню рівня фінансової ефективності та прибутку всіх учасників кластеру.

Внаслідок збільшення випуску та реалізації продукції, освоєння фінансових ресурсів та отриманого прибутку забезпечується та підвищується рівень їх економічного розвитку, акумулюються ресурси для подальшого розширення виробничої бази, збільшення та модернізації виробничих потужностей, впровадження нових технологій та процесів. Все це призводить до підвищення економічної активності та розвитку регіону, що вирішує не тільки економічні але й соціальні проблеми - збільшує надходження до місцевих та державного бюджетів, активізує соціальний розвиток, дає можливість для реалізації в регіоні соціальних, інфраструктурних програм. Активний розвиток промислових та інноваційних кластерів потребує значного об'єму інновацій, науки та технологій, стимулює активізацію практичної роботи в науково-освітніх структурах, що співпрацюючи із підприємствами кластеру знаходять фінансову підтримку для розробки проектів та приймають безпосередньо участь у їх реалізації та практичному провадженні. Розвиток науки та інновації лежать в основі формування кластерів інноваційно-регіонального типу, бо саме навколо нової інноваційної ідеї як основної цінності лежить об'єднання підприємств-виробників певного регіону, на

потужностях яких технологічно можливим є її впровадження. Розвиток кластерних утворень потребує значного кадрового забезпечення всіх рівнів, починаючи від спеціалістів технічного та технологічного спрямування, управлінців, закінчуючи висококваліфікованими виробниками, що мають знання для роботи на високотехнологічному сучасному обладнанні, відповідно росте взаємозв'язок між виробництвом, наукою та фаховою освітою, а випускники навчальних закладів мають можливість профільного та ефективного працевлаштування. Розвиток на території інноваційно-промислових кластерів сприяє активізації розбудови інфраструктури регіону, доріг, соціальних закладів, логістичних мереж, обслуговуючих компаній. Загалом зростає інвестиційна привабливість регіону та його добробут.

Вирішення стратегічних завдань формування промислових кластерів в першу чергу пов'язано із наявністю та розвитком кластерних ініціатив та бажанням кластероутворюючих підприємств працювати в визначеному економічному просторі із сталими внутрішніми економічними зав'язками, із зацікавленням у його ефективності та підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств на внутрішньому та на зовнішніх ринках та змістом державної політики, що повинна бути сформована на перетворення індустріальних регіонів країни на розвинені конкурентоспроможні інноваційні кластери, здатні до стрімкого економічного розвитку.

Стан та розвиток процесу кластеризації економіки у країні свідчить про наявні чинники, що сповільнюють та стримують його формування та масштабне впровадження. Серед таких чинників:

- відсутність розуміння необхідності формування державної промислової політики на засадах кластерного підходу;
- не сформованість у країні інституційних механізмів забезпечення процесів кластеризації;
- не сформованість єдиних державно визначених пріоритетних напрямків економічного розвитку та стратегічних галузей економіки як для розвитку

внутрішнього ринку так і для економічної інтеграції на зовнішні економічні ринки;

- недостатня сформованість існуючої у країні нормативно-правової бази необхідної для забезпечення процесу кластеризації;
- хаотичність та інертність процесу кластеризації в окремих регіонах;
- відсутність необхідних фінансових ресурсів для реалізації кластерних ініціатив;
- недостатня участь у процесах кластеризації органів місцевої влади громад у регіонах;
- відсутність визначених пріоритетів кластерного розвитку для кожного регіону;
- недостатня розвиненість необхідної інформаційної транспортної, комунікаційної, виробничої інфраструктури;
- недостатність у країні державного фінансування стратегічних фундаментальних та прикладних науково дослідних робіт;
- відтік кваліфікованих наукових та виробничих кадрів за кордон, значні показники трудової міграції;
- відсутність сталих зв'язків науки та виробництва;
- відсутність ініціативи чи фінансових можливостей для виробничого впровадження та комерціалізації інновацій.
- відсутність опрацьованих механізмів державної підтримки та стимулювання кластерного розвитку в Україні;
- недостатність інформаційно-аналітичного забезпечення процесів кластеризації.

Вивчення емпіричного досвіду провідних європейських країн, та дослідження питання формування та розвитку процесу кластеризації в Україні підтверджує той факт, що формування кластерної політики не повинно здійснюватися як інструмент державного втручання в економіку.

Основою процесу кластеризації є кластерні ініціативи самих кластероутворюючих підприємств, функції держави у цьому процесі засновані на стимулюванні, мотивуванні та забезпеченні стратегічних для економіки країни та її розвитку пріоритетних напрямів. Таким чином, впровадження кластерного підходу здатне докорінно змінити принципи державної промислової політики відповідно до сучасних напрямів розвитку механізму державного управління.

2.3. Аналіз взаємозв'язку процесів кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави

Процес глобалізації світової економічної системи та інтеграції вітчизняних промислових підприємств на міжнародні економічні ринки несе у собі значні перспективи майбутнього розвитку і водночас є джерелом суттєвих загроз економічній безпеці країни. Під впливом факторів міжнародного середовища формується сукупність зовнішніх загроз економічній безпеці країни та її промисловості. Водночас вагомий вплив на економіку країни та її розвиток здійснюють внутрішні економічні загрози та показники, що мають безпосередній вплив на стан та рівень економічної безпеки. Досліджуючи процес кластеризації вітчизняної промисловості слід визначити, що зовнішні та внутрішні загрози, що чинять вплив на вітчизняні підприємства на мікрорівні кожного окремого суб'єкту господарської діяльності значною мірою пов'язані між собою та негативно впливаючи на фінансово-господарську діяльність окремих кластероутворюючих підприємств водночас чинять негативний вплив на функціонування кластерного утворення та безпеку процесу кластеризації, і відповідно здійснюють вплив на економічну безпеку держави. Для визначення взаємозв'язку процесів кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави необхідним є здійснення дослідження показників за основними складовими економічної безпеки на рівні держави, регіону та

окремих кластероутворюючих підприємств. Так, на процес кластеризації здійснюють вплив складові та показники макrorівня економічної безпеки – на рівні держави, мезорівня економічної безпеки на рівні окремої галузі чи регіону, при формуванні регіонального та промислового кластеру та складові та показники мікрорівня - рівня окремих підприємств, що входять до кластеру та формують його.

На мікроекономічному рівні характерними для промислового підприємства складовими, що прямо чи опосередковано впливають на процес кластеризації промисловості є фінансова, виробничо-технологічна, інвестиційно-інноваційна, кадрово-інтелектуальна, інформаційна, маркетингова, політико-правова, екологічна та фізична складові економічної безпеки та показники, що їх формують.

До фінансових належать показники використання кластероутворюючими підприємствами наявних у них фінансових ресурсів, показники ефективності фінансово-господарської діяльності, доходу, прибутку, рентабельності, оборотність основного капіталу та інші. Фінансову складову економічної безпеки на макrorівні загалом визначають такі показники, як рівень забезпечення фінансовими ресурсами необхідними для розвитку підприємства, ефективність фінансового планування, рівень ефективності використання фінансових ресурсів, рівень прибутку підприємства, рівень рентабельності продукції підприємства, рівень кредиторської заборгованості, рівень дебіторської заборгованості, ефективність цінової політики підприємства.

До виробничо-технологічних належать показники, що характеризують стан та рівень техніко-технологічного складової виробничих потужностей виробничої бази підприємства, зношеність та завантаженість основних фондів підприємства, відповідність технології виробництва, що використовуються світовим технологіям, що застосовуються для даних видів виробництв. Власне виробничі показники визначають придатність та ефективність здійснення промисловим підприємством виробничої діяльності та його техніко-

технологічну готовність до співучасті у процесі кластеризації та виробничій кооперації із іншими суб'єктами. Виробничу складову економічної безпеки підприємства визначають такі показники як стан та рівень технічної бази машин, устаткування, обладнання, що забезпечує виробничу діяльність, рівень зносу основних фондів підприємства, рівень технологій, що застосовуються у виробничій діяльності, рівень автоматизації виробничих систем та комплексів, виробнича структура підприємства.

Інвестиційно-інноваційні показники визначають достатність рівня інвестицій, необхідних для нарощування виробничих потужностей підприємства та впровадження інноваційно-інвестиційних проектів та рівень інноваційного розвитку підприємства, кількість та ефективність розроблених та впроваджених інновацій, рівень інноваційної активності. Інвестиційно-інноваційну складову економічної безпеки визначають такі показники, як рівень активності проведення внутрішніх інноваційних робіт, випуск інноваційної продукції, застосування сучасних інноваційних процесів у виробництві, рівень сертифікації продукції та процесів виробництва за міжнародними стандартами якості, застосування інноваційних процесів в управлінні, кількість інноваційних видів продукції у загальному об'ємі випуску продукції підприємством, участь підприємства в окремих чи спільних із іншими підприємствами проектах, проведення фундаментальних та прикладних досліджень, НДДКР, патентування інноваційної продукції та отримання ліцензій, реалізації ліцензій, закупівля ліцензій на випуск інноваційної продукції, залучення інвестицій, наявність внутрішніх інвестиційних ресурсів та їх використання, вартість інвестиційних ресурсів для підприємства, рівень впровадження інноваційно-інвестиційних проектів та ін.

Показниками кадрово-інтелектуальної складової є збереження та розвиток кадрового потенціалу, необхідного для ефективного функціонування та виконання річних виробничо-господарських планів та завдань та перспективного функціонування та розвитку підприємства в межах кластерного

утворення у майбутній перспективі. Показниками кадрово-інтелектуальної складової економічної безпеки підприємства є рівень кваліфікації персоналу, рівень кадрового забезпечення, рівень плинності кадрів, узгодженість кадрової політики підприємства, морально-психологічний клімат у колективі, рівень розподілу повноважень та відповідальності, рівень ефективності виконання працівниками своїх функціональних обов'язків.

Показниками інформаційної складової економічної безпеки підприємств є забезпечення безпеки процесу збору, обробки, аналізу, використання, зберігання інформації необхідної для функціонування як самого підприємства так і налагодження безпечних та ефективних інформаційних зв'язків та інформаційної співпраці і обміну інформацією з іншими підприємствами для забезпечення ефективного функціонування та обміну інформацією між підприємствами в межах промислового кластеру. Показниками інформаційної складової економічної безпеки підприємства є такі показники як: рівень інформаційного забезпечення, рівень інформаційно-аналітичної обробки даних, рівень надійності захисту інформаційних систем, надійність та якість програмного забезпечення, технічний рівень забезпечення інформаційно-аналітичної роботи, рівень інтегрування інформаційних систем на підприємстві та із зовнішніми контрагентами, захист та збереження комерційної таємниці, наявність та ефективність системи моніторингу показників діяльності.

Маркетингова складова економічної безпеки промислового підприємства характеризуються рівнем використання підприємством свого маркетингового потенціалу, формування та застосування маркетингової політики із стимулювання збуту продукції підприємства, його просування на внутрішньому та зовнішніх економічних ринках.

До цієї складової належать показники відповідності, якості продукції підприємства, очікуванням та вимогам споживачів та ринковому попиту, стратегії ціноутворення, що застосовуються та показники якості товарів. Показниками маркетингової економічної безпеки підприємства є показники

ефективності збуту продукції підприємства, об'ємів та динаміки реалізації продукції, рівень маркетингової активності, розробки та впровадження програм маркетингу з просування продукції на зовнішні та внутрішні ринки, ефективність програм стимулювання реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках, оновлення асортименту продукції підприємства, наявність власних роздрібних торгових мереж, наявність довгострокових договорів, контрактів на постачання продукції на внутрішньому та на зовнішні ринки.

Політико-правова складова економічної безпеки промислового підприємства характеризується станом та рівнем нормативно-правового забезпечення, необхідного для здійснення виробничої та фінансово-господарської діяльності, його відповідності, повноти та якості.

Показниками політико-правової складової економічної безпеки промислового підприємства є показники забезпечення прав підприємства та його працівників, ефективність роботи юридичного відділу підприємства, якість юридичного супроводу підприємства, якість та результативність представлення інтересів підприємства в суді, повнота внутрішньої нормативно-правової документації підприємства, якість підготовки та супроводу контрактів та договорів за зовнішньоекономічною та внутрішньо-економічною діяльністю підприємства, дотримання правових норм та законів державних регуляторів, ефективність механізмів контролю за дотриманням законодавчих норм та вимог, правомірна робота із владою та контрагентами.

Екологічна складова економічної безпеки підприємства визначає стан та дотримання на підприємстві екологічних норм та стандартів та вплив виробничої діяльності підприємства на стан екології та навколишнє природне середовище.

Показниками екологічної складової економічної безпеки підприємства є показники дотримання чинних екологічних норм та стандартів, наявність чи відсутність штрафів за порушення екологічних норм, показники витрат на екологічні заходи, засоби, показники впровадження екологічно чистої

продукції, показники впровадження безпеки та екологічності процесів виробництва, рівень забруднення діяльністю підприємства навколишнього середовища та його вплив на екологію.

Фізична складова економічної безпеки підприємства визначається показниками захисту та забезпечення фізичної безпеки працівників підприємств та його майна із метою забезпечення стабільного та ефективного функціонування та дотримання економічних інтересів підприємства у всіх сферах його діяльності.

Показниками фізичної складової економічної безпеки підприємства є рівень захищеності основних фондів підприємства будинків, споруд, обладнання підприємства, захист фінансових ресурсів, безпека касового обслуговування та роботи із готівкою, рівень захищеності майна підприємства та його матеріальних ресурсів, рівень захищеності власників керівництва та персоналу підприємства, достатність технічного забезпечення та технічних засобів, обладнання приміщень сигналізацію та протипожежними системами, безпека вантажів при здійсненні транспортних перевезень.

Проведене дослідження показує, що на макрорівень підприємства активно діють складові та показники, що тією чи іншою мірою мають вплив на стан та рівень економічної безпеки підприємства і відповідно здійснюють вплив на економічну безпеку процесу кластеризації.

Проте основними показниками впливу на процес кластеризації промисловості як сукупності окремих, взаємодіючих та взаємопов'язаних підприємств здійснюють показники загальної внутрішньої мікроекономічної складової серед яких найбільш вагомими є показники виробничо-технологічної, інноваційно-інвестиційної безпеки.

На рівні регіону на процес кластеризації впливають показники таких складових економічної безпеки регіону як регіонально-економічна складова, екологічна складова, соціальна складова, регіонально-промислова складова, інвестиційно-інноваційна складова та енергетична складова.

Регіональна економічна складова економічної безпеки регіону характеризується такими показниками як рівень розвитку промислових підприємств регіону, економічна активність регіону, активність підприємницької сфери регіону, рівень надходження до місцевого бюджету, інфраструктурна активність регіону, активність формування зв'язків та взаємодії між підприємствами регіону, експортний потенціал підприємств регіону, імпортозалежність підприємств регіону, продаж акцій стратегічно важливих підприємств, рівень активності економічного життя регіону.

Екологічна складова економічної безпеки регіону визначається такими показниками як рівень забруднення води, повітря та недр, екології регіону, рівень втрат від аварій та технологічних катастроф, активність у реалізації програм екологічних та природоохоронних заходів, рівень захворюваності населення, впровадження екологічного захисних програм серед промислових підприємств регіону.

Соціальна складова економічної безпеки регіону визначає рівень соціального життя регіону, його безпеки та характеризується такими показниками як рівень безробіття серед населення, рівень життя населення, показники чисельності населення регіону.

Регіонально-промислова складова визначає загрози та стан економічної безпеки реального сектору економіки регіону та визначається такими показниками як рівень промислового виробництва в регіоні, рівень завантаженості виробничих потужностей промислових підприємств, рівень частки машинобудування в структурі промисловості, рівень зношеності основних виробничих фондів промислових підприємств регіону, активність внутрішніх економічних ринків регіону, вихід промислових підприємств регіону на зовнішні економічні ринки.

Енергетичну складову характеризують такі показники ,як рівень потреб в енергетичних ресурсах для забезпечення промисловості регіону, рівень забезпечення енергетичними ресурсами промислових підприємств регіону та

рівень залежності від виробників та постачальників енергетичних ресурсів промислових підприємств та населення регіону.

Рис. 2.21. Взаємозв'язок процесу кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки

Джерело: розроблено автором

Інвестиційно-інноваційна складова економічної безпеки регіону характеризує стан економічної безпеки інвестиційної сфери та її активність й визначається такими показниками як рівень інвестиційної привабливості регіону, рівень розвитку інноваційних досліджень та НДДКР в регіоні, наявність та функціонування науково-дослідних та галузевих інститутів, рівень розвитку професійної освіти у регіоні, активність співпраці між промисловими підприємствами та науково-дослідними інститутами, рівень кваліфікації працівників, активність проведення у регіоні капітального будівництва, активність розбудови інфраструктури у регіоні, розробка та впровадження

масштабних інноваційно-інвестиційних проектів промисловими підприємствами регіону.

Складові та показники економічної безпеки держави на її макrorівні здійснюють безпосередній вплив на процес кластеризації промисловості та формування і розвиток промислових кластерів. Основними складовими економічної безпеки держави, що чинять вплив на стан та розвиток промислових кластерів є макроекономічна складова, інвестиційна складова, інноваційна складова, фінансова складова, зовнішньоторговельна складова, соціальна складова, демографічна складова та енергетична складова.

Макроекономічна безпека визначає рівень збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій економічного розвитку та стійкість економіки до дії внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих факторів. Макроекономічна безпека характеризується такими показниками як продуктивність виробництва, темп зростання ВВП, рівень технологічності виробництва, рівень тінізації економіки у відсотках до ВВП, рівень використання потенційних можливостей праці та капіталу, рівень тіньового завантаження капіталу.

Інвестиційна складова економічної безпеки характеризує стан інвестування в національну економіку та забезпечення її економічного та продуктивного відтворення. Інвестиційну безпеку визначають такі показники, як відношення валових інвестицій до ВВП у відсотках, відношення прямих іноземних інвестицій до ВВП у відсотках, рівень інвестування в оновлення та розвиток основних фондів і виробничих потужностей, рівень відношення капітальних інвестицій до обсягу основних фондів.

Фінансова складова економічної безпеки держави характеризує стан бюджетної, грошово-кредитної та податкової системи країни і наявність та можливість використання фінансових ресурсів країни із метою її соціально-економічного розвитку. Фінансова складова безпеки держави, із точки зору її впливу на кластеризацію промисловості характеризується такими показниками

як рівень кредитування реального сектору економіки у відношенні до ВВП, часткою кредитів у переробну промисловість у кредитуванні економіки, рівнем інфляції, вартістю банківського кредитування, рівнем стабільності валютного курсу, рівнем трансферів із державного бюджету до ВВП.

Енергетична складова економічної безпеки держави характеризує стан забезпечення реального сектору економіки держави та її населення енергетичними ресурсами. Вплив на процес кластеризації характеризують такі показники, як енергоємність економіки, частка домінуючого паливного ресурсу у споживанні ПЕР (природній газ), частка власних енергетичних ресурсів у балансі ПЕР, частка імпортованих енергетичних ресурсів у балансі ПЕР.

Зовнішньоторговельна складова економічної безпеки держави характеризує стан зовнішньоторгівельних відносин та дії держави на зовнішніх економічних ринках та можливість протидіяти зовнішнім загрозам у сфері міжнародної торгівлі. Її характеризують такі показники як наявний експортний потенціал країни та його розвиток, імпортозалежність вітчизняної економіки, об'єм експортних операцій, коефіцієнт відкритості економіки, коефіцієнти співвідношення між експортом та імпортом, частка яку займає імпортна продукція у внутрішньому споживанні держави та інші.

Інноваційна складова економічної безпеки держави визначає стан і рівень інноваційного процесу та інноваційного розвитку країни та її промисловості, рівень технологій, що розробляються та застосовуються при виробництві продукції послуг, технологічність виробленої продукції та рівень інноваційності виробничих процесів.

Показники що характеризують інноваційну складову економічної безпеки держави відносно її впливу на процес кластеризації економіки це: рівень видатків на науково-технічні роботи у відсотках до ВВП, рівень фінансування інноваційної діяльності у відсотках до ВВП, рівень науково-технічного прогресу, частка яку займають інноваційні та інноваційно-активні підприємства серед промислових підприємств, частка виробничих структур, що

реалізували інноваційну продукцію у загальній кількості промислових підприємств, частка загальної реалізованої інноваційної продукції у загальній кількості реалізованої промислової продукції та інші.

Соціальна складова економічної безпеки визначає стан соціальної сфери та рівень життя населення країни. Соціальна складова характеризується такими показниками як, рівнем використання праці, рівнем оплати праці у %, рівнем тіньової зайнятості до загальної зайнятості, рівнем видатків на освіту до ВВП %, рівнем видатків на охорону здоров'я до ВВП у %, рівнем прожиткового мінімуму для заробітної плати %, частки заробітної плати у структурі доходів населення, %.

Демографічна складова економічної безпеки країни характеризує демографічний стан у країні та динаміку його зміни. Показники, що характеризують демографічну складову економічної безпеки держави: демографічне навантаження непрацездатного населення до працездатного %, коефіцієнт депопуляції та інші показники.

Із метою повного та системного дослідження впливу складових та показників на процес кластеризації промисловості в рамках даного дослідження проведено детальний SWOT – аналіз загроз економічної безпеки процесу кластеризації за трьома основними рівнями впливу: мікрорівнем підприємства, регіональним рівнем та макрорівнем держави. У процесі SWOT-аналізу підготовлено листи опитування, проведено опитування експертної групи та здійснено якісну експертну оцінку слабких та сильних сторін можливостей та загроз економічної безпеки, що впливають на процес кластеризації за відповідними рівнями. Таблиці даних для SWOT – аналізу загроз економічної безпеки процесу кластеризації за трьома основними рівнями впливу: мікрорівнем підприємства, регіональним рівнем та макрорівнем держави представлено у Додатку Л.

Таблиця 2.12

**SWOT-аналіз впливу показників економічної безпеки держави на процес
кластеризації промисловості**

Сильні сторони	Слабкі сторони
- наявність мінеральних ресурсів для розвитку добувної та переробної промисловості; - наявність сприятливих природно-кліматичних умов; - сильні позиції в специфічних ринкових сегментах; - розвиток внутрішнього економічного ринку; - активізація роботи у напрямку створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату у країні; - наявність науково-дослідних інститутів та кваліфікованих кадрів, необхідних для активізації інноваційної діяльності; - високий інноваційний потенціал у розвитку ІТ; - висока мобільність населення; - високий потенціал та забезпеченість трудовими ресурсами; - підтримка вітчизняних виробників та вітчизняної продукції на внутрішньому ринку.	- низьке відношення приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП; - низький рівень видатків на науково-технічні роботи; - низька частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю та реалізують інноваційну продукцію; - незбалансованість бюджетної системи; - недостатній обсяг кредитів у переробну промисловість; - низька частка інноваційної продукції у товарному експорті; - значний рівень імпортозалежності; - висока вартість банківських кредитів; - відсутність державного фінансування науково-дослідних робіт; - низький рівень розробки та впровадження інноваційних технологій; - падіння купівельної спроможності населення та зменшення об'ємів споживання на внутрішньому ринку.
Можливості	Загрози
- активізація процесу інтеграції країн до європейського співтовариства; - вихід продукції вітчизняних підприємств на міжнародні економічні ринки; - імплементація зарубіжного досвіду у формуванні та впровадженні кластерної моделі промислової політики; - поступове реформування вітчизняної економіки; - впровадження процесів підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції - зменшення обсягу та зниження рівня цінової конкурентоспроможності імпортованих товарів на внутрішньому ринку; - приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм та стандартів; - розвиток інституційного забезпечення вітчизняної економіки.	- високий рівень тінізації економіки; - відсутність в необхідному об'ємі власних енергетичних ресурсів; - значна залежність країни від імпорту енергетичних ресурсів; - активізація трудової міграції та відтік кваліфікованих кадрів за кордон; - фактична відсутність державного - фінансування стратегічних для країни інноваційних проектів; - недостатня активність інноваційно-інвестиційної діяльності - погіршення стану зовнішньої торгівлі; - значний відтік капіталу за кордон - коливання обмінного курсу національної валюти; - недостатність та деформація структури трудових ресурсів.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.13

Таблиця розрахунку результатів SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки держави на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Наявність мінеральних ресурсів для розвитку добувної та переробної промисловості	9	0,112	1,008
Наявність сприятливих природно- кліматичних умов	8	0,092	0,736
Сильні позиції в специфічних ринкових сегментах	9	0,101	0,909
Розвиток внутрішнього економічного ринку	7	0,113	0,791
Активізація роботи у напрямку створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату у країні	8	0,101	0,808
Високий потенціал та забезпеченість трудовими ресурсами	9	0,106	0,954
Висока мобільність населення	7	0,091	0,637
Наявність науково-дослідних інститутів та кваліфікованих кадрів, необхідних для активізації інноваційної діяльності	8	0,092	0,736
Високий інноваційний потенціал у розвитку ІТ	9	0,101	0,909
Підтримка вітчизняних виробників та вітчизняної продукції на внутрішньому ринку	9	0,091	0,819
Разом			8,307

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.14.

Таблиця розрахунку результатів SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки держави на процес кластеризації промисловості

Слабкі сторони			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Низьке відношення приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП	9	0,094	0,846
Низький рівень видатків на науково-технічні роботи	9	0,092	0,828
Низька частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, випускають та реалізують інноваційну продукцію	8	0,095	0,76
Незбалансованість бюджетної системи	9	0,082	0,738
Низький рівень розробки та впровадження інноваційних технологій	9	0,098	0,882
Низька частка інноваційної продукції у товарному експорті	9	0,093	0,837
Відсутність державного фінансування науково-дослідних робіт	9	0,091	0,819
Падіння купівельної спроможності населення та зменшення об'ємів споживання на внутрішньому ринку	8	0,091	0,728
Висока вартість банківських кредитів	7	0,092	0,644
Значний рівень імпортозалежності	9	0,091	0,819
Низька частка кредитів у переробну промисловість в обсязі загального кредитування	7	0,081	0,567
Разом			8,468

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.15.

Таблиця розрахунку результатів SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки держави на процес кластеризації промисловості

Можливості			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Активізація процесу інтеграції країн до європейського співтовариства	9	0,132	1,188
Вихід продукції вітчизняних підприємств на міжнародні економічні ринки	9	0,131	1,179
Імплементація зарубіжного досвіду у формуванні та впровадженні кластерної моделі промислової політики	7	0,133	0,931
Поступове реформування вітчизняної економіки	8	0,121	0,968
Впровадження процесів підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції	7	0,121	0,847
Зменшення обсягу та зниження рівня цінової конкурентоспроможності імпортованих товарів на внутрішньому ринку країни	8	0,119	0,952
Приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм та стандартів	8	0,121	0,968
Розвиток інституційного забезпечення вітчизняної економіки	7	0,122	0,854
Разом			7,887

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.16.

Таблиця розрахунку результатів SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки держави на процес кластеризації промисловості

Загрози			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Високий рівень тінізації економіки	9	0,109	0,981
Відсутність в необхідному об'ємі власних енергетичних ресурсів	8	0,103	0,824
Значна залежність країни від імпорту енергетичних ресурсів	9	0,101	0,909
Активізація трудової міграції та відтік кваліфікованих кадрів	8	0,101	0,808
Фактична відсутність державного фінансування стратегічних для країни інноваційних проектів	9	0,102	0,918
Недостатня активність інноваційно-інвестиційної діяльності	9	0,105	0,945
Погіршення стану зовнішньої торгівлі	9	0,102	0,918
Значний відтік капіталу за кордон	8	0,102	0,816
Коливання обмінного курсу національної валюти	9	0,101	0,909
Нестача та деформація структури трудових ресурсів	8	0,103	0,824
Разом			8,852

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.17.

Таблиця сумарних даних SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки держави на процес кластеризації промисловості

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	16,19	17,16
Слабкі сторони	16,35	17,32

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.18.

SWOT- аналіз впливу складових економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони	Слабкі сторони
- наявність великих промислових підприємств у регіоні; - активний розвиток малого та середнього бізнесу у регіоні; - наявність сировини та мінеральних ресурсів; - наявність науково дослідних інститутів та їх кадрове забезпечення; - наявність профільних освітніх закладів; - висока інвестиційна привабливість регіону; - підтримка товарів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку; - високий рівень кваліфікації працівників; - зменшення долі імпортованих товарів на внутрішньому ринку.	- рівень спаду промислового виробництва в регіоні; - зниження рівня завантаження виробничих потужностей в галузях промисловості регіону; - зниження частки машинобудування в промисловості; - високий відсоток зношення основних фондів промислових підприємств регіону; - згорання у регіоні НДДКР; - зниження активності розробки та впровадження інноваційних процесів та продуктів; - значний рівень забруднення навколишнього середовища; - зростання рівня захворюваності населення; - значний відтік кваліфікованих кадрів за межі країни.
Можливості	Загрози
- підтримка місцевих органів самоврядування; - виробнича кооперація між підприємствами в межах регіону; - розвиток регіональної інфраструктури; - досвід спільного впровадження інфраструктурних проектів; - можливість використання сировини вітчизняного виробництва як основних промислових ресурсів; - розвиток тісної співпраці між підприємствами в межах регіону та галузі; - концентрація виробничих потужностей промислових підприємств; - розвиток тісної співпраці між підприємствами регіону в постачанні товарів та послуг; - участь промислових підприємств в реалізації регіональних інфраструктурних проектів.	- рівень спаду споживання та об'єму внутрішнього ринку в регіоні; - відсутність системного оновлення техніко-технологічної бази промислових підприємств регіону; - значна залежність від виробників та постачальників нафтопродуктів та електроенергії; - низький експортний потенціал підприємств р; - відсутність необхідних прямих інвестицій в промисловість; - низька інвестиційна привабливість регіону; - відсутність фінансових ресурсів необхідних для розвитку регіону та впровадження інноваційних проектів; - низький рівень впровадження енергозберігаючих, ресурсозберігаючих, природозахисних технологій.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.19.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Наявність великих промислових підприємств у регіоні	9	0,129	1,161
Активний розвиток малого та середнього бізнесу у регіоні	8	0,121	0,968
Наявність сировини та мінеральних ресурсів	9	0,127	1,143
Наявність науково дослідних інститутів та їх кадрове забезпечення	8	0,125	1
Наявність профільних освітніх закладів	8	0,122	0,976
Висока інвестиційна привабливість регіону	8	0,127	1,016
Підтримка споживачами товарів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку	8	0,128	1,024
Високий рівень кваліфікації працівників зменшення доля імпорتنих товарів на внутрішньому ринку	8	0,121	0,968
Разом			8,256

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.20.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу у показників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

Слабкі сторони			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Рівень спаду промислового виробництва в регіоні	8	0,129	1,032
Зниження рівня завантаження виробничих потужностей в галузях промисловості регіону	9	0,126	1,134
зниження частки машинобудування в промисловості			
Високий відсоток зношення основних фондів промислових підприємств регіону	9	0,129	1,161
Згорання у регіоні НДДКР	9	0,127	1,143
Зниження активності розробки та впровадження інноваційних процесів та продуктів	9	0,127	1,143
Значний рівень забруднення навколишнього середовища	9	0,121	1,089
Зростання рівня захворюваності населення	9	0,118	1,062
Значний відтік кваліфікованих кадрів за межі країни	9	0,123	1,107
Разом			8,871

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.21.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

Можливості			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Підтримка місцевих органів самоврядування	7	0,119	0,833
Виробнича кооперація між підприємствами в межах регіону	7	0,111	0,777
Розвиток регіональної інфраструктури	6	0,107	0,642
Досвід спільного впровадження інфраструктурних проектів	6	0,125	0,75
Можливість використання сировини вітчизняного виробництва як основних промислових ресурсів	8	0,106	0,848
Розвиток тісної співпраці між підприємствами в межах регіону та галузі	7	0,117	0,819
Концентрація виробничих потужностей промислових підприємств	6	0,111	0,666
Розвиток тісної співпраці між підприємствами регіону в постачанні товарів та послуг	7	0,101	0,707
Участь промислових підприємств в реалізації регіональних інфраструктурних проектів	5	0,103	0,515
Разом			6,557

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.22.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

Загрози			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Рівень спаду споживання та об'єму внутрішнього ринку в регіоні	8	0,129	1,032
Відсутність системного оновлення техніко-технологічної бази промислових підприємств регіону	9	0,127	1,143
Значна залежність від виробників та постачальників нафтопродуктів та електроенергії	9	0,125	1,125
Низький експортний потенціал підприємств регіону	9	0,126	1,134
Відсутність необхідних прямих інвестицій в промисловість	9	0,127	1,143

Продовження таблиці 2.22.			
Низька інвестиційна привабливість регіону	9	0,121	1,089
Відсутність фінансових ресурсів необхідних для розвитку промисловості регіону та впровадження інноваційних проектів	9	0,122	1,098
Низький рівень впровадження енергозберігаючих, ресурсозберігаючих, природозахисних технологій	9	0,123	1,107
Разом			8,871

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.23.

Таблиця сумарних даних SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	14,81	17,13
Слабкі сторони	15,43	17,74

Джерело: розроблено автором

Результати сумарних даних SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості показують, що на сьогоднішній день сукупні загрози процесу кластеризації промисловості не значною мірою, проте, на 4,63 балів перевищують сукупні можливості для розвитку промисловості пов'язні із процесами кластеризації.

Таблиця 2.24.

SWOT-аналіз впливу складових та показників економічної безпеки підприємства на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони	Слабкі сторони
- наявність природних ресурсів необхідних для здійснення виробничої діяльності; - наявність потужної промислової бази; - ефективна організація виробничого процесу; - інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-господарської діяльності; - продуктивне використання обладнання; - наявність значного техніко-виробничого потенціалу на підприємстві; - активність провадження покращуючих продуктових інновацій та організації виробничого процесу; - дотримання екологічних норм та	- наповнена завантаженість обладнання; - старіння та поступовий фізичний знос технічної бази; - відсутність провадження нових інноваційних технологій та виробничих процесів; - неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів; - збільшення витрат на екологічні заходи та засоби; - значний відтік кваліфікованих кадрів; - значна кількість бракованої продукції; - відсутність фінансових ресурсів для оновлення технологічної бази;

стандартів; - наявність кваліфікованих кадрових ресурсів на підприємстві; - налагоджена робота із постачальниками; - налагодження системна робота каналів збуту продукції; - забезпечення безпеки персоналу підприємства, його майна, капіталу, комерційної таємниці.	- низький рівень продуктивності праці; - відсутність чи слабка активність впровадження процесів стандартизації та сертифікації продукції підприємства та процесу її виробництва; - зростання собівартості виробництва продукції.
Можливості	Загрози
- стабільність фінансово-господарських зв'язків у регіоні; - наявність та стабільність внутрішнього ринку; - правомірна робота із владою та контрагентами; - тривалий час роботи на ринку; - конкурентоспроможність продукції підприємства на внутрішньому ринку; - перспективи виходу продукції підприємства на зовнішні економічні ринки; - тісна співпраця підприємств із регіональною владою, органами місцевого самоврядування; - розвиток системи організації управління персоналом на підприємстві; - розвиток нових методів збуту продукції та реалізації електронної комерції.	- відсутність розробки та провадження масштабних інноваційних проєктів; - низький рівень інвестицій в оновлення основних засобів; - залежність виробництва від зовнішніх постачальників; - підвищення рівня конкуренції на ринку; - висока вартість банківських кредитів; - зростання вартості енергоносіїв; - недостатній вибір та висока ціна техніки та матеріалів; - інформаційні атаки та комп'ютерні віруси; - низька активність впровадження інноваційних процесів на виробництві; - відсутність зростання частки внутрішнього ринку; - зниження рівня купівельної спроможності потенційних споживачів.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.25.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки підприємства на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Наявність природних ресурсів необхідних для здійснення виробничої діяльності	7	0,088	0,616
Наявність потужної промислової бази	8	0,086	0,688
Ефективна організація виробничого процесу	7	0,083	0,581
Активність провадження покращуючих інновацій на підприємстві у випуску продукції та організації виробничого процесу	6	0,084	0,504
Дотримання екологічних норм та стандартів	7	0,084	0,588

Продовження таблиці 2.25.			
Наявність значного техніко-виробничого потенціалу на підприємстві	7	0,083	0,581
Наявність кваліфікованих кадрових ресурсів на підприємстві	7	0,082	0,574
Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-господарської діяльності	5	0,082	0,41
Налагоджена робота із постачальниками	8	0,081	0,648
Налагоджена системна робота каналів збуту продукції	8	0,081	0,648
Продуктивне використання обладнання	6	0,082	0,492
Забезпечення безпеки персоналу підприємства, його майна, капіталу, комерційної таємниці	6	0,084	0,504
Разом			6,834

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.26.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки підприємства на процес кластеризації промисловості

Слабкі сторони			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Наповнена завантаженість обладнання	8	0,096	0,768
Старіння та поступовий фізичний знос технічної бази	9	0,091	0,819
Відсутність провадження нових інноваційних технологій та виробничих процесів	9	0,097	0,873
Неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів	9	0,095	0,855
Збільшення витрат на екологічні заходи та засоби	7	0,091	0,637
Значний відтік кваліфікованих кадрів	8	0,092	0,736
Значна кількість бракованої продукції	8	0,091	0,728
Відсутність фінансових ресурсів для оновлення технологічної бази підприємства	9	0,091	0,819
Низький рівень продуктивності праці	9	0,093	0,837
Відсутність чи слабка активність впровадження процесів стандартизації та сертифікації продукції підприємства та процесу її виробництва	9	0,081	0,729
Зростання собівартості виробництва продукції	9	0,082	0,738
Разом			8,539

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.27.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки підприємства на процес кластеризації промисловості

Можливості			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Стабільність фінансово-господарських зв'язків у регіоні	6	0,129	0,774
Наявність та стабільність внутрішнього ринку	7	0,127	0,889
Правомірна робота із владою та контрагентами	7	0,125	0,875
Тривалий час роботи на ринку	8	0,126	1,008
Конкурентоспроможність продукції підприємства на внутрішньому ринку	7	0,127	0,889
Перспектив виходу продукції підприємства на зовнішні економічні ринки	6	0,121	0,726
Тісна співпраця підприємств із регіональною владою, органами місцевого самоврядування	7	0,122	0,854
Розвиток системи організації управління персоналом на підприємстві розвиток нових методів збуту продукції та реалізації електронної комерції	6	0,123	0,738
Разом			6,753

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.28.

Таблиця розрахунку результатів експертної оцінки SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки підприємства на процес кластеризації промисловості

Загрози			
Найменування показника	Вплив	Вага пок.	Результат
Відсутність розробки та провадження масштабних інноваційних проектів	8	0,096	0,768
Низький рівень інвестицій в оновлення основних засобів	8	0,091	0,728
Залежність виробництва від зовнішніх постачальників	9	0,097	0,873

Продовження таблиці 2.28.			
Підвищення рівня конкуренції на ринку	9	0,095	0,855
Висока вартість банківських кредитів	9	0,091	0,819
Зростання вартості енергоносіїв	9	0,092	0,828
Недостатній вибір та висока ціна техніки та матеріалів	9	0,091	0,819
Хакерські атаки та комп'ютерні віруси	8	0,091	0,728
Низька активність впровадження інноваційних процесів на виробництві	9	0,093	0,837
Відсутність зростання частки внутрішнього ринку	9	0,081	0,729
Зниження рівня купівельної спроможності потенційних споживачів	9	0,082	0,738
Разом			8,722

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.29.

Таблиця сумарних даних SWOT-аналізу впливу показників економічної безпеки на процес кластеризації промисловості

	Можливості	Загрози
Показники економічної безпеки макrorівня держави		
Сильні сторони	16,19	17,16
Слабкі сторони	16,35	17,32
Показники економічної безпеки мезорівня регіону		
Сильні сторони	14,81	17,13
Слабкі сторони	15,43	17,74
Показники економічної безпеки мезорівня підприємства		
Сильні сторони	13,59	15,56
Слабкі сторони	15,29	17,26
Загалом	91,66	102,17

Джерело: розроблено автором

У процесі SWOT-аналізу підготовлено листи опитування, проведено опитування експертної групи та здійснено якісну оцінку експертну оцінку слабких та сильних сторін, можливостей та загроз економічної безпеки, що впливають на процес кластеризації за відповідними рівнями, що представлена в таблиці 2.30. Проведений аналіз показав, що сукупні загрози (102,17) не значно проте переважають сукупні можливості (91,66), що говорить про необхідність та доцільність впровадження процесу кластеризації і в той же час необхідність

проведення системних комплексних дій із забезпечення економічної безпеки процесу кластеризації.

В результаті проведеного SWOT-аналізу визначено основні загрози, що впливають на процес кластеризації промисловості.

На рівні держави основними виявленими загрозами, що можуть дестабілізувати процес кластеризації вітчизняної промисловості на макроекономічному рівні є: стан існуючої економічної ситуації у країні, стан банківської та фінансово-кредитної системи країни, стан фінансового ринку та ринків капіталу, рівень інфляції та валютних курсів, наслідки затяжної економічної кризи в економіці країни, зниження рівня доходів та накопичень населення і відповідно падіння купівельної спроможності на внутрішньому ринку країни та відсутність динаміки зростання внутрішнього ринку, високі відсоткові ставки за кредитами та відсутність пільгових програм кредитування для вітчизняних промислових підприємств товаровиробників, відсутність державної підтримки підприємництва та заходів із регулювання економічного та промислового розвитку, недостатній рівень інституційного забезпечення процесів економічного та промислового розвитку, відсутність прийнятих та реалізованих державних програм промислового кластерного розвитку, недостатній рівень розвиненості інфраструктури, значна імпортозалежність вітчизняної економіки, значне коливання цін на енерго ресурси, матеріали та сировину, низька інвестиційна активність та руйнування системи відтворення промислового потенціалу, відсутність державної підтримки інноваційних досліджень та згортання інноваційної активності та науково-дослідного потенціалу країни та її науково дослідних галузевих інвестицій, відсутність необхідного інвестиційного клімату необхідного для активізації інвестування в реальний сектор економіки, недосконалість механізмів формування промислової, фінансової, інноваційної політики держави, відсутність дієвих стимулюючих принципів та механізмів регулювання економіки.

На рівні регіону основними загрозами, що можуть чинити дестабілізуючий вплив на процес кластеризації промисловості є: недостатня наявність місцевих сировинних та енергетичних ресурсів необхідних для промислового виробництва, мезоекономічні фактори стану підприємницької активності в регіоні, наявність у регіоні та достатність кадрових, технологічних, сировинних ресурсів, розвиток регіональної інфраструктури, транспортних та інших комунікацій, логістичної системи, активність внутрішнього регіонального ринку та наявність факторів внутрішньої конкуренції, якість та кількість трудових ресурсів, діяльність місцевих органів державного управління та самоврядування і розуміння та співпраця із ними, рівень втручання органів влади в діяльність суб'єктів господарювання, наявність профільних галузевих науково-дослідних інститутів та зв'язки між ними, стан та розвиток логістичних зв'язків між постачальниками та споживачами ресурсів, матеріалів, готової продукції та інші фактори.

На рівні підприємства основними загрозами, що мають вплив на стан та розвиток процесу кластеризації промислових підприємств є: значна зношеність основних фондів промислових підприємств, зниження рівня технічності та технологічності промислового виробництва, зниження ефективності використання матеріальних фінансових та енергоресурсів, підвищення вартості всіх видів ресурсів та цінові коливання, використання застарілих технологій та відсутність фінансових ресурсів для їх системного оновлення, невідповідний рівень інформаційного забезпечення та захисту інформації, відповідний рівень кваліфікації кадрів, погіршення кваліфікаційного складу керівництва та персоналу підприємств, плінність кадрів, відтік кваліфікованих кадрів, зниження рівня фінансової стійкості, ліквідності промислових підприємств, низький рівень інвестиційної привабливості, низький рівень організації виробництва, відсутність необхідної інноваційної діяльності, згорання НДДРК та інвестицій в економічний інноваційний розвиток промислових підприємств, відсутність необхідного об'єму прямих інвестицій в акціонерний капітал,

недостатня активність формування між організаційних виробничих зв'язків між контрагентами фінансово-господарської діяльності промислових підприємств.

Висновки до розділу 2

Аналіз стану основних показників економічного розвитку та їх впливу на процес кластеризації промисловості дозволив визначити, що основними є наступні групи показників: макроекономічні показники та загальна нестабільність економічного стану країни, потенціалу та перспектив розвитку; інноваційні показники пов'язані із низьким рівнем інноваційного інвестиційного розвитку та втратою інноваційного науково-дослідного потенціалу країни; безпосередньо мікроекономічні виробничі показники пов'язані із станом техніко-технологічної бази самих підприємств та формуванням між суб'єктних економічних зв'язків та кооперації, згортання промислового виробництва фактично у всіх напрямках переробної промисловості країни; інвестиційні показники падіння обсягів реальних прямих інвестицій в розвиток вітчизняних підприємств; та демографічні – значне зниження чисельності працездатного населення та приховане безробіття на тлі значної трудової міграції за межі країни, що несе у собі значні загрози кадровому забезпеченню вітчизняних підприємств та якості кадрового ресурсу країни.

Аналіз сучасного стану процесу кластеризації та діючих промислових кластерів в Україні показав, що передумовами до формування промислових кластерів та активізації процесу кластеризації вітчизняної економіки є поширення взаємодії, кооперації між підприємствами та потужний інноваційний потенціал. Обмеженнями при формуванні кластерних утворень виступають такі фактори як: відсутність нормативного визначення поняття процесу кластеризації та відсутність обґрунтованих системних методичних

рекомендацій, щодо створення та впровадження кластерів в Україні, відсутність значної зацікавленості вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу до об'єднання навколо потужних промислових кластерів, незначний досвід функціонування кластерів в Україні та низька інноваційно-інвестиційна активність розвитку як на рівні регіонів так і на рівні держави, що значно стримує впровадження та розвиток процесу кластеризації.

Дослідження досвіду процесу кластеризації показує, що ефективне функціонування промислових кластерів обумовлюється наявністю спільного інформаційного, інвестиційно-інноваційного та економічного простору між суб'єктами господарювання в межах кластеру, що передбачає активну взаємодію інтенсивний обмін ресурсами, трансфер технологій та інновацій та спільну реалізацію операційної, інноваційної та інвестиційної діяльності всіх учасників кластерного утворення.

Здійснено аналіз взаємозв'язку процесів кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави. Визначено здійснення взаємного впливу між складовими та показниками економічної безпеки, за основними рівнями: макrorівнем держави, мезорівнем регіону (галузі) та мікрорівнем промислового підприємства. Здійснено детальний аналіз складових та визначено основні показники економічної безпеки за макrorівнем держави, мезорівнем регіону (галузі) та мікрорівнем промислового підприємства.

Основні загрози економічній безпеці промисловості на сучасному етапі кластеризації економіки доцільно досліджувати як в площині стану та розвитку макроекономічних показників економічної безпеки держави, що здійснює безпосередній вплив на стан та розвиток промисловості так і в площині економічної безпеки промислових підприємств як окремих суб'єктів господарювання, що об'єднуються в кластер для спільної діяльності в стратегічному для даного виду кластеру напрямі інноваційної, виробничої, збутової, логістичної, зовнішньоекономічної діяльності..

В результаті проведеного аналізу взаємозв'язку процесів кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави визначено показники впливу за основними складовими економічної безпеки, на рівні держави, регіону та на рівні підприємств учасників кластеру (рис.3).

Виявлено, що на рівні держави такими показниками є: продуктивність виробництва, темп зростання ВВП, рівень технологічності виробництва, рівень інвестування в оновлення та розвиток виробничих потужностей, стан бюджетної, грошово-кредитної та податкової системи країни, рівень кредитування реального сектору економіки, рівень інфляції, валютного курсу, енергоємність економіки, об'єм експортних та імпорتنих операцій, рівень тінізації економіки у відсотках до ВВП, рівень фінансування інноваційної діяльності, частка яку займають інноваційні та інноваційно-активні підприємства серед промислових підприємств, об'єм та динаміка зростання внутрішнього ринку, наявність прийнятих та реалізованих державних програм промислового кластерного розвитку та інші.

На рівні регіону основними показниками, що мають вплив на процес кластеризації промисловості є: рівень промислового виробництва в регіоні, активність формування зв'язків та взаємодії між підприємствами регіону, експортний потенціал підприємств, активність внутрішніх економічних ринків, рівень інвестиційної привабливості регіону, наявність та функціонування науково-дослідних та галузевих інститутів, активність співпраці між промисловими підприємствами та науково-дослідними інститутами, активність розбудови інфраструктури у регіоні, розробка та впровадження масштабних інноваційно-інвестиційних проєктів, наявність та достатність кадрових, сировинних ресурсів, активність внутрішнього регіонального ринку, наявність конкуренції та інші.

На рівні підприємства основними показниками, що мають вплив на процес кластеризації промисловості є: показники ефективності фінансово-господарської діяльності, рівень забезпечення фінансовими кадровими,

енергетичними ресурсами, зношеність та завантаженість основних фондів, рівень технологічності виробництва, автоматизація виробничих систем та комплексів, рівень впровадження інноваційної продукції, застосування інноваційних процесів, сертифікація продукції та процесів виробництва, кількість інноваційних видів продукції, залучення інвестицій, рівень маркетингової активності та інші.

Основні результати діагностики процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави висвітлено автором у працях [176, 178, 179, 182, 183].

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Забезпечення економічної безпеки держави в аспекті провадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку

Сучасний стан економічних відносин, розвиток економічного співробітництва в межах певних галузей, регіонів, країн та на міжнародному рівні потребує розуміння, обґрунтування та застосування сучасних ефективних процесів та механізмів взаємодії.

Прискорення процесів світової економічної інтеграції та глобалізації окреслили як нові перспективи розвитку так і нові загрози економічній безпеці держави. Так, серед найбільших перспектив для країн є перспективи набуття міжнародних конкурентних переваг, що формуються на основі конкурентоспроможності та ефективного розвитку певних стратегічних галузей та промислових кластерів.

Кластерні структури здатні дати поштовх економічному розвитку та мобілізувати наявні національні природні, кадрові, фінансові ресурси та інноваційний, науковий потенціал країни. В індустріально розвинених країнах на сьогоднішній день сформовано стійкі кластерні структури, що значно підвищили рівень економічного розвитку цих країн та їх інноваційний, економічний потенціал та рівень конкурентоспроможності на світовій арені та описано моделі, що застосовувалися для формування кластерного розвитку.

В сучасних економічних умовах, впровадження промислових кластерів розбудованих на інноваційно-регіональній основі є потужними процесами, що здатні активувати ефективний розвиток економіки, що має безпосередній вплив на забезпечення економічної безпеки держави. Кластерні об'єднання

виступають локомотивами промислового, економічного зростання регіонів та стратегічних для країни галузей промисловості.

Забезпечення економічної безпеки держави із впровадженням процесів інноваційно-регіонального кластерного розвитку представлено на рис 3.1.

Рис 3.1. Механізм забезпечення економічної безпеки держави в аспекті провадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку

Джерело: розроблено автором

На нашу думку, формалізація механізму забезпечення економічної безпеки держави в аспекті провадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку вимагає певного концептуального та наукового обґрунтування. Так, за узагальненим визначенням провідних вітчизняних

науковців, економічна безпека держави є невід'ємною складовою національної безпеки держави, що відображає загальний стан економіки країни та інститутів влади, за якого забезпечується захист економічних та національних інтересів держави [83, 88, 96]. Стан економічної безпеки держави є показником її економічного та соціального розвитку, основою для розбудови інститутів та механізмів державної економічної політики та прийняття відповідних заходів із їх реалізації. Забезпечення економічної безпеки держави передбачає формування економічних відносин, механізмів та інструментів та є сукупністю відносин, механізмів та заходів спрямованих на економічне зростання, забезпечення реалізації економічних та суспільних інтересів держави та її громадян, підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств країни, забезпечення реалізації інтересів держави та убезпечення, захист від внутрішніх та зовнішніх загроз, пов'язаних із процесами євроінтеграції країни. Забезпечення економічної безпеки держави тісно пов'язане із поняттям економічного суверенітету країни, що ґрунтується на структурі економічної виробничої системи держави, на незалежності вибору технологічних укладів та виробництва, на економічних відносинах та захисті прав власності і на формуванні відповідного господарського механізму.

Забезпечення економічної безпеки держави здійснюється через зростання ефективності функціонування економічної системи держави. В свою чергу зростання ефективності функціонування економічної системи держави залежить від зростання техніко-технологічного рівня виробництва, інноваційності та високотехнологічності продукції, конкурентоспроможності продукції та підприємств стратегічних галузей країни на міжнародному ринку.

Другим важелем забезпечення економічної безпеки держави є необхідність у формуванні та ефективному функціонуванні інститутів державного регулювання економіки, наявності та відповідності необхідного нормативно- правового забезпечення, реалізації економічних інтересів держави та її розвитку, наявності та ефективному функціонуванні інституційних

механізмів забезпечення економічної безпеки держави. Інституційні механізми забезпечення економічної безпеки держави передбачають здійснення комплексу дій із формування необхідного нормативно-правового поля, впровадження інститутів, що регулюють та стимулюють економічну діяльність галузей та регіонів країни, стимулюють інноваційний та науково -технічний розвиток, здійснюють необхідні функції моніторингу та регулювання процесу кластеризації промисловості країни.

В Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, прийнятої Кабінетом Міністрів України за № 603-р від 17.02.2013р. визначена провідна роль державної промислової політики в стимулюванні економічного зростання та конкурентоспроможності вітчизняної економіки [130]. В даній Концепції визначено та описано три основні варіанти вирішення проблем пов'язаних із недостатнім рівнем конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародному ринку, значним зносом та недостатнім рівнем техніко-технологічної бази вітчизняної промисловості, недостатнім рівнем диверсифікації та концентрації виробництва та відсутністю стратегічних для країни інноваційних зрушень в промисловості. Третім і найбільш ефективним і оптимальним варіантом, що запропоновано даною концепцією, як основний вектор економічного розвитку промисловості до 2020 року, визначено реалізацію державної політики структурно-технологічних перетворень пов'язаних із збільшенням частини середньотехнологічних та високотехнологічних підприємств за рахунок активного впровадження інновацій та інноваційних розробок у промисловості. Це обумовлюватиме поєднання інноваційної та промислової політики. Даний напрям передбачає створення інноваційних промислових кластерів у високотехнологічних галузях за взаємодії промислових підприємств та науково-дослідних інститутів, установ, за активної участі держави та за активного розвитку механізмів державно-приватного партнерства. Відповідно до цієї, діючої на даний час, Державної стратегії формування та впровадження

інноваційно-регіональних промислових кластерів в економіці країни є дієвим та прийнятим на державному рівні механізмом та основою, що може дати активний імпульс подальшому економічному зростанню країни.

Таким, чином, інституційне забезпечення економічної безпеки держави з впровадженням процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку передбачає прийняття на державному рівні Концепції створення кластерів в Україні, Стратегії розвитку кластерів в економіці держави, формування прийняття та впровадження кластерної політики, як частини промислової політики держави або формування промислової політики держави на основі кластерного підходу, прийняття та реалізацію програм регіонального кластерного розвитку та відповідно формування промислових кластерів на основі інноваційно-регіональної моделі кластерного розвитку, що заснована на активній взаємодії органів державної та місцевої влади, науки, промислових та інших підприємств та організації в межах промислового інноваційного кластеру. Впровадження інноваційно-регіональних промислових кластерів здатне активувати економічне, суспільне життя регіонів, значно змінити техніко-технологічний, інноваційний, економічний потенціал, конкурентоспроможність вітчизняної продукції та підприємств на зовнішніх економічних ринках, що в свою чергу має безпосередній вплив на стан та рівень економічної безпеки держави - її макроекономічної, виробничої, інноваційної, соціальної складових та має значний синергетичний ефект на інші складові забезпечення економічної безпеки держави.

Концепція створення кластерів в Україні має узагальнити та затвердити на державному рівні єдине бачення процесів кластеризації промисловості; визначити проблеми пов'язані із створенням кластерів в країні; окреслити існуючі проблеми економічного розвитку; мету концепції, шляхи та способи розв'язання проблем процесу кластеризації; на концептуальному рівні класифікувати кластери та визначити суб'єктів, що можуть входити в кластерні об'єднання; окреслити, визначити комплекс заходів, які необхідно здійснити на

державному та регіональному рівнях для створення та впровадження промислових кластерів; визначити очікувані результати прийняття та впровадження даної концепції; визначити обсяг фінансових, матеріальних та кадрових ресурсів, необхідних для її впровадження; та визначити джерела фінансування, формування та розвитку вітчизняних промислових кластерів.

Комплексом заходів передбачених Концепцією створення кластерів в Україні є необхідність визначення на законодавчому рівні поняття «кластер», розбудова інформаційного забезпечення та інформаційної компанії, щодо впровадження кластерів та активізації кластерних ініціатив в регіонах країни, створення умов сприяння розробці та реалізації нових інноваційно-інвестиційних проектів як інновацій, що можуть бути основою кластерного об'єднання та спроможні значно підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств та їх продукції, залучення фахівців та навчання кадрів необхідних для впровадження процесів кластеризації, активізація створення технологічних парків як інфраструктурної основи промислових інноваційно-регіональних кластерів, впровадження механізмів державного інституційного стимулювання, мотивування та сприяння розвитку кластерних ініціатив.

Прийняття стратегії розвитку кластерів в економіці передбачає визначення та затвердження на державному рівні єдиної державної стратегії формування та розвитку кластерів. Наступним важливим кроком є формування та прийняття державної кластерної політики або промислової політики на основі кластерного підходу, що визначає та зумовлює діяльність органів державної влади спрямованої на розвиток галузей та регіонів з послідовним впровадженням дій та умов для активного виробничого, інноваційного розвитку промисловості та створення необхідного інвестиційного клімату в країні. Розробка та реалізація програм регіонального кластерного розвитку передбачає ініціювання кластерних ініціатив розробки проектів створення інноваційно-регіональних кластерів на місцях та формування перспективних програм кластерного розвитку, що в подальшому мають вивчатися на

державному рівні як основа державних програм підтримки економічного інноваційного та соціального розвитку регіонів.

На нашу думку, з метою забезпечення економічної безпеки, відповідно до дії на основні сфери економічної безпеки держави та необхідності практичної реалізації засад кластерної політики в промисловості найбільш доцільним та ефективним із точки зору розвитку для вітчизняної промисловості є формування та впровадження інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру.

Характерними рисами інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру є:

- застосування кластерної моделі як ефективного інструменту розвитку майбутніх перспективних ринків;
- здійснення інноваційних досліджень та спрямованість та створення радикальних новацій, зміну технологій;
- високий темп адаптації інновацій та їх комерціалізації;
- мобільність та гнучкість виробництва;
- автономність учасників та добровільні засади об'єднання у кластер.

Оскільки кластери є промисловими групами підприємств та організацій, що функціонують, взаємодіють на певній території, вони діють у певній сфері, спільному ринковому просторі та доповнюють одне одного. Відповідно у кластерах відбувається конкуренція між підприємствами на даних ринках за збут продукції, і в той же час здійснюється їх кооперація у процесі виробництва продукції. Тому кластери є моделлю одночасної дії факторів як конкуренції так і кооперації та можуть об'єднувати підприємства та організації інших галузей та сфер діяльності.

Зв'язки між підприємствами в межах кластера пов'язані із просуванням технологій, інформації, маркетингу, каналів постачання та збуту продукції.

Модель формування промислового кластеру, відповідно до світового досвіду, доцільно будувати на основі принципу «потрійної спіралі», тобто на основі взаємозв'язку бізнесу, держави та науки.

Базовими передумовами створення інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру є:

Технології - наявність потужного промислового підприємства, із значним конкурентним технологічним потенціалом, що може сформувати ядро кластеру.

Кооперація - наявність сукупності підприємств, що зосереджені на певних територіях та взаємодіють в рамках виробничо-збутових бізнес-процесів, що орієнтовані на розвинені динамічні ринки збуту.

Інновації - наявність організацій чи структур, що забезпечують створення та розвиток інновацій та сучасному технологічному та науковому рівні та можливість їх залучення в структуру кластеру.

Результатом взаємодії підприємств та їх об'єднання в межах кластеру є досягнення певних цілей представлених на рис 3.2.

Рис. 3.2. Цілі учасників кластерного об'єднання

Джерело: складено автором

Основною метою створення інноваційно-регіонального кластерного об'єднання є спільна діяльність підприємств із метою впровадження інноваційної продукції та зростання ефективності їх виробничо-економічної діяльності. Відповідно до загальної визначеної мети, цілями створення та функціонування інноваційно-регіонального промислового кластеру є доступ до сучасних інновацій та технологій та можливість їх використання в виробничій діяльності; зростання рівня конкурентоспроможності продукції; розвиток кооперації; налагодження спільної системи постачання та створення вигідних умов у постачанні сировини матеріалів та комплектуючих, що у подальшому призведе до зменшення собівартості продукції та надасть цінові переваги в вартості продукції; розширення ринків збуту продукції та перспектив спільного виходу на зовнішні міжнародні економічні ринки; спільні дії у просуванні та реалізації продукції, участі у виставках, презентаціях та інших заходах як на території країни так і за її межами; розширення доступу до фінансових ресурсів, кредитів, інвестиційних ресурсів; покращення інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств учасників кластеру; підвищення якості кадрових ресурсів, навчання персоналу; забезпечення економічної безпеки підприємств учасників кластеру.

Іншими передумовами формування інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру є:

- висока концентрація виробничих потужностей певного виду економічної діяльності в межах окреслених територій, чи наявність на даних територіях міст зосередження чи добування корисних копалин чи унікальної сировини;
- наявність базових промислових підприємств, орієнтованих на динамічні ринки навколо яких відбувається процес природної кластеризації;
- наявність значної частини малих та середніх підприємств, що використовують схожі технології та мають вузьку спеціалізацію (по детальну, напівфабрикатну, і т.д.), що при об'єднанні у кластери забезпечують розподіл

праці та гнучкість, оптимізацію виробничого процесу базових промислових підприємств;

- достатня наявність кадрових із потрібним рівнем кваліфікації ресурсів;
- наявність та доступ до матеріально-технічних ресурсів, фінансових ресурсів в об'ємах необхідних для здійснення інноваційної діяльності та спільного провадження комерціалізації інновацій;
- наявність науково-дослідних інститутів організацій, лабораторій з необхідною науково-технічною технологічною базою, необхідною для проведення фундаментальних прикладних досліджень та науково-дослідних робіт, моделювання продукції;
- достатній розвиток виробничої, логістичної, загальної інфраструктури;
- наявність організацій, що здійснюють комунікаційні зв'язки та координацію дій: професійних асоціацій, торгово-промислових палат, консалтингових агентств в сфері НДДКР та проектних, проектно-орієнтованих організацій.
- спрямована державна політика підтримки кластерного розвитку та процесу кластеризації в економіці регіонів, спеціалізації, концентрації та кооперації економіки.

Як показує світовий досвід кластеризації, метою об'єднання підприємств у процесі кластеризації є покращення технологічних позицій, розширення та реалізація портфелю проектів в НДДКР, розвиток кооперації у сфері інновацій, ріст економічної ефективності виробництва, здійснення фундаментальних та прикладних досліджень, підвищення рівня кваліфікації персоналу, економічний ефект та зменшення виробничо-збутових витрат та підвищення рівня кадрового забезпечення, розширення дослідження внутрішнього та зовнішнього ринку. В інноваційно-регіональній моделі кластеризації вплив держави на розвиток процесів кластеризації є обмеженим політикою сприяння, а державне регулювання відбувається внаслідок організації конкурсів кластерних ініціатив та проектів. Процеси кластеризації відбуваються внаслідок еволюціонування

економічних зв'язків та завдань із реалізації інтересів економічних структур певних галузей та регіонів за принципом «знизу-вгору», внаслідок чого ініціаторами процесів кластеризації є самі промислові підприємства як осередки, точки кластерного об'єднання.

На перших етапах процесу кластеризації здійснюється об'єднання підприємств та формується спільна організаційна структура - кластерна організація, у якій управлінські функції здійснюються радою директорів, а сама організація має правову форму зареєстрованого об'єднання. Метою такої об'єднаної організації є отримання прибутку всіма її учасниками. Завданнями кластерної організації є:

- розробка стратегії кластерного об'єднання;
- розвиток кооперації між підприємствами членами кластеру;
- вихід на нові ринки та їх освоєння;
- розвиток технологічного трансферу;
- налагодження взаємодії з іншими кластерними структурами та галузями;
- презентація діяльності кластерного об'єднання;
- інтернаціоналізація та вихід на зовнішні економічні ринки.

Функції правління в кластерній організації та досягнення поставлених завдань реалізуються кластерним менеджментом. Менеджерський склад та персонал кластеру як і саме функціонування кластерної організації фінансується через членські внески всіх учасників кластерного об'єднання. Основними функціями кластерного менеджменту є :

- побудова довірчих відносин між членами кластеру, державними регіональними органами та іншими кластерами та економічними структурами;
- організація функціонування кластерної структури;
- організація взаємодії між всіма учасниками кластеру;
- координація та підтримка провідних проектів: пошук ресурсів, пошук джерел фінансування;

- координація роботи з інноваційної діяльності, пошук та налагодження взаємозв'язків із необхідними інноваційними структурами та організаціями в середині кластеру, країни та за її межами;

- просування кластеру, його продукції, формування маркетингової політики;

- інформаційно-аналітичне забезпечення роботи кластеру;

- організація практичних заходів, виставок, презентацій;

- організація інформаційної підтримки, зв'язки із ЗМІ;

- вихід та робота на зовнішніх економічних ринках;

- адміністрування роботи кластерної організації – документообіг між підприємствами, підготовка планів, звітів і т.д. Розвиток кластерних організацій потребує інвестиційного та інфраструктурного забезпечення через функціонування структур, що сприяють розвитку кластерів - це державні органи, спілки, банки розвитку, фонди, громадські організації та ін.

Узагальнюючи досліджений досвід кластеризації провідних країн світу, можна зробити висновок, що найбільш близькою до України моделлю кластерного розвитку є інноваційно-регіональна модель промислового кластеру, оскільки вона максимально відповідає поставленим завданням та наявному промисловому та виробничому потенціалу нашої країни. Розроблена автором, інноваційно-регіональна модель промислового кластеру представлена на рис 3.3.

У формуванні та функціонуванні інноваційно-регіонального промислового кластеру основна роль належить трьом основним групам зацікавлених сторін та учасників. Першою групою виступають органи влади, представлені органами законодавчої влади, які приймають участь у процесі кластеризації не безпосередньо а через механізм нормативно-правового забезпечення, прийняття законодавчих актів, розпоряджень і постанов та концепцій, стратегії регіонального промислового та інноваційного розвитку.

Всі ці законодавчі акти формують наявне в країні нормативно-правове поле в рамках якого здійснюється процес кластеризації, і саме наявність цього нормативно-правового поля формує типологію кластерних утворень та їх спрямування. Так, відсутність у країні прийнятого Закону «Про кластери» та наявність прийнятого 21.06.2012 року Закону України «Про індустріальні парки», призвело до появи інноваційно-регіональних кластерів на базі індустріальних парків, як територій із особливим статусом інноваційної та промислової діяльності.

Рис 3. 3. Інноваційно-регіональна модель промислового кластеру

Джерело: складено автором

Безпосередню участь у процесі кластеризації як представники влади приймають Обласна державна адміністрація та органи місцевого

самоврядування, які зазвичай і виступають ініціаторами створення кластерів в рамках розробки та реалізації проектів та програм інноваційного та промислового розвитку регіонів. За сприяння відповідних органів державної обласної адміністрації та органів місцевого самоврядування конкретних міст та регіонів здійснюється формування проекту, концепції створення кластеру; пошук та опрацювання кластерних ініціатив; підбір зацікавлених сторін - потенційних учасників кластеру; пошук інвестиційних, кадрових, матеріальних ресурсів, приміщення та устаткування необхідних для формування управляючої структури кластеру, що буде здійснювати подальше його функціонування та координацію дій всіх учасників. Обласні органи державної влади та органи місцевого самоврядування є зацікавленими сторонами створення та розвитку кластерних структур, оскільки вони активують економічний розвиток регіону, створюють потужні промислові осередки взаємодіючих та взаємопов'язаних підприємств, що не тільки підвищує їх ефективність, а відповідно підвищує рівень фінансових надходжень до місцевого бюджету від їх діяльності, вони приймають активну участь у розбудові інфраструктури регіону, його суспільного життя, що підвищує рівень доходів та соціального захисту населення регіону та сприяє його стабільності та активному розвитку.

Учасниками від науки та освіти можуть виступати вищі технічні, технологічні навчальні заклади, що мають науково-технічну та технологічну базу необхідну для здійснення фундаментальних, прикладних досліджень та науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, на базі яких може бути здійснено створення новацій як нового наукового знання про технологію, продукцію чи процес, який далі після відповідних досліджень, в рамках співпраці із підприємствами виробниками в межах інноваційно-регіонального кластеру, може бути передано відповідним організаціям та підприємствам для тестування та підготовки та подальшого виробництва і комерціалізації інноваційного продукту чи впровадження інноваційного процесу на виробничих базах підприємств. Крім інноваційної та науково дослідної

діяльності ВНЗ як учасники кластеру мають визначальну роль як головні постачальники кваліфікованих якісних кадрових ресурсів необхідних підприємствам кластеру, що є важливим та визначним аспектом співпраці, в рамках якої проводиться не тільки навчання та працевлаштування випускників, але й профільне науково-технічне консультування, супроводження, інформаційно-аналітичне, технологічне забезпечення, а також підвищення рівня кваліфікації працюючого персоналу. Учасники від науки та освіти забезпечують учасників кластеру підприємств доступом до нових наукових знань як в країні так і за її межами, фільтрують та систематизують знання та технології, можливі та необхідні для впровадження в межах даних виробництв. Учасниками кластеру від науки виступають науково-дослідні інститути, наукові та проектні організації та установи, технічні та технологічні центри та освітні заклади.

Учасниками кластеру від промисловості виступають підприємства, що працюють в даній галузі чи сфері діяльності на певній території. Зазвичай одне або декілька потужних підприємств - формують ядро кластеру, до них приєднуються інші підприємства виробники регіону, що працюють в даний галузі.

Підприємства в кластері поділяються на три основні групи: підприємства постачальники засобів виробництва, сировини матеріалів та комплектуючих, постачальники послуг та підприємства підрядники, що виконують певні види робіт; другу групу складають підприємства виробники, що виконують роботи із виготовлення інноваційної та традиційної продукції що випускається підприємствами кластеру.

Третя група представляє підприємства, що реалізують дану продукцію на території країни, за її межами, збутовим мережам посередників та кінцевим покупцям. Вони ж забезпечують за необхідності гарантійне обслуговування та сервіс продукції, особливо коли це стосується обладнання.

В функціонуванні кластеру, особливо на етапах його формування, важливу роль відіграють галузеві об'єднання та асоціації виробників певної галузі, що діють на даній території, оскільки вони представляють інтереси потенційних учасників майбутнього кластеру і задіяні в налагодженні системи комунікацій та пошуку спільних сфер інтересів та шляхів їх реалізації через впровадження кластерних ініціатив, вони ж найчастіше першими лобіюють інтереси створення кластеру та кластерних ініціатив в органах державної влади на місцевому рівні, створюють діалог, формують ідею та надають їй перші поштовхи до практичної реалізації.

Також до кластеру входять підприємства, організації та структури, що формують його інфраструктуру та приймають участь в обслуговуванні та процесах фінансово-господарської, збутової діяльності підприємств учасників кластеру. Це фінансові установи - банки та фінансові компанії, як постачальники фінансових ресурсів та обслуговування операцій фінансово-господарської діяльності; транспортні та логістичні компанії та постачальники послуг комунікацій, зв'язку, програмного забезпечення, консультаційних та рекламних послуг та інші. Громадські об'єднання та організації не приймають безпосередньої участі у його функціонуванні, проте зазвичай мають вплив на формування суспільної думки при його започаткуванні та розвиток і відображають думки та очікування певних верств населення від впровадження та розвитку кластерних ініціатив.

Основні етапи формування інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру та забезпечення економічної безпеки цих етапів представлені на рис. 3.4.

На нашу думку, на першому етапі формування інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру, із метою забезпечення економічної безпеки та із метою акумулювання максимально повного об'єму інформації, що дозволить прийняти необхідні рішення, повинно бути проведено комплексне дослідження та аналіз передумов створення та майбутнього функціонування кластеру.

Рис 3.4. Забезпечення економічної безпеки основних етапів формування інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру

Джерело: розроблено автором

Дана позиція підтверджується тим, що проведене дослідження діючих інноваційних промислових кластерів «АгроБУМ», «Агротехніка» та інших

показало факт проведення таких попередніх досліджень, що стали фактологічною базою оцінки стану даного ринку та регіону майбутнього базування кластеру та опрацювання проектів майбутніх рішень, щодо напрямів та перспектив створення кластеру.

На цьому етапі здійснюється дослідження існуючого фактичного стану ринку даної продукції та перспективи його подальшого розвитку, поширення, поглиблення та ін. та здійснюється дослідження наявного промислового, науково-технічного, потенціалу регіону, а також аналіз наявності та стану його природних, сировинних, фінансових, кадрових, інтелектуальних ресурсів; проводиться дослідження інноваційного потенціалу, наявності та розвиненості інноваційної інфраструктури, технопарків, бізнес-інкубаторів, індустриальних парків, науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів технічного, технологічного спрямування, що розробляють інновації та можуть стати основою кластерної трансформації промисловості регіону, навколо нової інноваційної продукції; організації, що здійснюють продукування процесних та продуктових інновацій та нові технологічні зрушення у промисловості.

Даний аналіз дає можливість визначити основні перспективні напрямки інноваційно-промислового співробітництва, навколо яких і формується кластер, саме вони є пріоритетними стратегічними напрямками для економічного інноваційного та промислового розвитку регіону, та інноваційною основою стратегії розвитку регіону. Стратегічними для регіону є напрями, що дозволяють значно підняти техніко-технологічний рівень виробництва та конкурентоспроможність продукції кластерів і відповідно не тільки покращити позиції на внутрішньому ринку, але й вийти за його межі. Далі, на цьому етапі, здійснюється відбір, визначення підприємств та структур, що можуть бути потенційними учасниками кластеру та здійснюється аналіз їхнього фінансово-економічного стану, наявності відповідного інноваційного, технологічного та промислового потенціалу. Заключною частиною етапу є формування концептуальних засад створення та розвитку кластеру.

Другий етап формування інноваційно-регіональної моделі кластерного розвитку є етапом, в рамках якого відбувається формалізація та опрацювання кластерної ініціативи. На цьому етапі визначаються основні засади створення кластеру та принципи, відповідно до яких він буде функціонувати; здійснюється проведення переговорів та остаточне узгодження, визначення фактичних учасників кластеру з укладанням необхідної для цього договірної документації (угод про співробітництво, меморандуму про участь, договору про наміри чи інших документів); розробляється основний, базовий пакет документів, що є основою створення кластеру та регламентує всі базові положення його функціонування; здійснюється опрацювання та узгодження базових положень механізму взаємодії між учасниками в межах кластеру та між учасниками кластеру та контрагентами зовнішнього середовища, ринку регіону, за межами регіону. Результатом здійснення робіт даного етапу є формування інноваційно-економічної програми розвитку кластеру, що має безпосередній зв'язок і в свою чергу може виступати основою формування інноваційної економічної та соціальної програм розвитку даного регіону.

На третьому етапі формування інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру здійснюється створення організаційної структури кластеру, що найчастіше представлена окремою організаційною структурою - управляючою компанією, що проходить державну реєстрацію, має орган управління у вигляді Ради управління або Експертно-координаційної ради та необхідний штат співробітників. В Раду управління кластеру входять представники органів обласної та місцевої влади, що започатковували кластерну ініціативу та здійснюють їх подальшу підтримку, представники (керівники підприємств та структур) підприємств, що є промислово-виробничим ядром кластеру, представники від вищих навчальних закладів чи наукових установ, що представляють інноваційно-технологічну сферу співробітництва та керівники інших підприємств, безпосередніх учасників кластеру. Із членів Ради управління вибирається Президія Ради управління

кластером, її голова та замісники із науки, виробництва та органів місцевого управління. Рада управління кластеру затверджує концепцію кластеру, вирішує питання векторів розвитку кластеру а також узгоджує економічні інтереси та механізми координації дій всіх учасників кластеру. Основними завдання Ради управління кластером є визначення стратегії інноваційно-регіонального промислового кластеру, визначення пріоритетів і напрямків взаємодії та стратегічного партнерства між учасниками в межах кластеру, визначення напрямів перспективних інноваційних науково-технологічних досліджень для розробки, подальшого впровадження та реалізації інновацій учасниками кластеру, налагодження механізму співробітництва між всіма основними кластероутворюючими сторонами: владою, наукою та промисловістю; формування єдиної системи інформаційно-аналітичного забезпечення та комунікацій в межах кластеру; затвердження організаційної структури кластеру; затвердження механізму взаємодії в межах кластеру та із зовнішніми контрагентами; затвердження концептуальних засад політики кластеру щодо просування своєї продукції на внутрішньому та на зовнішніх економічних ринках. Із метою реалізації завдань з даного етапу здійснюється розробка організаційної структури кластеру, визначають всі функціональні одиниці: підрозділи, департаменти, відділи чи окремих спеціалістів, що будуть складати структуру кластеру, відповідно до цього розробляється штатний розпис, визначають та затверджують обов'язки та функції співробітників управляючої компанії.

Наступним кроком на цьому етапі здійснюється формування системи управління кластером, визначають функції управління, взаємозв'язки та бізнес-процеси між функціональними підрозділами, обмін інформацією та інформаційно-аналітичне забезпечення, відбувається фактичне формування механізму управління, що включає методи, заходи та засоби управління. Здійснюється розробка внутрішньої нормативно-правової документації що включає Положення, інструкції, накази, розпорядження, договори, контракти та

іншу внутрішню документацію необхідну для ефективного функціонування кластеру, управляючої компанії і її функціональних підрозділів, взаємозв'язку підприємств та організацій учасників кластеру і взаємодії кластеру та його структур із зовнішніми контрагентами. Формування комунікаційних зв'язків між учасниками кластеру визначає налагодження необхідних для роботи комунікацій, що включають внутрішній документообіг та рух: інформації, фінансових ресурсів, матеріальних ресурсів та розбудову бізнес процесів, що забезпечують роботу кластерного утворення та співпрацю між підприємствами, як єдиною господарською структурою.

На четвертому етапі формування інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру починається безпосередня реалізація кластерних ініціатив - фактична робота кластерного утворення. В рамках цього етапу здійснюється відбір потенційних інноваційних продуктів, ідей, ініціатив, що розробляються формуються науковими установами та оцінюється можливість та економічна доцільність їх подальшої розробки і реалізації як продукції кластеру; відбираються найбільш ефективні стратегічно важливі проекти та оцінюються перспективи їх спільного випуску. Здійснюється спільне дослідження ринку та напрямків його розвитку для визначення перспектив розширення чи поглиблення ринку та вихід на нові ринки, як в межах країни так і на міжнародні ринки збуту. Наступним кроком формуються спільні виробничі програми із випуску визначених інноваційних продуктів, формуються бізнес-процеси виробничої та технологічної взаємодії у постачанні сировиною, матеріалами та комплектуючими, необхідними для виробництва, етапів виробництва та системами просування та реалізації продукції. Відповідно до цього наступними кроками є формування спільної для учасників кластеру, як єдиної виробничої системи структури логістики, формування спільних програм просування продукції, його маркетингу та збуту, розбудова збутових мереж, розробка та затвердження рекламної компанії, робота та налагодження контактів, узгодження та підписання необхідної документації із

зовнішніми збутовими мережами в країні та за її межами. Заключним кроком даного етапу є пошук джерел та залучення додаткових інвестиційних ресурсів, необхідних для розширення, розвиток кластерних ініціатив та впровадження нових інноваційних проектів та програм.

П'ятий етап - етап моніторингу ефективності роботи кластеру є доцільним та необхідним, оскільки дозволяє в режимі постійного спостереження за кластерною структурою визначити показники ефективності їх функціонування та на основі отриманих даних ініціювати зміни. На даному етапі здійснюється моніторинг показників ефективності функціонування кластеру та визначається інноваційний, економічний, соціальний та суспільний ефект як безпосередньо для кластеру, підприємств та організацій, що входять до його складу так і для суспільства, соціально-економічного розвитку регіону. Даний етап має включати також моніторинг стану економічної безпеки процесу кластеризації промисловості за відповідними показниками інноваційної, виробничо-технологічної, інформаційної, інтеграційно-координаційної та інших складових економічної безпеки. За результатами отриманих даних процесу моніторингу, за необхідності ініціюється внесення коректив до концепції кластеру, стратегії функціонування кластеру та векторів його розвитку і зміни в плануванні роботи кластеру на стратегічному і тактичному рівнях.

Забезпечення економічної безпеки процесу кластеризації за основними етапами створення інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру передбачає наступне: організацію інформаційно-аналітичного забезпечення на етапі дослідження та аналізу передумов створення кластеру; забезпечення безпеки, розробки, укладання внутрішніх угод, документації, забезпечення кадрової, інформаційної, інтеграційно-координаційної безпеки на етапі формалізації та опрацювання кластерної ініціативи; забезпечення інформаційної, правової, кадрової, інтеграційно-координаційної безпеки на етапі створення організаційної структури кластеру; забезпечення інноваційної,

виробничо-технологічної безпеки, інформаційної, інтеграційно-координаційної, інвестиційної безпеки на етапі початку роботи та подальшого функціонування кластеру; та забезпечення інформаційної, інтеграційно-координаційної, інвестиційної безпеки у процесі моніторингу ефективності подальшого функціонування кластеру.

Дослідження процесу кластеризації економіки країни із формуванням моделі кластеризації, що могла б стати основою нової вітчизняної Державної стратегії економічного розвитку невід’ємно пов’язано із станом та рівнем економічної безпеки країни та її підприємств, і відповідно має будуватися і розглядатися у контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Факторами, що активують процеси формування інноваційно-регіональної модель промислового кластеру є:

- Наявність природних ресурсів, джерела яких зосереджені у певних регіонах.
- Наявність базових, потужних, добувних переробних виробництв – промисловості в регіонах зосередження природних ресурсів.
- Потенціал науково-дослідної інноваційної діяльності, існуючі наукові школи, кадрові ресурси, технічна база, що потребують оновлення та модернізації відповідно до сьогоденних запитів, проте є зформованими осередками інноваційної діяльності, історія яких сягає десятиліть.
- Наявність у країні унікальних промислових технологічних розробок та напрацювань.
- Наявність у країні освітньої бази для підготовки наукових та кваліфікованих кадрів для розвитку промисловості.
- Наявність технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів як осередків процесів кооперації науки та бізнесу.
- Наявність значної частини підприємств малого та середнього бізнесу, що можуть долучитися до процесу промислової кооперації та формувати кластери.

- Вигідне географічне розташування країни як центру Європи на перетині значної кількості логістичних шляхів та мереж.

- Природні процеси регіоналізації та спеціалізації окремих регіонів країни на веденні певних видів економічної діяльності.

Формування кластерної моделі розвитку країни невід’ємно пов’язано із станом та рівнем макроекономічної складової економічної безпеки країни, що відображає стан економічного розвитку країни за макропоказниками, виробничої складової, яка відображає стан виробництва у країні, його техніко-технологічний розвиток, потужність, розвиненість.

Факторами, що негативно впливають на формування процесу кластеризації країни та є водночас загрозами економічної безпеки країни можна визначити:

- відсутність на сьогодні єдиної державної стратегії економічного розвитку, що формувалася б на засадах моделі кластерного розвитку;
- відсутність нормативно-правової бази процесів кластеризації економіки країни;
- відсутність механізму кластеризації економіки країни;
- не зформованість інституційного забезпечення процесу кластеризації;
- відсутність державної політики у визначенні пріоритетних напрямків розвитку економіки що можуть бути основою стратегії кластеризації;
- відсутність механізмів державної підтримки та стимулювання процесів кластерного розвитку економіки країни;
- відсутність державної підтримки просування вітчизняного промислової продукції на міжнародні ринки;
- відтік кваліфікованих та наукових кадрів за кордон, висока динаміка та рівень міграції;
- відсутність економічних стимулів до об’єднання економіки, розвитку кооперації та економічних зв’язків;

- недостатній сучасний рівень техніко-технологічної бази вітчизняних підприємств;
- слабка активність інноваційної діяльності, проведення фундаментальних та прикладних досліджень;
- фактична відсутність комерціалізації стратегічних інновацій;
- відсутність державної підтримки у фінансуванні інноваційної діяльності;
- не розвиненість у країні інститутів економічного партнерства;
- відсутність у країні механізмів венчурного фінансування;
- слабка активність розробки та реалізації інноваційно-інвестиційних проектів;
- відсутність інвестицій та висока ціна кредитних ресурсів;
- недостатній розвиток інфраструктури мереж, систем необхідних для оптимізації комунікаційних зв'язків між економічними суб'єктами;
- низький рівень конкурентоспроможності продукції на зовнішніх економічних ринках;
- імпортозалежність вітчизняного виробництва;
- недостатній рівень консолідації, мотивації та активності бізнесу;
- недостатній рівень розвитку економічних зв'язків;
- негативна динаміка розвитку внутрішнього економічного ринку країни;
- падіння об'ємів споживання внутрішнього ринку внаслідок зниження добробуту та доходів населення.

Всі ці фактори є загрозами макроекономічної, інноваційної, інвестиційної, виробничої, демографічної, соціальної та інших складових економічної безпеки країни. Відповідно до цього питання формування процесу кластеризації економіки країни доцільно розглядати, вивчати та формувати у контексті забезпечення економічної безпеки країни.

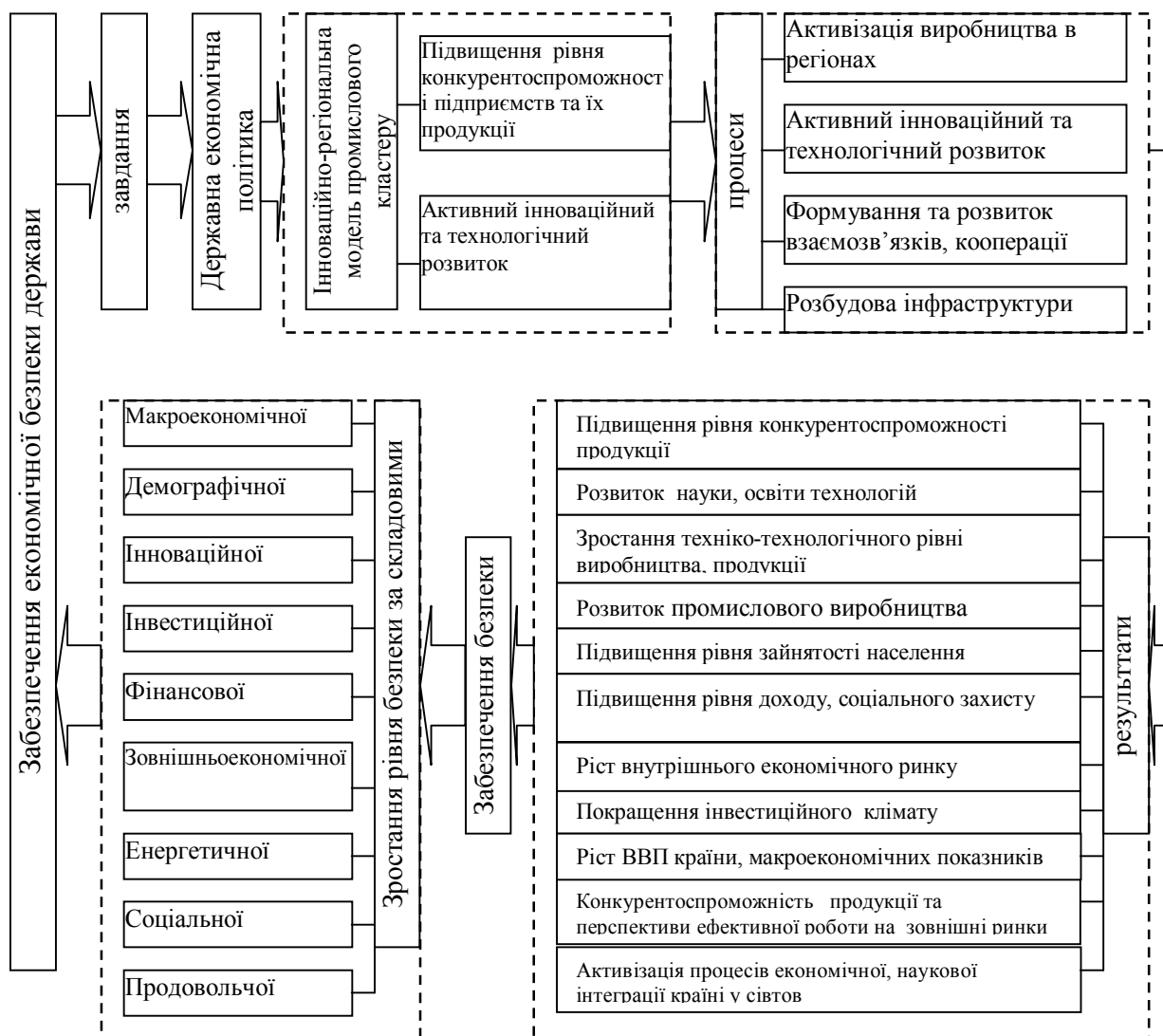

Рис. 3.5. Зв'язок процесу провадження інноваційно-регіональної моделі кластерного розвитку та забезпечення економічної безпеки держави

Джерело: розроблено автором

На рисунку 3.5 показано зв'язок впровадження процесу кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави.

Завданнями забезпечення економічної безпеки держави є забезпечення сталого економічного розвитку країни із ефективним використанням всіх наявних економічних ресурсів та забезпечення безпеки за всіма її складовими.

Для реалізації завдань економічного розвитку країни та забезпечення її економічної безпеки приймається та реалізується державна економічна

політика. Відповідно до імплементації кращого світового економічного досвіду розбудову державної економічної політики доцільно проводити із застосуванням кластерного підходу.

Інноваційно-регіональна модель промислового кластеру спрямована на підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств та їх продукції і активний інноваційний та технологічний розвиток та є основою кластерної політики.

Впровадження державної економічної кластерної політики стимулює процеси активізації виробництва в регіонах країни та регіонального розвитку, активує інноваційний та технологічний розвиток, розробку та впровадження інновацій, формування та розвиток взаємозв'язків кооперації між підприємствами в межах кластерів, галузей, регіонів та міжрегіональному співробітництва, сприяння розбудові інфраструктури, шляхів, систем, мереж комунікацій, необхідних для промислового, інноваційного, суспільного розвитку, реалізації їх кластерних ініціатив та інші процеси.

Результатами цих процесів є підвищення рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому та міжнародних економічних ринках, активний розвиток науки, освіти, технологій, зростання техніко-технологічного рівня виробництва вітчизняної продукції, її якості та технологічності, стимулювання розвитку промислового виробництва в різних регіонах з визначеною відповідно до кластерної моделі розвитку спеціалізацією, відповідно розвиток виробництв та його масштабів призведе до підвищення рівня зайнятості населення в регіонах, в тому числі і депресивних, зменшення рівня безробіття, зменшення відтоку кваліфікованих кадрових ресурсів за кордон, дасть можливість працівникам отримувати достойну оплату своєї праці, що в свою чергу призведе до підвищення рівня доходу та загалом соціального захисту населення, адже збільшить видатки на соціальні потреби: освіту, медицину, соціальний захист теж збільшиться відповідно до збільшення дохідної частити державного та місцевого бюджетів. Ріст життя населення

дасть можливість купувати більше якісніших товарів та активує позиції внутрішнього ринку країни, в свою чергу ріст внутрішнього ринку окреслить більш перспективні позиції для роботи на ньому інвесторів та активує інвестиційну діяльність як із внутрішніх так і із зовнішніми джерелами інвестування.

Покращення внутрішніх економічних показників призведе до зростання ВВП країни, макроекономічних показників, підвищить рівень конкурентоспроможності продукції, відкриє нові перспективи для інвестиційної діяльності. Покращення інвестиційного клімату стимулюватиме зростання іміджу України на міжнародній арені, сприятиме просуванню продукції вітчизняного виробництва на міжнародні ринки та сприятиме прискоренню інтеграції країни у світове співтовариство активує міжнародне економічне, освітнє, наукове та культурне співробітництво країни та її позиції на світовій арені. Всі ці зазначені фактори в свою чергу мають безпосередній вплив на складові і показники економічної безпеки країни та їх рівень і призводять до зростання рівня макроекономічної, інвестиційної, інноваційної, виробничої, демографічної, соціальної та інших видів безпеки.

3.2.Розробка моделі оцінювання безпеки процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави

Економічний розвиток та підвищення виробничої та інноваційної активності промислових підприємств можливе за умови впровадження нових організаційно-управлінських механізмів, спрямованих на стимулювання продуктивної діяльності вітчизняних підприємств, розробку та впровадження інновацій, високотехнологічних виробництв, розвиток кооперації, та економічного співробітництва, створення замкнених виробничих ланцюгів із високим рівнем ефективності.

Кластерний підхід є одним із найбільш ефективних засобів організації промислового виробництва, що здатен об'єднати та оптимізувати ресурси, інновації, технології та можливості окремих підприємств в потужний виробничо-інноваційний комплекс, стратегічний для країни як на внутрішньому так і на зовнішніх економічних ринках.

Водночас, на процес кластеризації в забезпеченні економічної безпеки держави посилено діють небезпеки та загрози, які необхідно ідентифікувати із метою розробки та застосування дієвих механізмів їх нейтралізації.

Моделювання підходів до оцінювання безпеки процесів кластеризації здійснюється на основі вивчення та адаптації провідних наукових моделей та методів дослідження процесу кластеризації промисловості як такої та провідних методик дослідження економічної безпеки держави, адаптації даних методів відносно предмету даного дослідження та формування на їх основі нової моделі, що дозволила б оцінити економічну безпеку процесу кластеризації, визначити основні складові та показники економічної безпеки процесу кластеризації та рівень, інтегральний індекс економічної безпеки даного процесу.

Наукові дослідження проблематики формування та функціонування промислових кластерів досліджені у працях провідних світових вчених які започаткували базис, що розкриває сутність поняття кластеру та процесу кластеризації економіки як рушійної сили її промислового, регіонального та інноваційного розвитку та визначають напрями подальших наукових досліджень на основі визначених передумов, факторів та векторів розвитку.

Так у працях А. Маршалла, що першим окреслив кластер як економічне явище та як процес концентрації промислових підприємств в певних промислових регіонах країн, визначено три основні переваги для підприємств, що входять до кластеру: ефективний обмін досвідом та інноваціями, спеціалізація постачальників та формування ефективного ринку праці із значною кількістю робітників та роботодавців. М. Портер дослідивши поняття

кластеру у його сучасному розумінні визначив кластери як географічно сконцентровані групи взаємопов'язаних компаній у відповідних галузях та визначив концептуальні засади промислово-інноваційного кластеру. Створена М. Портером модель конкурентних переваг «diamond» [206] визначає основні фактори детермінанти, що є рушійною силою кластеру та мікроекономічному рівні. Відповідно до цієї моделі конкурентні переваги кластерів базуються на доступності та наявності значної кількості факторів виробництва, що в процесі взаємозалежних відносин та взаємодії є рушійною силою кластеру. За моделлю конкурентних переваг М. Портера основними її складовими є факторні умови - наявні ресурси, кваліфікована робоча сила, науково-інноваційний потенціал, капітал та інші фактори, що є основою розвитку підприємства; умови попиту – визначення попиту на внутрішньому ринку його розвиток; третім фактором наявність - суміжних та обслуговуючих галузей, що здатні розвивати та підтримувати конкурентні переваги а саме дослідні центри та навчальні заклади, логістичні компанії і т.д.; та такі складові як стратегія, структура та менеджмент підприємства. Окрім основних виділено дві додаткові складові: випадок, неконтрольовані події та державну політику.

У 2002 році Г. Етцковичем було розроблено модель конкурентних переваг компанії, що отримала назву «потрійної спіралі» [234]. В даній моделі поєднано такі основні складові як: компанії, галузі та їх поєднання; місцеву та регіональну владу як учасника кластеру, що є відповідальним за його формування та розробку програм регіонального розвитку; дослідження, розробки у сфері освіти – як базису розвитку інноваційних технологій необхідних для формування кластеру. Згідно даної моделі передумовою ефективного функціонування кластеру є наявність трьох визначених детермінант та ефективне співробітництво між ними.

Модель складових та показників економічної безпеки процесу кластеризації промисловості будується із застосуванням концептуальних засад моделей конкурентних переваг Г. Етцковича та М. Портера. Метою розробки

моделі складових економічної безпеки процесу кластеризації промисловості є формування концептуальних засад діагностики небезпек та загроз процесу кластеризації промисловості країни та розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки процесу кластеризації. Модель визначення економічної безпеки процесу кластеризації промисловості представлена на рис 3.6.

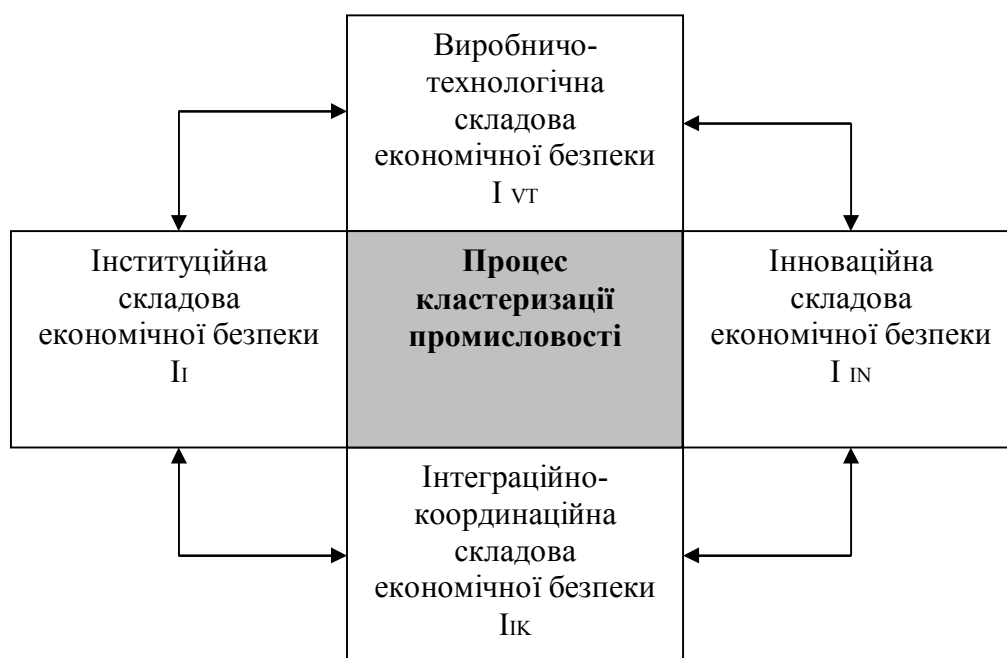

Рис. 3.6. Модель розрахунку рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості.

Джерело: розроблено автором

Основними базовими складовими моделі визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості є такі складові- як інституційна, виробничо-технологічна, інноваційна та інтеграційно-координаційна складові економічної безпеки.

Інституційна складова економічної безпеки процесу кластеризації являє собою вплив держави та державної промислової та кластерної політики на процес формування та функціонування кластерів та економічну безпеку процесу кластеризації і визначає вплив макроекономічних, інституційних факторів, факторів державної регуляторної політики на розвиток промисловості загалом та процес кластеризації вітчизняної економіки зокрема.

Показниками інституційної складової економічної безпеки виступають такі показники як: наявність та сформованість кластерної промислової політики країни, сформованість нормативно-правової основи кластерного розвитку економіки, відповідність діючої нормативно-правової бази, рівень сприяння державної та місцевої влади процесу кластеризації, наявність та узгодженість програм чи проектів кластерного розвитку промисловості регіону, рівень державного фінансування програм у сфері розвитку процесу кластеризації промисловості, рівень інвестиційного забезпечення, інвестиційний клімат у країні, стан та розвиток внутрішнього ринку, розвиток міжнародного співробітництва та рівень державного сприяння виходу підприємств на зовнішні економічні ринки, рівень тінізації економіки, стан та розвиненість фондового ринку, розвиненість механізмів венчурного фінансування, стан та розвиток інфраструктури регіону.

Виробничо-технологічна складова економічної безпеки являє собою показники розвитку внутрішнього техніко-технологічного потенціалу промислових підприємств, стану їх технічної виробничої бази – основних фондів, технології та технологічних процесів, налагодження роботи із постачальниками, забезпеченістю виробничого процесу сировиною та матеріалами, енергетичними ресурсами, забезпеченість кадровими ресурсами та їх готовність до спільної роботи із іншими суб'єктами процесу кластеризації в рамках кластерного утворення. До основних показників, що формують виробничу-технологічну складову належать: рівень матеріально-технічної бази, рівень технологічного потенціалу, ефективність та завантаженість виробничих потужностей, використання сучасних форм та методів організації виробництва, рівень забезпечення енергоносіями, рівень співпраці із постачальниками сировини, матеріалів, комплектуючих, наявність постійних постачальників, рівень розвитку кооперації промислового виробництва, рівень співпраці із збутовими організаціями для реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках, налагодження постійних комунікаційних фінансово-

господарських зв'язків із іншими суб'єктами господарювання в межах регіону, галузі, рівень кадрового забезпечення, рівень фінансового забезпечення.

Інноваційна складова економічної безпеки процесу кластеризації промисловості визначає стан та рівень інноваційного розвитку підприємств та інноваційних технологій, що використовуються кластерними об'єднаннями у процесі кластеризації для забезпечення активізації діяльності кластеру. Це в першу чергу розробка та впровадження інноваційних проектів та програм розвитку, розробка та впровадження радикальних продуктових, інноваційних процесів, що суттєво змінюють виробництво і технології та здатні забезпечити конкурентоспроможність продукції промислового кластеру як на внутрішньому так і на зовнішніх економічних ринках. Інноваційність процесу кластеризації промисловості та конкурентоспроможність продукції є невід'ємними складовими процесу формування та розбудови інноваційних промислових кластерів.

Показниками інноваційної складової процесу кластеризації є такі показники як: рівень техніко-технологічного розвитку промислових підприємств, розробка та впровадження інноваційних проектів, програм, участь у проведенні фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР, активність зв'язків із науково дослідними інститутами, лабораторіями, наявність галузевих науково-дослідних інститутів, рівень фінансування інноваційної діяльності в регіоні, рівень високотехнологічності виробництва, рівень застосування новітніх комп'ютерних та комунікаційних технологій, пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва, рівень видатків на науково-дослідні роботи, наявність спеціалістів для виконання науково-технічних робіт, питома вага підприємств, які впроваджують інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону, питома вага підприємств, що упроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону та ін.

Інтеграційно-координаційна складова є забезпечувальною складовою, яка визначає безпеку взаємодії та інтеграції промислових кластероутворюючих

підприємств а також підприємств малого та середнього бізнесу, науково-дослідних інститутів, інноваційних центрів, підприємств та організацій інноваційної, логістичної інфраструктури та координацію їх дій в межах одного промислового кластеру із метою забезпечення безпеки його ефективної виробничої, інноваційної та збутової діяльності як на внутрішньому так і на зовнішніх ринках.

Інтеграційно-координаційна складова визначається наступними показниками: рівень розвитку взаємозв'язків між промисловим підприємством та науково-дослідними інститутами, інноваційними структурами, активність взаємодії між промисловими підприємствами та організаціями, що розробляють інновації, розвиток інфраструктури, стан та рівень інформаційно-аналітичного забезпечення процесу кластеризації, готовність суб'єктів господарювання всіх видів до процесу кластеризації, фінансово – господарська доцільність об'єднання в межах кластеру, наявність єдиного органу – управляючої компанії, готовність до формування єдиного органу управління кластером, наявність управлінських кадрів та фахівців необхідних для здійснення координаційної діяльності в межах кластеру, готовність до спільної участі в розробці та реалізації інноваційних проектів та промислового випуску інноваційних продуктів, рівень співпраці з місцевою владою, рівень використання зовнішніх знань, технологій, рівень підтримки процесу кластеризації місцевими органами влади, рівень підтримки процесу кластеризації громадою та суспільством, рівень комунікаційних зв'язків, технологій та програмного забезпечення, активність участі у розробці та реалізації спільних маркетингових компаній із просування продукції на внутрішніх та на зовнішніх ринках.

Алгоритм формування та впровадження моделі визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості країни зображено на рис.3.7.

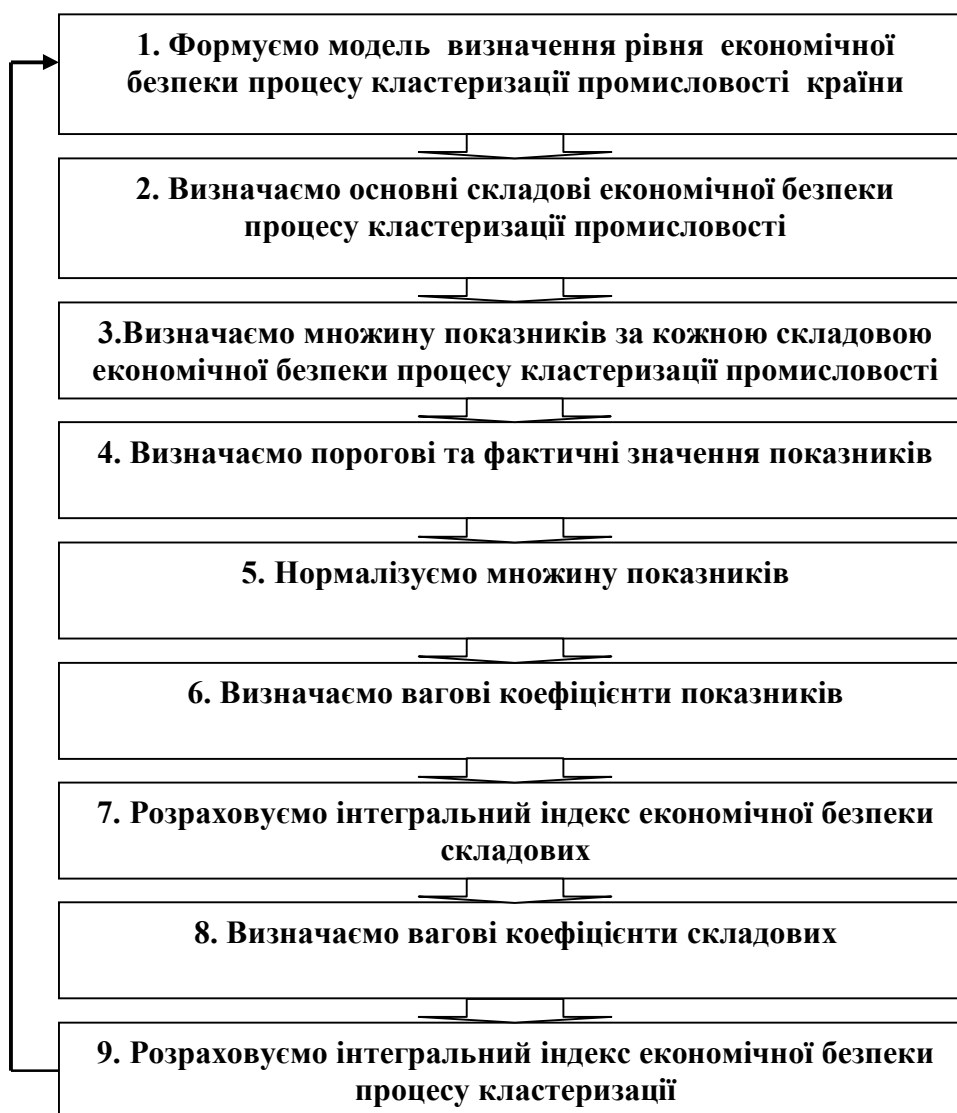

Рис. 3.7. Алгоритм формування та впровадження моделі визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості держави

Джерело: розроблено автором

Методологічною основою оцінки рівня економічної безпеки та розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки процесу кластеризації є затверджена Методика розрахунку рівня економічної безпеки держави [165]. Методика включає визначені формули розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, алгоритм процесу розрахунку та відповідний діапазон оцінки визначених результатів.

Згідно до даної Методики, інтегральний індикатор економічної безпеки моделі економічної безпеки процесу кластеризації промисловості країни розраховується за етапами представленими на рис. 3.7.

Відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки нормалізуємо вибрані показники.

Нормування показників здійснюється за формулою (3.1):

$$Z_{ijI} = \begin{cases} \frac{x_{ij}}{x_{onm}} - \text{якщо показник є стимулятором,} \\ \frac{x_{onm}}{x_{ij}} - \text{якщо показник є де-стимулятором,} \\ Z_{ijI} = 1 \text{ при } x_{ij} = x_{onm}, \end{cases} \quad (3.1)$$

де x_{ij} – значення показника, x_{onm} – порогові значення показника.

Порогові значення для нормування показників наведені у таблицях.

Розрахунок інтегрального індексу за кожною складовою економічної безпеки процесу кластеризації визначається формулою (3.2):

$$I_{j1} = \sum \alpha_{ij} \times Z_{ij1}, \quad (3.2)$$

де α_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають внесок i -го показника в інтегральний індекс економічної безпеки процесу кластеризації;

Z_{ij1} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij}

Методом експертної оцінки визначаємо вагові коефіцієнти кожного з показників за кожною складовою економічної безпеки процесу кластеризації.

Інтегральний індикатор економічної безпеки процесу кластеризації в цілому розраховується за формулою (3.3.):

$$I = \sum_j b_j \times I_j, \quad (3.3.)$$

де b_j – вагові коефіцієнти складових економічної безпеки процесу кластеризації.

Визначення вагових коефіцієнтів j -ї складової визначається N -м числом експертів, що прийняли участь у експертній оцінці та є результатом відношення сумарної кількості балів, що дали експерти, даній складовій до загальної суми балів. (3.4).

$$b_j = \frac{\sum_{n=1}^N S_{j n}}{\sum_{k=1}^M \sum_{n=1}^N S_{k n}}, \quad (3.4.)$$

де $S_{j n}$ – оцінка j -ї складової, що надав n -й експерт;

N – кількість задіяних у дослідженні експертів;

M – кількість показників чи складових економічної безпеки за для яких потрібно визначити вагові коефіцієнти.

Значення вагових коефіцієнтів b_j наведені у (табл. 3.2.)

Таблиця 3.1.

Значення вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки процесу кластеризації

Коеф.	Складові економічної безпеки	Значення вагового коефіцієнту
b 1	Інституційна складова економічної безпеки	0,255
b 2	Виробничо-технологічна складова економічної безпеки	0,256
b 3	Інноваційна складова економічної безпеки	0,244
b 4	Інтеграційно-координаційна складова економічної безпеки	0,245

Джерело: розраховано автором

Із метою проведення емпіричних досліджень та застосування даної розробленої автором моделі розрахунку рівня економічної безпеки процесу кластеризації здійснюємо розрахунок рівня економічної безпеки процесу

кластеризації дослідженого у підрозділі 2.2. діючого вітчизняного Кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново».

Відповідно до зазначених формул (3.2.) та вказаної методики, здійснюємо розрахунок індексу економічної безпеки за складовими економічної безпеки процесу кластеризації вище зазначених вітчизняних кластерів станом за 2015, 2016, 2017 роки. Розраховані нормалізовані показники інституційної складової та інших складових економічної безпеки кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново» представлено в таблицях 3.2., 3.3, 3.4, 3.5.

Таблиця 3.2.

Нормалізовані показники інституційної складової економічної безпеки кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Показники	Вага показника	2015	2016	2017	П опт
Наявність та сформованість кластерної промислової політики країни	0,098	0,5	0,6	0,7	100
Відповідність діючої нормативно правової бази	0,095	0,48	0,45	0,6	100
Наявність та узгодженість програм чи проектів кластерного розвитку промисловості регіону	0,081	0,2	0,3	0,3	100
Рівень сприяння державної та місцевої влади процесу кластеризації	0,084	0,2	0,3	0,3	100
Рівень державного фінансування програм у сфері розвитку процесу кластеризації промисловості	0,082	0	0	0	100
Рівень інвестиційного забезпечення, інвестиційний клімат у країні	0,082	0,4	0,55	0,6	100
Стан та розвиток внутрішнього ринку	0,081	0,5	0,55	0,6	100
Розвиток міжнародного співробітництва та рівень державного сприяння виходу підприємств на зовнішні економічні ринки	0,082	0,5	0,6	0,7	100
рівень тінізації економіки	0,081	0,5	0,6	0,7	100
стан та розвиненість фондового ринку	0,071	0,2	0,3	0,3	100
розвиненість механізмів венчурного фінансування	0,082	0,1	0,2	0,2	100
стан та розвиток інфраструктури регіону	0,081	0,6	0,7	0,8	100
Рівень економічної безпеки складової		0,3534	0,4329	0,4895	

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.3

Нормалізовані показники виробничо-технологічної складової економічної безпеки кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Показник	Вага показника	2015	2016	2017	Ivt опт
рівень матеріально-технічної бази	0,091	0,7	0,8	0,8	100
рівень технологічного потенціалу	0,091	0,8	0,7	0,7	100
ефективність та завантаженість виробничих потужностей	0,082	0,7	0,6	0,5	100
використання сучасних форм та методів організації виробництва	0,082	0,4	0,45	0,5	100
рівень забезпечення енергоносіями	0,081	0,7	0,7	0,7	100
рівень співпраці із постачальниками сировини матеріалів комплектуючих	0,083	0,8	0,8	0,85	100
наявність постійних постачальників	0,082	0,9	0,9	0,9	100
рівень розвитку кооперації промислового виробництва	0,082	0,5	0,6	0,7	100
рівень співпраці із збутовими організаціями для реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках	0,082	0,7	0,75	0,8	100
налагодження постійних комунікаційних фінансово-господарських зв'язків із іншими суб'єктами господарювання в межах регіону, галузі	0,081	0,3	0,4	0,5	100
рівень фінансового забезпечення	0,082	0,8	0,7	0,6	100
рівень кадрового забезпечення	0,081	0,8	0,8	0,8	100
Рівень економічної безпеки складової		0,6767	0,6848	0,69705	

Джерело: розроблено автором

Згідно застосованої методики отримані результати інтегрального індексу економічної безпеки знаходяться у діапазоні від 0 до 1 (100%), при цьому найвищі показники економічної безпеки показують результати від 0,8 до 1, стан від 0,5 до 0,8 вважається передкризовим, а нижче 0,5 - є кризовим

Таблиця 3.4.

Нормалізовані показники інтеграційно-координаційної складової економічної безпеки кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Показник	Вага показника	2015	2016	2017	Ік опт
Рівень розвитку взаємозв'язків між промисловим підприємством та науково дослідними інститутами	0,062	0,3	0,3	0,4	100
Рівень техніко-технологічного забезпечення процесу кластеризації	0,063	0,2	0,25	0,3	100
Рівень фінансового забезпечення процесу кластеризації	0,067	0,2	0,25	0,3	100
Рівень інформаційно-аналітичного забезпечення процесу кластеризації,	0,067	0,25	0,3	0,4	100
Готовність суб'єктів господарювання всіх видів до процесу кластеризації,	0,062	0,5	0,6	0,6	100
Рівень виробничої кооперації	0,063	0,5	0,6	0,7	100
фінансово – господарська доцільність до об'єднання в межах кластеру	0,059	0,7	0,8	0,8	100
наявність єдиного органу – управляючої компанії, готовність до формування єдиного органу управління кластером	0,059	0,3	0,4	0,4	100
наявність управлінських кадрів та фахівців необхідних для здійснення координаційної діяльності в межах кластеру	0,058	0,3	0,3	0,4	100
рівень співпраці з місцевою владою	0,058	0,4	0,5	0,5	100
рівень використання зовнішніх знань, технологій	0,061	0,2	0,3	0,3	100
рівень підтримки процесу кластеризації місцевими органами влади	0,065	0,4	0,5	0,5	100
розвиток інфраструктури,	0,064	0,4	0,5	0,6	100
рівень підтримки процесу кластеризації громадою та суспільством	0,065	0,4	0,6	0,6	100
рівень комунікаційних зв'язків та технологій та програмного забезпечення	0,064	0,7	0,8	0,8	100
активність участі у спільних маркетингових компаніях по просуванню продукції на внутрішніх та на зовнішніх ринках	0,063	0,5	0,6	0,6	100
Рівень економічної безпеки складової		0,3895	0,4742	0,5121	

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.5.

Нормалізовані показники інноваційної складової економічної безпеки кластеру
автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Показник	Вага показника	2015	2016	2017	Ін опт
рівень техніко-технологічного розвитку промислових підприємств	0,082	0,6	0,7	0,7	100
розробка та впровадження інноваційних проектів, програм	0,082	0,3	0,4	0,4	100
участь у проведенні фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР	0,081	0,2	0,2	0,2	100
активність зв'язків із науково дослідними інститутами, лабораторіями	0,072	0,3	0,3	0,3	100
наявність галузевих науково-дослідних інститутів	0,079	0,6	0,6	0,6	100
рівень фінансування інноваційної діяльності в регіоні	0,073	0,6	0,5	0,4	100
рівень технологічності виробництва	0,079	0,6	0,7	0,7	100
рівень застосування новітніх комп'ютерних та комунікаційних технологій	0,075	0,7	0,75	0,8	100
пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва	0,072	0,6	0,7	0,7	100
рівень видатків на науково-дослідні роботи, наявність спеціалістів для виконання науково-технічних робіт	0,078	0,3	0,35	0,4	100
питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,076	0,1	0,15	0,2	100
питома вага підприємств, що впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,075	0,1	0,15	0,2	100
частка реалізованої іннов. прод. в загальному об'ємі реалізованої іннов. прод. підприємств промисловості	0,076	0,1	0,15	0,2	100
Рівень економічної безпеки складової		0,392	0,4238	0,4317	

Джерело: розроблено автором

За даною застосованою методикою отримані результати інтегрального індексу економічної безпеки знаходяться у діапазоні від 0 до 1 (100%), при цьому найвищі показники економічної безпеки показують результати від 0,8 до 1, стан від 0,5 до 0,8 вважається передкризовим, а ніжче 0,5 - є кризовим.

Таблиця 3.6.

Індекси складових економічної безпеки кластеру автомобілебудування
«Індустріальний парк «Соломоново»

Складові	Вага складової	2015	2016	2017
Інституційна складова	0,255	0,3534	0,4329	0,4895
Виробничо-технологічна складова	0,256	0,6767	0,6848	0,6970
Інноваційна складова	0,244	0,3920	0,4238	0,4317
Інтеграційно-координаційна складова	0,245	0,38955	0,4742	0,5121

Джерело: розроблено автором

На рисунку 3.7. – сформовано графік, що дозволяє відобразити та зробити порівняльний аналіз загальних коефіцієнтів експертної оцінки блокових складових економічної безпеки процесу кластеризації

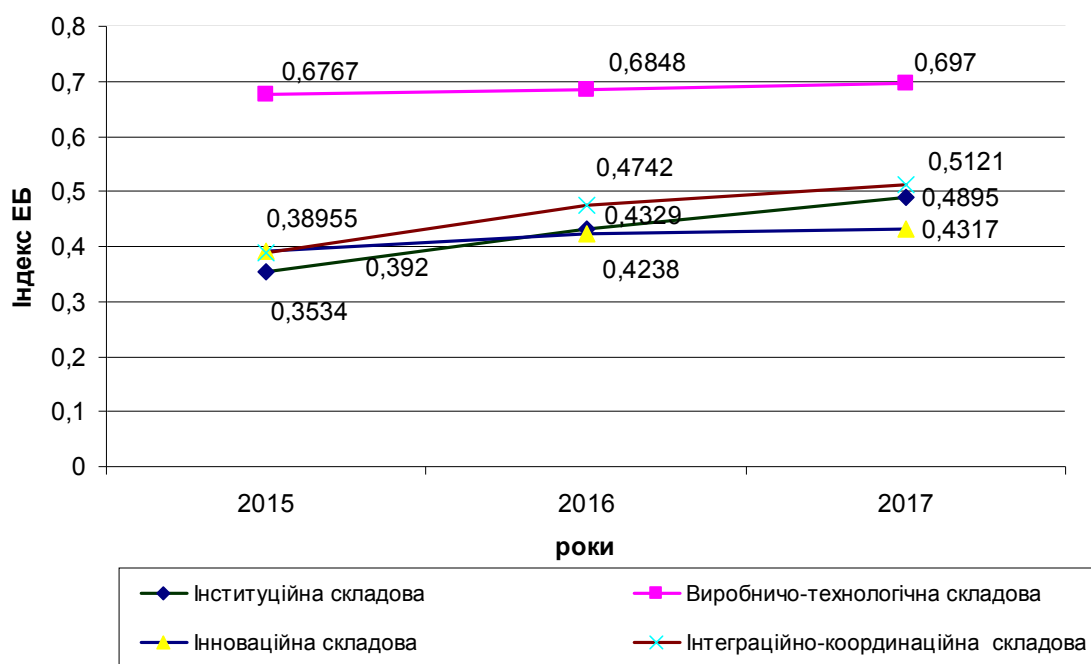

Рис. 3.8. Динаміка змін інтегрального індексу економічної безпеки за основними складовими економічної безпеки процесу кластеризації Кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.7.

Інтегральний Індекс економічної безпеки процесу кластеризації Кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Індекс безпеки	2015	2016	2017
Загальний індекс економічної безпеки процесу кластеризації Кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»	0,3590	0,5052	0,5340

Джерело: розроблено автором

Відповідно до наведеної методики та алгоритму розрахунку Інтегрального Індексу економічної безпеки процесу кластеризації Кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново», проводимо розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки Інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка», Харківської області, Кластеру сільськогосподарського машинобудування «АгроБУМ» м. Мелітополь, Запоріжжя, та Кластеру електронної промисловості на базі індустріального парку «Джейбіл» с. Розівка (Закарпаття).

Таблиця 3.8.

Індекси складових економічної безпеки Інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка», Харківська обл.

Складові економічної безпеки	Вага складової	2015	2016	2017
Інституційна складова	0,255	0,4453	0,5079	0,5899
Виробничо-технологічна складова	0,256	0,7557	0,8049	0,8431
Інноваційна складова	0,244	0,5228	0,5701	0,6200
Інтеграційно-координаційна складова	0,245	0,5946	0,6875	0,7572

Джерело: розроблено автором

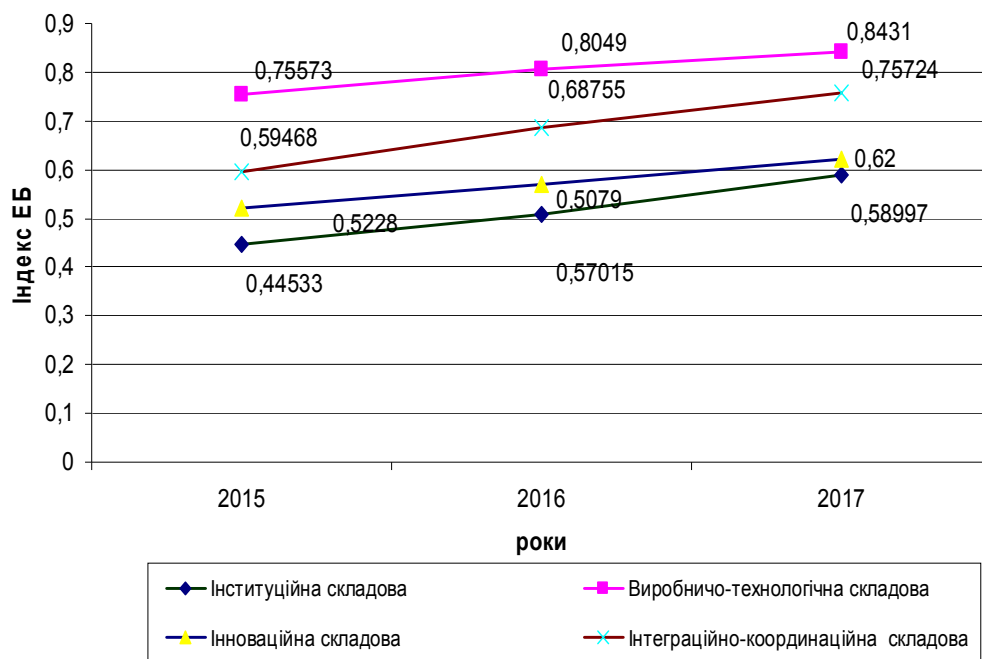

Рис. 3.9. Динаміка змін інтегрального індексу економічної безпеки за основними складовими економічної безпеки процесу кластеризації Інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка», Харківська обл.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.9.
Індекси складових економічної безпеки Кластеру сільськогосподарського машинобудування «АгроБУМ» м. Мелітополь, Запоріжжя

Складові економічної безпеки	Вага складової	2015	2016	2017
Інституційна складова	0,255	0,41355	0,47945	0,5241
Виробничо-технологічна складова	0,256	0,56715	0,6377	0,68825
Інноваційна складова	0,244	0,388	0,457	0,50745
Інтеграційно-координаційна складова	0,245	0,51018	0,59595	0,65692

Джерело: розроблено автором

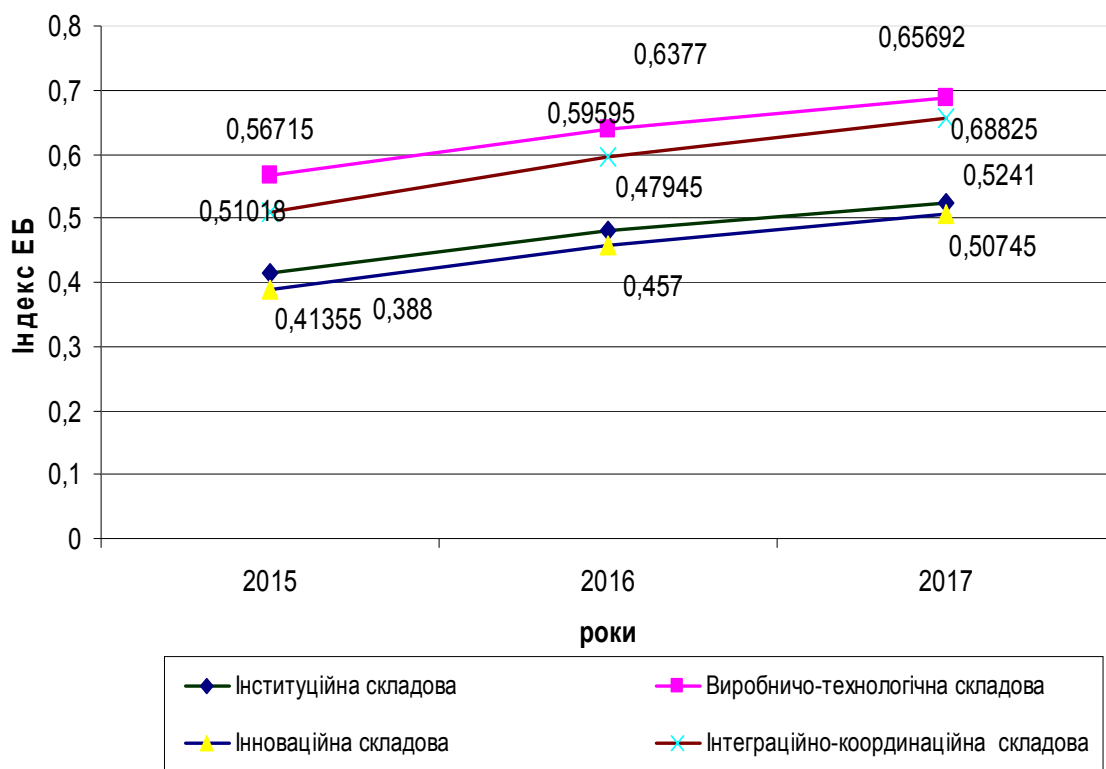

Рис. 3.10. Динаміка змін інтегрального індексу економічної безпеки за основними складовими економічної безпеки процесу кластеризації Кластеру сільськогосподарського машинобудування «АгроБУМ» м. Мелітополь, Запоріжжя

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.10.
Індекси складових економічної безпеки Кластеру електронної промисловості на базі індустріального парку с. Розівка, Закарпаття

Складові економічної безпеки	Вага складової	2015	2016	2017
Інституційна складова	0,255	0,43915	0,4881	0,52435
Виробничо-технологічна складова	0,256	0,63245	0,6738	0,74885
Інноваційна складова	0,244	0,53581	0,59595	0,6459
Інтеграційно-координаційної складова	0,245	0,5318	0,59745	0,6457

Джерело: розроблено автором

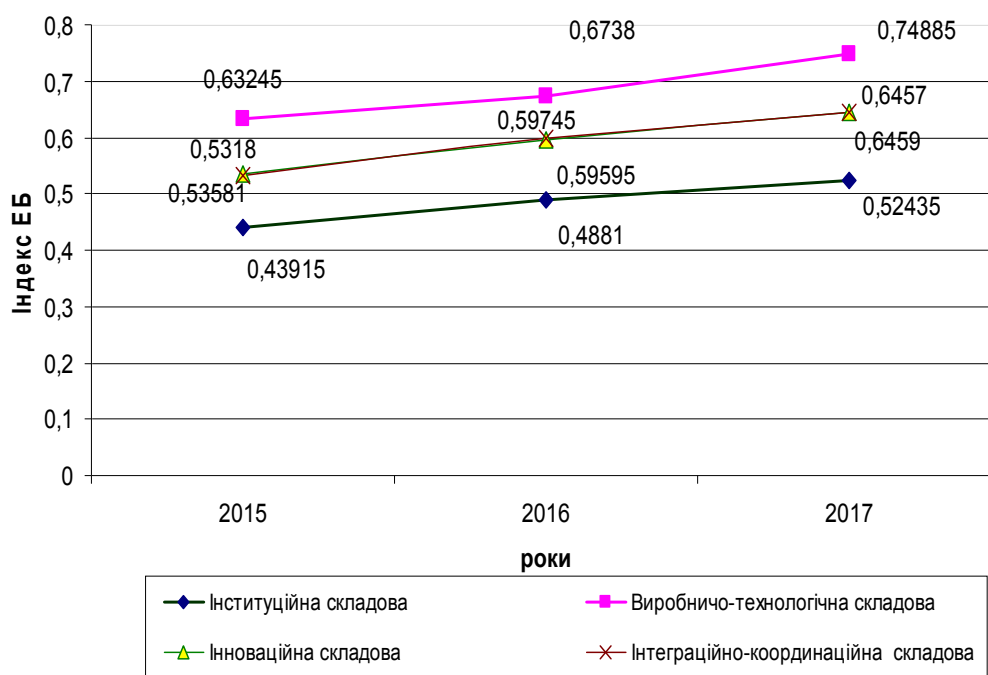

Рис. 3.11. Динаміка змін інтегрального індексу економічної безпеки за основними складовими економічної безпеки процесу кластеризації Кластеру електронної промисловості на базі індустріального парку с. Розівка, Закарпаття.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.11.

Загальні Індекси економічної безпеки Інноваційно-регіональних промислових кластерів в Україні

Загальний індекс економічної безпеки	2015р.	2016р.	2017р.
Кластер автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»	0,3590	0,5052	0,5340
Інноваційно-освітній кластер «Агротехніка», Харківська обл.	0,4345	0,6431	0,7030
Кластер сільськогосподарського машинобудування «АгроБУМ» м. Мелітополь, Запоріжжя	0,3453	0,5430	0,5946
Кластер електронної промисловості на базі індустріального парку с. Розівка (Закарпаття)	0,4046	0,5887	0,6412

Джерело: розроблено автором

В таблиці 3.11. розраховано та представлено інтегральний індекс економічної безпеки процесу кластеризації фактично діючих, та таких що

формуються, промислових інноваційно-регіональних кластерів, який дає можливість констатувати, що незважаючи на те, що інтегральні індекси економічної безпеки процесу кластеризації вітчизняних кластерів на протязі 2015 року – 2017 років показують позитивну динаміку та зростання (від 0,43 до 0,70 інноваційно-освітній кластер «Агротехніка») в середньому їх рівень залишається небезпечно низьким, (від 0,50 до 0,60), що говорить про відсутність у нашій країні активного процесу кластеризації економіки та значний вплив загроз економічної безпеки процесу кластеризації за всіма визначеними та дослідженим складовими, що потребує формування та впровадження кластерної політики, опрацювання напрямів та механізмів впровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.

3.3. Напрями формування та реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави

На основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень 2 розділу роботи та підрозділу 3.2. автором розроблено пропозиції щодо основних напрямків перспективного розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави, розроблено та запропоновано напрями формування та реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.

В сучасних економічних умовах, у світі, кластеризація є одним із провідних ефективних напрямів внутрішньої політики держави спрямованої на активний економічний розвиток регіонів та галузей у новій досконалій формі економічного інтегрованого співробітництва.

Основою економічної діяльності країни є її промислова політика, що окреслює вектори економічного розвитку та заходи держави спрямовані на

підтримку та розвиток конкретних секторів економіки і подолання існуючих структурних криз.

Дослідження провідного зарубіжного досвіду розвитку кластерних структур дозволяє вивчити напрацьований теоретико-методичний матеріал та набутий емпіричний досвід у напрямку формування моделі кластерного розвитку економіки країни та застосувати результати даних досліджень у процесі формування промислової політики розвитку країни на основі застосування кластерного підходу та моделі кластерного розвитку, що найбільш повно відповідає наявним можливостям, потенціалу та поставленій меті розвитку вітчизняної економіки.

За останні тридцять років у світі відбулися визначні, кардинальні технологічні зміни, впроваджено нові технології, що дозволили оптимізувати, прискорити процеси комунікації та взаємодії між економічними структурами як в межах кожного окремого підприємства так і в межах регіонів, територій, галузей, країн та на міжнародному рівні. Нові комунікаційні можливості у царині мікроелектроніки, телекомунікацій, комп'ютеризації, мобільних гаджетів дозволили прискорити процеси взаємного обміну інформацією та взаємодію прискорили економічні процеси, обмін знаннями, дифузію та поширення інновацій, але й підвищили рівень небезпек та загроз економічному розвитку. Так, з'явилися нові економічні загрози інформаційної безпеки, кіберзлочинність, конкурентна боротьба та конкурентна розвідка набули нових інструментів та засобів дії. Нові загрози та небезпеки, що несуть у собі процеси інтеграції, розвитку та кластеризації ініціюються розвиток нових механізмів захисту та протидії загрозам та небезпекам, що виникають як наслідок недобросовісної конкуренції як на рівні країни так і на міжнародному рівні.

Розвиток технологій сприяв появі нових форм організації інноваційних процесів. У зв'язку із цим для формування національної промислової політики у багатьох країнах став активно застосовуватися кластерний підхід, який дозволяє об'єднати зусилля і наявні ресурси та вибудувати систему взаємодії

між економічними елементами в процесі інноваційного розвитку та значно прискорити його. Кластерний підхід є фундаментальною основою налагодження співробітництва між державою та її структурами, промисловістю та галузе утворюючими підприємствами, підприємствами малого та середнього бізнесу, місцевою регіональною владою та громадами, науковими дослідними інститутами, закладами та організаціями науки та освіти, обслуговуючими консалтинговими організаціями із метою стимулювання спільного економічного, інноваційного та суспільного розвитку.

Кластерна політика є механізмом стимулювання виробничо-господарської діяльності, що активує процеси у сфері державного та регіонального управління, розвиток науки та освіти, розвиток науково-технічного прогресу в контексті промислових інновацій та їх впровадження, стимулює діяльність бізнес середовища формуючи нові економічні зв'язки, та активує роботу суспільних організацій та суспільства через залучення до процесу кластеризації економічного, наукового освітнього та суспільного життя цілих регіонів.

Як свідчить досвід провідних країн світу для зростання виробничо-інноваційного потенціалу промисловості активно використовуються механізми кластерної політики.

Відповідно до проведеного у другому розділі аналізу особливостей формування та забезпечення процесу кластеризації промисловості в Україні, визначених основних загроз економічній безпеці промисловості, слабких та сильних сторонах можливостях та загрозах процесу кластеризації промисловості України в забезпеченні економічної безпеки та наявному виробничому та інноваційному потенціалу промислових підприємств в Україні найбільш доцільною для адаптації та застосування, базовою для розробки промислової політики на основі кластерного підходу є модель - встановлення зв'язків науки із виробництвом - інноваційно-промислова модель кластеризації.

На сьогодні в Україні не затверджена нормативно-правова база формування засад державної кластерної політики «Концепція створення кластерів в Україні», «Концепція загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України» та «Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів», що передбачають розробку та впровадження моделі кластерного розвитку промисловості країни.

Як свідчить досвід провідних країн світу формування та прийняття кластерної політики здійснюється на основі окресленої моделі кластерного розвитку, яка формується на основі проведених досліджень та детального аналізу потенціалу промисловості її виробничих, фінансових, техніко-технологічних ресурсів, активності інноваційної діяльності та науково-дослідних робіт у цій галузі, наявності тісних економічних взаємозв'язків, існуючих та потенційних, сировинно-ресурсних виробничих залежностей, комунікаційних можливостей, стану інфраструктури, перспектив розвитку внутрішнього та зовнішнього ринків. На основі зібраної інформації та проведеного аналізу визначаються пріоритетні сектори на напрямки, що формують державну програму розвитку кластерів. Такі державні програми кластерного розвитку прийняті та активно діють у європейських країнах, здійснюючи фінансову та організаційну підтримку кластерним формуванням.

Механізм впровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави представлено на рис 3.12.

Економічну безпеку держави формують такі базові складові економічної безпеки як макроекономічна, інвестиційна, інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, енергетична, демографічна, соціальна та продовольча. Стан та рівень економічної безпеки держави залежить від стану та рівня економічної безпеки кожної із її складових та здійснює безпосередній вплив на стан та рівень економічної безпеки галузі та кожного окремого підприємства.

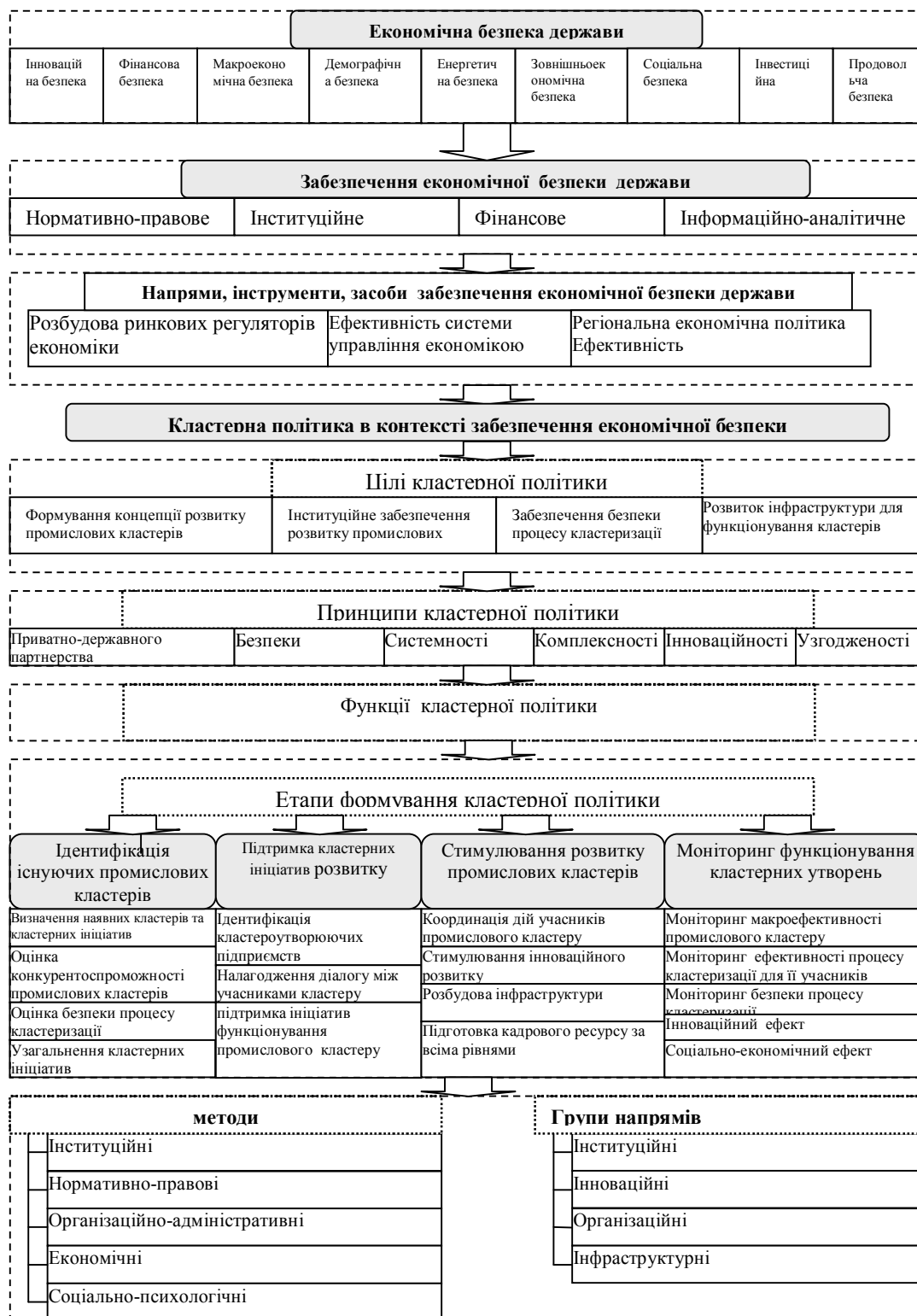

Рис.3.12. Механізм впровадження кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки

Джерело: розроблено автором

Забезпечення економічної безпеки держави складається із механізмів нормативно-правового, інституційного, фінансового та інформаційно-аналітичного забезпечення. Основними напрямками інструментами та засобами забезпечення економічної безпеки держави є розбудова ринкових регуляторів економіки; удосконалення ефективності як системи управління економікою та ефективність регіональної економічної політики. Кластерна політика як складова державної промислової політики сформованої на основі кластерного підходу повною мірою дає можливість до практичної реалізації мети із забезпечення високого рівня економічної безпеки держави її стабільності та ефективного розвитку.

В вітчизняних реаліях промисловість є базовою основою економіки країни, сьогодні промислові підприємства в вітчизняній економіці є осередками економічного, наукового, суспільного життя, добробуту цілих міст та регіонів. Сьогоднішній розвиток науково-технічного прогресу та інноваційних технологій вимагає переходу вітчизняної промисловості із сировинної на технологічну основу, ефективного динамічного розвитку відповідно до потреб часу, та необхідності дотримання високого рівня конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому ринку так і в процесі інтеграції вітчизняних підприємств на зовнішні економічні ринки. Така інтеграція, як показує досвід, потребує консолідації зусиль в межах груп промислових підприємств галузі, регіону бо окремим підприємствам досягти таких результатів неможливо.

Цілями кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави є:

- формування концепції розвитку промислових кластерів в Україні;
- інституційне забезпечення розвитку промислових кластерів;
- забезпечення безпеки процесу кластеризації економіки;
- розвиток інфраструктури, необхідної для формування та функціонування кластерів.

Побудова кластерної політики в промисловості значною мірою залежить від принципів на яких вона буде заснована. Принципами кластерної політики є :

Принцип безпеки – процес кластеризації промисловості має бути побудований із урахуванням розробки та впровадження комплексних заходів від забезпечення економічної безпеки держави на всіх її рівнях як на макрорівні так і на мезорівні регіону та мікрорівні кожного окремого підприємства.

Принцип приватно-державного партнерства – дотримання та найбільш оптимальне урахування спільних інтересів держави та учасників промислового кластеру, побудова відносин на основі спільної зацікавленості та відповідальності та отримання спільних результатів.

Принцип системності – визначає промисловий кластер як цілісність, сукупність елементів - організацій підприємств, структур, державних, місцевих органів, що мають певну взаємозалежність та взаємодіють в межах кластеру. Така єдність обґрунтована спільною метою і є суттю кластеру як економічної системи. Для даної системи характерними є такі властивості як інтеграція, стійкість, саморозвиток, адаптивність, безперервність, функціонування комунікативність.

Принцип комплексності - реалізація спільних інтересів. Інтеграційні зв'язки в межах кластеру повинні діяти на всіх рівнях комплексно, відповідно до виробничих завдань всіх аспектів та рівнів функціонування промислового кластеру, починаючи від розробки інновацій до їх промислового впровадження. Впровадження та комерціалізація мають відбуватися комплексно в межах сформованого кластеру та налагоджених взаємозв'язків.

Принцип інноваційності - регламентує доступ до науково-дослідної бази для досліджень у межах кластерів, необхідність та першочерговість розробки та впровадження інновацій як науково-технологічних засад функціонування та розвитку промислових кластерів.

Принцип узгодженості – полягає у колективному прийнятті рішень учасників кластерного утворення у відповідності до врахування реалізації інтересів всіх учасників та пріоритетності досягнення головної мети функціонування кластеру - його економічного розвитку.

Функції кластерної політики в промисловості реалізуються через адаптацію та застосування базових функцій управління:

Планування дій з формування промислових кластерів, для чого необхідним є виявлення вже існуючих промислових кластерів та потенційних – таких, що можуть утворитися, виявлення кластерних ініціатив та планування дій з формування державної кластерної політики відповідно до отриманих даних.

Організація визначає виконання дій із підготовки нормативно-правової документації необхідної для формування та прийняття державної кластерної політики, визначає підтримку кластерних ініціатив розвитку, виконання організаційно – адміністративної функцій управління.

Стимулювання полягає у формуванні в межах кластерної політики розвитку механізмів та інструментів фінансового інвестиційного інноваційного, стимулювання процесу кластеризації та подальшого кластерного розвитку заохочення розширення кластеру та входження до нього нових учасників, інтеграції кластерів в інші галузі та регіони.

Моніторинг передбачає формування та реалізацію механізму безперервно діючого контролю за реалізацією кластерної політики в промисловості, її результатами та функціонуванням кластерів та їх безпекою для вчасного визначення негативних відхилень, дій деструктивних чинників, зміни кон'юнктури ринку і т.д. та вчасного внесення змін до кластерної політики в промисловості. Моніторинг функціонування промислових кластерів необхідний для контролю за їх станом і векторами розвитку та ефективністю функціонування. Впровадження моніторингу дозволяє оптимізувати використання ресурсів, виробничих потужностей та визначити ефективність прийняття управлінських рішень органами державної влади, місцевого самоврядування, управляючими компаніями.

Відповідно до визначених принципів, функцій та напрямів, доцільними етапами кластерної політики можуть бути етапи :

- Ідентифікації існуючих промислових кластерів: визначення наявних сформованих кластерів та перспективних кластерних ініціатив, здійснення оцінки конкурентоспроможності промислових кластерів, здійснення оцінки економічної безпеки процесу кластеризації, узагальнення кластерних ініціатив.

- Підтримка кластерних ініціатив розвитку: ідентифікація базових кластеро-утворюючих промислових підприємств, навколо яких відбувається кластерне об'єднання, визначення інтересів всіх зацікавлених осіб та налагодження діалогу між всіма учасникам кластеру, підприємствами, підтримка ініціатив функціонування промислового кластеру.

- Стимулювання розвитку промислових кластерів: координація дій всіх учасників промислового кластеру, стимулювання інноваційного розвитку, розбудова виробничої, комунікаційної, транспортної, логістичної, соціальної інфраструктури необхідної для функціонування кластеру, підтовка кадрового ресурсу для забезпечення кластерного об'єднання у високо кваліфікованих наукових, управлінських, виробничих, збутових та інших кадрових ресурсах.

- Моніторинг функціонування кластерних утворень: запровадження моніторингу макро ефективності діяльності промислового кластеру та його фінансової безпеки, моніторинг ефективності процесу кластеризації для підприємств учасників кластеру, моніторинг стану та рівня економічної безпеки процесу кластеризації, отримання соціально-економічного ефекту від функціонування промислового кластеру.

Методами реалізації кластерної політики в промисловості є інституційні методи, пов'язані із функціями управління державою та формуванням і реалізацією кластерної політики складової державної промислової політики; нормативно-правові методи, засновані на змінах чинного законодавства, необхідних для формування та реалізації державної кластерної політики і узгодження вітчизняних законодавчих актів із міжнародними стандартами; організаційно–адміністративні методи, що передбачають проведення організаційних адміністративних дій на всіх етапах формування та реалізації

кластерної політики; економічні методи - методи економічного фінансового стимулювання мотивування, заохочення, розвитку кластерних ініціатив та інвестування і державного фінансування інноваційних проектів та кластерних організацій; соціально-психологічні методи, розраховані на формування суспільної підтримки процесу кластеризації, як частини політики підтримки вітчизняних економіки та вітчизняних товаровиробників ,а також як невід'ємної частини економічного, суспільного, освітнього життя окремих регіонів та громад.

Інструментами формування та реалізації кластерної політики в промисловості є ініціювання змін економічної державної політики, підготовка та внесення змін в законодавчі акти, організація роботи всіх структур, задіяних у процесі кластеризації промисловості, застосовані податкові важелі та стимули, розробка, сприяння та реалізація державних програм розвитку та підтримки вітчизняних промислових кластерів.

Напрямами політики підтримки та розвитку інноваційних кластерів в забезпеченні економічної безпеки держави є:

- Інституційне забезпечення процесу формування та розвитку промислових інноваційних кластерів, розроблення та затвердження законодавчої та нормативно-правової бази.
- Сприяння розвитку інноваційної інфраструктури, створення та призначення структур відповідальних за реалізацію кластерної політики держави.
- Ініціювання та розроблення ефективних механізмів взаємодії підприємств, органів державної влади, науково-дослідних інституцій з метою ефективного інноваційного та економічного розвитку промислових кластерів.
- Ініціювання та реалізація досліджень перспективного розвитку промислових кластерів та на основі отриманих результатів формування і прийняття відповідних програм кластеризації промисловості та розробка системи оцінювання результатів їх функціонування.

Реалізація базових напрямів державної кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави здійснюється із розробкою та реалізацією відповідних завдань за визначеними напрямками.

Інституційний напрям. Сприяння інституційному розвитку кластерів, створення спеціалізованих організацій із розвитку кластерів, формування системи ефективного обміну інформацією та комунікаційної взаємодії суб'єктів кластерних утворень, стратегічне планування розвитку кластерів, зниження адміністративних бар'єрів, податкове мотивування та стимулювання розвитку кластерних ініціатив. Першочерговими завданнями у цьому напрямку є:

- Затвердження Державної Концепції створення та функціонування кластерів в Україні та на їх основі прийняття програми створення інноваційних кластерів в Україні.

- Прийняття Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів.

- Ініціювання створення міжвідомчої робочої групи із залученням провідних вітчизняних та іноземних експертів із питання перспективного створення промислових кластерів на основі інноваційно-регіональної моделі кластеризації.

- Проведення досліджень та визначення найбільш перспектив промислових угруповань наявних та перспективи інноваційних кластерів.

- Проведення конкурсу на відбір найбільш перспектив стратегічних проектів кластеризації промисловості на основі інноваційно-регіональної моделі.

- Прийняття відповідних програм за результатами проведеного конкурсу проектів та забезпечення державної фінансової та організаційної підтримки відібраним проектам.

- Проведення інформаційних компаній, інформаційно-освітніх заходів, із популяризація кластерної моделі розвитку промисловості.

- Проведення інформаційно-презентаційної роботи із іноземними партнерами в напрямку формування перспективного співробітництва та інвестування в розвиток вітчизняних промислових кластерів.

Загальними завданнями інституційного напрямку кластерної політики є активізація державної політики стимулювання розвитку кластерів, створення сприятливого макроекономічного, інформаційного, нормативно-правового поля, інвестиційного клімату в країні.

Інноваційний напрям. Сприяння активізації науково-дослідної, наукової, освітньої діяльності, розробці та впровадженні продуктових, процесних інновацій, інноваційних розробок, підтримка в формуванні та впровадженні інноваційно-інвестиційних проектів, державна підтримка організацій та інституцій, що займаються інноваційною, науковою діяльністю, сприяння активізації співпраці між науково-дослідними інститутами та промисловими підприємствами. Включає наступні завдання:

- Систематизація законодавства у сфері інноваційної та науково-технічної діяльності.

- Ініціювання розробки та реалізації науково-технічних цільових програм.

- Забезпечення дотримання законодавства у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності.

- Збалансування розвитку секторів науки та зміцнення зв'язків між ними та промисловими підприємствами в межах кластерів із метою найбільш оптимального використання інтелектуальних технологічних ресурсів у виробничій діяльності промислових кластерів.

- Державна підтримка та фінансування стратегічних інноваційних проектів, що розробляються науково-дослідними організаціями.

- Формування комплексної бази даних вітчизняних науково-дослідних проектів з виробництва інноваційних видів продукції, інноваційних процесів, визначення взаємозв'язків та залучення науково-дослідних інститутів розробників до спільного функціонування в межах кластеру.

- Забезпечення галузевої диференціації та розширення Державного реєстру інноваційних проектів за рахунок відбору найбільш перспективних проектів, для їх подальшого впровадження із залученням інвестиційних ресурсів.

- Розробка та реалізація державних науково-освітніх програм, підготовка кадрів та забезпечення кадрової сфери інноваційної діяльності.

- Сприяння створенню єдиної державної системи трансферу технологій із залученням та об'єднанням наявних мереж підпорядкованих єдиному державному органу.

- Забезпечення державного контролю за реалізацією заходів із підтримки інноваційної діяльності, оцінювання результатів її реалізації, дотримання норм чинного законодавства.

- Державна експертиза, патентування, ліцензування винаходів результатів інноваційної, науково-дослідної діяльності.

- Сприяння комерціалізації інноваційних розробок.

- Сприяння поширенню (дифузії) технічних, технологічних інновацій в межах кластероутворюючих підприємств та в суміжні галузі.

- Забезпечення захисту інтелектуальної власності винаходів та інноваційних розробок.

- Сприяння науково-технічній співпраці вітчизняних науково-дослідних організацій із зарубіжними науковими інституціями з метою прискорення науково-технічного, інноваційного розвитку та виробничого впровадження інновацій у виробничій діяльності промислових кластерів.

Виробничо-організаційний напрям включає дослідження процесу кластеризації в економіці країни, визначення існуючих та формування переліку стратегічних потенційних кластерних утворень та розробку комплексних державних програм із їх підтримки та розвитку і передбачає:

- Структурну перебудову промислового сектору, формування на базі промислових кластерів осередків наукоємних та високотехнологічних виробництв.
- Розвиток державно-приватного партнерства із використанням кращого світового досвіду.
- Розробку дієвого механізму державного контролю за оцінюванням діяльності суб'єктів інституційного забезпечення бізнес-мереж кластерного типу.
- Ініціювання та внесення зміни до існуючого в країні законодавства щодо оподаткування суб'єктів господарювання, що розробляють і реалізують інноваційні проекти та податкового стимулювання розвитку промислових інноваційно-регіональних кластерів.
- Розвиток механізмів фінансової підтримки впровадження інновацій, що є базою для змін технології виробництва промислових підприємств.
- Розвиток механізмів фінансової підтримки формування та розвитку промислових кластерів.
- Створення механізмів стимулювання модернізації, технічного переоснащення та удосконалення матеріально-технічної бази кластероутворюючих підприємств, впровадження енергоефективних, маловідходних технологій, процесів та обладнання.
- Удосконалення організаційних форм промислових підприємств та їх об'єднань в межах кластеру, сприяння організації та формуванню управляючої компанії та налагодженню взаємозв'язків між підприємствами, організаціями, місцевими громадами в межах кластеру.
- Доопрацювання необхідних державних стандартів та забезпечення гармонізації державних стандартів промислової продукції та процесів її виробництва із стандартами країн ЄС.
- Стимулювання впровадження систем та стандартів управління якістю та безпекою промислового виробництва.

- Сприяння залученню інвестиційних ресурсів із метою розробки та реалізації проектів промислового розвитку.

- Забезпечення безпеки процесу кластеризації промислових підприємств. Активізація дій по запобіганню рейдерським захопленням, порушенню прав приватної власності та інтелектуальної власності.

- Забезпечення контролю в області антимонопольного законодавства, виконання норм законодавства в забезпеченні добросовісної конкуренції.

- Організація та впровадження заходів боротьби із тіньовою економікою, порушенням прав інтелектуальної та промислової власності.

Інфраструктурний напрям визначає необхідність прийняття та реалізації державних програм та проектів з розбудови інфраструктури необхідної для ефективного функціонування та взаємодії кластерних утворень, сприяння розвитку та реалізації програм державно-приватного партнерства. Здійснення цільових інвестицій у розбудову транспортної, інженерної, комунікаційної інфраструктури, житлове господарство із урахуванням розвитку кластерів, включає:

- Сприяння інтеграційним процесам формування кластерних структур, що дасть змогу об'єднати в межах єдиного виробничого кластеру ресурси та компетенції, недоступні для окремих підприємств.

- Реалізацію програм створення та розвитку організацій із інноваційної діяльності – інноваційної інфраструктури.

Головними перевагами реалізації кластерної політики є:

- консолідація економічних зусиль на досягнення спільної мети;
- диверсифікація регіональної економіки, активізація інноваційного розвитку та промислового впровадження інновацій;

- суттєве зниження витрат виробництва, розвиток внутрішньо галузевої та міжгалузевої кооперації, посилення співпраці із бізнесом, розвиток інфраструктури територій активізацію процесу інтеграції країни на міжнародних ринках, активізацію економічного та соціального життя регіонів

всі ті фактори, що здатні забезпечити позитивні структурні зрушення в економіці та призвести до стійкого економічного зростання країни.

Об'єднуючими факторами при формуванні промислового кластеру можуть бути: спільні економічні інтереси та їх реалізація; отримання переваг від масштабу виробництва; спільні розробка та впровадження масштабних науково-технічних інноваційних проектів та створення процесних та продуктових інновацій; спеціалізація виробничого процесу і як наслідок економія на витратах та стимулюванні збуту; кооперація в межах кластеру і як наслідок економія на витратах логістики та виробництва; ефективний розподіл кадрових ресурсів; отримання додаткових джерел інвестування та внутрішнього інвестування; створення стійких ланцюгів економічних зв'язків між постачальниками та споживачами сировини, товарів, послуг, виробничого призначення, що дозволить планувати витрати; єдина цінова політика на товарному ринку і як наслідок його монополізація та регулювання цін за потребами виробництва; масштаб виробництва - розширення обсягів виробництва та збуту продукції; спільний вихід на зовнішні економічні ринки; оптимізація та консолідація зусиль та витрат на стимулюванні та просуванні продукції як на внутрішньому так і на зовнішніх економічних ринках, розширення масштабів інформаційно-аналітичного забезпечення при одночасному зменшенні витрат на нього, спільні зусилля із забезпечення економічної безпеки підприємств учасників кластеру, спільне вирішення суспільних, регіональних, освітніх, екологічних проблем та за необхідністю спільна реалізація та фінансування відповідних проектів та програм.

Проблемами процесу кластеризації, що перешкоджають та затримують його масштабний розвиток є:

- відсутність досвіду, необхідного для впровадження кластерного підходу у практиці державного управління;

- недостатня поінформованість представників влади у застосуванні концептуальних та методичних напрацювань у дослідженні процесів кластеризації;
- відсутність необхідної організаційної підтримки процесу кластеризації економіки;
- відсутність необхідних фінансових ресурсів як державних так і суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, необхідних для фінансування процесу кластеризації розробки і планування та реалізація спільних проектів;
- відсутність кадрового ресурсу із необхідним досвідом управління із застосуванням кластерних технологій.

Для здійснення органами державної влади кластерної політики у промисловості необхідним є створення дієвих інститутів - агенцій сприяння промислового та регіонального соціально-економічного розвитку які можуть виконувати функції збору інформаційно-аналітичних даних, обробки інформації та підготовки аналітичних звітів, розробки прогностичних досліджень; консультативна робота із підтримки промислових підприємств та їх кластерних ініціатив, сприяння впровадженню інновацій у виробничі промислові підприємства; сприяння поширенню дифузії інновацій між підприємствами кластеру та в інші галузі; сприяння трансферу інновацій; допомога промисловим підприємствам у виходу на ринки інших країн; пошук та сприяння залученню потенційних інвесторів.

Для керівництва безпосередньо кластером як економічною структурою доцільним є, застосовуючи досвід європейських і в першу чергу німецьких компаній, створити організацію із управління кластером як структуру, що об'єднає різні за формою власності та масштабом, різні за розміром та за напрямками діяльності підприємства, яка буде реалізовувати спільні зв'язки та формувати спільну систему функціонування в межах промислового кластеру. Такій організації, за сприяння держаних регіональних та місцевих органів,

найчастіше органи державної чи місцевої влади надають необхідне приміщення та матеріально-технічну базу для її розміщення. Держава може фінансувати функціонування даної структури, через програми підтримки кластерного розвитку.

Найчастіше такі організаційні структури функціонують за рахунок членських внесків всіх учасників кластеру. В управляючій компанії працює кваліфікований менеджмент із сучасними знаннями управління, інноваційної діяльності, логістики. Керівним органом кластеру та управляючої організації є Рада керівників підприємств кластеру, до якої входять всі перші керівники кластероутворюючих підприємств та всіх підприємств, що є учасниками промислового кластеру.

До функцій даної організації належать: забезпечення функціонування кластерних структур на місцях; збір та обробка інформації; інформаційно-аналітична робота, налагодження зв'язків та формування комунікацій; підготовка необхідної нормативно-правової документації; адміністративна робота по зв'язках кластеру з зовнішнім середовищем, внутрішнім та зовнішнім економічними ринками, місцевою владою, ЗМІ; формування та реалізація політики просування продукції кластеру на внутрішніх та на зовнішніх ринках, забезпечення економічної безпеки кластерних утворень; участь підприємств кластеру у міжнародних презентаційно-виставкових заходах, пошук нових ділових партнерів за межами кластеру та країни; формування звітів та ведення внутрішнього документообігу та інші функції.

На основі дослідженого та опрацьованого матеріалу можна зробити висновок, що окреслені напрями формування кластерної політики, є сучасним перспективним механізмом формування концептуальних засад і практичної реалізації процесу кластеризації промисловості в Україні та забезпечення її економічної безпеки.

Світовий досвід впровадження кластерної політики свідчить про те, що головними перевагами реалізації кластерної політики в промисловості є:

структурна перебудова, трансформація промислового виробничого сектору внаслідок активного впровадження інновацій, зміни технології виробництва, зростання частки високотехнологічних виробництв; підвищення рівня інноваційної активності промислових підприємств внаслідок активної співпраці із науково-дослідними інститутами, організаціями та проведення власних інноваційних досліджень в межах науково-дослідних підрозділів великих підприємств, розвитку взаємодії та кооперації між науково-дослідними організаціями та промисловими підприємствами, збільшення фінансування на науково-технічну діяльність і відповідно підвищення результативності науково-дослідної діяльності, прискорення часу від розробки та впровадження інновацій у промислове виробництво, залучення висококваліфікованих кадрів, розвиток аутсорсингу.

Підвищення рівня конкурентоспроможності продукції промислових кластерів внаслідок активного просування процесних та продуктових інновацій сучасних технологій та процесів та акумулювання виробничих потужностей відповідно активує готовність підприємств до сертифікації їх продукції та процесів її виробництва, що є необхідною умовою для її виходу на зовнішні економічні ринки. Активізація соціально-економічного розвитку регулювання та розвиток міжрегіональних зв'язків, що відбувається завдяки розвитку регіональних та міжрегіональних кластерів у певних регіонах, підвищує рівень суспільного, економічного, соціального життя, реалізацію освітніх програм, програм зайнятості, інфраструктурні проекти і сприяння загальному добробуту та стимулюванню соціально-економічного та культурного розвитку регіонів.

Висновки до Розділу 3

У третьому розділі дослідження автором запропоновано та формалізовано механізм забезпечення економічної безпеки держави з впровадженням процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку, основою якого є потужне промислове та інноваційне зростання, розбудова вітчизняних промислових

підприємств та їх об'єднань, а також організація та реалізація необхідного інституційного забезпечення, комплексно та системно за всіма напрямками.

Реалізація механізму забезпечення економічної безпеки держави з впровадженням процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку передбачає формування та прийняття єдиної державної Концепції створення кластерів в Україні, Державної Стратегії розвитку кластерів, формування та реалізацію промислової політики держави на основі кластерного підходу, або кластерної політики як частини промислової політики, розробку, прийняття та реалізацію програм регіонального кластерного розвитку регіонів та галузей промисловості, а також прийняття за основу моделі інноваційно-регіонального промислового кластеру як базової моделі для розбудови процесів кластеризації промисловості.

Автором сформовано формалізовану інноваційно-регіональну модель промислового кластеру. Основною метою створення інноваційно-регіонального кластерного об'єднання є спільна діяльність підприємств із метою впровадження інноваційної продукції та зростання ефективності їх виробничо-економічної діяльності. Відповідно до загальної визначеної мети, цілями створення та функціонування інноваційно-регіонального промислового кластеру є доступ до сучасних інновацій та технологій та можливість їх використання в виробничій діяльності; зростання рівня конкурентоспроможності продукції; розвиток кооперації; налагодження спільної системи постачання та створення вигідних умов у постачанні сировини матеріалів та комплектуючих, що у подальшому призведе до зменшення собівартості продукції та надасть цінові переваги в вартості продукції; розширення ринків збуту продукції та перспектив спільного виходу на зовнішні міжнародні економічні ринки; спільні дії у просуванні та реалізації продукції, участі у виставках, презентаціях та інших заходах як на території країни так і за її межами; розширення доступу до фінансових ресурсів кредитів, інвестиційних ресурсів; покращення інформаційно-аналітичного забезпечення

підприємств учасників кластеру; підвищення якості кадрових ресурсів, навчання персоналу; забезпечення економічної безпеки підприємств учасників кластеру. Характерними рисами інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру є: застосування кластерної моделі як ефективного інструменту розвитку майбутніх перспективних ринків; здійснення інноваційної досліджень та спрямованість на створення радикальних новацій, зміну технологій; високий темп адаптації інновацій та їх комерціалізації; мобільність та гнучкість виробництва; автономність учасників та добровільні засади об'єднання у кластер

Автором розроблено та запропоновано модель визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості. Основними базовими складовими моделі економічної безпеки процесу кластеризації промисловості є такі складові, як інституційна складова, виробничо-технологічна складова, інноваційна складова та інтеграційно-координаційна складова економічної безпеки.

Застосування даної моделі дозволяє здійснити аналіз та оцінку загроз та визначити рівень, інтегральний індекс економічної безпеки процесу кластеризації промисловості і є сучасним інструментом діагностики рівня економічної безпеки формування та розвитку промислових кластерів, в забезпеченні економічної безпеки держави.

Автором сформовано та розбудовано механізм впровадження кластерної політики, що охоплює цілі, принципи безпеки приватно-державного партнерства, системності, комплексності, інноваційності, узгодженості; функції кластерної політики: планування, організації, стимулювання та моніторингу; та етапи її формування, методи інструменти та напрями її забезпечення, що дозволяє сформувати промислову політику держави із застосуванням кластерного підходу комплексно та системно. Основними етапами формування кластерної політики визначено такі етапи як ідентифікація існуючих промислових кластерів, підтримка кластерних ініціатив розвитку,

стимулювання розвитку промислових кластерів, моніторинг функціонування кластерних утворень. Опрацьовано та запропоновано сучасні методи кластерної політики, такі як інституційні, нормативно-правові, організаційно-адміністративні, економічні та соціально-психологічні. Визначено, що необхідними елементами кластерної політики є зміни економічної політики, внесення змін в законодавчі акти, організація роботи, податкові важелі та стимули, прийняття та реалізація державних програм розвитку та підтримки.

Розроблено основні базові напрями формування та реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави, що включають ключові завдання та дії за інституційним, інноваційним, організаційним та інфраструктурним напрямками формування та впровадження кластерної політики в промисловості та забезпеченні економічної безпеки держави.

Результати опрацювання основних напрямів перспективного розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави висвітлено автором у працях [174, 175, 176].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і представлено нове вирішення наукового завдання щодо обґрунтування теоретико-методичних засад та науково-практичних підходів до розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави. Результати авторських досліджень дали змогу сформулювати висновки науково-практичного характеру, що відображають виконання завдань відповідно до визначеної мети:

1. Досліджено сутність та дано узагальнене визначення понять «кластерної політики» як систематичної неперервної діяльності органів державної влади, спрямованої на реалізацію комплексу заходів, щодо поліпшення бізнес-клімату для посилення конкурентоспроможності та ефективності соціально-економічного розвитку окремих регіонів і сфер господарської інфраструктури країни та «кластерної ініціативи» як комплексу стратегічних рішень, вироблених у процесі координації й об'єднання зусиль окремих учасників господарської та науково-технічної інфраструктури регіону, що спрямований на зростання показників соціально-економічної ефективності їх діяльності, які стали концептуальною основою для систематизації теоретико-методичних засад удосконалення процесу впровадження та напрямів кластерної політики, що на відміну від існуючих системно й комплексно визначають процес кластеризації в забезпеченні економічної безпеки держави.

2. Встановлено, що реалізація процесу кластеризації промисловості здійснює значний вплив на складові та показники економічної безпеки держави, внаслідок упровадження системних, довготривалих, стратегічних дій, спрямованих на ефективний інноваційний, промисловий, науково-технічний та соціально-економічний розвиток.

3. Формалізовано механізм забезпечення економічної безпеки держави в аспекті впровадження процесу інноваційно-регіонального кластерного розвитку, що реалізується через зростання ефективності зв'язків та

функціонування: промислових підприємств, як основи економічної системи країни й інституційного забезпечення економічної безпеки держави, що передбачає формування та прийняття Концепції створення кластерів в Україні, Стратегії розвитку кластерів, формування та реалізацію кластерної політики, прийняття й реалізацію програм регіонального кластерного розвитку та відповідно формування промислових кластерів на основі інноваційно-регіональної моделі кластеризації, що заснована на активній взаємодії органів державної влади й місцевого самоврядування, науки, промислових та інших підприємств, організації в межах інноваційно-регіонального промислового кластеру.

4. Визначено характеристики зв'язку процесу кластеризації промисловості та забезпечення економічної безпеки держави, що дають змогу комплексно ідентифікувати, описати та структурувати завдання, процеси й результати державної промислової політики, сформованої із застосуванням кластерного підходу, та визначають основи розбудови інноваційно-регіональної моделі промислового кластеру, що посприяє вітчизняним підприємствам перейти на новий рівень економічного, інноваційного, зовнішньоекономічного розвитку й забезпечить ефективне функціонування вітчизняної промисловості і, як результат зростання рівня економічної безпеки промисловості та економічної безпеки держави.

5. Класифіковано групи показників за основними складовими економічної безпеки процесу кластеризації промисловості: інституційною, виробничо-технологічною, інноваційною та інтеграційно-координаційною, які за своїм складом і змістом повною мірою враховують сутність, вектори формування та розвитку процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави та дозволять здійснити діагностику та визначити загрози, що впливають на процес кластеризації промисловості.

6. Розроблено та запропоновано модель визначення рівня економічної безпеки процесу кластеризації промисловості, сформовану за основними

складовими: інституційною, виробничо-технологічною, інноваційною та інтеграційно-координаційною, що дає можливість здійснити аналіз і оцінку загроз, визначити рівень, інтегральний індекс економічної безпеки процесу кластеризації промисловості та є сучасним інструментом діагностики рівня економічної безпеки формування та розвитку промислових кластерів у забезпеченні економічної безпеки держави.

7. Удосконалено механізм упровадження кластерної політики, що охоплює цілі, принципи, функції, кластерної політики та етапи її формування, методи, інструменти й напрями її забезпечення, що на відміну від існуючих дають можливість сформувати промислову політику держави із застосуванням кластерного підходу комплексно, що повною мірою відповідає цілям реалізації кластерної політики в забезпеченні економічної безпеки держави.

8. Запропоновано та обґрунтовано структуру і зміст напрямів реалізації кластерної політики, визначено основні завдання і заходи кластерної політики за кожним із напрямів, послідовна реалізація яких дасть змогу системно впроваджувати процес кластеризації вітчизняної промисловості, здійснити структурну, науково-технічну перебудову промислового сектору, підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, що є підґрунтям для економічного зростання та забезпечення економічної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // Вопросы экономики, 1994. № 12. С. 4-13.
2. Амоша О.І. Промисловість України – 2016: стан та перспективи розвитку: П 81 наук.-аналіт. доп. / О.І. Амоша, І.П. Булеєв, А.І. Землянкін, Л.О. Збаразська, Ю.М. Харазішвілі та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 120 с.
3. Амоша О.І. Розвиток електронної промисловості України на інноваційній основі: моногр. / О.І. Амоша, Л.М. Саломатіна, С.Л. Передерій; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2014. 254 с.
4. Амоша О.І. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2014. 200 с.
5. Алимов О.І. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенка ; ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя : КПУ, 2014. 798 с.
6. Алькема В.Г. Система економічної безпеки логістичних утворень// Монографія. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2011. 378с.
7. Алькема В.Г. Управління економічною безпекою транспортного підприємства// Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Економіка. 2012. Випуск 3 (59). с.5-10.
8. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем: Монографія / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. 2009. 432 с.
9. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны : [монография] / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. - К.: ИД "Ин Юре", 2000. 400 с.

10. Андрюшкін Б.М. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство/ Б.М. Андрюшкін, Ю.Я. Вовк, П.Д. Дудкін, та ін.. Тернопіль. 2008. 424 с.

11. Анненкова О. В. Механізм державної підтримки інноваційних кластерів // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Вип. VI, т. 2. / за ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ, 2009. С. 108-112.

12. Анненкова О. В. Формування промислових кластерів як інструмент структурної перебудови економіки України / О. В. Анненкова, Є. В. Пономаренко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Вип. V, т. 1. / за ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ, 2009. С. 108-112.

13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». Київ : НІСД, 2015. 684 с.

14. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2004. 169 с.

15. Ареф'єва О. В., Шнипко О.С. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем // Актуальні проблеми економіки. 2006. № 3 (57). С. 57-63.

16. Асаул А. Кластер - это способ самоорганизации сообщества для выживания в условиях бескомпромиссной международной конкуренции // Економіст. 2008. № 10. С. 60-61.

17. Баженова О. В. Аналіз стану економіки України в контексті її економічної безпеки // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. Донецк : Изд-во ДонНУ, 2004. С. 839-845.

18. Баженова О. В. Застосування системного підходу до аналізу економічної безпеки держави // Вісн. КНУ, сер. Економіка. Вип. 66-67. К. : ВПЦ КНУ, 2003. С. 122-124.

19. Базиліук А. В. Тіньова економіка в Україні / А. В. Базиліук, С. О. Коваленко. К. : КФ ДП НДЕІ Мінекономіки, 1998. 206 с.
20. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону // Економіка АПК. 2009. № 4. С. 38-44.
21. Бакум В.В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. 2009. Вип.1. С. 21-27.
22. Бакушевич І. Маркетингова концепція формування транскордонного кластера здорового життя / І. Бакушевич, Н. Блажевич, Д. Бакушевич // Маркетинг в Україні. 2010. № 2. С. 49-55.
23. Баннова І. Підготовка кадрів для швейної промисловості - одне з головних завдань швейного кластера сьогодні // Економіст. 2008. № 10. С. 16-17.
24. Баранов І. В. Вплив кластерної моделі організації економіки на розвиток інноваційної діяльності підприємств // Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 12. С. 92-96.
25. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. К. : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.
26. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський; Київ. нац. торг.-екон. ун-т.К., 2004. 759 с.
27. Басюк Д. Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту міста Кам'янця-Подільського // Економіст. 2008. № 10. С. 40-42.
28. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия // [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru>.

29. Белякова Н. Роль торгово-промислової палати України у вивченні та поширенні передового досвіду, а також практичному впровадженні кластерних і мережевих структур є незаперечною // Економіст. 2008. № 10. С. 64-67.

30. Бендигов М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития // Менеджмент в России и за рубежом. 2000. № 2. С. 17-30.

31. Беседін М. О. Беседіна Г.С. Кластерна організація та управління агропромисловим виробництвом // Економіка АПК. 2011. № 6. С. 9-14.

32. Білоус Г. Інноваційні кластери допомагають подолати кризу // Економіст. 2008. № 10. С. 56.

33. Білоус Я. Ю. Аналіз підходів до визначення поняття "економічна безпека підприємства" // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. праць. Вип. 23 (II). Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2011. С. 241-24

34. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками. К.: Ника-Центр, 2005. 600 с

35. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. 5-е изд., доп. и перераб. М.: Институт новой экономики, 2002. 1280 с.

36. Бондаренко В. Малые предприятия в системе кластеров [Электронный ресурс] // Бизнес для всех. 2005. № 33. Режим доступа :<http://www.businesspress.ru>.

37. Борисенко З. М. Захист конкуренції в бізнесі як складова економічної безпеки. // Ефективна економіка. 2013.- № 9. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_65

38. Бороненко В. Изучение роли кластеров в повышении конкурентоспособности региона // Економіст. 2008. № 10. С. 50-51.

39. Бухвальд Е. М. Укрупнение регионов: перспектива или суррогат реформирования федеративных отношений // Федерализм. 2004. №4. С. 135-152.

40. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. Львів: Арал, 2008. 384с.

41. 1. Васильців Т. Г. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України Монографія / за ред. Т. Васильціва, В. Бойка. Львів: Ліга Прес, 2016. 262 с..

42. Васильців Т. Г. Стан бюджетної, податкової, валютної та банківської детермінант фінансової безпеки України / Васильців Т.Г., Лихолат С.М., Гудзовата О.О. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. -Львів : ЛьвДУВС, 2017. Вип. 1. С. 19-28.

43. Васильців Т.Г. Теоретико-прикладні засади конкурентних переваг регіонів та їх впливу на економічну безпеку України / Економічний дискурс. Вип. 4, 2016. С. 100-109.

44. Великий Ю. В. Роль малого бізнесу в становленні і розвитку кластерних інноваційних систем // Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 3. С. 13-16.

45. Вишнякова І. В. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах Північної, Східної і Центральної Європи // Вісник Запорізького національного університету, 2011. №№1(9). С. 184-193

46. Вітлінський В.В., Наконечний С.І. Ризик у менеджменті. К.: ТОВ "Борисфен-М", 1996. 336с.

47. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України // НІСД К. : Вид-во НІСД, 1998. С. 13-15.

48. Внукова Н. М. Особливості формування транскордонних банківських кластерів // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Вип. 7, т. 1. / за ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ, 2011. С. 20-26.

49. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів // Економіст. 2008. № 10. С. 27-30.

50. Войнаренко М. П. Радецька Л.П. Концепція «кластерів» як альтернатива командно-адміністративній системі управління // Економіст. 2008. № 11. С. 41-48.

51. Волкова Н. Н. Промышленные кластеры / Н. Н. Волкова, Т. В.Сахно. Полтава: АСМИ, 2005. 270 с.
52. Волосович С. В. Кластерна стратегія розвитку вільних економічних зон // Економічний вісник університету, 2015. №1. 33-39
53. Ганущак-Єфіменко Л. М. Кластери підприємств як продукт реалізації інтеграційних проектів // Актуальні проблеми економіки. 2010. № 10. С. 42-48.
54. Ганущак-Єфіменко Л. М. Формування промислових кластерів як ефективний напрям розвитку економіки регіону // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 11. С. 151-158.
55. Геець В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України Харків : Константа, 2006. 272 с.
56. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: (монографія) / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. Луцьк: Настир'я, 2006. 244 с.
57. Гичева Н. Ю. Діагностика економічної безпеки підприємства // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 247: В 4 т. Том IV. Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. С. 634-636.
58. Главацька В. В. Кластеризація як напрям стратегічного розвитку сільського (зеленого) туризму // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Вип. VI, т. 1. / за ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ, 2010. С. 11-16.
59. Глушаниця Р. В. Кластерний принцип формування міжнародних стратегічних альянсів // Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 3. С. 38-43.
60. Гнатюк Н. Кластери зеленого туризму об'єднують людей та регіони // Економіст. 2008. № 10. С. 18-19.
61. Гончаров Ю. В., Марченко Т.І. Обґрунтування побудови кластерної моделі підвищення інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств легкої промисловості України // Легка промисловість. 2010. № 4. С. 21-24.

62. Горбашевська М. О. Економічна безпека підприємницької діяльності в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_7_27.pdf.

63. Горблюк Р. В. Кластери: теоретичне підґрунтя та перспективи розвитку // Регіональна економіка. 2010. № 3. С. 222-229.

64. Горшенева О. В. Кластеры: сущность, виды, принципы организации создания в регионах // Экон. вестник Ростов. гос. ун-та. 2006. № 4. Ч.2. С. 75-84.

65. Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Київський нац. ун-т технологій та дизайну / К. С. Горячева. К., 2006. 16 с.

66. Господарський Кодекс [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=436-15>

67. Гощинський А. Віртуальні кластери як об'єкти інтегрованого маркетингового управління // Маркетинг в Україні. 2009. № 2. С. 47-50.

68. Гришова І. Ю., Присяжнюк А.Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку // Економіка АПК. 2011. № 4. С. 142-146.

69. Гришова І.Ю. Кластеризація як механізм нарощення фінансового потенціалу АПК // [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2Z47.pdf

70. Грозний І., Малюков В. Специфіка кластерних стратегій в розвитку регіонів // Економіка. 2015. №3. С. 17-24

71. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации : [учеб. пособ.] //СПб.; М.; Х.; Минск : Питер, 2002. 160 с.

72. Грушко В., Лаптев С., Кошембар Л. Фінансова безпека бізнесу : податковий аспект. К. : Університет економіки та права «КРОК», 2010. 256 с.

73. Дані державної служби статистики. [Електронний ресурс] режим доступу: www.ukrstat.gov.ua³²
74. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі // Актуальні проблеми економіки. 2004. № 7 (37). С. 143-153.
75. Дейнека О. І., Демченко В.В. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних територій // Регіональна економіка. 2008. № 2. С. 276-279.
76. Дейнеко Л.В, Шелудько Е.І. Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу// НАН України; ДУ Ін-т екон. та прогноз. НАН України. К., 2013. 120 с.
77. Демченко В. В. Особливості формування транскордонних кластерів // Регіональна економіка. 2010. № 3. С. 179-186.
78. Державне агентство України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>.
79. Діденко О. А. Розвиток кластерних систем як засіб конкурентоспроможності національної економіки // Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 1. С. 37-42.
80. Жаліло Я.А. Економічна безпека країни як інтегральна характеристика стану економічної системи // Вісник УБЕНТЗ. 1998. № 6. С. 10-14
81. Економіка підприємства: Підручник/ За заг. ред. С.Ф. Покропивного. К: КНЕУ, 2001. 526с.
82. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / [Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. та ін.]. К.: Правова єдність, 2009. 544 с.
83. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: Монографія. / Кириченко О.А., Захаров О.І., Пригунов П.Я та ін. - К.: ТОВ "Дорадо-Друк" 2010. 412 с.
84. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. 647 с.

85. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2009. 312 с.

86. Ефективність соціально-економічного розвитку та економічна безпека регіону (на прикладі Закарпатської області); аналіт. доп./ А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. К.: НІСД, 2013. 32с.

87. Єрмакова О. Методика оцінки ефективності кластерів як каталізаторів експортного потенціалу регіону // Економіст. 2009. № 10. С. 35-38.

88. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: (монографія) / М.М. Єрмошенко К.: Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 209 с.

89. Журба І.О. Оцінювання результативності реалізації кластерних ініціатив регіону // Проблеми і перспективи економіки та управління, 2015. №2. С. 91-100

90. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы // Бизнес-информ. 1999. № 15-16. С. 35-37.

91. Заплатинский В. М. Терминология науки о безопасности. // Zborník príspevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie «Bezpečnostná veda a bezpečnostné vzdelanie». — Liptovský Mikuláš: AOS v Liptovskom Mikuláši, 2006, (CD nosic) [ISBN 80-8040-302-3](https://www.isbn-international.org/en/details/9788080403023)

92. Захаров О.І. Інновації в системі економічної безпеки: Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання: Колективна монографія/ За ред. Черевка О.В., Гнилицької Л.В., Мігус І.П. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. Черкаси, 2015. 198 с.

93. Захаров О.І. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи економічної безпеки підприємства // Збірник тез доповідей учасників III Міжнародна науково-практична конференції «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки»,

Черкаси, 27-28 березня 2015 року. Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2015. 374 с.

94. Захаров О.І. Узгодження функцій суб'єктів системи забезпечення економічної безпеки підприємства // Черкаси: Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки), випуск 12, частина 3. 2015. 150 с.

95. Зобов А. Инновационные кластеры: системный подход // Маркетинг. 2011. № 3. С. 14-21.

96. Зубок М. І., та ін. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / М. І. Зубок, В.С. Рубцов, С. М. Яременко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>.

97. Ильяшенко С. И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3 (21). С. 12-19.

98. Іванова М.І. Впровадження антикризового управління на промислових підприємствах // Держава та регіони. 2011. № 2. С 142-145. [Серія: Економіка та підприємництво].

99. Іванько А. В. Методичні підходи з організації агропромислового виробництва на кластерній основі // Економіка АПК. 2009. № 6. С. 26-31.

100. Іванько А. В. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу // Економіка АПК. 2009. № 4. С. 32-37.

101. Іващенко Г. А., Ярошенко О.Ф. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства» // Науковий журнал «Бізнес Інформ». №9, Харків, 2011. С. 129 -131.

102. Інноваційна Україна 2020 : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. Київ, 2015. 336 с.

103. Іщенко О. В. Кластеризація як фактор формування сучасного ринку картоплі в Україні // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец.

вип. : Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентноспроможного сільського господарства України / відп. ред. О. О. Беляєв. К., 2009. С. 319-325.

104. Калашнікова Т.М. Кластерна політика у сфері людського розвитку // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. №2. С. 141-148

105. Камінська В. В. Формування локального інформаційного кластера на виробництві та переробці молока // Економіка АПК. 2011. № 3. С. 95-101.

106. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності: економіко-правовий аспект . К.: Атіка, 2005. 432 с.

107. Кашин А. В. Экономическая безопасность предприятия: управленческие проблемы // Экономика управления. 2008. № 1. С. 11–12.

108. Кизим О.М. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / Кизим М. О. Х. : ВД «Інжек», 2011. 304 с.

109. Кириченко О. А., Белоусова І. А., Лаптев С.М. та інш. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи. Монографія. К.: Дорадо-друк. 2010. 412 с.

110. Кириченко О.А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Моногр. / О.А. Кириченко, М.П. Денисенко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев, О.І., С.А. Єрохін, О.І. Захаров, П.Я., Пригунов та ін.. К.: ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010 412 с.

111. Кириченко О.А. Управління фінансово-економічною безпекою: навчальний посібник / О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, О.І. Захаров та ін.; за ред. чл.-кор. АПН України, к. юр. н., д. іст. н., проф. Сідака В.С. К.: Дорадо-Друк, 2010. 480 с.

112. Кириченко О.С., Дарага І.А. Економічна безпека інноваційного розвитку виробничих підприємств в Україні//Вчені записки Університету «КРОК». 2016. Вип. 43. С. 108-114

113. Кириченко О.С., Щербатюк А.М. Інноваційна складова системи економічної безпеки виробничих підприємств в Україні //Вчені записки Університету «КРОК». 2016. Вип. 44. С. 68-75
114. Кириченко О.С. Класифікація загроз економічній безпеці процесу кластеризації промисловості України //Вчені записки Університету «КРОК». 2017. Вип. 48. С. 70-79
115. Кириченко О.С. Концептуальні засади функціонування інноваційних промислових кластерів як основа економічного розвитку і забезпечення економічної безпеки держави // Ефективна Економіка. 2017. №12.
116. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: [монографія] / В.І. Кириленко. КНЕУ, 2005. 232 с.
117. Кислий В., Жарик Т. Розвиток транспортно-логістичних кластерів в Україні // Економіка України. 2010.№ 12. С. 28-37.
118. Клебанова Т. С. Методы прогнозирования: учебное пособие / Т. С. Клебанова, В. В. Иванов, Н. А. Дубровина. Харьков: Изд. ХГЭУ, 2002. 372 с.
119. Клопов І.О. Управління економічною безпекою промислового підприємства. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vznu/eco/2011_1/043-52.pdf
120. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность// Экономика Украины. 1998. № 10. С. 48-51.
121. Ковалевська О. С. Застосування тендерного методу для аналізу діяльності економічного кластера // Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 12. С. 49-52.
122. Коваленко О.В. Деякі аспекти сучасного антикризового управління промисловими підприємствами // Экономика и управление. 2013. № 4. С. 41-46.

123. Ковальов Д., Плетнікова І. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства // Економіка України. 2000. № 4. С 35-40.
124. Ковальова Ю. М. Механізм регулювання соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів // Актуальні проблеми економіки. 2008. № 4. С. 179-187.
125. Ковальова Ю. М. Співпраця банків, страхових компаній і пенсійних фондів у рамках фінансового кластера // Актуальні проблеми економіки. 2008. № 9. С. 166-172.
126. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. К. : Лібра, 2003. 280 с.
127. Козырь Б., Фатеев Н. Повышение конкурентоспособности Николаевского региона на платформе кластерных систем // Економіст. 2010. № 7. С. 23-25.
128. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебн. пособие /Пер. с франц. под ред. проф. Я.В.Соколова. М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. 576 с.
129. Колбасін Є. С. Кластеризація автомобільної продукції за її технічним рівнем на ринку // Моделювання регіональної економіки : [зб. наук. праць]. № 2 (16) / гол. ред. І. С. Благун. Івано-Франківськ : [Плай], 2010. С. 290-298.
130. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року (дійсна) [Електронний ре-сурс] // Законодавство України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80#n10>
131. Концепція кластеризації економіки України (проект) [Електронний ре-сурс] // Міністерство економіки України. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

132. Корецький Б. М., Клиновський А.Б. Домінантні напрямки управління конкурентоспроможністю регіону на основі кластеризації його економіки // Формування ринкових відносин. 2008. № 9. С. 124-127.

133. Косач І. А. Функціонування кластерів в умовах сучасних економічних відносин // Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 1. С. 125-128.

134. Кракос Ю. Б., Серик Н.И. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия // Економіка. Фінанси. Право. 2006. № 12. С. 7.

135. Крисанов Д., Удова Л. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій // Економіка України. 2009. № 10. С. 69-75.

136. Кропельницька С. О. Особливості формування фінансових відносин у кластері народних художніх промислів // Актуальні проблеми економіки. 2008. № 5. С. 51-58.

137. Кропивко М. Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком // Економіка АПК. 2008. № 5. С. 55-58.

138. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва // Економіка АПК. 2010. № 11. С. 3-13.

139. Кропивко М. Ф. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів // Економіка АПК. 2008. № 10. С. 7-15.

140. Крыжановский В. Г. Антикризисное управление / [В. Г. Крыжановский, В. И. Ламешков, В. И. Люттер и др.]: под ред. Э. С. Минаева и В. П. Панагушина. М.: ПРИОР, 1999. 432 с.

141. Кудрявец Є. В. Засади європейської політики створення інноваційних кластерів та поглибленої взаємодії з Україною // Інвестиції: практика та досвід, 2016. № 5. С. 64-72

142. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. К., 2003. 194 с
143. Кузнєцова Т. В., Шергіна Л.А. Система забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства // Вісник національного університету водного господарства та природокористування : зб. наук. праць. Вип. 3(55). Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування, 2011. С. 153-158.
144. Кузьмін О., Жеруха В. Кластери як чинник економічного розвитку підприємств і територіальних утворень // Економіка України. 2010. № 2. С. 14-23.
145. Кулик Р. О. Основні економічні механізми формування синергетичного ефекту в кластерних структурах // Економіка АПК. 2008. № 11. С. 35-41.
146. Кулик Р. О. Особливості формування кластерних структур // Економіка АПК. 2008. № 9. С. 68-71.
147. Куркін М. В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємства: [навч. посібник] / М. В. Куркін, В. Д. Понікаров, Д. В. Назаренко. Харків: ІНЖЕК, 2010. 300 с.
148. Куртева Т. Непростой опыт организации кластеров // Діловий вісник. 2009. № 10. С. 10-12.
149. Кухарська Н. О. Перспективні напрямки формування кластерів у системі соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Одеського регіону) // Регіональна економіка. 2011. № 1. С. 14-22.
150. Лавров А. А. Особенности функционирования высокотехнологичных кластеров в Китае и Японии // Вестник Томского государственного университета. 2009. № 329. С. 182 -185.
151. Ламбен Ж.-Ж. Стратегічний маркетинг. М., 1996. 356 с.

152. Ленчук Е. Б., Власкин Г.А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран // Проблемы прогнозирования. 2010. №5. С. 38-51.

153. Ліпкан В.А. Національна та міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / В.А. Ліпкан, О.С. Ліпкан, О.О. Яковенко; под общ. ред. І.М. Рижкова. – К.: Текст, 2006. – 256 с.

154. Лоханова Н. О. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку // Економіст. 2005. № 2. С. 52-56.

155. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, Лопатовський В. Г. Поняття, класифікація ризиків та методи боротьби з ними. Вісник Технологічного університету Поділля. 2004. -№4 .Т. 1. С. 177-180.

156. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности. - М. : Мир безопасности, 1999. 160 с.

157. Малий М. Якщо зацікавлених людей об'єднує спільна мета, то можна подолати будь-які перешкоди // Економіст. 2008. № 10. С. 14-15.

158. Мартиняк І. О. Формування кластерної політики як механізму вдосконалення інфраструктури функціонування малого і середнього інноваційного бізнесу в регіоні // Регіональна економіка. 2008. № 4. С. 54-62.

159. Матеріали Міжнародного дослідницького агентства «Євромонітор» . - [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.euromonitor.com/>

160. Матюха В. В. Комплексна оцінка економічної ефективності функціонування кластерних структур // Будівництво України. 2008. № 6. С.5-7.

161. Медынский В. Г., Шаршукова Л.Г. Инновационное предпринимательство: Учебное посособие. М.: ИНФРА. М, 1997. 240с.

162. Меламедов С.Л. Формирование стратегии экономической безопасности предпринимательских структур: дис. канд. эк. наук: 08.00.05 / Меламедов Сергей Леонидович. СПб, 2002. 146 с.
163. Мельник Т. Експортні стратегії України: позиціонування у глобалізованому торговельному просторі // Економіст. 2009. № 12. С. 56-59.
164. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. М.: Дело, 1997. 704с.
165. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджені наказом Мінекономрозвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
166. Мехович С. А., Фадеев А. В. Опыт использования промышленных кластеров как инструмента инновационного развития // Энергосбережение, энергетика, энергоаудит, 2014. №4 (122). С. 52-61
167. Мікула Н. А. Міжнародна науково-практична конференція „Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів", Львів // Економіст. 2008. № 10. С. 70-71.
168. Міщенко С.П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці [Електронний ресурс] // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 2. С. 190-195. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_2_26.pdf
169. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие : [монография] / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. Харків: ІНЖЕК, 2006. 288 с.
170. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: [монографія] / В.І. Мунтіян. К.: КВЦ, 1999. 464 с
171. Наджафов В. Н. Обзор зарубежного опыта внедрения кластеров // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Естественные науки. 2009. № 4. С. 36-43.

172. Некрасова Л.А., Попенко С.О. Формування кластеру, як напрямку інноваційного розвитку економіки. [Електронний ресурс]. // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2014. № 2 (12). С. 132-138. Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html>

173. Окландер І. Кластерний аналіз інноваційно-активних підприємств Одеської області // Економіст. 2010. № 1. С. 41-46.

174. Оксенюк С.Г. Вдосконалення кластерної політики як умова економічної безпеки держави/ «Економіка підприємства: Сучасні проблеми теорії та практики»: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 вересня 2016 року. Одеса : ОНЕУ, 2016. С. 163-164

175. Оксенюк С.Г. Економічна безпека та розвиток економіки на кластерній основі / С.Г. Оксенюк.: «Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України» : матеріали Науково-практичної конф., 21 жовтня 2015 р./ К.: Університет економіки та права «КРОК», 2015. С. 110-113

176. Оксенюк С.Г. Ефективність кластерної політики в умовах глобалізаційних ризиків // Вісник Хмельницького національного університету, 2017. №2 Том 1. С. 222-226

177. Оксенюк С.Г. Класифікація клсатрівв системі економічної безпеки держави/ «Науковий потенціал сучасної економічної науки»: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. економічного спрямування , 27квітня 2016 року . Тернопіль, 2016 . С. 86-92

178. Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки держави/ С.Г. Оксенюк.: «Створення сильної економіки країни: Проблеми та перспективи розвитку»: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. економічного спрямування, 3 березня 2016р. Тернопіль, 2016 . С. 30-33

179. Оксенюк С.Г. Основні загрози економічній безпеці держави як чинник кластеризації економіки. // Вісник Харківського Національного Університетувнутрішніх справ, 2017. №3. (78) С.

180. Оксенюк С.Г. Економічний кластер. Поняття, Сутність, структура, типи // Вісник Хмельницького національного університету, 2016. №2 Том 1. С. 182-188.
181. Оксенюк С.Г. Економічні кластери як фактор забезпечення економічної безпеки держави // Вчені записки університету КРОК, 2015. №41. С. 42-50.
182. Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки країн європейського союзу/«Економіка й управління»: матеріали 71-шої науково-практичної конф. професорсько-викладацького складу, науковців, аспірантів та студентів, 6-8 грудня 2016 р. Одеса : Одеська Національна академія зв'язку, 2016. С. 125-127
183. Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки країн Європейського Союзу // Вчені записки університету КРОК, 2016. №44. С. 80-87.
184. Оксенюк К.Г. Основні складові управління фінансовою безпекою підприємства // Вчені записки університету КРОК, 2017. №45. С. 80-86.
185. Олійник А. Д. Методологічні основи формування інноваційних кластерних структур // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Вип. V, т. 1. / за ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ, 2009. С. 170-178.
186. Онишко С. В. Державне регулювання кластеризації економіки як напрямок розбудови національної інноваційної моделі // Актуальні проблеми економіки. 2010. № 11. С. 55-61.
187. Організація виробництва за кластерною моделлю : навч. посіб. / І. Ткачук, С. Кропельницька, А. Петруняк. Івано-Франківськ : Плай, 2009. 278 с.
188. Орлов П. І. Основи економічної безпеки фірми : [навч. посібник] / П. І. Орлов, В. Є Духов. Харків: ТОВ Прометей-Прес, 2004. 284 с.
189. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Коваленко К.В. Режим доступу до статті <http://www.nbu.gov.ua>

190. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред Е. А. Олейникова]. М.: ЗАО "Бизнес-школа: Интел-Синтез", 1997. 288 с.
191. Отенко І. П. Аналіз та оцінка стратегічного потенціалу підприємства: наукове видання / І. П. Отенко, Л. М. Малярець, Г. А. Іващенко. Харків: Вид. ХНЕУ, 2007. 208 с
192. Офіційний сайт Міністерства економіки України. режим доступу:http://me.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=76295&cat_id=3890
193. Паливода О. М. Перспективи розвитку льонарства України на основі формування територіально-виробничих кластерів // Легка промисловість. 2009. № 4. С. 29-31.
194. Паліга Н.Б. Шляхи запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам економічній безпеці промислового підприємства [Електронний ресурс] / Н.Б. Палі- га, Ю.В. Світлична // Економіка промисловості. 2011. № 1. С. 197-202. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2011_1_32.pdf
195. Панкова М. О. Кластерна політика як інструмент стратегічного менеджменту // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка», 2012. Вип. 6(2). С. 38-44
196. Пастернак О. І., Горблюк Р.В. Оцінка готовності Львівської області до формування кластерів у системі охорони здоров'я // Регіональна економіка. 2010. № 4. С. 184-190.
197. Патон Б. Е. Инновационный кластер „Бархатный путь" и научно-технический прорыв Украины на мировой рынок строительства скоростных железных дорог / Б. Е. Патон, М. Д. Костюк, С. И. Кучук-Яценко [и др.] // Наука та інновації. 2010. № 2. С. 69-86.
198. Педько А. Б. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах. К.: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2008. 325 с.
199. Питерс Т., Уотермен Р. В поисках эффективного управления: Опыт лучших компаний . М.: Прогресс, 1986. 423с.

200. Підвисоцький В. Г. Транскордонні кластери: європейський досвід створення та розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 4. - С. 28-35.
201. Плетнікова І. Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук : спец. 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку» / Харківська держ. академія залізничного транспорту / І. Л. Плетнікова. Х., 2001. 15 с
202. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства: [монографія] . Луганськ: Глобус, 2010. 512 с.
203. Подлужна Н. О. Вибір критерія економічної безпеки підприємства // Наукові праці Донецького державного технічного університету. 2002. № 46. С 10-16.
204. Пономаренко А. І. Система економічної безпеки фірми // Шлях України до економічної безпеки : матеріали наук.- практ. конф., 14 квіт. 2006 р. Харків, 2006. С. 302.
205. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 "Економіка підприємства і організація виробництва" / В. П. Пономарьов. Луганськ, 2000. 27 с.
206. Портер М. Конкуренция : учебное пособие / Пер. с англ. М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. 495 с.
207. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. / под. ред. и с предисл. В. Д. Щетина. - М. : Междунар. отношения, 1993. - 896 с. 89
208. Прайс В. Концептуальні підходи до формування кластерів на Хмельниччині // Економіст. 2008. № 10. С. 24-26.
209. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов/ Под общ. ред. С.А.Панова. М.:ОАО Изд-во «Экономика», 1997. 288 с.

210. Приходько В. Риск и неопределенность в банковской деятельности //Бизнес – информ. 1997. № 5-13.

211. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

212. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. Монографія. / Кириченко О.А., Захаров А.И., Лаптев С.М., Пригунов П.Я. та ін.//К.: Університет економіки та права «КРОК». К.: ЗАТ "Дорадо" 2008. 403 с.

213. Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія / [Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.М. Якубовського; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України" К., 2014. 316 с.

214. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д.е.н. Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д.е.н. Л.В. Шинкарук. - К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2014. 102 с.

215. Пріоритети розвитку внутрішнього ринку // за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАНУ України А.І. Даниленка, д-ра екон. наук Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна. К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2013. 70 с.

216. Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки): кол. монограф./ [Дейнеко Л.В., Осташко Т.О., Точилін В.О. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАНУ А.І. Даниленка; д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. К., 2013. 292 с.

217. Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень про асоціацію між ЄС та Україною: наук. доп. / за ред. акад. НАН

України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів." К., 2013. 98 с.

218. Пятинкин С. Ф., Бикова Т.П. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт. Минск : Тесей, 2008. 72 с.

219. Рибчинська Л. Кластерним технологіям об'єднання підприємств в Україні - 10 років // Економіст. 2008. № 4. С. 64-65.

220. Рибчинська Л. Концептуальні підходи до формування кластерів на Хмельниччині // Економіст. 2008. № 10. С. 44-46

221. Розвиток інформаційного суспільства: Колективна монографія у 10-ти томах / Том 6. Фінансова політика держави на макрорівні / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.І. Пилипченко, В.С. Сідак, І.І. Румик та ін.; За ред. проф. Грушка В.І. К.: ВНЗ «Університет економіки та права «Крок», 2012. 296 с. (С. 43-58, С. 94-104)],

222. Рокоча В.В. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи. Монографія. За ред.. проф. О.А. Кириченка, проф. М.П. Денисенка, проф. В.С. Сідака .К.: ІМБ Університету «КРОК», 2010.

223. Романова Е. Региональные кластеры и конкурентная экономика (на примере Германии) // Современная Европа. 2008. № 2. С. 90-104.

224. Саблук П. Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки // Економіка АПК. 2010. № 1. С. 3-12.

225. Сандулова Т. Международная конференция по кластерам - в Севастополе // Економіст. 2008. № 10. С. 68-69.

226. Сафонов Ю. М. Кластерна політика регулювання сировинного комплексу текстильної промисловості України // Легка промисловість. 2011. № 1. С. 35-36.

227. Свірський Р. Впровадження нових виробничих систем – кластерів: досвід Рівненської області. Рівне: Рівненська торгово-промислова палата, 2004. 44 с.
228. Семцов В. М. Теоретико-прикладне трактування ролі фактора кластерної організації в аграрному секторі України // Економіка АПК. 2010. № 6. С. 166-172.
229. Сич Є.М., Бойко О.В. Національна кластерна політика забезпечення конкурентоспроможності країни на ринку транспортних послуг // Вісник НАУ, 2013. №8. С. 146-155.
230. Сілін Р. Кластери: погляд громадськості // Економіст. 2008. № 10. С. 36-39.
231. Современный толковый словарь. М.: Большая Советская Энциклопедия, 1997.
232. Современный энциклопедический словарь / [под ред. А. М. Прохорова]. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Большая российская энциклопедия»; СПб.: «Норинт», 1998. 1456 с.: ил.
233. Соколенко С. И. О кластеризации в странах ОЧЭС [Электронный ресурс] // «Деловой весник». 2007. № 12(163). Режим доступа: <http://www.ucci.org.ua>.
234. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. К. :Логос, 2004. 848 с.
235. Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів // Економіст. 2008. № 10. С. 31-35.
236. Соколенко С.І. Підсумки соціально-економічних досліджень. К. : Логос, 2005. С. 13.
237. Соломянок Н. М. Економічна безпека підприємства та критерії її оцінки // Харчова промисловість. 2008. № 7. С. 175-177.

238. Сомова Е. Промышленные кластеры. Зарождение, функционирование и упадок // Мировая экономика и международные отношения. 2011. № 4. С. 117-121.

239. Сорока І. В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки. 2009. №12 (102). С. 114-122

240. Сорока Р.Ю. Промислова політика та кластеризація економіки / Р.Ю. Сорока // Державне управління: удосконалення та розвиток, 2010. - №2. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=104> 103

241. Соскін О. Фінансово-економічні ризики розвитку України в умовах сучасної кризи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://soskin.info/news/2895.html>

242. Соснин А.С., Прігунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: Учебное пособие. К.: Изд-во Европейского университета, 2004. 555с.

243. Статистичні дані про розвиток освіти Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

244. Судакова О. І. Стратегія забезпечення належної економічної безпеки підприємства / О. І. Судакова, Д. В. Гречко, А. В. Шкурупій. [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SVMN_2007/Economics/18818.doc.htm.

245. Сухоруков А.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / А.І.Сухоруков, С.Л.Воробйов, Т.П.Крупельницька. За редакцією акад. НАН України С.І.Пирожкова К., НІПМБ, 2003. 42с.

246. Тамбовцев В. Объект экономической безопасности России // Вопросы экономики. 1994. № 12. С. 35-42.

247. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. 2-ге вид., стер. К.: Алерта, 2003. –485 с.
248. Татарова Г. Г. Качественные методы в структуре методологии анализа данных // Социология: методология, методы, математические модели. 2002. № 12. С. 154-172
249. Терехов В.І. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах фінансової кризи: Монографія. К.: 2010., розділ 4.
250. Тищенко О.П., та ін. Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки // Бізнес-Інформ, 2014. №8. С. 34-42
251. Ткачук І. Кластер народних художніх промислів „Сузір'я": методика, коментарі, поради / І. Ткачук, С. Кропельницька, А. Петруняк. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2009. 272 с. 105
252. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. — 2014. Режим доступу: [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011_106](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011_106)
253. Улько Є. М. Кластеризація та особливості типу ринкової структури регіонального виробництва молока в сільсько-господарських підприємствах / Є. М. Улько // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. : Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентноспроможного сільського господарства України / відп. ред. О. О. Беляєв. К., 2009. С. 574-586.
254. Ульянченко Ю. О. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізацій / Ю. О. Ульянченко // Електронний ресурс НБУ ім. Вернадського, 2010. №2 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/DeBu/2010-2/doc/1/06.pdf
255. Уотермен Л. Фактор обновления. Как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании. М.: Прогресс. 368 с.
256. **Управління** фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія / І. Ткачук, С. Кропельницька. - Івано-Франківськ : Тіповіт, 2009. 262 с.

257. Федишин І. Б. Розвиток економіки на основі промислових кластерів // Вісник Хмельницького національного університету. –2011.–№ 2. – С. 216–221
258. Федоренко В. Г. Концепція кластерної політики в Україні / В. Г. Федоренко // Економічна наука, 2014 [Електронний ресурс] режим доступу: 110
259. Федулова Л. І. Організаційно-інституційні передумови формування технологічних кластерів як точок росту економіки України // Наука та інновації. 2011. № 2. С. 25-34.
260. Филиппов П. Кластеры конкурентоспособности опыт развития кластеров Финляндии [Электронный ресурс] / П. Филиппов. Режим доступа :<http://www.subcontract.ru>.
261. Философский словарь под ред. В. И. Шинкарука. К.: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1986. – 796 с.
262. Філінюк В. Р. //В кн. «Проблеми реформування економіки України». К. : Логос, 1999. С.74-75.
263. Філософський енциклопедичний словник / [голова редкол. В. І. Шинкарук] ; Ін-т філософії ім. Г. С Сковороди НАН України. К. : Абрис, 2002. 742 с
264. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид, перероб і доп. – К. голов. Ред.. УРЕ, Київ, 1986. – 800 с.
265. Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://iirfund.org/about/endowment>.
266. Формування територіальних кластерів як інструменту регіонального розвитку : наук. розробка / В. В. Мамонова, Ю. О. Куц, О. М. Макаренко та ін. К. : НАДУ, 2013. 36с.
267. Франчук В. І. Основи економічної безпеки: навч. посібник / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2009. 204 с.
268. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI в. М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель. 2006. С. 25.

269. Хоменко О. Національні інноваційні кластери як механізм забезпечення реалізації пріоритетних напрямків інноваційної діяльності в Україні // Інтелектуальна власність. 2009. № 6. С. 4 - 8.

270. Хоменко О. Національні інноваційні кластери їх сутність та основи створення // Інтелектуальна власність. 2009. № 7. С. 12-18

271. Цукерман В. А. Проблемы и возможности формирования кластеров как метода активизации инновационных процессов Н Ин-т экон. пробл. им. Г. П. Лузина Кольского НЦ РАН ; Южный ин-т интеллект, собственности. -Режим доступа: www.uiis.com.ua.

272. Шевченко І. Особливості формування системи економічної безпеки підприємства // Наука молода. 2008. № 10. С. 178-181.

273. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища: Монографія/ Л. Г. Шемаєва.- Рада нац.. безпеки і оборони України, Нац. Ін.-т пробл. Між нар. безпеки. К.: НУПМБ, 2009. 357 с

274. Шкурін Г. Т. Кластерний принцип соціально-економічних відносин у підвищенні рівня життя сільського населення // Економіка АПК. 2008. -№ 2. - С. 124-129.

275. Шлемко В. Т., Біньло І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / Рада національної безпеки і оборони України; Національний ін-т стратегічних досліджень. К. : НІСД, 1997. 143 с.

276. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / Санкт-Петербургский ун-т; Рязанский ин-т права и экономики МВД России. СПб. : Алетейя, 1999. 138 с.

277. Шлыков В. В. Экономическая безопасность предприятия // ЭКО. 2002. № 11. С. 94-99.

278. Щербак А. Деякі нотатки щодо кластерів // Економіст. 2008. № 10. С. 43.

279. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов [Гусев В. С., Демин В. А., Кузин Б. И. и др.]. - СПб: Очарованный странник, 2001. 288 с.
280. Экономическая безопасность : [энциклопедия] / А. Г. Шаваев, А. Т. Багаутдинов и др. М. : Правовое посвящение, 2001. 512 с.
281. Ярочкин В. И. Основы безопасности бизнеса и предпринимательства / В. И. Ярочкин, Я. В. Бузанова. М.: Академический проект : Фонд Мир, 2005. 208 с.
282. Яшева Г. А. Кластерная концепция повышения конкурентоспособности предприятий в контексте сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства: монография. Витебск: УО «ВГТУ», 2010. 373 с.
283. Andersson T. The Cluster Policies. Whitebook. / T. Andersson, S. Schwag, 2004. P. 29-31.
284. Christensen T. A. Let's make a perfect cluster policy and cluster programme / T. A. Christensen. – Berlin: VDE, 2012. 55p.
285. Dahmen E. Entrepreneurial Activity and the Development of Swedish industry / Dahmen. Stockholm, 1950.
286. Europe Innova (2008) The Concept of Clusters and Cluster Policies and their Role for Competitiveness and Innovation: Main Statistical Results and Lessons Learned Pro Inno Europe Paper Number 9 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/clusters-working-document-sec-2008-2635_en.pdf.
287. Feldman V. Innovation in Cities: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition // European Economic Review. 1999. № 43. С. 409-429.
288. Held J. Clusters as an Economic Development Tool: Beyond and Pitfalls // Economic Development Quarterly. 1996. –V. 10, v 3. P. 249.

289. Hill E. A methodology for Identifying the Drivers of Industrial Clusters: The Foundation of Regional Competitive Advantage / E. Hill, J. Brennan // Economic Development Quarterly. 2000. Vol. 14, v 1. P. 65-96.

290. Innovation Acceleration (Europe INNOVA) [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: [http:// www.europe-innova.eu/c/document_library/folderId=- 132990&name=DLFE-10371.pdf](http://www.europe-innova.eu/c/document_library/folderId=-132990&name=DLFE-10371.pdf)

291. Innovation clusters — Definition [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.innoviscop.- com/en/definitions/innovation-clusters](http://www.innoviscop.-com/en/definitions/innovation-clusters)

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні показники ринку праці

	Економічно активне населення				у тому числі		
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення		
	в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15-70 років		працездатного віку
					в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис.осіб
2010	20 894,10	63,6	19 164,00	71,9	19 180,20	58,4	17 451,50
2011	20 893,00	64,2	19 181,70	72,6	19 231,10	59,1	17 520,80
2012	20 851,20	64,5	19 317,80	72,9	19 261,40	59,6	17 728,60
2013	20 824,60	64,9	19 399,70	72,9	19 314,20	60,2	17 889,40
2014	19 920,90	62,4	19 035,20	71,4	18 073,30	56,6	17 188,10
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	16 443,2	56,7	15 742,0

Джерело: [73,78]

Додаток Б
Статистика зайнятості

	Середньооблікова кількість штатних працівників ²	Коефіцієнт обороту робочої сили ²		Середньомісячна заробітна плата ²			Вартість споживчо го кошика за методолог ією ООН, дол **
	тис. осіб	по прийому	по звільненн ю	номінальна		реальна	
		у % до середньооблікової кількості штатних працівників		гриве нь	у % до прожитко вого мінімуму для працевдат них осіб ³	у % до поперед нього року	
2010	10 262	25	27,7	2 250	244	110,2	510
2011	10 083	28,3	30,5	2 648	263,7	108,7	510
2012	10 123	26,1	29,9	3 041	268,2	114,4	510
2013	9 720	26,6	30,3	3 282	269,5	108,2	510
2014	8 959	22,8	30,3	3 480	285,7	93,5	510
2015	8 065	24	30,2	4 195	304,4	79,8	510

*Джерело: за даними Державної служби статистики[73]

**<https://pogliad.ua/news/ukraine/spozhivchiy-koshik-ukrayincy-podorozhchav-mayzhe-vdvichi->

Додаток В

Капітальні інвестиції за видами активів за 2010-2015 роки¹ (млн.грн.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	180576	241286	273256	249873	219420	273116
інвестиції у матеріальні активи	173663	231910	264854	239394	212035	254731
житлові будівлі	25753,7	26582,3	34256	36128,9	33177	45609,8
нежитлові будівлі	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	43330,9
інженерні споруди	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	50948,7
машини, обладнання та інвентар	54059,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	84423,2
транспортні засоби	11025,3	17014	27015,9	16246,8	13830,4	19650
земля	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	1441,8
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	2762,6
інші матеріальні активи	3626	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	6563,9
інвестиції у нематеріальні активи	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5
з них:						
програмне забезпечення та бази даних	2802,4	4101,9	3409,1	3477,6	2974,3	4908,4
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3044	3254	3655,9	5631,5	3207,3	12457,8

*Джерело: www.ukrstat.gov.ua [73]

Додаток Г.

ОБСЯГИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ 2011-2015р.

Рік	Експорт товарів			Імпорт товарів			Прямі іноземні інвестиції в Україну, млрд. дол	Прямі іноземні інвестиції з України, млрд. дол	
	тис.дол. США	у % до 2014	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2014	у % до загального обсягу			
2011	68,4	133	100	82,6	136	100	49,4	6,9	
2012	68,8	100,6	100	84,7	102,5	100	54,5	6,5	
2013	63,3	92	100	77,0	90,9	100	58,2	6,6	
2014	53,9	86,5	100	54,4	71,8	100	45,9	6,4	
2015	38,1	70,7	100	37,5	68,9	100	43,4	6,2	
Найменування послуги згідно з КЗЕП	2008	2009	2010	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Експорт послуг, млрд.дол									
Усього ¹	12,3	10,1	12,3	11,9	14,2	14,1	14,2	11,5	9,7
Імпорт послуг, млрд.дол									
Усього ¹	6,5	5,2	5,5	5,4	6,2	6,7	7,5	6,4	5,5

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Додаток Д
Інноваційна активність

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат, млрд.грн.	У тому числі за напрямками, млрд.грн.:					
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	Інші витрати	
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
	%		млн.грн.					
2010	16,2	14,3	1079,9	833,3	246,6	324,7	10489,1	2440,2
2011	16,2	14,3	1079,9	833,3	246,6	324,7	10489,1	2440,2
2012	17,4	11,5	1196,3	965,2	231,1	47	8051,8	2185,5
2013	16,8	9,6	1638,5	1312,1	326,4	87	5546,3	2290,9
2014	16,1	7,7	1754,6	1221,5	533,1	47,2	5115,3	778,8
2015	17,36	13,8	2039,5	1834,1	205,4	84,9	11141,3	548

*Джерело: www.ukrstat.gov.ua [73]

Додаток Ж

Показники розвитку підприємницького середовища

Показники	од. вим	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
Кількість великих підприємств в економіці	од.	659	698	659	497	423
Кількість середніх підприємств в економіці	од.	20753	20189	18859	15906	15202
Кількість малих підприємств в економіці	од.	295815	286461	318477	278922	284240
Рівень операційної рентабельності підприємств в економіці	%	5,2	5	3,9	-4,1	1
Валова додана вартість за витратами виробництва	млрд. грн	3991	4203	4050,2	4172	4973,4
Оборотні активи підприємств в економіці	млрд. грн	2498	2506	2921	3069	3272
Поточні зобов'язання підприємств в економіці	млрд. грн	1994	2097	2472	2689	3151

*Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Додаток 3

Ключові показники розвитку економіки та формування кластерів в деяких країнах ЄС, станом 01.01.2015 р.

№	Країни	ВВП на душу населення	Витрати домогосподарства по відношенню до ВВП, %	Дефіцит бюджету, %	Державний борг до ВВП, %	Рівень безробіття, %	Частка реалізації підприємств в інноваційній сфері, %	Частка витрат на інновації в видатках бюджету (GBOARD), %
		GDP per capita	GERD	Budget deficit as % of public budget	Government debt as % of GDP	Unemployment rate as % of the active population	Turnover from innovation as % of total turnover	GBOARD
1	Середній по ЄС	27400	2,03	-2,9	86,8	10,2	11,9	1,45
2	Бельгія	36000	2,46	-3,2	106,5	8,5	11,2	1,26
3	Австрія	38500	2,99	-2,7	84,2	5,6	9,8	1,57
4	Німеччина	35400	2,88	0,3	74,9	5	13	2,01
5	Іспанія	22400	1,23	10,4	85,4	24,5	14,3	1,9
6	Фінляндія	37600	3,17	-3,3	59,3	8,7	11,1	1,69
7	Франція	32220	2,26	-4	95,6	10,3	13,5	1,24
8	Італія	26500	1,29	-3	132,3	12,7	11	1,05
9	Нідерланди	39300	1,97	-2,3	68,2	7,4	11,8	1,49
10	Великобританія	34900	1,72	-5,7	88,2	6,1	14,1	1,28
11	Швеція	44400	3,16	-1,7	44,9	7,9	6,1	1,59
12	Польща	10700	0,94	-3,2	50,1	9	6,3	0,86

*побудовано автором за даними Євростату – [Електронний ресурс] – режим доступу:

http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/opencms/information/reports/country_rep/index.jsp?country=-1&count_rep=337f19ee-7d20-11e3-8b01-3b1a37daf5b5 [78]

Додаток К

Структура кластерних систем в регіонах України

Економічний регіон	Пріоритетні напрями розвитку кластерів	Реально діючі кластерні структури
Подільський: -Вінницька обл. -Тернопільська -Хмельницька обл.	Машинобудування, підтримка існуючих кластерів (швейного, будівельного, харчового, туризму)	- хмельницький будівельний кластер, - хмельницький швейний кластер, - кам'янець-подільський туристичний кластер, - кластер сільського туризму "Оберіг" (с. Гриців, Хмельницька обл.), -інноваційно-інвестиційний кластер (м. Тернопіль), - вінницький переробно-харчовий кластер
Карпатський: -Закарпатська обл. -Львівська обл. Івано-Франківська -Чернівецька обл.	Хімічний, харчовий, оздоровлення і туризму, деревообробки, народних промислів, швейний, будівельний, автобудування	- кластер виробництва сувенірів "Сузір'я", - кластер ліжникарства, -транспортно-логістичний кластер Закарпаття, - туристський кластер "Сім чудес України", - львівський кластер ІТ та бізнес-послуг, - кластер біотехнологій
Причорноморський: -Миколаївська обл. -Одеська обл. -Херсонська обл.	Високих технологій, суднобудівний, мікроелектроніки, агропромисловий, рибний, логістики, оздоровлення і туризму	-транспортно-логістичний кластер "Південні ворота України" (м. Херсон), - кластер "Транзитний потенціал України" (м. Одеса), -3 кластера в Придніпров'ї -5 кластерів в Миколаївській обл.
Поліський: -Волинська обл. -Житомирська обл. - Рівненська обл. -Чернігівська обл.	Агропромисловий, продовольчий, екологічний туризм, деревообробки та обробки граніту	- кластер деревообробки (Рокітнівський р-н Рівненської обл.), - лісові кластери, -туристсько-рекреаційні кластери
Придніпровський: -Дніпропетровська -Запорізька обл. -Кіровоградська обл.	High-Tech (аеро-, електроніка, біотехнології), машинобудівний, металургійний, хімічний, харчової та переробної промисловості	Нац. інновац. кластер "Нові машини" та будівельний кластер (м. Дніпропетровськ), інноваційний технологічний кластер "АгроБУМ" та медовий кластер "Бджола не знає кордонів" (м.Мелітополь), харчовий кластер "Купуй Запорізьке. Обирай своє" (м. Запоріжжя)
Східний: -Полтавська обл. -Сумська обл. -Харківська обл.	Високі технології, хімічний, машинобудівний, металургійний, металообробки, електроенергетики, харчової,паливної промисловості агропромисловий, туризму та оздоровчого туризму	Регіональний кластер екологічно чистої агропродукції (Полтавська обл.), Сумський кластер екологічно чистої АПК продукції, Сумський будівельний кластер. Харківський технопарк "Технополіс" - кластер альтернативної енергетики та науково- освітній кластер. Також - авіаційний, космічної сфери, енергомашинобудівник, фармацевтичний, нанобіотехнологій, охорони здоров'я, бронетехніки, с/г машинобудування
Центральний: -Київська обл. -Черкаська обл.	High-Tech (нові матеріали), будівельний, машинобудування, продовольчий,туризму	Нац. інновац. кластер "Енергетика сталого розвитку" (м. Київ, Політехніка), Нац. інноваційний кластер "Технології інноваційного суспільства" (м. Київ, Політехніка), Нац. іннов. кластер "Інноваційна культура суспільства" (м. Київ, КНУ ім.Т.Шевченка), Нац.іннов. кластер "Нові продукти харчування" (Київська обл.)

Джерело: Дані Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [78]

Додаток Л

Таблиця Л.1.

SWOT-аналіз детермінант впливу складових та чинників економічної безпеки держави на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони	Слабкі сторони
- наявність мінеральних ресурсів для розвитку добувної та переробної промисловості; - наявність сприятливих природно-кліматичних умов; - сильні позиції в специфічних ринкових сегментах; - розвиток внутрішнього економічного ринку; - активізація роботи у напрямку створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату у країні; - наявність науково-дослідних інститутів та кваліфікованих кадрів необхідних для активізація інноваційної діяльності; - високий інноваційний потенціал у розвитку ІТ; - висока мобільність населення; - високий потенціал та забезпеченість трудовими ресурсами; - підтримка вітчизняних виробників та вітчизняної продукції на внутрішньому ринку.	- низьке відношення приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП ; - низький рівень видатків на науково-технічні роботи; - низька частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю та реалізують інноваційну продукцію; - незбалансованість бюджетної системи; - низька частка кредитів у переробну; - промисловість в обсязі загального кредитування; - низька частка інноваційної продукції у товарному експорті; - значний рівень імпортозалежності; - висока вартість банківських кредитів; - відсутність державного фінансування науково-дослідних робіт; - низький рівень розробки та впровадження інноваційних технологій; - падіння купівельної спроможності населення та зменшення об'ємів споживання на внутрішньому ринку.
Можливості	Загрози
- активізація процесу інтеграції країн до європейського співтовариства; - вихід продукції вітчизняних підприємств на міжнародні економічні ринки; - імплементація зарубіжного досвіду у формуванні та впровадженні кластерної моделі промислової політики; - поступове реформування вітчизняної економіки; - впровадження процесів підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції - зменшення обсягу та зниження рівня цінової конкурентоспроможності імпортованих товарів на внутрішньому ринку; - приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм та стандартів; - розвиток інституційного забезпечення вітчизняної економіки.	- високий рівень тінізації економіки; - відсутність в необхідному об'ємі власних енергетичних ресурсів; - значна залежність країни від імпорту енергетичних ресурсів; - активізація трудової міграції та відтік кваліфікованих кадрів за кордон; - фактична відсутність державного - фінансування стратегічних для країни інноваційних проектів; - недостатня активність інноваційно-інвестиційної діяльності - погіршення стану зовнішньої торгівлі; - значний відтік капіталу за кордон - коливання обмінного курсу національної валюти; - недостатність та деформація структури трудових ресурсів.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Л.2.

SWOT- аналіз детермінант впливу складових та чинників економічної безпеки регіону на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони	Слабкі сторони
- наявність великих промислових підприємств у регіоні; - активний розвиток малого та середнього бізнесу у регіоні; - наявність сировини та мінеральних ресурсів; - наявність науково дослідних інститутів та їх кадрове забезпечення; - наявність профільних освітніх закладів; - висока інвестиційна привабливість регіону; - підтримка товарів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку; - високий рівень кваліфікації працівників; - зменшення доля імпортованих товарів на внутрішньому ринку.	- рівень спаду промислового виробництва в регіоні; - зниження рівня завантаження виробничих потужностей в галузях промисловості регіону; - зниження частки машинобудування в промисловості; - високий відсоток зношення основних фондів промислових підприємств регіону; - згортання у регіоні НДДКР; - зниження активності розробки та впровадження інноваційних процесів та продуктів; - значний рівень забруднення навколишнього середовища; - зростання рівня захворюваності населення; - значний відтік кваліфікованих кадрів за межі країни.
Можливості	Загрози
- підтримка місцевих органів самоврядування; - виробнича кооперація між підприємствами в межах регіону; - розвиток регіональної інфраструктури; - досвід спільного впровадження інфраструктурних проектів; - можливість використання сировини вітчизняного виробництва як основних промислових ресурсів; - розвиток тісної співпраці між підприємствами в межах регіону, галузі; - концентрація виробничих потужностей промислових підприємств; - розвиток тісної співпраці між підприємствами регіону в постачанні товарів та послуг; - участь промислових підприємств в реалізації регіональних інфраструктурних проектів.	- рівень спаду споживання та об'єму внутрішнього ринку в регіоні; - відсутність системного оновлення техніко-технологічної бази промислових підприємств регіону; - значна залежність від виробників та постачальників нафтопродуктів та електроенергії; - низький експортний потенціал підприємств регіону; - відсутність необхідних прямих інвестицій в промисловість; - низька інвестиційна привабливість регіону; - відсутність фінансових ресурсів необхідних для розвитку регіону та впровадження інноваційних проектів; - низький рівень впровадження енергозберігаючих, ресурсозберігаючих, природозахисних технологій.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Л.3.

SWOT-аналіз детермінант впливу складових та чинників економічної безпеки підприємства на процес кластеризації промисловості

Сильні сторони	Слабкі сторони
- наявність природних ресурсів необхідних для здійснення виробничої діяльності; - наявність потужної промислової бази; - ефективна організація виробничого процесу; - інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-господарської діяльності; - продуктивне використання обладнання; - наявність значного техніко-виробничого потенціалу на підприємстві; - активність провадження покращуючих продуктових інновацій та організації виробничого процесу; - дотримання екологічних норм та стандартів; - наявність кваліфікованих кадрових ресурсів на підприємстві; - налагоджена робота із постачальниками; - налагодження системна робота каналів збуту продукції; - забезпечення безпеки персоналу підприємства його майна, капіталу, комерційної таємниці.	- наповнена завантаженість обладнання; - старіння та поступовий фізичний знос технічної бази; - відсутність провадження нових інноваційних технологій та виробничих процесів; - неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів; - збільшення витрат на екологічні заходи та засоби; - значний відтік кваліфікованих кадрів; - значна кількість бракованої продукції; - відсутність фінансових ресурсів для оновлення технологічної бази; - низький рівень продуктивності праці; - відсутність чи слабка активність впровадження процесів стандартизації та сертифікації продукції підприємства та процесу її виробництва; - зростання собівартості виробництва продукції.
Можливості	Загрози
- стабільність фінансово-господарських зв'язків у регіоні; - наявність та стабільність внутрішнього ринку; - правомірна робота із владою та контрагентами; - тривалий час роботи на ринку; - конкурентоспроможність продукції підприємства на внутрішньому ринку; - перспективи виходу продукції підприємства на зовнішні економічні ринки; - тісна співпраця підприємств із регіональною владою, органами місцевого самоврядування; - розвиток системи організації управління персоналом на підприємстві; - розвиток нових методів збуту продукції та реалізації електронної комерції.	- відсутність розробки та провадження масштабних інноваційних проектів; - низький рівень інвестицій в оновлення основних засобів; - залежність виробництва від зовнішніх постачальників; - підвищення рівня конкуренції на ринку; - висока вартість банківських кредитів; - зростання вартості енергоносіїв; - недостатній вибір та висока ціна техніки та матеріалів; - інформаційні атаки та комп'ютерні віруси; - низька активність впровадження інноваційних процесів на виробництві; - відсутність зростання частки внутрішнього ринку; - зниження рівня купівельної спроможності потенційних споживачів.

Джерело: розроблено автором

Додаток М

Таблиця М.1.

Розрахунок рівня економічної безпеки процесу кластеризації
Кластеру електронної промисловості на базі індустріального парку с. Розівка,
Закарпаття

Показники		вага	2015	2016	2017	опт балів
Інституційна складова						
Наявність та сформованість кластерної промислової політики країни		0,098	0,6	0,6	0,6	100
Відповідність діючої нормативно правової бази		0,095	0,5	0,55	0,6	100
Наявність та узгодженість програм чи проектів кластерного розвитку промисловості регіону		0,081	0,4	0,5	0,6	100
Рівень сприяння державної та місцевої влади процесу кластеризації		0,084	0,6	0,6	0,6	100
Рівень державного фінансування програм у сфері розвитку процесу кластеризації промисловості		0,082	0	0	0	100
Рівень інвестиційного забезпечення, інвестиційний клімат у країні		0,082	0,5	0,5	0,5	100
Стан та розвиток внутрішнього ринку		0,081	0,4	0,55	0,55	100
Розвиток міжнародного співробітництва та рівень державного сприяння виходу підприємств на зовнішні економічні ринки		0,082	0,8	0,9	0,95	100
рівень тінізації економіки		0,081	0,5	0,6	0,6	100
стан та розвиненість фондового ринку		0,071	0,25	0,3	0,4	100
розвиненість механізмів венчурного фінансування		0,082	0,15	0,2	0,25	100
Інституційний вплив на стан та розвиток інфраструктури регіону		0,081	0,5	0,5	0,6	100
Рівень економічної безпеки складової:			0,43915	0,4881	0,52435	
Виробничо технологічна складова						
	вага	2015	2016	2017		опт балів
рівень матеріально-технічної бази		0,091	0,8	0,85	0,9	100
рівень технологічного потенціалу		0,091	0,8	0,8	0,9	100
ефективність та завантаженість виробничих потужностей		0,082	0,7	0,8	0,9	100
використання сучасних форм та методів організації виробництва		0,082	0,8	0,9	0,9	100
рівень забезпечення енергоносіями		0,081	0,7	0,7	0,7	100
рівень співпраці із постачальниками сировини матеріалів комплектуючих		0,083	0,7	0,75	0,8	100
наявність постійних постачальників		0,082	0,7	0,75	0,8	100
рівень розвитку кооперації промислового виробництва		0,082	0,3	0,3	0,4	100

Продовження Таблиці М1					
рівень співпраці із збутовими організаціями для реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках	0,082	0,4	0,4	0,5	100
налагодження постійних комунікаційних фінансово-господарських зв'язків із іншими суб'єктами господарювання в межах регіону, галузі	0,081	0,45	0,5	0,55	100
рівень фінансового забезпечення	0,082	0,6	0,6	0,8	100
рівень кадрового забезпечення	0,081	0,6	0,7	0,8	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,63245	0,6738	0,74885	
Інноваційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
рівень техніко-технологічного розвитку промислових підприємств	0,082	0,8	0,9	0,95	100
розробка та впровадження інноваційних проектів, програм	0,082	0,8	0,9	0,95	100
участь у проведенні фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР	0,081	0,5	0,6	0,7	100
активність зв'язків із науково-дослідними інститутами, лабораторіями	0,072	0,7	0,8	0,9	100
наявність галузевих науково-дослідних інститутів	0,079	0,2	0,2	0,2	100
рівень фінансування інноваційної діяльності в регіоні	0,073	0,1	0,1	0,1	100
рівень технологічності виробництва	0,079	0,8	0,9	0,95	100
рівень застосування новітніх комп'ютерних та комунікаційних технологій	0,075	0,85	0,9	0,95	100
пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва	0,072	0,88	0,9	0,95	100
рівень видатків на науково-дослідні роботи, наявність спеціалістів для виконання науково-технічних робіт	0,078	0,8	0,9	0,9	100
питома вага підприємств що займаються інноваційною діяльністю в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,076	0,1	0,15	0,2	100
питома вага підприємств що впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,075	0,1	0,15	0,2	100
частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств	0,076	0,3	0,3	0,4	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,53581	0,59595	0,6459	

Продовження Таблиці М1					
Координаційно-інтеграційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
Рівень розвитку взаємозв'язків між промисловим підприємством та науково дослідними інститутами, інноваційними структурами	0,062	0,4	0,5	0,55	100
Рівень техніко-технологічного забезпечення процесу кластеризації	0,063	0,8	0,9	0,9	100
Рівень фінансового забезпечення процесу кластеризації	0,067	0,5	0,5	0,6	100
Рівень інформаційно-аналітичного забезпечення процесу кластеризації,	0,067	0,55	0,6	0,7	100
Готовність суб'єктів господарювання всіх видів до процесу кластеризації,	0,062	0,5	0,6	0,6	100
Рівень виробничої кооперації	0,063	0,7	0,75	0,8	100
фінансово – господарська доцільність до об'єднання в межах кластеру	0,059	0,7	0,75	0,8	100
наявність єдиного органу – управляючої компанії, готовність до формування єдиного органу управління кластером	0,059	0	0	0	100
наявність управлінських кадрів та фахівців необхідних для здійснення координаційної діяльності в межах кластеру	0,058	0,6	0,6	0,6	100
рівень співпраці з місцевою владою	0,058	0,5	0,6	0,6	100
рівень використання зовнішніх знань, технологій	0,061	0,8	0,9	0,9	100
рівень підтримки процесу кластеризації місцевими органами влади	0,065	0,5	0,5	0,6	100
розвиток інфраструктури,	0,064	0,4	0,5	0,6	100
рівень підтримки процесу кластеризації громадою та суспільством	0,065	0,45	0,55	0,6	100
рівень комунікаційних зв'язків та технологій та програмного забезпечення	0,064	0,6	0,7	0,75	100
активність участі у розробці та реалізації спільних маркетингових компаній по просуванню продукції на внутрішніх та на зовнішніх ринках	0,063	0,5	0,6	0,7	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,5318	0,59745	0,6457	

Джерело: розроблено автором

Таблиця М.2.

Розрахунок рівня економічної безпеки процесу кластеризації
Кластеру сільськогосподарського машинобудування «АгроБУМ»
м. Мелітополь, Запоріжжя

Показники					
Інституційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
Наявність та сформованість кластерної промислової політики країни	0,098	0,600	0,600	0,600	100,000
Відповідність діючої нормативно правової бази	0,095	0,500	0,550	0,600	100,000
Наявність та узгодженість програм чи проектів кластерного розвитку промисловості регіону	0,081	0,600	0,650	0,700	100,000
Рівень сприяння державної та місцевої влади процесу кластеризації	0,084	0,300	0,500	0,600	100,000
Рівень державного фінансування програм у сфері розвитку процесу кластеризації промисловості	0,082	0,000	0,000	0,000	100,000
Рівень інвестиційного забезпечення, інвестиційний клімат у країні	0,082	0,500	0,500	0,500	100,000
Стан та розвиток внутрішнього ринку	0,081	0,600	0,650	0,700	100,000
Розвиток міжнародного співробітництва та рівень державного сприяння виходу підприємств на зовнішні економічні ринки	0,082	0,400	0,650	0,700	100,000
рівень тінізації економіки	0,081	0,500	0,600	0,600	100,000
стан та розвиненість фондового ринку	0,071	0,250	0,300	0,400	100,000
розвиненість механізмів венчурного фінансування	0,082	0,150	0,200	0,250	100,000
Інституційний вплив на стан та розвиток інфраструктури регіону	0,081	0,500	0,500	0,600	100,000
Рівень економічної безпеки складової:		0,414	0,479	0,524	
Виробничо технологічна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
рівень матеріально-технічної бази	0,091	0,600	0,650	0,750	100,000
рівень технологічного потенціалу	0,091	0,600	0,650	0,700	100,000
ефективність та завантаженість виробничих потужностей	0,082	0,600	0,600	0,600	100,000
використання сучасних форм та методів організації виробництва	0,082	0,550	0,600	0,650	100,000
рівень забезпечення енергоносіями	0,081	0,700	0,700	0,700	100,000
рівень співпраці із постачальниками сировини матеріалів комплектуючих	0,083	0,500	0,650	0,700	100,000
наявність постійних постачальників	0,082	0,600	0,700	0,750	100,000
рівень розвитку кооперації промислового виробництва	0,082	0,600	0,700	0,800	100,000

Продовження Таблиці М.2.					
рівень співпраці із збутовими організаціями для реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках	0,082	0,400	0,500	0,600	100,000
налагодження постійних комунікаційних фінансово-господарських зв'язків із іншими суб'єктами господарювання в межах регіону, галузі	0,081	0,450	0,550	0,600	100,000
рівень фінансового забезпечення	0,082	0,600	0,650	0,700	100,000
рівень кадрового забезпечення	0,081	0,600	0,700	0,700	100,000
Рівень економічної безпеки складової:		0,567	0,638	0,688	
Інноваційна складова	вага	2015,	2016	2017	опт балів
рівень техніко-технологічного розвитку промислових підприємств	0,082	0,650	0,750	0,750	100,000
розробка та впровадження інноваційних проектів, програм	0,082	0,300	0,400	0,500	100,000
участь у проведенні фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР	0,081	0,300	0,400	0,450	100,000
активність зв'язків із науково дослідними інститутами, лабораторіями	0,072	0,500	0,700	0,750	100,000
наявність галузевих науково-дослідних інститутів	0,079	0,600	0,600	0,600	100,000
рівень фінансування інноваційної діяльності в регіоні	0,073	0,300	0,400	0,400	100,000
рівень технологічності виробництва	0,079	0,400	0,500	0,600	100,000
рівень застосування новітніх комп'ютерних та комунікаційних технологій	0,075	0,600	0,650	0,700	100,000
пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва	0,072	0,700	0,750	0,750	100,000
рівень видатків на науково-дослідні роботи, наявність спеціалістів для виконання науково-технічних робіт	0,078	0,200	0,200	0,300	100,000
питома вага підприємств що займаються інноваційною діяльністю в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,076	0,100	0,150	0,200	100,000
питома вага підприємств що впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,075	0,100	0,150	0,200	100,000
частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств	0,076	0,300	0,300	0,400	100,000
Рівень економічної безпеки складової:		0,388	0,457	0,507	

Продовження Таблиці М.2					
Координаційно-інтеграційна складова	вага	2015	2016	2017,	опт балів
Рівень розвитку взаємозв'язків між промисловим підприємством та науково дослідними інститутами, інноваційними структурами	0,062	0,500	0,600	0,600	100,000
Рівень техніко-технологічного забезпечення процесу кластеризації	0,063	0,500	0,600	0,600	100,000
Рівень фінансового забезпечення процесу кластеризації	0,067	0,400	0,500	0,550	100,000
Рівень інформаційно-аналітичного забезпечення процесу кластеризації,	0,067	0,550	0,600	0,700	100,000
Готовність суб'єктів господарювання всіх видів до процесу кластеризації,	0,062	0,500	0,600	0,600	100,000
Рівень виробничої кооперації	0,063	0,700	0,750	0,800	100,000
фінансово – господарська доцільність до об'єднання в межах кластеру	0,059	0,800	0,800	0,880	100,000
наявність єдиного органу – управляючої компанії, готовність до формування єдиного органу управління кластером	0,059	0,400	0,500	0,600	100,000
наявність управлінських кадрів та фахівців необхідних для здійснення координаційної діяльності в межах кластеру	0,058	0,600	0,700	0,800	100,000
рівень співпраці з місцевою владою	0,058	0,500	0,600	0,600	100,000
рівень використання зовнішніх знань, технологій	0,061	0,280	0,350	0,550	100,000
рівень підтримки процесу кластеризації місцевими органами влади	0,065	0,500	0,600	0,600	100,000
розвиток інфраструктури,	0,064	0,400	0,500	0,600	100,000
рівень підтримки процесу кластеризації громадою та суспільством	0,065	0,450	0,550	0,600	100,000
рівень комунікаційних зв'язків та технологій та програмного забезпечення	0,064	0,600	0,700	0,750	100,000
активність участі у розробці та реалізації спільних маркетингових компаній по просуванню продукції на внутрішніх та на зовнішніх ринках	0,063	0,500	0,600	0,700	100,000
Рівень економічної безпеки складової:		0,510	0,596	0,657	

Джерело: розроблено автором

Таблиця М 3.

Розрахунок рівня економічної безпеки процесу кластеризації
Кластеру автомобілебудування «Індустріальний парк «Соломоново»

Показники Інституційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
Наявність та сформованість кластерної промислової політики країни	0,098	0,5	0,6	0,7	100
Відповідність діючої нормативно правової бази	0,095	0,48	0,45	0,6	100
Наявність та узгодженість програм чи проектів кластерного розвитку промисловості регіону	0,081	0,2	0,3	0,3	100
Рівень сприяння державної та місцевої влади процесу кластеризації	0,084	0,2	0,3	0,3	100
Рівень державного фінансування програм у сфері розвитку процесу кластеризації промисловості	0,082	0	0	0	100
Рівень інвестиційного забезпечення, інвестиційний клімат у країні	0,082	0,4	0,55	0,6	100
Стан та розвиток внутрішнього ринку	0,081	0,5	0,55	0,6	100
Розвиток міжнародного співробітництва та рівень державного сприяння виходу підприємств на зовнішні економічні ринки	0,082	0,5	0,6	0,7	100
рівень тінізації економіки	0,081	0,5	0,6	0,7	100
стан та розвиненість фондового ринку	0,071	0,2	0,3	0,3	100
розвиненість механізмів венчурного фінансування	0,082	0,1	0,2	0,2	100
стан та розвиток інфраструктури регіону	0,081	0,6	0,7	0,8	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,3534	0,4329	0,4895	
Виробничо технологічна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
рівень матеріально-технічної бази	0,091	0,7	0,8	0,8	100
рівень технологічного потенціалу	0,091	0,8	0,7	0,7	100
ефективність та завантаженість виробничих потужностей	0,082	0,7	0,6	0,5	100
використання сучасних форм та методів організації виробництва	0,082	0,4	0,45	0,5	100
рівень забезпечення енергоносіями	0,081	0,7	0,7	0,7	100
рівень співпраці із постачальниками сировини матеріалів комплектуючих	0,083	0,8	0,8	0,85	100
наявність постійних постачальників	0,082	0,9	0,9	0,9	100
рівень розвитку кооперації промислового виробництва	0,082	0,5	0,6	0,7	100
рівень співпраці із збутовими організаціями для реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках	0,082	0,7	0,75	0,8	100

Продовження Таблиці М.3					
налагодження постійних комунікаційних фінансово-господарських зв'язків із іншими суб'єктами господарювання в межах регіону, галузі	0,081	0,3	0,4	0,5	100
рівень фінансового забезпечення	0,082	0,8	0,7	0,6	100
рівень кадрового забезпечення	0,081	0,8	0,8	0,8	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,6767	0,6848	0,69705	
Інноваційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
рівень техніко-технологічного розвитку промислових підприємств	0,082	0,6	0,7	0,7	100
розробка та впровадження інноваційних проектів, програм	0,082	0,3	0,4	0,4	100
участь у проведенні фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР	0,081	0,2	0,2	0,2	100
активність зв'язків із науково дослідними інститутами, лабораторіями	0,072	0,3	0,3	0,3	100
наявність галузевих науково-дослідних інститутів	0,079	0,6	0,6	0,6	100
рівень фінансування інноваційної діяльності в регіоні	0,073	0,6	0,5	0,4	100
рівень технологічності виробництва	0,079	0,6	0,7	0,7	100
рівень застосування новітніх комп'ютерних та комунікаційних технологій	0,075	0,7	0,75	0,8	100
пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва	0,072	0,6	0,7	0,7	100
рівень видатків на науково-дослідні роботи, наявність спеціалістів для виконання науково-технічних робіт	0,078	0,3	0,35	0,4	100
питома вага підприємств що займаються інноваційною діяльністю в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,076	0,1	0,15	0,2	100
питома вага підприємств що впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,075	0,1	0,15	0,2	100
частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств	0,076	0,1	0,15	0,2	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,392	0,4238	0,4317	
Координаційно-інтеграційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
Рівень розвитку взаємозв'язків між промисловим підприємством та науково дослідними інститутами, інноваційними структурами	0,062	0,3	0,3	0,4	100
Рівень техніко-технологічного забезпечення процесу кластеризації	0,063	0,2	0,25	0,3	100

Продовження Таблиці М.3					
Рівень фінансового забезпечення процесу кластеризації	0,067	0,2	0,25	0,3	100
Рівень інформаційно-аналітичного забезпечення процесу кластеризації,	0,067	0,25	0,3	0,4	100
Готовність суб'єктів господарювання всіх видів до процесу кластеризації,	0,062	0,5	0,6	0,6	100
Рівень виробничої кооперації	0,063	0,5	0,6	0,7	100
фінансово – господарська доцільність до об'єднання в межах кластеру	0,059	0,7	0,8	0,8	100
наявність єдиного органу – управляючої компанії, готовність до формування єдиного органу управління кластером	0,059	0,3	0,4	0,4	100
наявність управлінських кадрів та фахівців необхідних для здійснення координаційної діяльності в межах кластеру	0,058	0,3	0,3	0,4	100
рівень співпраці з місцевою владою	0,058	0,4	0,5	0,5	100
рівень використання зовнішніх знань, технологій	0,061	0,2	0,3	0,3	100
рівень підтримки процесу кластеризації місцевими органами влади	0,065	0,4	0,5	0,5	100
розвиток інфраструктури,	0,064	0,4	0,5	0,6	100
рівень підтримки процесу кластеризації громадою та суспільством	0,065	0,4	0,6	0,6	100
рівень комунікаційних зв'язків та технологій та програмного забезпечення	0,064	0,7	0,8	0,8	100
активність участі у розробці та реалізації спільних маркетингових компаній по просуванню продукції на внутрішніх та на зовнішніх ринках	0,063	0,5	0,6	0,6	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,38955	0,4742	0,5121	

Джерело: розроблено автором

Таблиця М.4

Розрахунок рівня економічної безпеки процесу кластеризації Інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка», Харківська обл.

Показники Інституційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
Наявність та сформованість кластерної промислової політики країни	0,098	0,6	0,6	0,65	100
Відповідність діючої нормативно правової бази	0,095	0,5	0,51	0,58	100
Наявність та узгодженість програм чи проектів кластерного розвитку промисловості регіону	0,081	0,5	0,6	0,8	100
Рівень сприяння державної та місцевої влади процесу кластеризації	0,084	0,5	0,6	0,8	100
Рівень державного фінансування програм у сфері розвитку процесу кластеризації промисловості	0,082	0	0	0	100
Рівень інвестиційного забезпечення, інвестиційний клімат у країні	0,082	0,5	0,5	0,5	100
Стан та розвиток внутрішнього ринку	0,081	0,55	0,7	0,8	100
Розвиток міжнародного співробітництва та рівень державного сприяння виходу підприємств на зовнішні економічні ринки	0,082	0,6	0,7	0,8	100
рівень тінізації економіки	0,081	0,5	0,6	0,7	100
стан та розвиненість фондового ринку	0,071	0,23	0,35	0,42	100
розвиненість механізмів венчурного фінансування	0,082	0,15	0,2	0,25	100
Інституційний вплив на стан та розвиток інфраструктури регіону	0,081	0,65	0,7	0,75	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,44533	0,5079	0,58997	
Виробничо технологічна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
рівень матеріально-технічної бази	0,091	0,8	0,85	0,9	100
рівень технологічного потенціалу	0,091	0,75	0,8	0,9	100
ефективність та завантаженість виробничих потужностей	0,082	0,8	0,7	0,7	100
використання сучасних форм та методів організації виробництва	0,082	0,8	0,8	0,9	100
рівень забезпечення енергоносіями	0,081	0,7	0,7	0,7	100
рівень співпраці із постачальниками сировини матеріалів комплектуючих	0,083	0,86	0,9	0,95	100
наявність постійних постачальників	0,082	0,85	0,95	0,95	100
рівень розвитку кооперації промислового виробництва	0,082	0,8	0,95	0,95	100

Продовження Таблиці М4					
рівень співпраці із збутовими організаціями для реалізації продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках	0,082	0,8	0,9	0,9	100
налагодження постійних комунікаційних фінансово-господарських зв'язків із іншими суб'єктами господарювання в межах регіону, галузі	0,081	0,5	0,6	0,7	100
рівень фінансового забезпечення	0,082	0,6	0,65	0,7	100
рівень кадрового забезпечення	0,081	0,8	0,85	0,85	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,75573	0,8049	0,8431	
Інноваційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
рівень техніко-технологічного розвитку промислових підприємств	0,082	0,65	0,75	0,75	100
розробка та впровадження інноваційних проектів, програм	0,082	0,5	0,6	0,7	100
участь у проведенні фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР	0,081	0,3	0,4	0,45	100
активність зв'язків із науково дослідними інститутами, лабораторіями	0,072	0,5	0,7	0,75	100
наявність галузевих науково-дослідних інститутів	0,079	0,8	0,8	0,8	100
рівень фінансування інноваційної діяльності в регіоні	0,073	0,6	0,5	0,4	100
рівень технологічності виробництва	0,079	0,7	0,8	0,85	100
рівень застосування новітніх комп'ютерних та комунікаційних технологій	0,075	0,8	0,8	0,9	100
пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва	0,072	0,85	0,8	0,95	100
рівень видатків на науково-дослідні роботи, наявність спеціалістів для виконання науково-технічних робіт	0,078	0,6	0,65	0,7	100
питома вага підприємств що займаються інноваційною діяльністю в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,076	0,1	0,15	0,2	100
питома вага підприємств що впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств регіону	0,075	0,1	0,15	0,2	100
частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств	0,076	0,3	0,3	0,4	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,5228	0,57015	0,62	

Продовження Таблиці М4					
Координаційно-інтеграційна складова	вага	2015	2016	2017	опт балів
Рівень розвитку взаємозв'язків між промисловим підприємством та науково дослідними інститутами, інноваційними структурами	0,062	0,75	0,8	0,9	100
Рівень техніко-технологічного забезпечення процесу кластеризації	0,063	0,75	0,8	0,85	100
Рівень фінансового забезпечення процесу кластеризації	0,067	0,6	0,7	0,8	100
Рівень інформаційно-аналітичного забезпечення процесу кластеризації,	0,067	0,55	0,68	0,82	100
Готовність суб'єктів господарювання всіх видів до процесу кластеризації,	0,062	0,5	0,6	0,6	100
Рівень виробничої кооперації	0,063	0,85	0,9	0,95	100
фінансово – господарська доцільність до об'єднання в межах кластеру	0,059	0,9	0,95	0,95	100
наявність єдиного органу – управляючої компанії, готовність до формування єдиного органу управління кластером	0,059	0,6	0,7	0,8	100
наявність управлінських кадрів та фахівців необхідних для здійснення координаційної діяльності в межах кластеру	0,058	0,6	0,7	0,8	100
рівень співпраці з місцевою владою	0,058	0,5	0,6	0,6	100
рівень використання зовнішніх знань, технологій	0,061	0,28	0,35	0,55	100
рівень підтримки процесу кластеризації місцевими органами влади	0,065	0,5	0,6	0,6	100
розвиток інфраструктури,	0,064	0,4	0,5	0,6	100
рівень підтримки процесу кластеризації громадою та суспільством	0,065	0,45	0,55	0,6	100
рівень комунікаційних зв'язків та технологій та програмного забезпечення	0,064	0,7	0,8	0,8	100
активність участі у розробці та реалізації спільних маркетингових компаній по просуванню продукції на внутрішніх та на зовнішніх ринках	0,063	0,6	0,78	0,9	100
Рівень економічної безпеки складової:		0,59468	0,68755	0,75724	

Джерело: розроблено автором

Додаток Н

**Список публікацій здобувача, за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дослідження**

*Список публікацій в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:*

1. Оксенюк С.Г. Економічні кластери як фактор забезпечення економічної безпеки держави // Вчені записки університету КРОК. 2015. №41. С. 42-50
2. Оксенюк С.Г. Економічний кластер. Поняття, сутність, структура, типи // Вісник Хмельницького національного університету. 2016. №2 Том 1. С. 182-188
3. Оксенюк С.Г. Ефективність кластерної політики в умовах глобалізаційних ризиків// Вісник Хмельницького національного університету. 2017. №2 Том 1. С. 222-226
4. Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки країн Європейського Союзу // Вчені записки університету КРОК. 2016. №44. С. 80-87
5. Оксенюк С.Г. Основні загрози економічній безпеці держави як чинник кластеризації економіки // Вісник Харківського Національного Університету внутрішніх справ. 2017. №3. (78) . С. 140-148

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Оксенюк С.Г. Економічна безпека та розвиток економіки на кластерній основі // Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України: матеріали Науково-практичної конф., 21 жовтня 2015 р./ Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». К.: Університет економіки та права «КРОК». 2015. С. 110-113
7. Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки держави// Створення сильної економіки країни: Проблеми та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. економічного спрямування, 3 березня 2016р. Тернопіль, 2016 . С. 30-33

Продовження Додатку Н.

8.Оксенюк С.Г. Класифікація кластерів в системі економічної безпеки держави// Науковий потенціал сучасної економічної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. економічного спрямування, 27 квітня 2016 року. Тернопіль, 2016. С. 86-92

9. Оксенюк С.Г. Вдосконалення кластерної політики як умова економічної безпеки держави //Економіка підприємства: Сучасні проблеми теорії та практики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 вересня 2016 року. Одеса : ОНЕУ, 2016. С. 163-164

10.Оксенюк С.Г. Кластеризація в системі економічної безпеки країн Європейського союзу//Економіка й управління: матеріали 71-шої науково-практичної конф. професорсько-викладацького складу, науковців, аспірантів та студентів, 6-8 грудня 2016 р. Одеса: Одеська Національна академія зв'язку, 2016. С. 125-127

Додаток П.1.

Вих. № 382/17
Від «10» 11 2017р.

ДОВІДКА

Про впровадження науково-прикладних розробок з дослідження проблеми кластеризації промисловості в контексті забезпечення економічної безпеки держави які виконані в рамках дисертаційної роботи Оксенюка Сергія Григоровича

Цим підтверджуємо, що розроблені Оксенюком С.Г. в межах дисертаційної роботи висновки та пропозиції щодо формування основних напрямків перспективного розвитку процесу кластеризації промисловості в контексті забезпечення економічної безпеки держави було використано співробітниками Ірпінської міської ради у відділі інвестицій та соціально-економічного розвитку.

Зокрема обґрунтовані пропозиції автора, щодо формування інноваційного напрямку та інтеграції науково-дослідної та виробничої діяльності в межах активного співробітництва між підприємствами з метою ефективного, перспективного розвитку промислових підприємств країни.

Запропоновані у дисертаційному дослідженні розробки автора мають як теоретико-методичну так і практичну значущість та спрямовані на стимулювання та розвиток процесів інтеграції, кооперації та взаємодії вітчизняних промислових підприємств.

Начальник відділу інвестицій та
соціально-економічного розвитку

В. В. Сахнюк

Додаток П.2.

**ІРПІНСЬКА МІСЬКА РАДА
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

08200, Київська область, м. Ірпінь, вул. Шевченка, 2-а, тел.: 045-97-61-407, факс: 045-97-61-150,
http://www.imr.gov.ua/, e-mail: irpin_mvkh@ukr.net, код ЄДРПОУ 05408846

Вих. № 9-17/8867
Від « 20 » 10 2017р.

ДОВІДКА

*Про впровадження науково-прикладних розробок з дослідження
проблеми кластеризації промисловості в контексті забезпечення
економічної безпеки держави які виконані в рамках
дисертаційної роботи Оксенюка Сергія Григоровича*

Цим підтверджуємо, що розроблені Оксенюком С.Г. в межах дисертаційної роботи висновки та пропозиції щодо формування та розвитку процесу кластеризації промисловості в контексті забезпечення економічної безпеки держави було використано співробітниками Ірпінської міської ради.

Зокрема обґрунтовані пропозиції автора щодо формування інституційного, інноваційного, організаційного та інфраструктурного напрямів, інструментів та методів впровадження кластерної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Керуючий справами виконавчого
комітету
Кандидат юридичних наук

Д. М. Негреша

Додаток П.3.

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА “КРОК”**

Україна, Київ, 03113,
вул. Лагерна, 30-32, а/с 65
Тел.: (044) 455-57-57, 455-58-88, 455-56-66
Тел./факс: (044) 456-84-28, 455-69-81
krok@krok.edu.ua

Вих. № 91-1/13 від "20" 12 2017 р.

ДОВІДКА
**про впровадження результатів наукового дослідження Оксенюка Сергія
Григоровича в навчальний та науково-методичний процес**

Видана про те, що висновки та пропозиції, розроблені Оксенюком Сергієм Григоровичем при дослідженні процесу кластеризації промисловості в забезпеченні економічної безпеки держави, використовуються в навчальній, методичній та науковій роботі Університету економіки та права «КРОК».

В процесі проведення дисертаційного дослідження Оксенюк Сергій Григорович впроваджував результати своїх наукових праць:

- у навчально-методичну роботу кафедри управління фінансово-економічною безпекою Університету економіки та права «КРОК»;
- у наукову діяльність за напрямком «Забезпечення захисту економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності в умовах євроінтеграції України» (номер державної реєстрації 0114U006338).

Вважаємо науково - дослідницьку роботу проведenu автором дисертаційного дослідження плідною і корисною, як з точки зору теорії і практики економічної безпеки, так і у справі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів.

Проректор з наукової роботи

Сідак В.С.